

254

ΒΕΡΟΙΑΣ

4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

7900

Αριθ. εισ.

321 254

ΔΩΡΕΑ

Αφορολόγητο

GRVER-00083

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β *Κ. Παπαρρηγοπούλου*
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΥΠΟ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Βιβλίον Α'. — Ἀχαιοί.

Καφουριάδης

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

63 Ὁδὸς Ἑρμοῦ — Ὁδὸς Νίκης 14

—
1881

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΥΠΟ
Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ
63 Ὀδὸς Ἑρμοῦ — Ὀδὸς Νίκης 14

—
1881

ΛΙΣΤΑ
ΤΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

ΤΗΣ

ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΙΑΔΟΧΗ
ΤΗΣ

1881

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΕΛΛΗΝΕΣ, ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΘΝΟΣ, ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

Τὴν σήμερον μεταχειρίζομεθα σχεδὸν ἀδιακρίτως τὰ ὀνόματα ταῦτα, τὰ ὅποια ἐν τῷ παρελθόντι δὲν ἦσαν πολλάκις συνώνυμα, οὐδὲ συνυπῆρξαν δὲ πάντοτε, οὐδὲ πάντοτε ὑπῆρξαν. Τὸ ἔθνος ὅτε κατ' ἀρχὰς διεπλάσθη, ἔφερε τὰ ὀνόματα· Ἀργεῖοι, Δαναοί, Ἀχαιοί. Ἡ τῶν Ἑλλήνων προσηγορία ἐπεκράτησε κατὰ πρῶτον μετὰ τὴν διὰ τῶν Δωριέων ἐπενεχθεῖσαν μεγάλην τῶν πραγμάτων μεταβολήν· καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου τὸ ἄθροισμα τῶν Ἑλλήνων ὠνομάσθη ἑλληνικὸν ἔθνος, ἢ ἀπλῶς τὸ ἑλληνικόν, καθ' Ἡρόδοτον καὶ Θουκυδίδην, ἢ τὸ τῶν Ἑλλήνων γένος κατ' Ἀριστοτέλην. Ἡ δὲ λέξις ἑλληνισμός δὲν προέκυψεν εἰς μέσον εἰμὴ ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων, ἵνα δηλώσῃ τὰ στοιχεῖα δι' ὧν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διακρίνεται ἐν συνόλῳ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἥτοι τὸ ἑλληνιστὶ λαλεῖν καὶ τὸ ἑλληνικῶς ζῆν. Μέχρις ἐσχάτων εἰς οὐδεμίαν ἄλλην γλῶσσαν ὑπῆρχε λέξις ἔχουσα τοιαύτην

ἐκδοχὴν. Μόνον πρό τινων ἐνιαυτῶν ἠκούσθησαν ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ ὁ γερμανισμὸς καὶ ὁ σλαυῖσμὸς ἐν τοιαύτῃ τινὶ ἐννοίᾳ· αἱ δ' ὁμοιότυποι τῶν δυτικωτέρων ἐθνῶν λέξεις δὲν σημαίνουσιν ἄχρι τοῦδε εἰμὴ τοὺς ἰδιωτισμοὺς ἐκάστης τῶν γλωσσῶν τούτων.

Ἀπὸ τῆς τετάρτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἄλλη ἐγένετο χρῆσις τῶν ὀνομάτων Ἑλληνες καὶ ἐλληνισμός. Ἑλληνες ἐκλήθησαν οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ ἐλληνισμός, ἡ εἰδωλολατρεία· οἱ κάτοικοι τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν μετωνομάσθησαν κυρίως μὲν Ῥωμαῖοι, ἔστιν ὅτε δὲ Γραικοὶ καὶ Ἑλλαδικοὶ, ἡ δὲ ἀρχαία ἐννοια τοῦ ἐλληνισμοῦ παρέμεινεν ἀνώνυμος. Ἡ ἀλλοίωσις αὕτη τῆς προτέρας σημασίας ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἀφ' ἧς τὸ μὲν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ τὴν πάτριον ἐκδοχὴν, τὸ δὲ τοῦ ἐλληνισμοῦ ὅλως ἐξέλιπεν. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων προσηγορία ἐπεπόλασε μᾶλλον τότε ἢ ἐρρίζοβόλησε· κατὰ δὲ τὴν δεκάτην πέμπτην ἑκατονταετηρίδα ἐγένετο αὖθις ἄφαντος, ὑποσκελισθεῖσα τὸ δεύτερον ὑπὸ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀνόματος. Αἱ δύο προσηγορίαι δὲν ἐπεφάνησαν αὖθις εἰμὴ ἐν τῇ ἐνεστώσῃ ἑκατονταετηρίδι, πρωῒμώτατα μὲν ἡ τῶν Ἑλλήνων, ἰκανῶς δὲ βραδύτερον ὁ ἐλληνισμός. Ἡ διαλείπουσα αὕτη φάσις τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν ὀνομάτων, ἐνῶ τὸ ἔθνος οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφιστάμενον, εἰς οὐδένα ὡσαύτως ἔ-

τερον λαὸν ἀνευρίσκεται· διὸ χρήσιμον ἐνόμισα νὰ παρασκευάσω τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν κατάληψιν τῆς μακραίωνος ταύτης ἱστορίας, συγκεφαλαιῶν καὶ ἐξηγῶν ἐκ προοιμίου τοὺς ὅλως ἰδιάζοντας αὐτῇ ἐκείνους χαρακτῆρας.

Διατὶ ἡ λέξις ἑλληνισμὸς δὲν ἐπεκράτησεν εἰμὴ ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων; Διότι πρὸ τούτου ὁ ἑλληνισμὸς περιωρίζετο εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ἀποικίας αὐτῆς, αἵτινες, καλούμεναι Ἰωνία, Αἰολίς, Μεγάλη Ἑλλὰς, ἐλογίζοντο καὶ ἦσαν μέρη συστατικὰ τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ σώματος. Ἡ ἔννοια λοιπὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐμπεριείχετο τότε ἐν αὐτῷ τῷ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματι· Ἑλληνες καὶ ἑλληνικὸς βίος ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πράγμα. Ἡ διάκρισις δὲν κατέστη ἀναπόδραστος εἰμὴ ἀφ' ἧς τὸ ἑλληνιστὶ λαλεῖν καὶ τὸ ἑλληνικῶς ζῆν, μετεδόθη εἰς ἄλλοφύλους. Ἡ ἀφομοιωτικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις δὲν ἔμεινε μὲν ἀργὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, εἰς τε τὰς γείτονας τῆς Ἑλλάδος χώρας καὶ εἰς τὰς πόρρω αὐτῆς κειμένας, ἡ δ' ἐπίδρασις αὕτη ἐπὶ τῶν ἀλλογλώσσων παρестάθη διὰ τοῦ ῥήματος « ἑλληνισθῆναι, » ὅπερ ἐσήμαινεν ἀπὸ τῶν κλασικῶν χρόνων τὸ ἀποδέχεσθαι τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἰδίαν γλῶσσαν, κατὰ τὸν Θουκυδίδην, εἰπόντα ὅτι οἱ Ἀμφίλοχοι, βάρβαροι ὄντες, ἑλληνίσθησαν τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τῶν Ἀμπρακιωτῶν· ἀλλ' ἡ δύναμις ἐκείνη δὲν εἶχεν εἰςέτι δημιουργήσει κόσμον ὁλόκληρον πραγμάτων ἵνα χρειασθῇ ἰδία λέξις πρὸς ἐκδήλωσιν αὐτοῦ.

Τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου τούτου παρεσκεύασαν τὰ γεγονότα τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος. Αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἀναγκασθεῖσαι νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, παρεσύρθησαν ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ νέοι ἡγεμόνες, ἀνέκαθεν συγγενεῖς ὄντες τοῦ ἑλληνικοῦ, εἶχον πρὸ καιροῦ ἀσπασθῇ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ τελειωθείσαν γλώσσαν αὐτοῦ καὶ ἀγωγὴν· ὥστε ἡ Ἀσία καὶ ἡ Αἴγυπτος κατεκτήθησαν μὲν διὰ στρατοῦ ἐκ Μακεδόνων κυρίως συγκειμένου, ἀνεμορφώθησαν δὲ διὰ τῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βίου μεταδόσεως. Ἡ μετάδοσις αὕτη ἔλαβε τότε διαστάσεις ὄντως γιγαντιαίας. Ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης μέχρι τῆς Παρθυαίας, τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς ἐν Ἀσίᾳ, ἐν Ἀφρικῇ δὲ ἀπὸ τῆς Κυρήνης μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ μέχρι τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι ἔκτισαν ὑπὲρ τὰς διακοσίας πόλεις, αἵτινες, ὡργανωμέναι κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον, ἠκτινοβόλησαν περὶ ἑαυτὰς, καὶ προήγαγον τὸ κράτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἑλληνικῶν θεσμῶν μέχρι τοῦ Ἰδοῦ καὶ μέχρι τῆς Αἰθιοπίας. Αἱ κυβερνήσεις αἱ ἰδρυθεῖσαι ὡς ἐκ τῆς νέας ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, δὲν ἐκλήθησαν ἑλληνικαὶ, οὐδ' οἱ ὑπήκοοι αὐτῶν ὠνομάσθησαν Ἕλληνες. Ἐν τούτοις κυβερνήσεις καὶ ὑπήκοοι ἐλάλησαν ἑλληνιστὶ καὶ ἑλληνικῶς ἐπολιτεύθησαν.

Ὁ καρπὸς ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ παραγαγόντος αὐτὸν κορμου καὶ ἔλαβεν ἰδίαν ὑπόστασιν, ταύτην δὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπόστασιν ἐξεδήλωσε βαθμηδὸν ὁ ἑλληνισμός.

Οἱ Λόγοι τῶν Μακκαβαίων, ἱστοροῦντες πῶς ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Δ'. ὁ Ἐπιφανὴς ἐπεχείρησε νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς Ἰουδαίους «μεταλαβεῖν ἑλληνικοῦ βίου, πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα μεθίστασθαι, μεταβαίνειν ἐπὶ τὰ ἑλληνικά, » καὶ, εἰδικώτερον, γυμνάσια καὶ ἐφηβίας συστήσασθαι, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου, τὸν δὲ ἐν Γαριζεῖν, Διὸς Ξενίου, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπιφωνοῦσιν ἐν τῷ μεταξύ· «ἦν δ' οὕτως ἀκμή τις τοῦ ἑλληνισμοῦ.» Συγχρόνως ὁ Στράβων λέγει «οἱ βάρβαροι οἱ εἰσαγόμενοι εἰς τὸν ἑλληνισμόν.» καὶ ἀναλύων τὸ ὄνομα ἐπιφέρει ὅτι σημαίνει «τοὺς ἐπιχειροῦντας ἑλληνικῶς ζῆν καὶ μανθάνειν τὴν ἡμετέραν διάλεκτον.» Ἐνίοτε ὅμως ἡ λέξις περιεστέλλετο εἰς στενότερά τινα ὅρια. Ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα ἦτο τὸ πρῶτιστον τοῦ ἔθνους προσὸν, «ἑλληνισμός ἐστίν, ἔλεγον, φράσις ἀδιάπτωτος ἐν τῇ τεχνικῇ καὶ μὴ εἰκαία συνθέσει.» Διὰ δὲ τὸ ἐπικρατῆσαν γεγονὸς τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς ἀλλοφύλους διαδόσεως, τὸ ῥῆμα ἑλληνίζω, τὸ ὁποῖον πρὸ τῶν Μακεδονικῶν ἐσήμαινε τὸ ἑλληνιστὶ λαλεῖν, καὶ τὸ ἀποδεχθῆναι τὴν ἑλληνικὴν, προσέλαβε μετὰ ταῦτα καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν. «Ἑλληνίζων διετέλεσε τὴν βάρβαρον, » ἔλεγεν ὁ Λιβάνιος ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταε-

τηρίδι, ἐνῶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ὁ Παυσανίας ἐξηκολούθει γράφων « οὐχ ἑλληνίσαντα » ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ λαλήσαντα οὐχὶ ἑλληνιστί.

Τὸ διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἑλληνικῶν θεσμῶν πραχθὲν τότε ἔργον, εἶναι βεβαίως ἐν τῶν μεγίστων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἀλλ' ἠθέλομεν πλανηθῆ ὑπολαμβάνοντες ὅτι ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ αὕτη δύναμις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι αὐτάρκης καὶ αὐτουργός. Εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῆς συνετέλεσαν δύο τινά· πρῶτον, ὅτι αἱ καταληφθεῖσαι χῶραι δὲν εἶχον ν' ἀντιτάξωσιν ἠθικὴν δύναμιν ἀνωτέραν ἢ καὶ ἀπλῶς ἐνάμιλλον τῆς ἐπιδραμούσης· καὶ δεύτερον, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἰδρυθεῖσαι κυβερνήσεις παρέσχον τοῦ πλειότερον, τοῦ ὀλιγώτερον, ἐν γένει ὅμως οὐ μικρὰν εἰς τὸ ἔργον ἀρωγὴν. Ἐν τῇ ἀνατολικωτέρᾳ Ἀσίᾳ, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐξέλιπον αἱ ἑλληνικαὶ ἡγεμονίαι τῶν Θεοδότων, τοῦ Εὐθυδήμου καὶ τοῦ Δημητρίου, τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν Εὐκρατιδῶν, συνηφανίσθη ἐν ταύτῃ καὶ ἡ ἀρξαμένη τῶν ἰθαγενῶν ἀφομοίωσις. Περὶ τοὺς αὐτοὺς περὶ τοῦ χρόνους ὑπέκυψαν μὲν ὡσαύτως εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν οἱ Πτολεμαῖκοι, οἱ Βιθυνικοὶ, οἱ Συριακοὶ βασιλεῖς, οἱ Μιθριδάται τοῦ Πόντου, οἱ Ἀτταλίδαι τῆς Περγάμου καὶ οἱ Ἀριαράθαι τῆς Καππαδοκίας, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐπεχείρησαν νὰ πολεμήσωσι τὸν ἑλληνισμὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐν μικρᾷ

Ἀσία, ἔστιν ὅτε μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν παγίωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν. Κατόπιν δὲ ἡ νέα μοναρχία ἥτις ἰδρύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὑποκύψασα εἰς τὴν προηγουμένως δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐπολιτεύθη πρὸς τὰς χώρας ἐκείνας ὡς κυβέρνησις ἑλληνική. Ἐντεῦθεν μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως δὲν ἔπαυσαν αὐταὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἑλληνιζόμεναι. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἡ σπάθη τοῦ μωαμεθανικοῦ θρησκευματος κατέβαλε τὸν ἑλληνισμόν καθ' ὅλοκληρίαν μὲν ἐν Αἰγύπτῳ, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἐν Συρίᾳ. Μόνη ἡ μικρὰ Ἀσία καὶ τινὰ τῆς Συρίας παραρτήματα παρέμειναν χῶραι ἑλληνικαὶ, διὰ τοὺς ἐπιμόνους καὶ γενναίους ἀγῶνας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέων. Ἀπὸ τῆς δωδεκάτης ὁμῶς ἑκατονταετηρίδος πρῶτοι οἱ Σελσουκίδαι Τοῦρκοι καὶ ἔπειτα οἱ Ὀσμανίδαι, κατήνεγκον εἰς τὸν περιλειπόμενον ἑλληνισμόν τῆς Ἀνατολῆς πληγὰς τοσαύτας καὶ τηλικαύτας ὥστε ἐπὶ τέλους οὗτος περιορίσθη ἐν μὲν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ εἰς τὰ παράλια, ὡς πάλαι ποτὲ, ἐν Συρίᾳ δὲ εἰς ἐλάχιστά τινα σημεῖα.

Ἀνάλογόν τι συνέβη εἰς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλλάδα. Αἱ ἐκεῖ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, κατατρυχόμεναι ὑπὸ ἐμφυλίων διενέξεων, πολεμούμεναι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων φυλῶν καὶ ἀπειλούμεναι ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον κατὰ τὴν τετάρτην καὶ τὴν τρίτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα τὴν ἐπικουρίαν τῶν ἐν τῇ

κυρίως Ἑλλάδι ὁμογενῶν. Ἀλλ' ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα, ἡ ἀρωγὴ ἀπέβη ἀνίσχυρος. Ἀποτυχόντος τοῦ Πύρρου, οἱ Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν ἀκωλύτως τὰς τε ἑλληνικὰς ἀποικίας καὶ τὰ ἐγγύρια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἔθνη. Οὐδ' ἐνταῦθα ὅμως, ὡς οὐδ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀντεπεξῆλθον κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, λείψανα δὲ αὐτοῦ ὑφίσταντο ἔτι μέχρι τῆς ἑκτῆς μ.Χ. ἑκατονταετηρίδος. Τότε ἐπερρώσθησαν ἐκ διαλειμμάτων διὰ τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ Βελισαρίου, καὶ κατόπιν διὰ τῶν πολυαρίθμων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπιδημήσεων τὰς ὁποίας προεκάλεσαν ἐν μὲν τῇ ὀγδόῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ Βίκονομαχία, ἐν δὲ τῇ δεκάτῃ τετάρτη καὶ τῇ δεκάτῃ πέμπτῃ, ἡ ὁσμανικὴ κατὰκτησις. Ἀλλ' ἔκτοτε ὁ ἑλληνισμὸς οὕτως, οὐδεμίαν ἄλλην λαβὼν ἐπικουρίαν, ἔχωνεύθη βαθμηδὸν ἐντὸς τοῦ ἐγγωρίου πληθυσμοῦ· καὶ ἐνῶ τῷ 1230 τοσοῦτοι ἦσαν ἔτι οἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ ὁμιλοῦντες καὶ ἐννοοῦντες μόνον τὴν ἑλληνικὴν, ὥστε ὁ Φρεδερίκος Β'. ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ ἑλληνιστὶ τε καὶ λατινιστὶ τοὺς νομικοὺς αὐτοῦ ὁρισμοὺς, τὴν σήμερον ἐλάχιστά τινα μόνον καὶ ἀμυδρὰ τῆς γλώσσης ταύτης ἵχνη περιλείπονται· που καὶ που τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς περὶ Ὑδροῦντα χώρας. Παρεμφερὲς δὲ ἀπέβη ἡ κινδυνεῦσι νὰ ἀποβῇ ἡ τύχη τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν παντοῦ ὅπου εἰς τὰς ἰδίας ἐγκατελείφθησαν δυνάμεις. Ὁ ἑλληνισμὸς, ὅστις ἠπλωνέ ποτε τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἀφ' ἐνὸς μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ ἀφ'

ἐτέρου μέχρι τῆς Ἰσπανίας, περιεστάλη ἤδη εἰς μόνας τὰς μεταξὺ Αἴμου καὶ Ταινάρου χώρας, τὰς παρακειμένας νήσους καὶ τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἐδέησε μὲν καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις ταύταις αὐτοῦ ἐστίαις ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς πολλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα, κατίσχυσεν ὁμως μέχρι τοῦ νῦν οὐ μόνον διότι φυσικῶς τῷ λόγῳ ἦτο ἰσχυρότερος ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἀλλὰ προσέτι καὶ πρὸ πάντων διότι οὐδέποτε ἔπαυσε τυγχάνων ἰσχυρᾶς τιнос ἀρωγῆς, ἧς ἐρχόμεθα νὰ σκιαγραφῇσωμεν τὰς περιπετείας.

Εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξάνθησιν τοῦ ἐλληνισμοῦ συνετέλεσε, πλὴν τῶν ἄλλων, ἡ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ συμμαχία. Ἀξιόλογος τῶν ἐλληνισθέντων κατοίκων τῆς Συρίας, τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου μοῖρα, κατανοήσασα ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὁπόσον τὸ νέον θρησκευμα ἔμελλε νὰ ἐπενεργήσῃ εἰς τὴν τύχην τῆς ἀνθρωπότητος, ἔδραμεν ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀρπάσασα αὐτὸ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἐτύφλωτον πρὸς τὸ κρίσιμον γεγονός, ἐγένετο κήρυξ αὐτοῦ καὶ ἐρμηνεὺς καὶ ἐκτελεστής. Πρόδηλον δὲ ὅτι ὁ ἐλληνισμὸς οὗτος, οὕτω πολιτευόμενος, ἐκράτυνε τότε τὸ ἔργον τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ ἐθνικὸν ἑαυτοῦ κύρος. Γλῶσσα, παιδεία, καὶ θεσμοὶ, πρὸ καιροῦ ἐπικρατοῦντα εἰς χώρας εὐρυτάτας προήγαγον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ ὅσον οὐδέποτε ἤθελε προαχθῇ διὰ τοῦ ἀλλοτρίου πρὸς πάντα τὸν λοι-

πὸν κόσμον Ἰουδαϊσμοῦ· καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐταυτίσθησαν ἤδη πάντες οἱ ἀποδεξάμενοι τὰς ἐπαγγελίας ἐκείνας καὶ παραγγελίας, εἰς οἰονδήποτε ἔθνος τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἂν ἀνήκον πρότερον. Ἀλλ' ἡ συμμαχία αὕτη διῆλθε διὰ δεινῶν δοκιμασιῶν. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ διατηρήσῃ ἐν ταῖς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν σχέσεσι τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύτου ζητήσεως, ἐνῶ τὸ θρησκευμα τοῦ Ἰησοῦ, ἅτε θρησκευμα ὄν, ἐπηρείδετο ἐπὶ δογματικῶν τὰ ὅποια ἦσαν ἀνεπίδεκτα ἐρεύνης. Ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης προέκυψαν αἱ αἱρέσεις, αἵτινες, ἐπιχειρήσασαι νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸ δόγμα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως, ὑπέσκαπτον τὴν κρηπίδα τοῦ ἀρτισυστάτου θρησκευτικοῦ κόσμου. Τοῦτον τὸν κίνδυνον προαιρούμενος ν' ἀποσοβῇ ὁ Ἀθανάσιος, ὁ περιφανὴς νομοθέτης τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ἔγραψε τὸν πολύκροτον « Λόγον κατὰ Ἑλλήνων, » δι' οὗ μὴ ἀρκεσθεῖς νὰ ἀποκηρύξῃ αὐτοὺς ὡς εἰδωλολάτραις, ἤλεγξε προσέτι καὶ ἐχλεύασε τὴν σοφίαν αὐτῶν. Εἰς ὃ ἡ μερὶς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἥτις εἶχε μείνει πιστὴ εἰς τοὺς πάλαι θεοὺς, ἀπεκρίθη, διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἰουλιανοῦ· « ἡμῖν ἀνήκουσιν ἡ εὐγλωττία καὶ αἱ τέχναι τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ ἡ τῶν θεῶν αὐτῆς λατρεία· ὑμέτερος δὲ κληρὸς ἐστὶν ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀγροικία καὶ οὐδὲν πλέον· αὕτη ἐστὶν ἡ σοφία ὑμῶν. » Τὰ δύο στρατόπεδα λοιπὸν τὰ ἀπ' ἀλλήλων διῆστώμενα ὅσον ἀνατολαὶ ἀπὸ

δυσμῶν, εἰς ἓν καὶ μόνον συνεφώνουν, ὅτι ἔδει νὰ ἐπέλθῃ διαζύγιον μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Εἰς μάτην ἐπιφανεῖς ἀντιπρόσωποι τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ Γρηγόριος, ὁ Βασίλειος, ἠγωνίζοντο νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ συμβίωσις δὲν ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅτι μάλιστα ἡ ἑλληνικὴ σοφία ἦτο ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ ἐγκαλλώπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς. Ἡ γνώμη τοῦ Ἀθανασίου κατίσχυσεν, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ κατισχύσῃ, ἐν ὧσιν οἱ χριστιανοὶ ἐλάλουν καὶ ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν, προσεήχοντο ἑλληνιστὶ, ἤκουον ἑλληνιστὶ τελουμένην τὴν λειτουργίαν καὶ ἀνεγίνωσκον ἑλληνιστὶ τὰς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν παρέμεινε κοινὴ· σὺν τῇ γλώσσῃ δὲ πάντα τὰ παρεπόμενα αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἡ ἑλληνικὴ σοφία. Ἀλλὰ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, γυμνωθὲν τῆς ἀρχαίας εὐκλεοῦς ἐκδοχῆς, ἔλαβε τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου· καὶ ἔκτοτε τό τε ὄνομα τοῦτο καὶ πάντα τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα, « Ἑλληνικός, Ἑλληνισμός, Ἑλληνίζω, Ἑλληνοφρονῶ, » ἀπεκρούσθησαν καὶ περιβρίσθησαν ὑπὸ τῆς νέας πίστεως ἐπὶ αἰῶνας μακρούς. — Ὁ Μαλάλας, ὁμιλῶν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, βεβαίῳ ὅτι « διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας· » καὶ ὅτι « ἐθέσπισεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας· » καὶ ὅτι « συσχεθέντες Ἕλληνες περιεβώμισθησαν, καὶ βιβλία αὐτῶν κατεκαύθησαν καὶ εἰκόνες τῶν μυσερῶν θεῶν αὐτῶν καὶ

ἀγάλματα. » Παρὰ Θεοφάνει ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς « εἰς ἐλληνισμὸν ἀναιδῶς ἐξετράπη. » Τὸν κατὰ τῶν ἐθνικῶν διωγμὸν ὁ αὐτὸς ὀνομάζει « ἐλληνικὸν διωγμὸν » καὶ « ἀναιδῶς ἐλλήνιζε » λέγει, καὶ « ἐλληνοφρονοῦντα » καλεῖ τὸν ἑπαρχον τῆς πόλεως ὅστις διὰ θορύβων παρηνώχλει τὸν Χρυσόστομον τελοῦντα τὰς θείας λειτουργίας· καὶ « ἐλληνόφρονας ληρωδίας » προσαγορεύει τὰς αἱρέσεις. Μέχρις αὐτῆς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἤρχισεν ἤδη νὰ κατευνάξεται ἡ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν κατὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ διεξαγομένη αὕτη πάλη, ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς ἐξηκολούθει ἀντιτάσσων τὸν « ἔλληνα λόγον » εἰς τὸν « χριστιανικόν. »

Συγχρόνως δὲ πρὸς τὴν πνευματικὴν μεταξὺ ἐλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ διένεξιν, συνέβαινε καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ κόσμῳ μεγάλη τις διαίρεσις. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐτέμενετο εἰς δυτικὸν καὶ ἀνατολικόν, τοῦ δὲ ἀνατολικοῦ πρωτεύουσα ἐγίνετο ἡ παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου κτισθεῖσα τότε Κωνσταντινούπολις. Καί τοι ἐν ταῖς χώραις αἵτινες ὑπήχθησαν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν, ἐλάχιστα ἴσχυεν ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἐπικρατεστάτη δὲ ἦτο ἡ ἐλληνικὴ, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐκάλεσεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαίων, διότι οἱ ὑπῆκοοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐκαλοῦντο τότε ἐν γένει Ῥωμαῖοι. Ἡ προσηγορία αὕτη, ἀνέκαθεν ἀπρόσφορος οὖσα, ἀπέβη προῖόντος τοῦ χρόνου ὅλως πρὸς τὰ πράγματα ἀσύμφωνος. Ἔτι ὑφισταμένου τοῦ δυτικοῦ

κράτους, οἱ μονάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠναγκάσθησαν διὰ διαφορῶν ἐπισήμων πράξεων νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ὁ Κωνσταντῖνος ἀπήγγειλε μὲν τὸν ἐναρκτήριο ῥόγον λατινιστὶ, διέταξε δὲ νὰ μεθερμηνευθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἵνα γείνη καταληπτὸς εἰς τὴν πολυάριθμον ὁμήγυριν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀρκάδιος ἐπέτρεψε διὰ νόμου νὰ γράφονται ἑλληνιστὶ αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος, νὰ συντάσσονται ἑλληνιστὶ αἱ διαθῆκαι. Ὁ δὲ ἑλληνικὸς χαρακτήρ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατέστη ἔτι καταφανέστερος ἄφ' ἧς, ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι, κατελύθη τὸ δυτικόν. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἥτις ἦτο ἀνέκαθεν πόλις ἑλληνικὴ μᾶλλον ἢ λατινικὴ, ἀπέβαλεν ἔκτοτε βαθμηδὸν πᾶν ἴχνος λατινισμοῦ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς, οἱ ἱεράρχαι, οἱ λόγιοι ἄνδρες, οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ, πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοί, ἢ ἦσαν Ἑλλήνες ἢ ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἰδίαν γλῶσσαν. Τὰ κάλλιστα τῶν κοσμημάτων τῆς πόλεως ἦσαν τὰ μὲν ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης, τὰ δὲ φιλοπονήματα μαθητῶν τῆς τέχνης ταύτης. Κατὰ μικρὸν οὕτω παντελῶς ἐξενίκησεν ἡ ἑλληνικὴ ὥστε πᾶσα μὲν ἡ νομοθεσία ἐγγράφη ἑλληνιστὶ, πᾶσα δὲ ἡ διοίκησις ἑλληνιστὶ διεξήχθη. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν, ἡ θρησκεία, ἡ φιλολογία, ἡ τέχνη, ἡ νομοθεσία, ἡ διοίκησις, τὰ πάντα διεμαρτύροντο κατὰ τῆς προσηγορίας τῶν Ῥωμαίων.

Πολλὰ ὅμως ὑπῆρξαν τὰ αἷτια δι' ἃ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀπέβαλον αὐτήν· καὶ ἵνα περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὸ κυριώτατον, ἀδύνατον βεβαίως ἦτο νὰ ὀνομάσωσι τοὺς ὑπηκόους Ἑλληνας, ἑαυτοὺς δὲ Ἑλλήνων αὐτοκράτορας, ἀφοῦ τὸ ὄνομα τοῦτο διετέλει εἰς ἀδιάλλακτον ῥῆξιν πρὸς τὸ θρησκευμα τοῦ κράτους.

Ἡ προσηγορία τῶν Ῥωμαίων οὐ μόνον δὲν ὑπενέδωκεν εἰς τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, ἀλλὰ ὑπέικουσα εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ἐξέβαλεν αὐτὸ ἐκ τῆς γλώσσης εἰς πᾶσαν ἄλλην σημασίαν, πλὴν τῆς τοῦ εἰδωολάτρου. Ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὁ Ζώσιμος, ὅστις ἦτο ἐθνικός, καὶ ὁ Προκόπιος, ὅστις δὲν ἦτο χριστιανὸς ἐνθερμος, ὠνόμαζον ἔτι « ἑλληνικά ἔθνη » τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ὅμως ἑκατονταετηρίδος ἐξέλιπε πᾶν ἔχνος τοῦ τε ὀνόματος Ἑλλήν καὶ ὅλων αὐτοῦ τῶν παραγώγων, ἐν τῇ προτέρᾳ ἐννοίᾳ. Ἐκ τῆς καταστροφῆς ταύτης δὲν περιεσώθη εἰμὴ ἡ σεβασμία μήτηρ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου Ἑλλάς· καὶ αὕτη δὲ μέχρι τινὸς μόνον. Ἐὰν παρὰ Προκοπίῳ καὶ ἐν τῷ Συνεκδήμῳ τοῦ Ἱεροκλέους περιλαμβάνει ἔτι σύμπασαν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀπὸ Ἡρακλείου καὶ ἐφεξῆς, ἅμα διηρέθη τὸ κράτος εἰς θέματα, τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ χώραν. Καίτοι δὲ τοσοῦτον μικρὰ ἐγένετο τότε ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ ἐπισήμῳ ὀνομαστο-

λογίᾳ, οὐδὲ τούτου τοῦ θέματος οἱ κάτοικοι ἐλέγοντο Ἕλληνες· ἀλλ' ἢ ἔμειναν ἀνώνυμοι, ὅπως παρὰ τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρῳ, ὅστις ἀναφέρων αὐτοὺς ἔλεγεν «οἱ τὴν Ἑλλάδα οἰκοῦντες,» ἢ ὠνομάσθησαν, κατὰ Θεοφάνην, «Ἑλλαδικοί.» Τὸ ὄνομα ἦτο ἀρχαιότατον ἀφοῦ χρῆσιν αὐτοῦ ἐποιήσατο ὁ Κολοφώνιος Ξενοφάνης ἐν τῇ ἑκτῇ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἦτο ταυτόσημον τοῦ ἑλληνικός· προετιμήθη ὅμως ἤδη διότι εἶχε τὸ προτέρημα νὰ ἐνθυμίζῃ τὴν Ἑλλάδα μᾶλλον ἢ τοὺς Ἕλληνας. Τοὺς δὲ Πελοποννησίους ὠνόμαζεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, Γραικοὺς. Τὸ ὄνομα τοῦτο τῶν Γραικῶν, προγενέστερον ὢν τοῦ τῶν Ἑλλήνων, πρωϊμώτατα ἠφανίσθη ἐν Ἑλλάδι, ἐπεκράτησε δὲ τὸ πάλαι εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν, ὡς ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων ὄνομα. Ἐπὶ τῆς παρακμῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐχλευάσθη ὅπως οὖν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὴν χροιάν ταύτην τῆς περιφρονήσεως παρεδέξαντο βραδύτερον οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Γότθοι, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν παρὰ Προκοπίῳ ὁμιλοῦσι περὶ τῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπελθόντων στρατευμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἀπαξ δὲ μόνον, ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις, ὁ ἱστορικὸς ἐκεῖνος παρεισάγει καὶ αὐτοὺς τοὺς οἰκονομικοὺς τοῦ βασιλέως ὑπαλλήλους καλοῦντας, ἐπὶ ἐξευτελισμῷ πάλιν, τοὺς στρατιώτας τῆς Ἀνατολῆς Γραίκοις. Οὐδὲν ἦττον, τοσαύτη ἦτο ἡ ἀμνηχανία εἰς ἣν περιέστη-

6'.

σαν οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδίκης τοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματος, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος οὐ μόνον τοὺς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ Ἑλληνας ἠναγκάζετο νὰ ὀνομάσῃ Γραικοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Αὐτὸς ὁ λαὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ διατηρήσῃ τὸ πάτριον ὄνομα, καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν αἵτινες ἀνέκαθεν ἀπετέλουν τὴν μητρόπολιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, κατήντησαν νὰ ὀνομάσωσιν ἑαυτοὺς Ῥωμαίους. Τὰ Χρονικὰ τῶν ἐν Μωραΐᾳ πολέμων τῶν Φράγκων, εἰς τὰ ὅποια εὐρίσκομεν τὰ γεωγραφικὰ καὶ ἐθνικὰ ὀνόματα οἷα μέχρις ἐσχάτων ἐφέροντο ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ, καλοῦσι Ῥωμαίους καὶ Ῥωμηοὺς τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους, ἰδίως δὲ τοὺς κατοίκους τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος.

Ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ ἐπ' ἄπειρον. Τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἠφανίσθησαν κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα· αἱ αἱρέσεις, καταδικασθεῖσαι ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τῶν συνόδων καὶ δεινὰς ὑποστάσαι ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καταδρομὰς, ἀπέβαλον πάντα ἐπίφοβον χαρακτῆρα· ἡ ὀρθοδοξία κατισχύσασα ὀριστικῶς, κατέστη ἀπροςμάχητος. Καὶ ἐνῶ οὕτω ἀφηροῦντο ἐκ μέσου αἱ ἀφορμαὶ αἱ προκαλέσασαι τὸν διωγμὸν τοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματος, ἡ ἐλληνικὴ ποίησις, φιλοσοφία, φιλολογία καὶ ἱστορία, ὅσον καὶ ἂν

ἐπολεμήθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἔπαυσαν καλ-
λιεργούμεναι ὑπὸ τῶν λογίων τάξεων καὶ ὑποθάλλουσαι
τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ ὄνομα. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς
ἐκτῆς καὶ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ
τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ
Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου
τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ μεταξὺ τῶν Ἀριστοτελικῶν καὶ
τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων πάλῃ ἡ ἀναφυεῖσα ἐν τῇ
ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι, αἱ περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Νικη-
φόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, ὁ περι-
φημος διάλογος « Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος, » μαρ-
τυροῦσιν ὅτι αἱ ἀναμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι
τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, οὐδέποτε
ἐκλιπόντα, ἀπέβαινον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον κρα-
ταιότερα καὶ γενικώτερα. Τὸ δὲ σπουδαιότατον, αὐτὸ
τὸ συμφέρον τῆς μοναρχίας περιήγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν
ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀναλάβῃ τὴν προστασίαν τοῦ τῶν Ἑλ-
λῆνων ὀνόματος καὶ ἔθνους.

Ἐκ τῶν ποικίλων φυλῶν αἵτινες ἀπήρτιζον τὸ ἀ-
νατολικὸν κράτος, ἡ ἐλληνικὴ συνεδέετο διὰ δεσμῶν
ἠθικῶν ἰσχυροτέρων πάσης ἄλλης πρὸς τὴν ἐν Κων-
σταντινουπόλει βασιλείαν. Ἡ μὲν βασιλεία δὲν ἐκτῆ-
σατο τὸ μέγα αὐτῆς ἀξίωμα ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ
εἰμὴ χάρις εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εὐφυΐαν· τὸ
δ' ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν διεσώθη εἰμὴ χάρις εἰς τοὺς πο-
λεμικοὺς ἀγῶνας τῆς βασιλείας ἐν Ἀσίᾳ μὲν κατὰ τῶν

Ἀράβων, ἐν Εὐρώπῃ δὲ κατὰ τῶν Σλαύων καὶ τῶν Βουλγάρων. Ἀληθῶς εἰπεῖν, τὸ κράτος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ διὰ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἥτις μόνη εἶχε συμφέρον εἰς ὑποστήριξιν αὐτοῦ, ἅτε δι' αὐτοῦ κυριαρχοῦσα ἀπὸ τῆς μιᾶς ἁκρας τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῆς ἄλλης, ἐνῷ οἱ Βούλγαροι, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ ἄλλοι Σλαῦοι, ἐζήτουν ἀδιακόπως νὰ συγκροτήσωσιν ἰδίᾳς ἡγεμονίας, τινὲς δὲ καὶ νὰ ἐνθρονισθῶσιν ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Διὰ τῆς ἀλληλεγγύης ταύτης συνεπληρώθη ἡ ἐκ νεοκρῶν ἀνάστασις τοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματος. Ἀμα ἐκλιπόντων τῶν λόγων δι' οὓς εἶχε καταδικασθῇ εἰς ὑπερορίαν ἅπαντα αὐτοῦ ἡ οἰκογένεια, οἱ κράτιστοι τῶν βασιλέων ἐνόησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀνακαλέσωσιν αὐτὴν εἰς τὴν πατρίδα καὶ νὰ προαγάγῳσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν, ἐπιστήμην καὶ τέχνην. Ἀπὸ τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐνάτης ἐκατονταετηρίδος, ἡ δημοσίᾳ παιδεύσεις μεταρρυθμισθεῖσα ἀπέβαλε τὸν προηγουμένον ἀπλῶς ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα. Ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ σχολῇ τῆς Μαγναύρας ἐδιδάχθη πᾶσα ἡ θύραθεν ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία. Ἡ κυβέρνησις ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ Ἑλληνας διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἀνατροφῆς τοὺς τε Βουλγάρους καὶ τοὺς μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου προελάσαντας Σλαῦους. Οἱ εὐπατρίδαι τῶν ἀλλοφύλων ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως· αἱ πόλεις αὐτῶν ἐλάμβανον παρὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυ-

βερνήσεως ὀνόματα ἑλληνικά· τὸ θρήσκευμα τὸ πρότερον ἀναδειχθὲν τοσοῦτον πολέμιον τῶν Ἑλλήνων, μετεχειρίζετο ἤδη τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἵνα μεταπλάσῃ εἰς Ἑλληνας ἐτέρους πολεμίους. Οἱ βασιλεῖς ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἐπιδεικνύωσι τὴν εὐλάβειαν αὐτῶν πρὸς τὴν πόλιν τῶν πόλεων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· ὁ Βασίλειος Β', μετὰ τὸ πέρας τοῦ κατὰ Βουλγάρων πολέμου, ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψῃ κατ' εὐθεΐαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξεστράπη ἐπὶ μακρὸν τῆς ὁδοῦ, ἵνα ἀνέλθῃ πρότερον εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀκούσῃ ἐν τῷ Παρθενῶνι τὴν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι δοξολογίαν καὶ προσφέρῃ τῇ Θεοτόκῳ τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια διὰ πολυτελῶν ἀναθημάτων. Ἐὰν δὲ βραδύτερον οἱ Βούλγαροι ἀφηνίασαν αὐτοῖς, οἱ Σλαῦοι τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν ἄλλων νοτιωτέρων χωρῶν, ἐντελῶς ἐξελληνίσθησαν.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ πράγματα ἤρχισαν ἀναγκαίως καὶ τὰ ὀνόματα ἀποδύόμενα βαθμηδὸν τὴν ἀλλόκοτον μεταμφίεσιν ἣτις εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς αὐτά. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅστις δὲν ἐτόλμα ἐτι νὰ ὀνομάσῃ Ἑλληνας τοὺς κατοίκους τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὁμολογεῖ ἐν τούτοις ὅτι ἀπὸ Ἡρακλείου οἱ βασιλεῖς, ἀποβαλόντες τὴν ῥωμαϊκὴν γλῶτταν, διετέλουν « ἑλληνίζοντες » περὶ πάντα τὰ ἐπίσημα ὀνόματα. Καὶ ἂν ὅχι αὐτὸς, ἡ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ τοῦλάχιστον συνταχθεῖσα « Βασίλειος

Τάξις » ὁμιλεῖ περὶ « μουσικῆς ἑλληνικῆς » καὶ « παι-
δείας ἑλληνικῆς » κατ' ἀντίθεσιν οὐχὶ πρὸς τὴν χρι-
στιανικὴν παιδεῖαν καὶ μουσικὴν, ἀλλὰ πρὸς τὴν βάρ-
βαρον καὶ σόλοικον. Βραδύτερον ἢ Ἄννα Κομνηνὴ,
γαυριῶσα ἀνήγγελλεν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς ὅτι
καὶ τὸ ἐλληνίζειν ἐς ἄκρον ἐσπούδασε καὶ τὸν Ἀριστο-
τέλην καὶ τὸν Πλάτωνα ἐμελέτησε. Μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀρ-
χιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ ὁ Χωνιάτης, καίτοι ἐγεν-
νήθη ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἔγραψε περὶ τῆς πόλεως ταύ-
της ποίημα ἐν ᾧ ἐθρήνησεν ὡς ὁ γνησιώτατος Ἑλλή-
νων τὴν ἐκλιποῦσαν αὐτῆς δόξαν καὶ δύναμιν. Συγχρό-
νως δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἔδωκεν
ἐτι τρανότερον δεῖγμα τῆς μεταβολῆς ἣτις ἐπῆλθεν εἰς
τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῆς κοινωνίας ἐκεί-
νης. Ὁ Νικήτας, ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ
μὲν ὀνομάζων Ῥωμαίους τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους,
ἀλλ' ὅτε περὶ τὰ τέλη εὐρέθη ἐνώπιον τῆς ἀπὸ δυσμῶν
ἐπιδρομῆς, ἣτις ἐπήγαγε τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως καὶ τὴν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δούλωσιν, αἰ-
φνης ἀποκρούει τὸ ξενικὸν ὄνομα καὶ ὀδύρεται ἀνακρά-
ζων· δυστυχὴς ἐγὼ ὁ καταδικασθεὶς νὰ παραπέμψω
τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἑλ-
ληνες, νὰ μεταχειρισθῶ τὴν ἱστορίαν, χρῆμα βέλτιστον
καὶ κάλλιστον τῶν Ἑλλήνων εὕρημα, ἵνα διαιωνίσω
τὴν μνήμην βαρβαρικῶν καθ' Ἑλλήνων κατορθωμά-
των. Ἐν τῇ δεκάτῃ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ Δούκας

ταλαντεύεται ἔτι μεταξὺ Ῥωμαίων, Γραικῶν καὶ Ἑλλήνων, μεταχειριζόμενος νῦν μὲν τὸ πρῶτον, νῦν δὲ τὸ δεύτερον, νῦν δὲ τὸ τρίτον τῶν ὀνομάτων τούτων. Ἰδίως ὅμως εἰς τὸν λαὸν (περὶ οὗ, ὡς δυτικὸς τὸ θρήσκευμα, ὁμιλεῖ οὐχὶ μετὰ πολλῆς συμπαθείας) ἀποδίδει τὴν τῶν Ἑλλήνων προσηγορίαν· «ὁ λαός, λέγει, ὁ ἄπληνός καὶ μισόκαλος, ἡ ῥίζα τῆς ὑπερηφανείας, ὁ κλάδος τῆς κενοδοξίας, τὸ ἄνθος τῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ τρυγία τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων.» Ἀλλ' ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ὅπως παραλιπὼν τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα, συνεχῶς καὶ διαῤῥήδην καλεῖ «Ἕλληνας» τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους, καὶ «βασιλεῖς Ἑλλήνων» τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεῖς. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ βασιλεῖς συνωκείωθησαν πρὸς τὸ ὄνομα καὶ δὲν ἐτόλμων μὲν ἔτι, εἰς μακραίωνα ὑπεύκοντες ἔξιν, ν' ἀποταχθῶσι τῇ τῶν Ῥωμαίων προσηγορίᾳ, δὲν ἐδίσταζον ὅμως νὰ μεταχειρίζωνται τὴν τῶν Ἑλλήνων ἐπωνυμίαν εἴτε περὶ ἑαυτῶν ὠμίλουν, εἴτε περὶ τῶν ὑπηκόων. Ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, παρατιθέμενος ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐπιστολὴν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, βεβαιοῖ ὅτι οὗτος ἐκάλει αὐτὸν «βασιλέα τῶν Ἑλλήνων.» Τῇ δὲ εἰκοστῇ ὀγδόῃ Μαΐου 1453, κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ὑπὸ τῶν Ὀσμανιδῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, συγκαλέσας τοὺς ἐν τέλει, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐπαξίως μὲν

τῆς καταγωγῆς ὡς « ἀπόγονοι Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, » ἐπαξίως δὲ τοῦ ἄθλου ὑπὲρ οὗ ἔτελεῖτο ὁ ἀγὼν, τῆς πόλεως ἐκείνης ἣν ἐκάλεσε « βοηθὸν καὶ σκέπην τῆς πατρίδος, ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων. »

Οὕτω μεταξὺ 12 καὶ 15 ἑκατονταετηρίδος ἀνεβίωσε παρ' ἡμῖν τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, ἐνῶ καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ Egger, ἐν τῇ σοφῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐλληνισμοῦ, ὁ κατὰ τὴν 16 ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας αὐτόθι Noël Beda, ἀπεκάλει ἔτι γλῶσσαν τῶν αἱρέσεων τὴν ἐλληνικὴν. Ἀπεδόθη δὲ ἤδη τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ εἰς μόνους τοὺς κατοίκους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ὀμιλοῦντας τὴν ἐλληνικὴν καὶ ἔχοντας τὴν συνείδησιν τῆς ἐν τῇ μοναρχίᾳ Κωνσταντινουπόλεως ἐνότητος αὐτῶν. Ἡ ἀναβίωσις ὅμως αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ διότι συνέπεσε μετὰ τῆς βαθμιαίας διαλύσεως καὶ ἐπὶ τέλους καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Τούτου δ' ἕνεκα οὐδὲ παρηκολούθησε τότε τὴν τύχην τοῦ γεννήτορος ἡ λέξις ἐλληνισμός. Ἡ λέξις αὕτη δὲν ἦτο ἀπαραίτητος, ὡς εἴδομεν, εἰμὴ ὁσάκις τὸ ἐλληνιστὶ λαλεῖν καὶ τὸ ἐλληνικῶς ζῆν μετεδίδετο εἰς ἀλλοφύλους· ἄλλως ἡ ἐννοια αὐτῆς περιέχεται ἐν αὐτῷ τῷ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματι. Περὶ τοιαύτης δὲ μεταδόσεως λόγος δὲν ἡδύνατο νὰ γείνη ἐν τῷ μέσῳ τῶν δεινῶν περισπασμῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἀπὸ τῆς

ἐνδεκάτης μέχρι τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἔπαυσεν ὅτε μὲν ὑπονομευόμενον, ὅτε δὲ ἀντικρὺς καταπολεμούμενον ὑπὸ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, ἥτις, ἴδιον ἀντ' αὐτοῦ μὴ δυνηθεῖσα νὰ ιδρύσῃ πολιτικὸν οἰκοδόμημα, οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν εἰμὴ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὁλοσχερῇ τοῦ χριστιανικοῦ καθεστῶτος καταστροφὴν. Πρῶτοι οἱ Σελσουκίδαι Τοῦρκοι καὶ κατόπιν οἱ Ὁσμανίδαι, κατεπλημύρησαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ οἱ μὲν σταυροφόροι κατεῖχον τὰς πλείστας μεσημβρινὰς χώρας, οἱ δὲ Βούλγαροι ἡττονομήθησαν μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἴμου, οἱ δὲ Σέρβοι μὴδὲ εἰς τὴν αὐτονομίαν ἀρκούμενοι, προήλασαν μέχρι Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἡξίωσαν νὰ κληρονομήσωσιν ἀπάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς κτήσεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ὥστε ἐν τῇ δεκάτῃ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Συμεὼν ἐπωνομάζετο « Συμεὼν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Σερβῶν, ὁ Παλαιολόγος. » Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς πολυαρχίας ταύτης οἱ Ὁσμανίδαι Τοῦρκοι, διαπεράσαντες Ἑλλήσποντον καὶ Βόσπορον κατέβαλον τὰ τε περιλιπόμενα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ Βουλγάρους, καὶ Σέρβους, καὶ Φράγκους, καὶ Ἀλβανούς.

Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ὁ κόσμος ἐνόμισεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατεποντῶθησαν ἐν τῷ μεγάλῳ ἔ-

κείνῳ κατακλυσμῷ. Ἡ συμφορὰ ὑπῆρξε τῶντι μεγάλη, οὐχὶ ὅμως θανάσιμος· ἰδίως δὲ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, διὰ παραδόξου συνδρομῆς περιστάσεων, ἀντὶ νὰ ἀφανισθῇ ἐκ προσώπου γῆς, προήχθη ἀπεναντίας, κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον, εἰς περιωπὴν ἣν εἶχεν ἀποβάλει κατὰ τὰς τελευταίας πρὸ τῆς ἀλώσεως ἑκατονταετηρίδας. Οἱ νέοι κυρίαρχοι εἶχον τὰ συνήθη πλεονεκτήματα καὶ ἐλαττώματα τῶν κατακτητῶν τῆς Ἀσίας. Ὁ στρατιωτικὸς αὐτῶν ὀργανισμὸς ἦτο ὁ ἄριστος τῶν τότε ὑπαρχόντων· ἀλλ' ἐπιμελήται τῶν ἄλλων κοινῶν πραγμάτων ἦσαν ὅλως ἀνεπιτήδειοι. Αἱ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς σχέσεις αὐτῶν ἀπέβησαν ἀπλούσταται καὶ περιορίσθησαν εἰς τὸν περιοδικὸν ἐξισλαμισμόν τῶν Χριστιανοπαίδων ὅσοι ἀπητοῦντο πρὸς συγκρότησιν τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ ἄλλου πλήθους εἰς ὃ ἐπέτρεπον νὰ διατηρῇ τὸ θρήσκευμα αὐτοῦ. Κατὰ τὰ λοιπὰ οἱ χριστιανοὶ διωκοῦντο κατὰ κοινότητα ὑπὸ ἀρχόντων ὁμοδόξων, οἵτινες ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὑπέκυπτον μὲν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν αὐτογνώμονα καταπίεσιν τῆς ξενικῆς ἀρχῆς, συνήθως ὅμως διέσωζον αὐτοτέλειαν τινά. Ἵνα ἔχωσι δὲ οἱ κυρίαρχοι πρόχειρον ἐγγυητὴν καὶ ὑπατον ὑπεύθυνον τῆς πρὸς τὸ κράτος πίστεως τῶν ἀλλοθρήσκων ὑπηκόων, οὐ μόνον διετήρησαν τὸ ἀξίωμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ περιέβαλον αὐτὸ διὰ δικαιοδοσίας δικαστικῆς καὶ πολιτικῆς μείζονος τῆς προτέρας. Ὅπως δὲ μία ἦτο ἡ ἀρχὴ

ἡ ἐκπροσωποῦσα παρὰ τῷ κρατοῦντι τὴν ὀλομέλειαν τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων, οὕτω καὶ ὑπὸ ἐν ὄνομα περιελήφθη ἡ ὀλομέλεια αὕτη. Ὁ ἄρχων ἐκεῖνος ἐπωνομάσθη Ῥοῦμ Πατριγκι, ὃ ἐστὶ Πατριάρχης Ῥωμαίων. Ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς ὀσμανικῆς κατακτήσεως τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶχε πλέον τὴν προτέραν ἑκτασιν, ὅτε ἐφηρμόζετο εἰς πάσας τὰς φυλὰς ὅσαι ὤκουν μεταξὺ Ἰστρου καὶ Ταινάρου, διότι πᾶσαι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὑπέκειντο εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων· Βούλγαροι, Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ, χωρισθέντες ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, εἶχον ἀναλάβει τὰ πάτρια ὀνόματα. Ῥωμαίους δὲν ὠνόμαζον ἤδη ἑαυτοὺς εἰμὴ οἱ τὴν ἐλληνικὴν ὁμιλοῦντες γλῶσσαν· διότι τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, τὸ ἀρχίσαν νὰ ἐπιπολάζῃ εἰς τὰς ἀνωτέρας αὐτῶν τάξεις, δὲν εἶχε παρειαδύσει ἔτι εἰς τὰς κατωτέρας. Ἀλλ' οἱ νέοι κατακτηταὶ, οἵτινες ἐγνώρισαν κατὰ πρῶτον τοὺς χριστιανοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπὸ τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα, καὶ κατόπιν πάλιν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα εἰς Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα, ἐφιλοτιμοῦντο δὲ νὰ παραστήσωσιν ἑαυτοὺς ὡς κληρονόμους τῆς βασιλείας τῶν Ῥωμαίων ὅπως εἶχεν ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, δὲν ἐδίστασαν νὰ ἀποδώσωσι τὴν προσηνυμίαν ταύτην εἰς τὸν πατριάρχην ὅλων τῶν ὀρθοδόξων. Ἐκ δὲ τούτου συνέβη καὶ ἄλλο τι. Παρεκτὸς τῶν φυλῶν αἵτινες ὑπέκειντο ἄλλοτε ποτε εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐ-

τοῦ κατὰ τῶν τουρκικῶν καὶ ἐνετικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ ὁ Ἰερεμίας Β'. ὃν πρὸς τοῖς ἄλλοις βλέπομεν, ἐν μιᾷ τῶν πρὸς τὸν δόγην τῆς Ἑνετίας ἐπιστολῶν μεταχειριζόμενον τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, τὸ ὅπως σχεδὸν τότε ἐκλιπόν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις. Ἡ ἐθνικὴ παίδευσις δὲν ἤρχισεν ἀναζωπυρουμένη εἰμὴ ἐν τῇ 17 ἑκατονταετηρίδι· ὅτε καὶ ἕτερον συνέβη γεγονὸς ἐπιτήδειον γὰρ δώσῃ ζωὴν τινα εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐνέργειαν, διότι κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ἡ ὀσμανικὴ κυβέρνησις ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς οὐκ ὀλίγα ὑψηλὰ λειτουργήματα καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις τὰς ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας.

Ἐκτοτε, διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἀρχόντων, ἀνέκτησε τὸ ἔθνος τὴν ἀφομοιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ οὐ μικρὸν προήγαγε, διότι ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως αἱ ἀνώτεραι τάξεις πολλῶν ἐκ τῶν ἑτερογλώσσων φυλῶν, καὶ ἰδίως τῶν Βλάχων, τῶν Μολδαυῶν καὶ τῶν Βουλγάρων, ἐλάλουν τὴν ἐλληνικὴν ὡς ἰδίαν καὶ ἐνησμενίζον ἐπὶ τῷ τῶν Ἑλλήνων ὀνόματι. Εἰς τὸν ὀριστικὸν ὅμως τοῦ ἔργου τούτου θρίαμβον, πολλὰ πάλιν ὑπῆρχον τὰ ἀντιπίπτοντα. Ὡς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ ἐλληνισμοῦ περιπετειῶν ἐγένετο δῆλον, ἵνα ἡ μετάδοσις αὐτοῦ ρίψῃ ρίζας βαθείας παρὰ τοῖς ἀλλοφύλοις, ἀπητεῖτο σύντονος δρᾶσις ἰσχυρᾶς πολιτικῆς ἀρχῆς. Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον μετεῖχε

μὲν πολιτικῆς τινος δικαιοδοσίας, τὸ μέτρον ὅμως τῆς δικαιοδοσίας ταύτης καὶ αἱ καθ' ἐκάστην γενόμεναι ὑπὸ τῶν κρατούντων σκανδαλώδεις αὐτῆς παραβιάσεις, δὲν ἐπέτρεπον νὰ διεξαχθῇ τὸ ἔργον μετὰ τοῦ κύρους καὶ τοῦ κράτους ὕπερ μόνῃ ἀνεξάρτητος κυριαρχία δύναται νὰ ἔχῃ. Ἐτι δ' ὀλιγώτερον αὐτοτελεῖς ἦσαν οἱ πολιτικοὶ τοῦ ἔθνους ἄρχοντες· ὥστε ἡ διάδοσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐξηρτάτο κυρίως ἐκ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀποδεχομένων αὐτὴν ἑτερογλώσσων. Ἀλλ' ἡ προαίρεσις αὕτη περιωρίζετο εἰς τοὺς ὀλίγους ὅσοι φύσει ἢ θέσει ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ καλοῦ ἐκείνου ὀργάνου· τὸ δὲ μέγα τῶν λαῶν πλῆθος, ἀναισθητοῦν πρὸς τὰς χάριτας αὐτοῦ, ἐνέμενεν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἀμόρφων καὶ ἀκατασκευῶν πατρῶν ἰδιωμάτων.

Τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ποικίλα αἷτια δι' ἃ τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς πλήρωμα, ἐπὶ τετρακόσια περίπου ἔτη, διετέλεσε μὲν ὑπὸ κοινὸν κυβερνήτην, ἦτο δὲ ταυτώνυμον ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ, ἐξηκολούθει ὅμως, ὅπως κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς ἀλώσεως χρόνους, ὁμιλοῦν διάφορα ἰδιώματα καὶ φέρον κατὰ χώρας διάφορα ὀνόματα καὶ σῶζον οὕτω τὰ προσόντα ἰδίας ἐθνότητος, γλῶσσαν καὶ ὄνομα.

Εἰς τὴν ἐπὶ τέλους ὀλοσχερῇ διάλυσιν τῆς ἀπαγοῦς ἐκείνης ἐνότητος συνετέλεσαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τὰ εὐγενέστατα τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν συνεπληρώθη ἡ ὁσμα-

νικὴ δορυκρησία, τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενον πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ, αἱ δ' ἀδιάλειπτοι αὐταὶ ἀπόπειραι, προκαλοῦσαι τὴν ὀργὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ τε ἐθνάρχου καὶ ἐγγυητοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ἐμείουν καὶ ἐταπείνουν τὸ ἀξίωμα αὐτῶν. Καὶ ἔπειτα τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἀφ' ἧς ἐπεχείρησεν, ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας, τὸν ἀγῶνα τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἀναπλάσεως, ἀνέτρεξε φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰς τὰς πατρίους πηγὰς· ποτισθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ζωογόνων αὐτῶν ναμάτων, ἤρχισεν πάλιν νὰ ἀποβάλλῃ βαθμηδὸν τὴν ξενικὴν τῶν Ῥωμαίων προσηγορίαν καὶ νὰ ἀναλαμβάνῃ κατὰ μικρὸν τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα. Ὅτε τῷ 1790 τρεῖς τοῦ ἔθνους ἀντιπρόσωποι καθυπέβαλον εἰς τὴν μεγάλην Αἰκατερίναν αἴτησιν τοῦ νὰ καταπέμψῃ τὸν ἐγγονὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον ὡς Αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν παρέστησαν πλέον ὡς Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ ὡς « Ἕλληνες καὶ ἀπόγονοι τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων. » Τὸ ξενικὸν ὄνομα, τοῦ ὁποῦ τοῦ κράτος ἀνέτρεχεν εἰς χίλια καὶ ἐπέκεινα ἔτη, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐκριζωθῇ διαμιᾶς. Μικρὸν μετὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν αἴτησιν, εἰς τῶν ἡρώων τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως, ὁ Λεβαδεὺς Λάμπρος Κετσώνης, διαμαρτυρόμενος τῷ 1792 κατὰ τῆς εἰρήνης ἦν συνωμολόγησεν ἡ Ῥωσία πρὸς τὴν Τουρκίαν, δὲν ὁμιλεῖ πάλιν ἐν

τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ εἰμὴ περὶ Ῥωμαίων· ὁ δὲ Ῥήγας, ἐν τοῖς ἀθανάτοις ἄσμασι δι' ὧν ἀνεπτέρου τὸ θούριον τῶν ὁμογενῶν πνεῦμα, προσαγορεύει αὐτοὺς ὅπως ὁ Δρύκας ἐν τῇ 15 ἑκατονταετηρίδι, ὅτε μὲν Ῥωμαίους, ὅτε δὲ Ἑλληνας, ὅτε δὲ καὶ Γραικοὺς, διότι πολλοὶ τῶν λογίων, ἐν αἷς αὐτὸς ὁ Κοραῆς, προετίμων τότε τὸ ὄνομα τοῦτο διὰ τὸν λόγον, ὅτι « οὕτω μᾶς ὀνομάζουσι καὶ ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης. » Ἀλλὰ μετὰ τινος ἔτι ἐνιαυτοῦς, ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ συνελθοῦσα πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις, ὅλως ἀφαιρέσασα ἐκ μέσου τὴν τῶν Ῥωμαίων προσηγορίαν, καθιέρωσεν ἐπισήμως, προεδρεύοντος τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τὰ τιμιώτατα τῆς γλώσσης ἡμῶν ὀνόματα· « Ἑλλάς, Ἑλληνες, Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια, Ἑλληνικὴ πολιτεία, Πανελλήνιον. »

Τοιοιουτρόπως διελύθη τὸ φάσμα τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐνότητος. Ἐῖναι ἄρα γε ἀληθὲς τὸ ἐκ διαλειμμάτων ἐνίστε λεγόμενον, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, διὰ τῆς ἐπαναστάσεως αὐτοῦ, ἀνέτρεψεν ἰδίαις χερσὶν τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἐκέκτητο ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει καὶ ἦν ἡδύνατο νὰ ἐνισχύσῃ διὰ τοῦ χρόνου ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ κυριαρχήσῃ πράγματι τῆς Ἀνατολῆς, διὰ τῆς τοῦ κράτους ἐκείνου προστασίας; Οἱ πρεσβεύοντες τὰ τοιαῦτα λησμονοῦσιν ὅτι ἐπὶ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας τὸ φιλὸν τῶν Ῥωμαίων ὄνομα οὐδεμίαν ἐπήγαγε συγχώνευσιν φυλῶν καὶ γλωσσῶν, ὅτι ὁ χρόνος ἡδύνατο νὰ προα-

γάγῃ οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων φυ-
λῶν τὴν ἐπίδοσιν· τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, ὅτι τὸ
τουρκικὸν κράτος δι' οὗ ὑφίστατο τὸ τεχνητὸν τῆς τῶν
Ῥωμαίων ἐνότητος κατασκευάσμα, ἐπολεμεῖτο καὶ ἡ-
κρωτηριάζετο ἀδιαλείπτως ὑπὸ ἀντιπάλου ἰσχυροῦ, ὥστε
ἀντὶ τῆς τουρκικῆς καταδυναστείας, ἡδύνατο μετ' οὐ
πολὺ νὰ ἐνιδρυθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐτέρα ξενικὴ κυριαρ-
χία. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, πῶς ἤθελε τὸ
ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπιβάλλει ἑαυτὸ εἰς τοὺς ἀλλοφύλους
τῆς τύχης αὐτοῦ κοινωνούς; Ὅ,τι μόνον ἐδικαιούτο νὰ
ἐπιδιώξῃ ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ὑπὸ μίαν πολιτείαν
ἐνώσις τῶν χωρῶν ὅσαι ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπ' αὐτοῦ
κατέχονται· ὅ,τι δὲ μόνον ὥφειλε νὰ πράξῃ ἦτο νὰ προ-
τείνῃ εἰς τοὺς Μολδανοὺς, τοὺς Βλάχους, τοὺς Βουλγά-
ρους καὶ τοὺς Σέρβους νὰ συναγωνισθῶσι μετ' αὐτοῦ ἵνα
λάβωσιν ἐκάτεροι τὸ ἐπιβάλλον τῆς κληρονομίας μέρος.
Καὶ ἔπραξε τοῦτο ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ 1821. Αὐ-
τῶν δὲ ἀποπονηθέντων, ἀνέρριψε μόνον τὸν ὑπὲρ τῶν
ὅλων κύβον. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐπέτυχεν εἰμὴ ἐν μέρει
τοῦ σκοποῦ· ὁ χρόνος ὅμως ἀπέδειξεν ὅτι οὕτω πολι-
τευθὲν ἑαυτὸ τε διέσωσε καὶ τοὺς κωφεύσαντας ἐκείνους
ἐτεροφύλους, καὶ ὅτι ἡ ἐπανάστασις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἅμα
μὲν ἡρωϊκώτατον τόλμημα, ἅμα δὲ ἐν τῶν ἀριστα
νενοσημένων πολιτικῶν ἔργων τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Τὸ πρῶτον αὐτῆς ἀποτέλεσμα, ἡ τοῦ βασιλείου τῆς
Ἑλλάδος ἱδρυσις, δὲν ἐγένετο βεβαίως μέγα· ἀλλ' ὁ

κλονισμὸς ὃν ἐπροξένησεν εἰς τὸ ὀσμανικὸν κράτος ἡ ἐσωτερικὴ ἐκείνη πληγὴ, ἀπέβη αὐτῷ πολὺ μᾶλλον ὀλέθριος ἢ πάντα τὰ ἀτυχήματα ὅσα ὑπέστη ἀπὸ ἐξωτερικῶν πολεμίων. Ἐπὶ ἡμιόλιον ἑκατονταετηρίδα κολοβούμενον, διέσωζε βιωσίμους τὸν κορμὸν καὶ τὰς ρίζας, ἅμα δὲ προσβληθέντων τῶν ζωτικωτέρων ὀργάνων, αὐτὸς ὁ κορμὸς ἀπέβη ἐτοιμόπτητος. Τὸ τουρκικὸν κράτος δὲν ἐσώζετο ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰμὴ διὰ τὴν δοξασίαν τῆς Εὐρώπης ὅτι ἀπαραιτήτως ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ αὐτὸ ἑτέρα ξενικὴ κυριαρχία. Τὴν δοξασίαν ταύτην ἀνέτρεψεν ἡ ἐπανάστασις, παραγαγούσα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς, καὶ ἰδίως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, εἶναι ἱκανοὶ ν' ἀντιποιηθῶσι τὴν πατρώαν κληρονομίαν. Καὶ ὑπενέδωκε μὲν ἡ ἐλπίς αὕτη ἐπὶ τινα ἔτη εἰς τὴν πιθανότητα, ὅτι ἡ μεταρρύθμισις τῆς ὀσμανικῆς κυριαρχίας, ὑποβοηθουμένη ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν ὅπλων καὶ χρημάτων, δύναται ἔτι νὰ διατηρήσῃ τὸ ἐν τῇ ἀνατολῇ καθεστῶς. Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα εἴκοσιν ἔτη ἀπέδειξαν τὸ μάταιον τοῦ πολιτικοῦ τούτου ὑπολογισμοῦ, ἡ δὲ Εὐρώπη ἔκτοτε ἤρχισε νῦν μὲν ἐπιτρέπουσα, νῦν δὲ προκαλοῦσα τὸν διαμελισμὸν τοῦ ἀσθενοῦς. Μετὰ τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον οἱ Μολδαυοὶ εἶδον προσαρτηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς τὴν Βεσσαραβίαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ Βλάχοι καὶ Μολδαυοὶ ἐπέτυχον τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἑνωσιν ὑπὸ ἑνα ἡγεμόνα, οὐδὲ βολὴν ὅπλου ρίψαντες. Μετὰ

δὲ τὸν τελευταῖον ῥωσικὸν ἀγῶνα, οἱ μὲν Βούλγαροι
 ὑποτομονήθησαν, οὐδ' ἀντιμετωπίσαντες ποτὲ τοὺς δε-
 σπότας, τῶν δὲ Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων, οἵτινες
 βραχέα τινὰ διέπραξαν πολεμικὰ ἔργα, ἐκυρώθη ἡ ἀνε-
 ξαρτησία καὶ προσηύξησεν ἡ χώρα. Ἡ Αὐστρία ὑπε-
 δέχθη εἰς τὸν ξενῶνα αὐτῆς Βοσνίους καὶ Ἑρζεγοβινίους·
 καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, κατὰ τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα εἰκο-
 σιν ἔτη, οἱ ἀθλήται τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ πρὸ καιροῦ
 ἐν τοῖς τάφοις κείμενοι, ἐδωρήσαντο τὴν Ἑπτάνησον καὶ
 τὰς προσφάτους προσαρτήσεις.

Οὐδ' ἐτελείωσεν ἔτι τοῦ ἱερείου ὁ κερματισμός. Οἱ
 ἰθαγενεῖς ἐτοιμάζονται νὰ καταλάβωσι τὸν περιλειπό-
 μενον κλῆρον τῆς ἐν Εὐρώπῃ ὀσμανικῆς κυριαρχίας.
 Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ὅσῳ μᾶλλον προσεγγίζει εἰς τὴν λύσιν
 αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον ἀποβαίνει δυσδιάλυτον. Ἡ μεταξὺ
 τῶν διαφόρων χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς δι-
 χόνοια, καὶ περιπλοκαὶ ἐξωτερικαὶ, φαίνονται κυφο-
 ροῦσαι τρικυμίας πολλὰς. Ἐὰν τὸ βασίλειον τῆς Ἑλ-
 λάδος, ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης αὐτοῦ θεμελιώσεως, ἐπο-
 λιτεύετο πρὸς τὰ νῦν ἀνταγωνιζόμενα φύλα μετὰ τῆς
 προσηκούσης προνοίας καὶ δεξιότητος, τὰ πράγματα
 ἤθελον εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον δύσκολα ἢ σήμερον.
 Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου Βούλγαροι καὶ Ἀλβανοὶ οὐδ'
 ὠνειρεύοντο ἔτι αὐτονομίαν, διέσωζον δὲ πρὸς τὸ ἑλλη-
 νικὸν ἔθνος συμπαθείας καὶ σχέσεις, ἐξ ὧν τοῦτο ὠφε-
 λούμενον ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ προσοικειωθῇ τοὺς ἐξ αὐ-

τῶν ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ παραι-
 κοῦντας. Πλὴν τούτου κύριον τῆς Εὐρώπης μέλημα ἦτο
 τότε ἡ νὰ διασώσῃ τὸ ὁσμανικὸν κράτος, ἡ νὰ κατα-
 στήσῃ αὐτονόμους τὰς ἀποτελούσας αὐτὸ χώρας, ἐνῷ
 τανῦν ἕτερα βυσσοδομοῦνται βουλευματα. Δυστυ-
 χῶς τὸ βασιλεῖον, ἐπὶ πεντήκοντα ὅλα ἔτη, ἐλησφό-
 νησε τὸ πάτριον παράγγελμα, χρῆσθαι καιρῷ· καὶ τὸ
 δεινότερον, ἡ ἐν Ἀθήναις πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις μι-
 κροῦ δεῖν ἀπηλλοτριοῦτο καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοφύλων καὶ
 ὁμογλώσσων τὴν στοργήν, ὑπολαβοῦσα αὐτοὺς ξένους,
 οὐχὶ ἀδελφοὺς, τὰ πάνδεινα ἐν τῷ κοινῷ ἀγῶνι παθόν-
 τας. Ἐν τῷ μέσῳ ὅμως τῆς ἀδρανείας ταύτης καὶ τῆς
 ἀβουλίας ἀνεφάνη ἡ «Μεγάλη Ἰδέα» τοῦ Ἰωάννου Κω-
 λέττη, ἀντὶ τῆς ὁποίας ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπικρα-
 τήσῃ ὁ «ἑλληνισμός.» Ἡ λέξις αὕτη εἶχεν ἀνακτήσει
 τὸ πάλαι ἄξιωμα, ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ, ἀπὸ τοῦ
 1833 μέχρι τοῦ 1843, διὰ τῆς περιωνύμου συγγραφῆς
 τοῦ Δροΐζεν· *Geschichte Alexanders des Grossen, Geschichte des Hellenismus.* Ἀλλ' εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν
 πολλῶν δὲν εἰσεχώρησεν εἰμὴ βραδύτερον, διότι ἀπὸ τῆς
 ἐν ἔτει 1853 πολιτικῆς κρίσεως καὶ ἐφεξῆς ἀντήχη-
 σεν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τῆς Ἀνατολῆς ὥσεὶ δια-
 μαρτυρομένη ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν περιορίζεται
 ἐντὸς τοῦ στενοῦ περιβάλλου τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.
 Ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς διαφέρει ἐν πολλοῖς τοῦ
 ἀρχαίου. Ἐν πρώτοις τὰ διακριτικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα

δὲν εἶναι ἀπαράλλακτα οἷα τὸ πάλαι. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν χωρίζεται τὴν σήμερον ἀφ' ὅλων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν οὔτε κατὰ τὸ θρήσκευμα, οὔτε κατὰ τοὺς θεσμούς, οὔτε κατὰ τὸν βίον. Κοινὸν ἔχει τὸ θρήσκευμα πρὸς τοὺς πλείστους τῆς Ἀνατολῆς λαοὺς, κοινὸς τοὺς θεσμούς πρὸς τοὺς πλείστους ἐσπερίους· καὶ αὐτὸν τὸν βίον ἀρμόζει ὁσημέραι πλειότερον πρὸς τὸν βίον τῆς μᾶλλον πεπολιτισμένης μοίρας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐκ τῶν πάλαι προσόντων τὸ ἔθνος δὲν σώζει εἰμὴ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν συνειδήσιν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος· προσεκλήσατο ὅμως ἤδη ἕτερόν τι, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, τὸν πόθον τῆς πολιτικῆς ἐνότητος. Ἐννοεῖται ἐπὶ πᾶσιν ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμός δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ ἰδιοποιηθῇ ἀλλοτρίας φυλᾶς καὶ ἀλλοτρίας χώρας. Ἀρκεῖται νὰ διασώσῃ τοὺς ὑπὸ ἐπιδραμόντων ἀλλοφύλων ἀπειλούμενους ὁμογενεῖς ἐν χώραις αἵτινες ἀνήκουσιν αὐτῷ ἀπ' αἰῶνος. Οὕτω ὅμως τεθέντος ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν ὀρέγεται ἀλλοτρίων, πρὸς τί ἡ λέξις ἑλληνισμός, ἀφοῦ, ὡς πολ-
λάκις εἵπομεν, δὲν εἶναι ἀναγκαῖα εἰμὴ ἐπὶ τῆς μεταδόσεως αὐτοῦ εἰς ἑτεροφύλους; Διότι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἔτι διηρημένοι εἰς ἐλευθέρους καὶ μὴ ἐλευθέρους· ἐντεῦθεν δὲ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἐκδοχῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ εἰς μόνους τοὺς κατόικους τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Τούτου λοιπὸν ἕνεκα ἐλογίσθη ἀπαραίτητον νὰ ἐκδηλωθῇ δι' ἰδίου ὅρου,

μὴ διφορούμενου, ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἐνότης τοῦ πολιτικῶς δεδιχοτομημένου ἔθνους.

Ἡ πολιτικὴ ἐνότης δὲν δύναται νὰ συμπληρωθῇ εἰμὴ ἐὰν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος πολιτευθῇ προνοητικώτερον καὶ πρακτικώτερον ἢ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν πεντηκονταετίαν. Δὲν λέγομεν ὅτι οὐδὲν ἔπραξε πρὸς τοῦτο κατὰ τὸν μακρὸν ἐκεῖνον χρόνον. Ἡ παράκρουσις τοῦ 1844 ὑπῆρξεν ἀκαριαία. Τῷ 1854 καὶ τῷ 1878 ἐδόθη ἐπικουρία οὐ μικρὰ εἰς τὰ κινήματα τῶν μεθορίων χωρῶν. Τῷ 1863 ἡ ἐν Ἀθήναις δευτέρα ἐθνικὴ συνέλευσις, μὴ δυναμένη νὰ ὑποδεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τοὺς πληρεξουσίους τῶν ὑποδούλων ἐπαρχιῶν, ζητοῦσα δὲ παραμυθίαν τινὰ ἐν τῇ πολιτικῇ ταύτῃ ἀμηχανίᾳ, ἐκέλεσεν ὡς ἰσοτίμους καὶ ἰσοψήφους τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἐκτὸς τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἀποικιῶν. Τῷ 1867 καὶ 1868 τὸ βασιλεῖον ὑπέστη θυσίας πολλὰς ὑπὲρ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως, τοῦ γενναιοτάτου τῶν ἔργων τῆς παρούσης γενεᾶς. Τῷ 1869 ὁργανώθη ἄμυνά τις κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ βουλγαρισμοῦ ἐν χώραις ἑλληνικαῖς. Τῷ δὲ 1880 ἡθροίσθη στρατὸς τῇ ἀληθείᾳ μέγας ὡς πρὸς τὸν τῆς Ἑλλάδος πληθυσμόν. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἐγένοντο βραδέως καὶ αὐτοσχεδίως. Κατ' ἀρχὰς ἐμείναμεν ὅλως ἀπρακτοῦντες, ἔπειτα δὲ ἐπεδόθημεν εἰς ἐπιχειρήματα τὰ ὅποια δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἀποτύχωσιν ἅτε μὴ ἐπεριδόμενα εἰς πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν δεόντως κατηρτισμένην. Ἡ μὲν

περὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ φροντὶς δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ ἀφοῦ οἱ Βούλγαροι προέδραμον ἡμῶν κατὰ μίαν ὅλην εἰκοσαετίαν, ἡ δὲ στρατιωτικὴ τῆς χώρας σύνταξις ἤρξατο τοσοῦτον ὀψέ ὥστε δὲν ἐλογίσθη ἀξιόμαχος κατὰ τὴν κρισιμωτάτην τοῦ νεωτέρου ἡμῶν βίου ὥραν. Ὅ,τι ἐλάβομεν, τὸ ὀφείλομεν κυρίως εἰς τὸ ἠθικὸν κεφάλαιον ὅπερ ἐκληροδότησαν ἡμῖν τὰ ἀείμνηστα τῆς ἐπαναστάσεως κατορθώματα καὶ ἡ θαυμαστὴ ἐν ταῖς ἀτυχίαις καρτερίᾳ αὐτῆς. Τὸ κεφάλαιον ὅμως τοῦτο δαπανώμενον καὶ μὴ ἀναπληρούμενον, ἀναγκαίως ἐξηντλήθη. Οἰαιδῆποτε δὲ καὶ ἂν ἦναι αἱ δοκιμασίαι δι' ὧν πέπρωται ἔτι νῦν διέλθῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, καθῆκον αὐτοῦ εἶναι νῦν παρασταθῇ ἐτοιμοπόλεμον ἐν δέοντι καιρῷ· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ νῦν σώσῃ τοὺς ὁμογενεῖς τῶν ὑποδούλων χωρῶν ἀπὸ τῶν ἀδιαλείπτως κατ' αὐτῶν τεκταινομένων ἐπιβουλῶν, διότι μακρὰ πείρα ἀπέδειξεν, ὅτι, ἐὰν ἐγκαταλειφθῶσιν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, κινδυνεύουσι τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ὁ δὲ ἑλληνισμός, ἐὰν, ὃ μὴ γένοιτο, πάθῃ τὸν νέον τοῦτον ἀκρωτηριασμόν, θέλει ἀπολέσει τὸ κυριώτατον ἐπὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων δικαίωμα αὐτοῦ. Ἡ ὑλικὴ εὐημερία εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ὁποίας τὸ ἔθνος ἐργάζεται μετὰ ζήλου ἐξαιρέτου, εἶναι βεβαίως παράγων ἀπαραίτητος πολιτικοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ μὴ λησμονήσῃ ὅτι διὰ τοῦ γιγαντώδους ἀγῶνος ὅστις διεξήχθη πρὸ δεκαετίας μεταξὺ δύο ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ τῶν μᾶλλον πε-

πολιτισμένων τῆς γῆς πολιτειῶν, ὁ κόσμος ἔλαβε νέαν ἀπόδειξιν ὅτι καὶ νῦν, ὅπως τὸ πάλαι, οἱ θησαυροὶ τοῦ Κροίσου δὲν ἀρκοῦσιν εἰς σωτηρίαν τῶν ἐθνῶν.

Ὁ ἱστορικὸς δὲν συντάσσει πολιτικὰ προγράμματα, ἐξάγει ὅμως ἐκ τοῦ παρελθόντος μαθήματα, τὰ ὅποια δύνανται νὰ ἀποβῶσι χρήσιμα εἰς τὸν πολιτικὸν ἄνδρα. Καίτοι δὲ τὰ πορίσματα ταῦτα εἶναι θλιβερά, ἀνάγκη νὰ τὰ συγκεφαλαιώσωμεν, διότι ὁ πρῶτος ὅρος τῆς σωτηρίας τῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ ἀκριβοὺς ἐπίγνωσις τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν καταστάσεως. Ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἐπέπλευσεν ἐπὶ τετρακισχίλια περίπου ἔτη εἰμὴ ῥίπτων ἐκ διαλειμμάτων μέρος τοῦ φορτίου αὐτοῦ εἰς τὸ τρικυμιῶδες πέλαγος, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἠπειλεῖτο νὰ καταποντωθῇ. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἠλαττώθη, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν. Πλὴν τούτου ἐνῶ οὔτε ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἐπεχείρησε νὰ ἐκλατινίσῃ αὐτόν, οὔτε ἡ ὁσμανικὴ νὰ τὸν ἐξισλαμίσῃ, τὴν σήμερον πελεμεῖται ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε εἰς τὰς ὑποδούλους ἐλληνικὰς χώρας, ὑπὸ πολυαρίθμων φυλῶν καὶ ἐπικρατειῶν, αἵτινες διαφωνοῦσι μὲν πρὸς ἀλλήλας ἅτε ἐπιδιώκουσαι ἴδιον ἐκάστη πολιτικὸν σκοπὸν, ἐν κοινὸν ὅμως πᾶσαι ἔχουσι συμφέρον, νὰ καταστήσωσιν ἐκποδὸν τὸν ἀρχαῖον κάτοχον. Ἐὰν δὲ τοιαῦτα πράττωσιν ἀπὸ τοῦδε, πρόδηλον ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει καταλάβωσι τὴν ἀρχὴν, οἱ αὐτόθι ὁμόφυλοι ἡμῶν θέλουσι πάθει ὅ,τι ἔπαθον αἱ πρό τινων μόλις δεκαετηρίδων τοσοῦτον ἀν-

θηραὶ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Βλαχίας, τῆς Μολδαυίας. Τὰ ὀνόματα Ἑλληνες, ἑλληνικὸν ἔθνος, ἑλληνισμὸς, θέλουσι περιορισθῇ εἰς τὴν νοτιωτάτην ἄκραν τῆς μεγάλης χερσονήσου. Καὶ αὕτη ὅμως αὕτη ἢ μικρὰ γωνία δὲν θέλει διαφύγει ποικίλας ἐπιβουλάς, διότι, ὅσω μικρὰ καὶ ἂν ᾖ, κατέχει καιριώτατά τινα σημεῖα τῆς ἀνατολικῆς μεσογείου, ὥστε τὸ τελικὸν συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ τύχη τοῦ ἑλληνισμοῦ προαγγέλλεται ἐπισφαλεστάτη ἐὰν διὰ πάσης θυσίας δὲν ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ἐνότητος αὐτοῦ. Τὸ οἰκοδόμημα ἢ θέλει ἀπαρτισθῇ ἢ θέλει καταρρεύσει. Μὴ ὑπολάβωμεν δὲ ἄπελπιν τὸν ἐπιβαλλόμενον ἀγῶνα, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ὁ ἐτοιμοπόλεμος εὐρίσκει συνήθως συμμάχους ἢ τοῦλάχιστον ἐπιτυχῶς συμφέροντας ὅρους, καὶ πρὸ πάντων ἐνθυμούμενοι τὸ τί ἐγένετο ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ γῇ καὶ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ θαλάσῃ, πρὸ ἐτῶν μόλις ἐξήκοντα.

Κ. Π.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀχαιοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Συστατικά τοῦ ἔθνους στοιχεῖα.

Ἐν μέσῃ Ἀσίᾳ μετεωρίζεται ὁ γίγας τῶν ὀρέων, τὸ Ἴμαον, τοῦ ὁποίου ἡ βορειοδυτικὴ προβολὴ ἀπολήγει εἰς μέγα ὄροπέδιον, τὸ καλούμενον Παμίρ. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὄροπεδίου τούτου, ἡ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἀπὸ τῶν ἀντεριδόντων αὐτὸ κολοσσικῶν ὄγκων, ἐκρέουσι, διαφόρους πορευόμενοι δρόμους, τέσσαρες ποταμοί· Ἰνδὸς, Ἐτύμανδρος (Χελμέντ), Ὡξος, Ἰαζάρτης. Ἐκεῖ ᾔκουσεν ποτὲ αἱ ἄρισται τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φυλαὶ, αἵτινες, ἐξορμήσασαι ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τούτων, ὅπως οἱ τέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἀναβλύζοντες ποταμοί, ἐπρωταγωνίστησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου.

Αἱ φυλαὶ αὗται εἶχον τὰς αὐτὰς θεμελιώδεις θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὰς αὐτὰς παραδόσεις. Πολὺ μετὰ τὴν διασποράν, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν λαοὶ ὅσοι παρέμειναν ἐν Ἀσίᾳ, ἐνεθυμοῦντο ἅπαντες ὅτι ἐξῆσαν ποτὲ ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ, ἢ ἀπεράντου ὄροπεδίου, ἐκ μέσων τοῦ ὁποίου ἀνέβλυζε ποταμός, διαιρούμενος μετ' οὐ πολὺ εἰς τέσσαρας βραχίονας, ἐκρέοντας εἰς τὰς τέσσαρας περικειμένας

χώρας. Καὶ ἕκαστον μὲν ἔθνος καθ' ὅσον μετέβαλλε κατοικίαν, συμπεριῆγε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν γεωγραφίαν τῆς ἀρχαίας πατρίδος, καὶ ἐφήρμοζεν αὐτὴν εἰς τὴν νέαν, ἀγωνιζόμενον νὰ ἀνεύρῃ παντοῦ ὄρος καὶ τέσσαρας ποταμούς, παρεμφερῆ πρὸς τὰ πρωτότυπα. Ἐν γένει ὁμῶς τὰ μὲν μεταξὺ Μεσογείου καὶ Τίγρεως ἐδόξαζον ὅτι ἡ πρώτη πατρίς ἔκειτο πρὸς ἀνατολάς, τὰ δὲ ἐν Μηδίᾳ καὶ Ἰνδικῇ οἰκῆσαντα, ὅτι κατῆλθον ἐκεῖ ἀπὸ βορρᾶ. Ἐκ τούτων δὲ τῶν δεδομένων ἐξήχθη τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ὄροπέδιον Παμίρ ἐκπληροῖ μᾶλλον παντὸς ἄλλου τοὺς ὄρους τῆς κοινῆς ἐκείνης παραδόσεως.

Οἱ ἀρχέγονοι τοῦ ὄροπέδιου Παμίρ κάτοικοι, καὶ τοι εἶχον θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ παραδόσεις κοινὰς, ἐλάλουν δύο γλώσσας διαφόρους κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὀργάνωσιν. Τὰ δὲ μετὰ τὴν μετοικεσίαν παραχθέντα πολυάριθμα ἰδιώματα ἀνάγουσιν ἅπαντα ἐγγύθεν ἢ πόρρωθεν τὴν ἀρχὴν ἢ εἰς τὴν μίαν ἢ εἰς τὴν ἄλλην τῶν δύο πρωτοπλάστων γλωσσῶν. Ἐντεῦθεν τὰ παλαιὰ ἔθνη τὰ λαλήσαντα τὰ διάφορα ταῦτα ἰδιώματα, διεκρίθησαν, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἰς δύο κεφαλαιώδεις φυλάς· τοὺς Σημίτας καὶ τοὺς Ἄριους. Οἱ Σημίται ὠνομάσθησαν οὕτω ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ Γραφῇ Σῆμ, λογισθέντος κατὰ συνθήκην ἀρχηγέτου αὐτῶν. Τῶν δὲ Ἀρίων τὸ ὄνομα ἔχει ἱστορικωτέρας ρίζας. Καθ' Ἡρόδοτον εἰς τῶν κυριωτάτων αὐτῶν κλάδων, οἱ Μηδοί, ἐκαλοῦντο ὑπὸ πάντων ἑκπαλαὶ Ἄριοι, καὶ ἐν τῶν Βακτρίων ἔθνων, αὐτὸ τοῦτο τῶν Ἀρίων ἔφερε τὸ ὄνομα. Αὕτη δὲ ἡ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας μαρτυρία συνάδει τῇ προσηγορίᾳ Airyanem-Vâedjô, ἥτοι κατοικία τῶν Ἀρίων, ἣν αὐτοὶ οἱ Μηδοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς πρώτας αὐτῶν οἰκήσεις, καὶ πρὸς τὸ ἕτερον ὄνομα Aryâvarta, συνεντευκτήριον τῶν Ἀρίων, δι' οὗ οἱ Ἰνδοὶ ἐδήλουν τὴν ὑπ' αὐτῶν καταληφθεῖσαν Ἰνδικήν.¹ Τὰ σημιτικὰ ἰδιώματα, πρὸ καιροῦ ὄντα κατὰ τὸ μᾶλλον

(1) Ἡροδότου Ζ', LXII, 2. LXVI, 1 καὶ Γ' XCIII, 4.—Maspero's Geschichte der morgenländischen Völker im Altertum. Leipzig. 1877, σελ. 450 καὶ 607. Παραπέμπομεν εἰς τὴν γερμανικὴν τῆς συγγραφῆς ταύτης μετάφρασιν ἀντὶ

καὶ ἤττον γνωστὰ, συνεπληρώθησαν διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς
 ιερογλυφικῆς καὶ τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς, ὥστε νῦν ὑπάρχει ἀπο-
 δεδειγμένη ἡ οἰκειότης τῶν Χαλδαίων, τῶν Σύρων, τῶν Ἀράβων,
 τῶν Φοινίκων, τῶν Ἑβραίων, τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Αἰθιοπών,
 ὧν αἱ γλῶσσαι φαίνονται χυθεῖσαι εἰς τὴν αὐτὴν μήτραν. Ἡ δὲ
 συγγένεια τῶν ιδιωμάτων τῶν Ἀρίων δὲν ἀπεκαλύφθη εἰμὴ ἀπὸ
 τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὅτε ἐγνώσθη κατὰ πρῶτον ἡ
 ἀρχαία τῆς Ἰνδικῆς γλῶσσα, ἡ σανσκριτική. Ἐκτοτε, διὰ τῆς
 συγκριτικῆς γλωσσολογίας, ἐβεβαιώθη ὅτι αἱ γλῶσσαι τῶν Βραχμά-
νων, τῶν Περσῶν, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Λατίνων, τῶν Κελτῶν,
 τῶν Τευτόνων καὶ τῶν Σλαύων, εἶναι γλῶσσαι ἀδελφαί, αἵτινες
 καὶ τοὶ ἀπ' αἰῶνος διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ τετραπέρατα τῆς γῆς,
 σώζουσι τὰ αὐτὰ ριζικὰ γράμματα καί, εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ δυ-
 νάμεθα νὰ εἰπωμεν, τὴν αὐτὴν γραμματικὴν.

Αἱ φυλαὶ λοιπὸν αὗται, Σημίται καὶ Ἄριοι, ἀπὸ ἐνὸς σημείου
 ὁρμώμεναι, ἐτράπησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς δυσμὰς· πρῶτοι
 οἱ Σημίται, οἱ πρὸ τῶν Ἀρίων πολιτισθέντες, καὶ μετὰ τούτους
 οἱ πρὸς δυσμὰς χωρήσαντες Ἄριοι, διότι τελευταῖοι Ἀρίων ἀπο-
 δημήσαντες λογιζόνται οἱ πρὸς μεσημβρίαν τραπέντες Ἰράνιοι καὶ
 Ἰνδοί.¹ Ἀλλὰ πῶς, ἐνῷ εἶχον τὰς αὐτὰς θρησκευτικὰς δοξασίας,
 παραδόσεις καὶ οἰκήσεις, δύο ἑτερονόμους ἐλάλησαν γλώσσας,² πότε

τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου, διότι ἡ μετάφρασις γενομένη ὑπὸ τοῦ Pietschmann,
 τῇ ἐπιβλέψει τοῦ Ebers καὶ τῇ συμπράξει αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, περιέχει πολ-
 λὰς διορθώσεις καὶ προσθήκας. — Gesch. des alten Indiens von Dr. S. Lef-
 mann ἐν τῇ τοῦ Oncken Συλλογῇ Ἱστοριῶν, σελ. 31.

(1) Lefmann, σελ. 30.

(2) Ὁ Πενάν (De l'origine du langage, τῆς τετάρτης ἐκδόσεως σελ. 18)
 ἐπεχείρησε νὰ ἐξηγήσῃ τὸ γεγονός τοῦτο, λέγων ὅτι τὰ δύο τῶν γλωσσῶν συ-
 στήματα τὰ παραχθέντα ἀπὸ τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Σημιτῶν, καὶ τοὶ ὅλως διακε-
 κριμένα, ἔχουσιν ὅμως οἰκουγενετικὴν τινα προσομοίωσιν, ὅταν περίπου δύο δι-
 δυμοί, ὅστινες, ζήσαντες εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν μέχρι τῆς ἡλικίας
 τεσσάρων ἢ πέντε ἐτῶν, ἤθελον ἑπεῖτα ὅλως διόλου χωρισθῇ. Τὴν γνώμην δὲ

ἤρξατο ἡ μετοικεσία αὐτῶν, διὰ τίνων διῆλθε περιπετειῶν, διατὶ οἱ Σημίται οὐδόλως πανδημεὶ ἐν Εὐρώπῃ κατεστάθησαν, οὐδ' οἱ Ἄριοι ἐν Ἀφρικῇ, περὶ πάντων τούτων οὐδὲν γνωρίζομεν. Ἐν τῷ σκότει καὶ τῇ σιγῇ αἰώνων μὴ δυναμένων νὰ ἀριθμηθῶσι, μία ἐπέλαμψεν ἀκτὺς ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου Παμίρ, καὶ δύο ἠκούσθησαν φωναὶ τῶν αὐτόθι λαλουμένων ποτὲ δύο γλωσσῶν· μεθ' ὃ ἐπεκράτησεν αὐθις σιγὴ καὶ σκότος, ἕως οὗ αἴφνης αἱ δύο φυλαὶ ἀναφαίνονται κατέχουσαι νέας χώρας, διηρημέναι εἰς πολλὰ καὶ πολύνυμα ἔθνη, λαλοῦσαι ποικιλώτατα ἰδιώματα καὶ ἀγωνιζόμεναι ἀπὸ κοινοῦ, κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ τρόπους, τὸν ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδόσεως ἀγῶνα. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον εὐρίσκομεν ἐγκαθιδρυμένους εἰς τὴν βορειοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῆς Εὐρώπης χερσονήσον καὶ εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς αὐτῆς κειμένην Ἰταλικήν, τὰς φυλὰς αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸν Ἑλληνολατινικὸν κλάδον τῶν Ἀρίων.

Οἱ Κελτοὶ, οἱ Τεύτονες καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπελθόντες εἰς τὰς ἀρκτικὰς, μέσας καὶ δυτικωτέρας τῆς Εὐρώπης χώρας, εὗρον αὐτὰς προκατεχομένας ὑπὸ Τουρανίων. Τούτων λείψανα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον οἱ Λάπωνες, οἱ Φίννοι καὶ οἱ Βάσκοι, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν γλωσσικῶν αὐτῶν ἰδιωμάτων. Ὡσαύτως οἱ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατασταθέντες Ἄριοι, εὗρον αὐτόθι οἰκοῦντα τουρανικὰ καὶ σημιτικὰ ἔθνη. Ἀλλ' ἔχνη τοιούτων ἐθνῶν, γλωσσικὰ ἢ ἄλλα, δὲν ἐπιστώθησαν ἔτι ἀποχρώντως οὔτε ἐν Ἰταλίᾳ, οὔτε ἐν Ἑλλάδι· οἱ Ἄριοι λοιπὸν ἐγένοντο ἂν ὅχι οἱ πρῶτοι ἀπολύτως, τοῦλάχιστον οἱ πρῶτοι ἀμφοτέρων τῶν χερσονήσων κάτοικοι ὧν εἶναι ἀναμφισβητήτως γνωστὴ ἡ καταγωγή.¹

ταύτην ἀναπτύσσει κατωτέρω ἐν σελ. 207—209. Ἡ αὕτη συγγραφὴ περιέχει, περὶ τῶν κοινῶν τῶν δύο φυλῶν παραδόσεων, λεπτομερεῖς εἰδήσεις καὶ ἐξηγήσεις, ἐν Κεφ. XI.

(1) Κοιτὶς τῶν Τουρανίων, κατὰ τινὰ παραδόσιν μέχρι τῆς σήμερον θρυλου-

Μετὰ τὰ πασίγνωστα ἔργα καὶ συμπεράσματα τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας, περιττὸν εἶναι νὰ χρονοτριβήσωμεν ἐνταῦθα περὶ τὴν ἀπόδειξιν ὅτι τὰ ἔθνη ὅσα κατῴκουν πρὸς μεσημβρίαν τῶν Κεραυνίων ὀρέων καὶ τοῦ Ὀλύμπου, εἴκον τὸ γένος ἐξ Ἀρίων. Ἐὰν δὲ τῆς λαλιᾶς τῶν ἔθνων τὰ ὁποῖα κατεῖχον τὰς πρὸς βορρᾶν τῶν ὀρέων ἐκείνων χώρας δὲν περιεσώθησαν λείψανα ἱκανὰ, ἕτερα γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ ταῦτα τὰ ἔθνη ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς Ἀρίους. Αἱ παλαιόταται ἀφορμαὶ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς, ἀδιαλείπτως καὶ ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ὀνόματος τῶν Θρακῶν συνδέονται. Θηβαῖοι, Κορίνθιοι, Ἀργεῖοι, πολλὴν ἀναφέρονται ἔχοντες ἀνέκαθεν οἰκειότητα πρὸς Ἰλλυριοὺς τε καὶ Μακεδόνας. Ὁ Κᾶδμος, Θήβας ἐκλιπὼν πρὸς Ἐγγέλεας παραγίνεται καὶ βασιλεύει Ἰλλυριῶν καὶ παῖς αὐτῷ Ἰλλύριος γίνεται. Καὶ βραδύτερον ἐπὶ Λαοδάμαντος τοῦ Ἑτεοκλέους, οἱ Καδμεῖοι ἐξαναστάντες ὑπ' Ἀργείων, ἐτράπησαν ὡσαύτως εἰς τοὺς Ἐγγέλεας. Παρομοίως οἱ τρεῖς Τημενίδαι, οἱ ἐξ Ἀργεῶν φυγόντες, ἀπῆλθον κατ' ἀρχὰς εἰς Ἰλλυριοὺς· ἐκεῖθεν δὲ μετέβησαν εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ἰδρυσαν τὸν βασιλεῖον ἐκεῖνον οἶκον τὸν ὅποιον ἡ Ἑλλάς πᾶσα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀνεκήρυττεν ἐν Ὀλυμπίᾳ.

μὲν παρὰ τοῖς νομαδικοῖς Τούρκοις, ὑπῆρξε μία τῶν κοιλάδων τοῦ Ἀλτάϊ. Ἐκεῖθεν οἱ μὲν τραπέντες πρὸς δυσμὰς διεχύθησαν μέχρι τῶν δυτικῶν ἑσχατιῶν τῆς Εὐρώπης, οἱ δὲ ὤρμησαν πρὸς τὴν ἀνατολικήν, τὴν μεσημβρινὴν καὶ τὴν δυτικομεσημβρινὴν Ἀσίαν, κτησάμενοι ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ, ὅπως μαρτυροῦσι τὰ ἐν Νινευὶ καὶ ἐν Βαβυλῶνι περισωθέντα μνημεῖα, οὗ μικρὰς πολιτισμοῦ ἀφορμὰς· ὀρησκίαν, βιομηχανίαν, νομοθεσίαν, γραφὴν. Ἀλλὰ ἡ τουρανικὴ φυλὴ δὲν εἶναι ἐκ τῶν αὐτοτελῶν ἐκείνων αἵτινες, ὥς οἱ Σημίται καὶ οἱ Ἀριοι, διατηροῦσιν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ τὴν ιδιότυπον αὐτῶν φύσιν. Ἐξωτερικῶς μὲν εἶναι κρᾶμα τῆς λευκῆς καὶ τῆς κιτρίνης φυλῆς, ἐπ' ἅπειρον τροπολογούμενον μέχρι τοῦ τελειοτάτου τύπου τοῦ Εὐρωπαίου, καὶ μέχρι τοῦ τελειοτάτου τῶν Σινῶν τύπου. Τὰ δὲ ἰδιώματα ὅσα λαλοῦσι τὰ διάφορα τῆς φυλῆς ταύτης ἔθνη, ἔχουσι μὲν συνήθως καταφανῆ πρὸς ἄλληλα συγγένειαν, ἀλλὰ, διὰ τὴν πενίαν τοῦ κοινοῦ αὐτῶν λεξικοῦ καὶ τὴν ἀστάθειαν τῆς ἐσωτερικῆς ὀργανώσεως, πολλὰ ἀπέχουσι τοῦ λεξικοῦ πλοῦτος καὶ τῆς συντηρητικῆς δυνάμεως τῶν ἰδιωμάτων ὅσα παρήχθησαν ἀπὸ τῆς ἀρχεγόνου γλώσσης τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Σημιτῶν.

γνήσιον ἑλληνικόν. Καὶ οἱ Λυγκησταὶ δὲ ὑπ' Ἀρράβαίῳ ἐγένοντο, τοῦ Βακχιαδῶν γένους ὄντι κατὰ τὸν Στράβωνα. Τὰ πρὸς δυσμὰς τε καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου ἔθνη ἦσαν τὸ πλεῖστον ὁμώνυμα, ἡ δὲ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχέγονος πρὸς τοὺς Ἀρίους συγγένεια εἶναι ἀποδεδειγμένη ἐκ τε τῆς γλώσσης καὶ ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων μνημείων τοῦ βίου αὐτῶν. Ἐπὶ πᾶσι τὴν οἰκειότητα τῶν φυλῶν, ὅσαι ᾤκουν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου μαρτυρεῖ ἡ εὐκολία μεθ' ἧς αἱ πρῶται ἐξελληνίζοντο ἅμα ἐρχόμεναι εἰς συνεχῆ τινα πρὸς τοὺς νοτιωτέρους συνάφειαν.

Τὰ ἔθνη ὅσα ᾤκουν εἰς τὰς ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Κεραυνίων ὀρέων μέχρι Ταινάρου χώρας καὶ εἰς τὰς ἐνθεν καὶ ἐνθεν κειμένας νήσους ἐκλήθησαν τοῦ καιροῦ προϊόντος Ἕλληνες. Εἰς δὲ τὰ ἀρχαιότατα περιωθέντα μνημεῖα τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἥτοι τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, ὀνομάζονται, περὶ τὸ χίλιστον πρὸ Χριστοῦ, Ἀργεῖοι, Δαναοὶ, Ἀχαιοὶ, καὶ τὰ δύο τελευταῖα ταῦτα ὀνόματα φέρουσιν ἐπὶ αἰγυπτιακῶν μνημείων, τὰ ὅποια ἀνατρέχουσιν εἰς χρόνους πολὺ παλαιότερους. Ὑπάρχουσιν ὁμῶς δύο ἕτεροι προσηγορίαι, Γραικοὶ καὶ Πελασγοί, ἐξ ὧν τῆς μὲν πρώτης οὐδὲν ἔχνος ὑποφαίνεται ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι, τῆς δὲ δευτέρας ὀλίγαι τινὲς περιεσώθησαν ἐν αὐτοῖς ἀπηχήσεις. Οἱ Γραικοὶ δὲ μνημονεύονται εἰμὴ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ἀλκμᾶνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Ἡσιόδος εἶπε τὸν Γραῖκον υἱὸν Πανδώρας τῆς Δεκαυλίωνος καὶ Διός· ὁ δὲ Ἀλκμᾶν, ὅτι αἱ τῶν Ἑλλήνων μητέρες ἐκαλοῦντο Γραῖκες· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ὅτι περὶ Δωδώνην ᾤκουν ποτὲ αἱ βραδύτερον ὀνομασθέντες Ἕλληνες, τότε δὲ καλούμενοι Γραικοί. Τοῦτο δὲ λέγει καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος· «Αὐτὸς μὲν οὖν ἀφ' αὐτοῦ (ὁ Ἕλληνα) τοὺς καλουμένους Γραικοὺς προσηγόρευσεν Ἕλληνας.» Αἱ παραδόσεις αὗται κυροῦνται ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν συνήθως τοὺς Ἕλληνας Γραικοὺς· ἐξ οὗ ἀναγκασίως

συνάγεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο μετεδόθη ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν κατὰ παναρχαίους τινὰς χρόνους, καθ' οὓς ἐπεκράτει ἐπὶ τὰδε τοῦ Ἀδρίου, εἰς τινὰς τοῦλάχιστον χώρας καὶ πιθανώτερον εἰς τὰς δυτικωτέρας.

Γενικώτερον δὲ οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καλοῦνται παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις Πελασγοί. Ἀπὸ τῶν Πελασγῶν τούτων ἀπεσχίσθη, ὡς λέγεται, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἢ, κατ' ἄλλην ῥῆσιν, οἱ πρῶτον ὀνομαζόμενοι Πελασγοὶ ὠνομάσθησαν βραδύτερον Δαναοί.¹ Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι περὶ τὸ χίλιστον ἔτος, ὁ Δωδωναῖος Ζεὺς ἐλέγετο ἔτι Πελασγικός, τὸ δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἄργος ἐπωνομάζετο ὡσαύτως Πελασγικόν.² Τὸ ὄνομα λοιπὸν ὑπῆρχε ποτε ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀπεδίδετο εἰς ἔθνος οὐχὶ ἀλλότριον τοῦ ἐλληνικοῦ, ἀφοῦ συνηρμόζετο πρὸς τὸν ὕπατον τούτου θεόν, εἰς ἑποχὴν καθ' ἣν πάντα τὰ ξενικὰ στοιχεῖα εἶχον ἤδη ἐντελῶς ἐξελληνισθῇ. Ναὶ μὲν οἱ Πελασγοὶ οὓς ἐγνώρισεν ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας περὶ τὴν Προποντίδα καὶ περὶ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον «ἔσαν βάρβαρον γλῶσσαν ἰέντες.»³ Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἔπεται ἀπαραιτήτως ὅτι οὐδέποτε ἐλάλησαν γλῶσσαν κοινὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Σύμπασα ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι φύλα μὴ παρακολουθήσαντα τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐπίδοσιν τῶν ἀρχῆθεν ὁμογλώσσων, ἢ καὶ ὅλως διὰ χρόνου μακροῦ ἀποξενωθέντα πρὸς τὸν βίον αὐτῶν καὶ τὴν πολιτείαν, ἀποβαίνουσι πρὸς τοὺς πάλαι ὁμοῦθεις καὶ ὁμογλώσσους ἀλλότρια καὶ ἀκατάληπτα. Παράδειγμα τούτου ἐμφανέστατον εἶναι οἱ Αἰτωλοί. Ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων οἱ Αἰτωλοὶ ἀναφαίνονται Ἕλληνες, οὐδενὸς ἄλλου τῶν ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων ἥττονες, ἐν τῇ πέμπτῃ δ' ἑκατονταετηρίδι ὁ Θουκυδίδης ἔλεγε περὶ τοῦ μεγίστου αὐτῶν μέρους ὅτι ἦσαν «ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν.» Ἀρα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λαλιὰ τῶν ἐν τῇ πέμπτῃ

(1) Ἡροδότου Α, LVIII, καὶ Εὐριπίδης παρὰ Στράβωνι σελ. 371.

(2) Ἰλιάδος Β, 681, II, 233—234.

(3) Α, LVII, 1.

ἐκατονταετηρίδι σωζομένων Πελασγῶν, ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον τὴν ἐντύπωσιν γλώσσης ξένης, δὲν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ὁμόφωνον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πεποιθήσιν περὶ τῆς ἀρχεγόνου οἰκειότητος τῶν δύο ἔθνων, πεποιθήσιν ἣν εἶχε καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις λέγων ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἀπεσχίσθη ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ, οὐδὲν ἄλλο λέγει εἰμὴ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἀπετέλει ἀνέκασθεν μοῖραν τοῦ Πελασγικοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης, καθ' ὃν¹ τὸ Πελασγικὸν ὄνομα ἐπεκράτησέ ποτε ἐν Ἑλλάδι, ὡς ὄνομα οὐχὶ ἐτέρου τινὸς ἔθνους ἀλλ' αὐτοῦ δὴ τούτου τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Οἱ Ἄριοι καθ' οὓς χρόνους ἐπεδήμησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετεἵχον ἤδη τῶν ἀγαθῶν στοιχειώδους τινὸς κοινωνικῆς ἐπιδόσεως. Ἐν τῇ γλώσσῃ ἦν μεθ' ἑαυτῶν συνεπήγαγον ὑπάρχον λέξεις μέχρι τῆς σήμερον ἀνευρισκόμεναι ἐν τῇ σανσκριτικῇ ὅπως οὖν σῶαι κατὰ τὸν τύπον καὶ τὴν σημασίαν. Ἐκ δὲ τῶν λέξεων τούτων δηλοῦται ὅτι ἐπὶ τῆς μεταναστεύσεως οἱ Ἄριοι ἐνέμοντο ἀγέλας κατοικιδίων ζῴων καὶ ἤξευρον νὰ ζευγνύωσι βόας καὶ ἵππους εἰς ἀμαζαν, ὧκουν ἐν οἰκίαις, μετεχειρίζοντο ἄλλας καὶ εἶχον πλοιάρια κωπήρη. Τὸ ἔτος αὐτῶν διηρεῖτο κατὰ τὰς περιόδους τῆς σελήνης καὶ ἡρίθμουν μέχρι τινός. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον σπουδαῖον, εἶχον τὴν τε ἔννοιαν τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν τοῦ ἀθροίσματος τῶν οἰκογενειῶν, τοῦ γένους.²

Πλὴν τούτων οἱ Ἄριοι ἐθέριζον καὶ ἔτρωγον αὐτοφυεῖς τινὰς καρποὺς τῆς γῆς· ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας μόνον ἀφοῦ ἀφίκοντο εἰς τὰς νέας αὐτῶν οἰκήσεις ἔμαθον, παρὰ ἔθνων Ἀσιανῶν προδιαπλασθέντων, ν' ἀροτριῶσι καὶ νὰ σπεύρωσι τὴν γῆν, νὰ καλλιεργῶσι λάχανα, νὰ φυτεύωσι κλήματα καὶ νὰ

(1) A, 3.

(2) Οἱ ἀριθμοὶ μέχρις ἑκατὸν εἶναι οἱ αὐτοὶ ἐν τε τῇ σανσκριτικῇ, catam, ekatacam, καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ centum, καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἑκατόν. Πατήρ, μήτηρ, θυγάτηρ, γένος, λέγονται σανσκριτικῇ pitar, mātār, duhitar, jāna.

πιέζωσι τὴν ἐλαίαν πρὸς ἐξαγωγήν ἐλαίου. Αἱ λέξεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν γεωργικὸν βίον δὲν ἀνευρίσκονται ἐν ταύτῃ αὐτῶν τῇ σημασίᾳ εἰς τὴν σανσκριτικὴν, ὑπάρχουσιν ὁμως ταύτόσημοι ἐν τῇ κοινῇ ἑλληνολατινικῇ, ἥτις, ἔχουσα τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τῇ πρωτοπλάστῳ γλώσσῃ, ἤρχισεν ἰδίᾳ ἀναπτυσσομένη καὶ διαπλαττομένη μετὰ τὴν ἐξ Ἀσίας ἀποδημίαν τῶν δύο ἐκείνων φυλῶν. Τινὲς τῶν λέξεων τοῦ γεωργικοῦ βίου εἶναι ἐν τούτοις κοιναὶ οὐ μόνον τοῖς Ἑλληνολατίνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἀρίοις ὅσοι ἐξ Ἀσίας ἐπώκησαν, ἐκ δὲ τούτου συνήχθη τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὰ φυλάταῦτα, πρὶν διασπαρῶσιν ἀνά τὴν Εὐρώπην, συνέζησαν πού, ἐπὶ χρόνον ἱκανόν, καὶ ἔκτοτε, ἐν κοινῷ βιοῦντες, ἐκαλλιέργησαν τὴν γῆν. Ἄλλ' ἐὰν τοῦτο ἦτο ἀληθές, διατί ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἀφετηρία καὶ βάσις πάσης κυριότητος ὑπῆρξεν ἡ κτήσις τῶν ποιμνίων, οὐχὶ τῆς γῆς; διατί ὅλαι αἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἑλλάδος παραδόσεις παριστῶσι τοὺς πρώτους αὐτῆς κατοίκους διάγοντας βίον καθεστηκότα μὲν, δηλαδὴ οὐχὶ νομαδικόν, οὐχὶ ὁμως καὶ γεωργικόν ἀλλὰ ποιμενικόν καὶ κυνηγετικόν· κρεοφαγοῦντας δὲ καὶ βαλανηφαγοῦντας, καὶ ἐν γένει τρεφομένους ὑπὸ καρπῶν οὓς ἀφθόνους καὶ πολλοὺς ἔφερεν αὐτόματος ἡ ζειδωρος ἄρουρα;¹ Αἱ μετὰ τὸ τῶν μεσημβρινῶν καὶ τῶν ἀρκτικῶν Ἀρίων τῆς Εὐρώπης σχέσεις ὑπῆρξαν τοσοῦτον πρώϊμοι ὥστε εὐλογώτερον εἶναι νῦν

(1) Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι, σ. 112—120. Πausan. Ἀρκαδικῶν I, 2 καὶ XII, 1. Αἱ πόαι καὶ ρίζαι περὶ ὧν ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὁ Πausanίας ἐνθυμίζουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Βηρωσσῶ περὶ Βαβυλωνίας λεγόμενα· «Φύειν δὲ αὐτὴν πυροὺς ἀγρίους, καὶ κριθὰς καὶ ὄχρον καὶ σήσαμον, καὶ τὰς ἐν τοῖς ἔλεσι φυομένας ρίζας ἐσθίσθαι· ὀνομάζεσθαι αὐτὰς γόγγας· ἰσθδυναμεῖν δὲ τὰς ρίζας ταύτας κριθαῖς.» Γεωργ. Συγκέλλου, ἐκδ. Βόννης, σελ. 50. — Οἱ δὲ τῆς Δωδώνης Πελασγοὶ ἀφίερωσαν τῷ Διὶ τὴν φηγὸν ἥτοι τὴν ἀγρίαν δρῦν, ὡς τὸ κύριον τῆς φυτικῆς αὐτῶν τροφῆς δῶρον τῆς γῆς. Ἡσιόδ. τῆς Γοιτλιγγίου ἐκδ. τρίτης ὑπὸ Φλάχ σελ. 307 καὶ 335. Ἰλ. E. 693. Η. 60. Ἡ δὲ μνήμη παναρχαίας βοουκολίας καὶ κυνηγεσίας περιεσώθη ἐν τε τοῖς ὀνόμασιν Εὐβοία καὶ Βοιωτία καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὴν Θεσσαλίαν Κενταύροις καὶ Ἰπποκενταύροις, οἵτινες ὑπεσήμεινον, κατὰ τὴν πιθανωτέραν ἐτυμολογίαν, τὸν πεζὸν ἢ ἔφιππον κυνηγόν.

πραδεχθῶμεν ὅτι αἱ κοιναὶ αὐτοῖς λέξεις, καὶ μάλιστα ὁ οἶνος καὶ τὸ ἔλαιον, διὰ τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης κατέστησαν τὸ πρῶτον γνωστὰ εἰς τοὺς βορείους.

Οἱ Ἄριοι λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦσαν μὲν λαὸς πεπολιτισμένος, ὡς λέγομεν τὴν σήμερον, πολὺ ὅμως ἐνταύτῳ ἀπείχον τῆς κτηνώδους βαρβαρότητος ἐν ἣ κυλίνονται ἄχρι τοῦδε οἱ ἄγριοι οἱ οἰκοῦντες εἰς διάφορα τῆς γῆς μέρη. Τὸν δὲ τοιοῦτον τοῦ λαοῦ τοῦτου βίον, ἀφελῇ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ὅλως ἄπλαστον, ἐπιμαρτυροῦσι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ ἀντιλήψεις. Τὰς ἀντιλήψεις ταύτας συναπεκρίνασε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῶν ἀρχαίων οἰκήσεων ὅπως τὰ πρῶτα τῆς γλώσσης συστατικὰ, ὅπως τὰ πρῶτα τοῦ κοινωνικοῦ βίου στοιχεῖα. Ἡ συγκριτικὴ θεολογία ἀπέδειξεν ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ δοξασταὶ τῶν Σημιτῶν καὶ τῶν Ἀρίων, ἐν ἀρχῇ ἀπεκορυφούντο εἰς θεὸν ἓνα. Ὁ θεὸς οὗτος ἦτο εἰς κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ αἱ πολλαπλαῖ αὐτοῦ ἐνέργειαι, ἀντὶ νὰ ὑποτάσσωνται αἰετοτε εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ βούλησιν, ἔλαβον βαθμηδὸν τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα ἰδίας βουλήσεως. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ θεὸς ἐκεῖνος ἤρχισεν ἀφανιζόμενος δι' αὐτῶν αὐτοῦ τῶν ἐκδηλώσεων. Ἐκάστη αὐτοῦ δύναμις καὶ ἕκαστον προσὸν ἔλαβε κατὰ μικρὸν ἰδίαν ὑπόστασιν. Ἐν μόνον τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, σαφέστερον ἀντιληφθὲν τῆς τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος ἐννοίας, διέσωσε τὴν ἐνότητα τῆς θείας δυνάμεως. Ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, δημιουργήσας τὸ πᾶν, δὲν ἀπέβαλε τὴν ἐπὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως κυριαρχίαν, οἵτινες παρέμεναν ἐσαεὶ τὰ βεβουλευμένα ἀποτελέσματα τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ.¹

(1) Μασπερώ σελ. 26 καὶ ἐπ. 145, 287 καὶ ἐπ. 457 καὶ ἐπ. Λαμπρότερον παντὸς ἔλλου παρέστησεν οὗτος τὴν ἐν ἀρχῇ ἐνότητα τῆς θείας δυνάμεως παρὰ τε τοῖς Ἀρίοις καὶ τοῖς Σημίταις. Τινὲς ἠμφισβήτησαν αὐτὴν, ἰδίως ὡς πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους. Ἀλλ' ὁ Lauth, ἀναιρῶν τοὺς ἐναντιοδοχοῦντας, παρέθεσε κείμενα ἀνατρέχοντα μέχρι τῆς πέμπτης καὶ τῆς τρίτης Δυναστείας (ὃ ἔστι μέχρι τῆς τετάρτης π. Χ. χιλιετηρίδος), ἐν οἷς οὐδαμῶς γίνεται λόγος περὶ Θεῶν, ἐπανειλημμένως δὲ μόνον περὶ Θεοῦ. Aus Aegyptens Vorzeit, 1881, σελ. 34 καὶ ἐπομ.

Εἰς ποῖον στάδιον τοῦ καταμερισμοῦ τῆς θείας δυνάμεως εὐρίσκοντο οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος ὅτε ἐπεδήμησαν εἰς τὴν νέαν αὐτῶν πατρίδα, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ. Μεταξὺ τῶν χρόνων τούτων καὶ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνατρέχουσιν αἱ ἀρχαιοτάται σωζόμεναι περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θρησκευματος ὁμηρικαὶ εἰδήσεις, ἐμεσολάβησαν αἰῶνες πολλοί· ἐν τῷ διαστήματι δὲ τούτῳ, παντοῖαι ἐγένοντο διασκευαὶ τῶν πρωτοφύτων δοξασιῶν· καὶ περὶ τὸ 1000 ἔτος, ὀλίγιστα εἶναι τὰ τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος ὀνόματα, τὰ ἀσφαλῶς ἔχοντα τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐν τῇ σανσκριτικῇ γλώσσῃ. Ἄλλ' ὅμως ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἀπέβῃ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἀλλοίωσις, ὑποφαίνεται ἐν ταῖς μεταγενεστέραις ἐκείναις παραστάσεσιν, ὅτι οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν ἐνταῦθα τὴν τε ἔννοιαν τοῦ ἐνὸς θεοῦ καὶ τὰς πρώτας ἰδίαις ὑποστάσεις, αἵτινες προέκυψαν ἐκ τῆς πλημμυeloῦς περὶ τοῦ θεοῦ τούτου ἀντιλήψεως τῶν τε ὁμοφύλων αὐτῶν καὶ τῶν Σημιτῶν. Τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον ἔφερε παρὰ τοῖς Ἑλληνολατίνουις ὁ ὑπέρτατος Θεός, Ζεὺς πατήρ, Diespiter, Jupiter, εἶναι καθαρῶς σανσκριτικὸν καὶ ἀνευρίσκεται ἀπαράλλακτον ἐν κεφαλίδι τοῦ γηραιοῦ Ἰνδικοῦ Πανθέου.¹ Ὁ Ζεὺς οὗτος ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ὁ ὕπατος Θεός τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων. Ἐνῷ ὅμως βραδύτερον αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις ἔβριθον ναῶν καὶ ἀγαλμάτων αὐτοῦ, πολλὰ εἶναι τὰ τεκμήρια ὅτι κατὰ χρόνους παναρχαίους οὗτος ἐλατρεῦετο ὡς θεὸς ἀνείδους ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὀρέων, ὅπως καὶ ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ. Καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα τὰ ὑψίστα αὐτῆς ὄρη ἔφερον, μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς βίου, τὰ ἔχνη τῆς ἀρχετύπου ἐκείνης τοῦ Διὸς θεραπείας. Ἡ Λυκόσουρα τῆς Ἀρκαδίας ἦτο, κατὰ Πausανίαν, ἡ πρεσβυτάτη τῶν πόλεων ἀπόσας ἐπὶ τῇ ἡπείρῳ ἔδειξε γῆ καὶ ἐν νήσοις, καὶ ταύτην εἶδεν ὁ ἥλιος πρώτην, ἀπὸ ταύτης δὲ παιεῖσθαι πόλεις

(1) Αἱ λέξεις, Ζεὺς, Δεὺς, Διος, Deus, θεός, εἶναι διάφοροι τύποι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ σανσκριτικοῦ θύματος Deva, θεότης.

μεμαθήκασιν ἄνθρωποι. »¹ Ἐκεῖ λοιπὸν ἐπὶ τῇ ἄκρῃ τοῦ Λυκαίου ὄρους, ἀφ' ἧς σύνοπτός ἐστιν ἡ πλείστη Πελοπόννησος, ὑπῆρχεν ἐν τῇ δευτέρῃ ἔτι μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι αἰῶνος ὡς Διὸς βωμὸς, » τοῦ Διὸς ὅστις μέχρι τέλους ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς Ὑψίστος, ὡς θεὸς Ὑπατος καὶ ἐν Λακωνικῇ, καὶ ἐν Κορινθίᾳ, καὶ ἐν Ἡλιδί, καὶ ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ ἐν Ἀττικῇ. Ἐνῷ βραδύτερον ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Κρόνου, καθ' Ὁμηρον, κατὰ δὲ τὸν Ἡσίοδον ἐγγονὸς τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ κατὰ τοὺς Ὀρφικοὺς διεγγονὸς τοῦ Φάνητος, τὸ πάλαι ὁ θεὸς οὗτος ὑμνολογεῖτο ὡς ἀναρχὸς καὶ ἀτελεύτητος, αἱ δὲ ἀπηχῆσεις τοῦ δόγματος τούτου ἀναφαίνονται εἰς τὰ ἔπη τὰ ὅποια ἔψαλλον αἱ Πελειάδες ἐν Δωδώνῃ· « Ζεὺς ἦν, Ζεὺς ἐστὶ, Ζεὺς ἔσσεται· ὦ μεγάλε Ζεῦ. »² Μετὰ χιλίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν παρέλευσιν ἡ ἐνότης τοῦ θεοῦ τούτου ὑποφώσκει ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τύβης τῶν ἀναριθμῶν θεῶν οὗς εἰκονίζει ὁ ποιητὴς, οὐ μόνον πάντοτε παρίστησι τὸν Δία ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν θεόν, ἀλλὰ πολλάκις διακρίνει αὐτὸν δι' ἀπλῆς τῆς λέξεως θεός. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀπολογούμενος διὰ τὴν πρᾶξιν ἐκείνην ἣτις ἐπήγαγε τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως, λέγει ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἷτις τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μᾶτρα καὶ Ἐρινὺς, οἱ ἐμβαλόντες εἰς τὰς φρένας αὐτοῦ ἄγριον ἄτην καὶ ἐπιφέρει· « Ἀλλὰ τί κεν ῥέξαιμι; θεὸς διὰ πάντα τελευτᾷ. » καὶ ἡ Ἑλένη βεβαιοῦ· « Ἀτὰρ θεὸς ἄλλοτε ἄλλῳ Ζεὺς ἀγαθὸν τε κακὸν τε διδοῖ· δύναται γὰρ ἅπαντα. » Καὶ ἄλλαχού ὁ ποιητὴς, περὶ Διὸς ὁμιλῶν, λέγει· « Θεὸς δὲ τὸ μὲν δώσει, τὸ δ' ἐάσει, ὅττι κεν ᾧ θυμῷ ἐθέλῃ· δύναται γὰρ ἅπαντα. »³

(1) Ἀρχαδικῶν, XXXVIII, 1 καὶ 5.

(2) Παυσανίου Λακωνικῶν XVII, 6. Κορινθιακῶν II, 7. Ἡλιακῶν A, XV, 4. Βοιωτικῶν VIII, 3 καὶ XIX, 3. Ἀττικῶν XXVI, 6 καὶ Ἀρχαδικῶν II, 1. — Πaus. Φωκικῶν XII, 5.

(3) Ἰλιάδος T, 85—90. — Ὀδυσσεΐας Δ, 236—237 καὶ E, 444—445.

Παρὰ τῷ Διὶ τούτῳ ἀναφέρονται εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη θεοὶ πολυάριθμοι, οὐχὶ δὲ ὁμοειδεῖς. Τινὲς ἐτιμῶντο ὡς φυσικὰ στοιχεῖα, ἀπρόσωπα, οἷα ἡ Γῆ καὶ ὁ Οὐρανός. Ἄλλοι ἐθεραπεύοντο ὡς φυσικὰ καὶ ἠθικὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἤδη προσωποποιηθέντα, οἷον ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη, ἡ Ἄττη, ἡ Λιτὴ καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄλλοι τελευταῖον δὲν ἐλατρεύοντο εἰμὴ ὡς πρόσωπα λαλοῦντα, δρῶντα καὶ πολυτρόπως ἀναμιγνύμενα εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, οἷον ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἥρα, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἄρης καὶ οἱ τοιοῦτοι, ἐν οἷς κατελέγοντο οἱ κράτιστοι τῶν θεῶν. Ἐκ τῶν διδομένων τούτων ὑποφαίνεται ὅτι ἡ ἐλληνικὴ πολυθεία διεπλάσθη, ὅπως καὶ ἡ τῶν ἄλλων Ἀρίων καὶ Σημιτῶν, πρῶτον ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς θείας δυνάμεως εἰς ἰδίας ὑποστάσεις, καὶ δεύτερον, ἐκ τῆς βαθμιαίας προσωποποιήσεως τῶν ὑποστάσεων τούτων.

Τὰ κατὰ πρῶτον θεοποιηθέντα φυσικὰ στοιχεῖα, ἐνῷ ἔτι οἱ Ἄριοι διέτριβον εἰς τὰς ἀρχαίας οἰκήσεις, ὑπῆρξαν πιθανώτατα ἡ Γῆ, ἥτις διὰ τῶν αὐτοφυῶν αὐτῆς καρπῶν ἔτρεφεν αὐτοὺς τε καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν· ὁ Οὐρανός, ὅστις διὰ τῶν ὑετῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀκτίνων ἐξωοποίει καὶ ἐθαλπε τὴν γονοποιὸν τῆς Γῆς δύναμιν. Ὅπως ἐν τῇ Ἰνδικῇ, Dyâus καὶ Prithivî, ἥτοι Ζεὺς καὶ Γῆ, ὑπῆρξαν αἱ ἀρχαιόταται θεότητες ἃς ὕμνησαν πολλάκις τὰ βεδικὰ ἔπη,¹ οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι ὁ ὕμνος τῶν Πελειάδων τῆς Δωδώνης, ἅμα δοξολογήσας τὸν Δία ὡς ἀναρχον καὶ ἀτελεύτητον, ἐπέλεγε· «Γᾶ καρποὺς ἀνίει, διὸ κληῖζετε ματέρα Γαῖαν.» Ὁ δὲ Οὐρανός, ὁ ἐκδηλούμενος διὰ λέξεως ἥτις εἶναι αὕτη ἡ σανσκριτικὴ Varuna, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν Γῆν, ἐπὶ ὅρκου ὅστις ἐλογίζετο δεινότατος καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς θεοῖς. «Ἴστω νῦν τόδε Γαῖα καὶ Οὐρανός· εὐρύς ὕπερθεν, καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅς τε μέγιστος ὅρκος δεινότατός τε

(1) Lefmann, σελ. 44.

πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν. »¹ Βαθμηδὸν ὁμῶς καὶ κατ' ὀλίγον ὁ Οὐρανὸς ἤρχισεν ἀφανιζόμενος καὶ ἐπανερχόμενος εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Διὸς ἀπὸ τοῦ ὁποίου κατ' ἀρχὰς ἀπεχωρίσθη, διότι ὁ Ζεὺς ἀνέλαβε τότε πολλὰ τῶν πάλαι προσόντων καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν κυριότητα αὐτοῦ τοῦ Οὐρανοῦ, ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσιν. Ἀλλ' ἡ Γῆ ἐξηκολούθησε λατρευομένη ὡς Γῆ, καὶ ἀφοῦ ἐπροσωποποιήθη ὡς Δημήτηρ = Γῆ μήτηρ. Ἐν τῇ Ἰλιάδι ὁ Ἀγαμέμνων ὁμνύει αἰῶντος νῦν Ζεὺς πρῶτον, θεῶν ὑπατος καὶ ἄριστος, Γῆ τε καὶ Ἡέλιος καὶ Ἑρινύες. »² Ἐν Σπάρτῃ ὑπῆρχεν ἱερὸν Διὸς καὶ Γῆς.³ Οἱ Σμυρναῖοι καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Μαγνησίας ὤμνουν πρὸ πάντων Δία καὶ Γῆν.⁴ Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας περιστάσεις βλέπομεν τὸν Δία ἀναλαμβάνοντα τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχε παραχωρήσει πρὸς καιρὸν τῷ Οὐρανῷ. Ἰδια δὲ Γῆς ἱερὰ ὑπῆρχον μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ ἐν Δελφοῖς ἀναφέρονται χρηστήρια αὐτῆς ἀρχαιότατα· ἐν Σπάρτῃ, Γῆς ἱερὸν ὀνομαζόμενον Γάσηπτον· ἐν τῇ περὶ τὸν Κρᾶθιν χώρα, Γῆς εὐρυστέρνου ἱερὸν καλούμενον Γαῖον, ἐν Ὀλυμπίᾳ Γῆς βωμὸς ἐκ τέφρας.⁵

Παρεκτὸς τῆς Γῆς καὶ τοῦ Οὐρανοῦ, οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος ἐλάτρευσαν πιθανῶς πρωϊμώτατα καὶ ἄλλα φυσικὰ στοιχεῖα. Ἀλλὰ περὶ τούτων εἰκασίαν μόνον εὐλογον δυνάμεθα νὰ ἐκφέρωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ ἱστορικὴν τινα νύξιν. Οἱ Ἰνδολόγοι ἐπεχείρησαν μὲν νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι πλεῖσται τῶν ἐλληνικῶν θεοτήτων εἴκον τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ οἰκήσεων, διὰ τῆς συγγενείας τῶν ὀνομάτων αὐτῶν πρὸς τὴν σανσκριτικὴν. Ἡ οἰκειότης ὁμῶς τῶν λέξεων, καὶ

(1) Ἰλ. Ο, 36 καὶ ἐπ. Ὀδυσ. Ε, 184 καὶ ἐπ.

(2) Ἰλ. Τ, 258 καὶ ἐπ.

(3) Πausanίου Λακων. XI, 8.

(4) Βοιχίου Corpus inscript. Graec. ἀριθμὸς 3137, τόμου Β', σελῆς 696—697.

(5) Πausanίου Ἠλιακῶν Δ. XIV, 8. Φωκικῶν V, 3. Ἀχαϊκῶν XXV, 8. Λακωνικῶν XII, 7.

ὅταν ἦναι ἀσφαλῆς, δὲν συνεπάγεται ἀπαραιτήτως τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἀρχῇθεν συνεδέοντο μετὰ τῆς ἐννοίας θεῶν ὄντων. Τὸ ὄνομα τοῦ Ποσειδῶνος ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ σανσκριτικοῦ ἰδασπάτι· δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἄριοι εἶχον εἰς τὰς πρώτας αὐτῶν οἰκῆσεις τὴν ἐννοιαν τῆς θαλάσσης. Ὅταν δὲ βραδύτερον προέκυψεν αὕτη εἰς μέσον, εὐλόγως ἡδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ δι' ὀνόματος τῆς ἀρχηγόπου γλώσσης, περιωθέντος εἰς ἀμφοτέρας αὐτῆς τὰς παραφυάδας. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει ὡς πρὸς τὸν Προμηθεά τοῦ ὁποίου τὸ μὲν ὄνομα ταῦτίζεται μετὰ τοῦ σανσκριτικοῦ pramantha, ὃ δὲ μῦθος εἶναι πολὺ μεταγενέστερος, ἀφοῦ οὔτε ἐν τῇ Ἰλιάδι, οὔτε ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὅλως μνημονεύεται. Ὡσαύτως ἡ Ἑστία λέγεται φυτρώσασα ἐκ τῆς σανσκριτικῆς ρίζης vas, ἥτις ἔχει ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰνδικῇ δύο σημασίας, ὅτε μὲν δηλοῦσα τὸ οἰκεῖν, ὅτε δὲ τὸ λάμπειν, ἅτινα ἀμφοτέρα εἰμποροῦν νὰ συναρμολογηθῶσι πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς ἐστίας. Ἡ θεὰ ὅμως Ἑστία δὲν ἦλθε βεβαίως ἐκ τοῦ ὀροπεδίου Παμῖρ, διότι εἶναι μεταγενεστέρα καὶ αὐτῶν τῶν ὀμηρικῶν χρόνων.

Καὶ ταῦτα ὅταν αἱ ἐτυμολογίαι ἦναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλεῖς. Ἀλλ' οἱ Ἰνδολόγοι ἐξετράπησαν εἰς πολλὰς ἐρμηνείας, καθ' ἃς οὔτε πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦσιν, οὔτε πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἐλληνικῶν θεοτήτων. Κατὰ τὸν Μάξ Μύλλερ λ. χ. ἡ ἐλληνικὴ Ἀθηνᾶ εἶναι τύπος μικρὸν τροπολογηθεὶς τῆς σανσκριτικῆς λέξεως Ahanâ, ἥτις, σημαίνουσα τὴν καυστηράν, εἶναι ἐν τῶν ἐπιθέτων τῆς Ἡούς. Παραλείποντες ὅτι δυσκατάληπτον εἶναι πῶς ἐχαρακτηρίσθη ὡς καυστηρὰ ἡ θεὰ ἐκείνη ἥτις πολὺ μαλακώτερον ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ῥοδοδάκτυλος, ῥοδόπηχυς, ἡριγένεια, λευκόπωλος, χρυσόθρονος, προσκρούομεν εἰς ἐτέραν δυσχέρειαν, ὅτι κατὰ τὸν Schwartz ἡ Ἀθηνᾶ δὲν σημαίνει τὴν καυστηράν, ἀλλὰ τὴν ἀστραπὴν. Ἐζητήθη δὲ ἂν ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπιδέξασθαι ἢ γεννησὶς τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῆς σεμνῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, τὸ σέβας ὅπερ ἐνέπνευσε τὸ θέαμα εἰς πάντας τοὺς ἀθανάτους, καὶ ἡ συγκίνησις

ἀπάσης τῆς φύσεως, δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι μᾶλλον διὰ τῆς ἡοῦς ἢ τῆς ἀστραπῆς. Καὶ ταῦτα πάντα ἐνῶ ἡ ἔννοια τῆς Ahanâ ἀποβαίνει ἔτι μᾶλλον ἀμφίβολος ἐκ τούτου ὅτι ἅπαξ μόνον μνημονεύεται ἡ λέξις εἰς τὰς Βέδας. Τὸ ὄνομα Ἑρμῆς, Ἑρμείας, παρεβλήθη πρὸς τὴν βεδικὴν λέξιν Sâramêya, τὴν παραγομένην ἐκ τῆς Saramâ. Ἄλλ' ὁ Ἀδαλθερτ Κουν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸν Μᾶξ Μύλλερ ὡς πρὸς τὴν ἀποδοτέαν τῇ λέξει ταύτῃ ἔννοιαν. Ὁ μὲν λέγει αὐτὴν σημαίνουσαν τὴν ὁρμὴν τῆς καταιγίδος (ἐρμῆς, ὁρμὴ, σανσκριτιστὶ σὰρ, ἐξ οὗ ἡ βεδικὴ Saramâ, ἡ ἀκατάσχετος καταιγίς), ὁ δὲ βεβαιοῖ ἀπλῶς ὅτι εἶναι ἐν τῶν ἀναριθμῶν ὀνομάτων τῆς Ἑοῦς. Κατ' ἄλλον δὲ, τὸν Welcker, ὁ Ἑρμῆς, εἶναι μὲν συγγενὴς τῆς ὁρμῆς, σημαίνει ὅμως τὴν ζωοποιὸν κίνησιν, τὰς μεταβολὰς τοῦ οὐρανοῦ, τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, τὴν ἀγρυπνίαν καὶ τὸν ὕπνον, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. Προσέτι ἡ ἐλληνικὴ λέξις Ἑρινὺς ἐταυτίσθη ὑπὸ τῶν Ἰνδολόγων μετὰ τῆς σανσκριτικῆς Saranyû. Ἐνῶ ὅμως κατὰ τὸν Ἀδαλθερτ Κουν καὶ τὸν Σόννε, ἡ Saranyû σημαίνει τὴν θυελλώδη νεφέλην, κατὰ τὸν Μᾶξ Μύλλερ σημαίνει πάλιν τὴν Ἡώ.

Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον ὅποσον ἤθελεν εἶναι ἐπισφαλὲς νὰ περιπλακῶμεν εἰς τὸν λαβύρινθον ἐκείνον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ πολλοὶ καὶ αὐτῶν τῶν Ἰνδολόγων ἐνόμισαν φρόνιμον νὰ μὴ προχωρήσωσιν εἰς τὴν ὀλισθηρὰν ὁδὸν τῶν τοιούτων ἐτυμολογιῶν. Ὅθεν ἀφοῦ ἱστορήσαμεν ὅσα εὑρομεν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεμαρτυρημένα περὶ τοῦ βίου τῶν Ἀρίων τῆς Ἑλλάδος καθ' οὓς χρόνους οὗτοι ἔζησαν ἐνταῦθα μεμονωμένοι ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου, ἐρχόμεθα νὰ παραστήσωμεν ὁποῖά τινα ἦσαν τὰ ἔθνη, πρὸς ἃ κατὰ πρῶτον ἐκοινώνησαν.

Ἀντικρὺ τῆς νοτιανατολικῆς Εὐρώπης ἀπλοῦται ἡ εὐρεῖα χερσόνησος, ἥτις, φέρουσα ἐν τῇ ἀρχαιότητι διάφορα κατὰ μέρος ὀνόματα, δὲν περιελήφθη ἅπασα ὑπὸ μίαν κοινὴν προσηγορίαν εἰμὴ

ἀπὸ τῆς 4 μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, κληθεῖσα τότε μικρὰ Ἀσία, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ λοιποῦ κολοσσικοῦ ὄγκου τοῦ μέρους τούτου τῆς γῆς, Ἀσίας τῆς μεγάλης. Εἰς τὰ πρὸς δυσμὰς νεύοντα μέρη τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὄκουν ἀνέκαθεν λαοὶ συγγενεῖς τῶν λαῶν τῆς γείτονος εὐρωπαϊκῆς χερσονήσου. Πιθανώτατα δὲ πλεῖστοι τῶν τελευταίων τούτων ἐκ τῆς Ἀσιανῆς ἐκείνης χερσονήσου διεπεραιώθησαν εἰς τὴν κατέναντι αὐτῆς πρὸς τὴν μεσόγειον θάλασσαν κατιούσαν εὐρωπαϊκὴν· διότι ἂν αἱ δύο αὗται χῶραι ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς μεσημβρίαν, διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐν τῷ μεταξὺ ἐνοῦνται σχεδὸν διὰ τῶν πορθμῶν τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐνθεν καὶ ἔνθεν τὰ ἔθνη ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμώνυμα· Ὀρῆκες, Μυσοὶ ἢ Μοισοί, Φρύγες ἢ Βρίγες, Μύγδονες, Βέβρυκες, Θῦνοι, Βιθυνοί, Δαρδάνιοι, Πελασγοί. Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ ὁδοῦ κατῆλθον ἱσως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπηχούντα ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος, τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, ὧν αἱ ἀφορμαὶ ἀνέρχονται, κατὰ τὰς παραδόσεις, εἰς Θράκην καὶ Ἀσίαν.¹

Ἀλλὰ τὰ κυριώτερα καὶ πρακτικώτερα πορίσματα τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ προγεννημένης κοινωνικῆς διαπλάσεως, προσεκομίσθησαν, ὡς φαίνεται, εἰς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κατεσπαρμένων νησιωτικῶν σταθμῶν. Ὅθεν εἰς τὰς διαποντίους ταύτας σχέσεις θέλομεν ἐπιστῆσαι ἰδίως τὴν προσοχὴν, ἐξακριβοῦντες πρῶτον τὴν καταγωγὴν τῶν ἔθνων τὰ ὅποια τότε προσεπέλασαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς νήσους καὶ παραλίας.

Περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος, τὰ αἰγυ-

(1) « Ἡ μουσικὴ πᾶσα Θρακία καὶ Ἀσιατικὴ γενόμενα. Δῆλον δ' ἐκ τε τῶν τόπων, ἐν οἷς αἱ Μοῦσαι τετίμηνται· Πιερία γάρ, καὶ Πίμπλα, καὶ Λεῖδηθρον, τὸ παλαιὸν ἦν Θράκεια χωρία καὶ ὄρη, νῦν δὲ ἔχουσι Μακεδόνας. . . Ὁ! τ' ἐπιμεληθέντες τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, Θράκες λέγονται, Ὀρφεὺς τε, καὶ Μουσαῖος, καὶ Θάμυρις· καὶ τῷ Εὐμόλῳ δὲ τοῦνομα ἐνθένδε. » Στράβ. σελ. 471. Περὶ δὲ τῆς τῶν ἔθνων ὁμωνυμίας, ὁ αὐτὸς ἐν σελ. 295, 316 καὶ 550.

πιακὰ μνημεῖα ὀνομάζουσιν εἰς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας Τυρσηνοὺς, Σσαρδανούς, Λυκίους, Τεύκρους, Σσακαλάς, Δαρδανίους, Μυσούς, Ἰλιεῖς, Πηδασεῖς. Περὶ δὲ τὸ χιλιοστὸν ἔτος ἡ Ἰλιάς ἀναφέρει οὖσα τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων τούτων προστίθῃ καὶ Κᾶρας, Λέλεγας, Καύκωνας, Πελασγούς, Φρύγας, Μαίονας, Παφλαγόνας, Θρᾶκας. Ἄπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα ἦσαν Ἀρίων γόνοι, εἰ καὶ τινὰ ἔλαβον μετὰ χρόνον σημιτικὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἐπίχρῳσιν.

Οἱ Ἄριοι οὗτοι ἀφικόμενοί ποτε εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εὗρον αὐτὴν προκατελημμένην ὑπὸ Τουρανίων καὶ τινων Σημιτῶν καλουμένων ἰδίως Κουσσιτῶν. Οἱ Τουράνιοι εἶχον ἰδρυθῆ εἰς τὰ παράλια τοῦ Πόντου καὶ ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ ὀροπεδίου τῆς χερσονήσου, εἰς χώρας ὀρεινὰς καὶ μεταλλοφόρους, οἱ δὲ Κουσσῖται ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Αἰγαῖον νευούσης κλιτύος, ἐπιτηδειότερας οὔσης πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ναυτικὴν ἐμπορίαν. Οἱ κατόπιν ἐπιδημήσαντες Ἄριοι, δὲν ἠδυνήθησαν οὔτε νὰ συζήσωσι μετὰ τῶν Τουρανίων, οὔτε νὰ κατισχύσωσιν αὐτῶν. Ὅθεν διελθόντες ἀνὰ μέσον τῶν χωρῶν ἃς οὗτοι κατεῖχον, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ ὧν ἐπέτυχον νὰ ἀποβάλῃσι τοὺς Κουσσῖτας. Ὅτε δ' ἐπέτειλεν ἐπὶ τὰς χώρας ταύτας ἡ ἡὺς τῆς ἱστορίας, εὐρίσκομεν αὐτόθι διατελοῦντα ἤδη, ἢ μετ' ὀλίγον περιελθόντα εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος τὰ ἐξῆς κυριώτερα ἔθνη· Κᾶρας, Λέλεγας, Λυκίους, Φρύγας, Λυδοὺς, Τρώας.

Οἱ περὶ τὴν συγκριτικὴν γλωσσολογίαν ἀκριβολογήσαντες περιῆλθον εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Φρύγες ἀποτελοῦσι μέσον τινὰ κρίκον μεταξὺ τῶν ἀρχαιοειδῶν Ἀρίων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Φρύγες ἐχάλουν τὸν Δία αὐτῶν Βαγαῖον, διὰ λέξεως ἥτις στανκριτιστὶ μὲν σημαίνει τὴν μακαριότητα, ζενδιστὶ δὲ καὶ σλαυιστὶ τὸν θεὸν (bogh). Ἄλλ' ὠνόμαζον αὐτὸν καὶ Σαβάζιον, διὰ προσηγορήματος ὅπερ ἑλληνιστὶ τε καὶ ἰνδιστὶ ἐκδήλοῖ τὸ σέβειν. Εἶχον δὲ προσέτι

αὐτὰ τὰ τῶν Ἑλλήνων φωνήεντα, καὶ νόμους φωνητικούς ἀντιστοίχους.¹

Ἐν τῇ μεταξὺ Προποντίδος, Ἑλλησπόντου καὶ Αἰγαίου χερσονήσῳ, ἦν ἔμελλον νὰ ἀπαθανατίσωσι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ᾗκουσι οἱ τῶν Μυσῶν συγγενεῖς Δαρδάνιοι καὶ Τρῶες, οἵτινες παρίστανται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἔχοντες οἰκειότητα στενὴν καὶ πρὸς τοὺς Φρύγας. Ἡ Ἐκάβη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Φρυγῆς Δύμαντος· ὁ Πρίαμος ἐγένετο ἐπίκουρος τῶν Φρυγῶν κατὰ τῶν Ἀμαζόνων· πολλὰ δὲ Τρώων ὀνόματα οἷον Κάπυς, Ἀσκάnios, Κασσάνδρα, ἦσαν φρυγικά. Αἱ δύο φυλαὶ δὲν ὠμίλουσι, ὡς φαίνεται, τὴν αὐτὴν ἀπαρραλλάκτως γλῶσσαν, διότι ἐν τῷ ὁμηρικῷ εἰς Ἀφροδίτην ὕμνῳ ἡ θεὰ, βεβαιουῖσα τὸν Ἀγγίστην ὅτι εἶναι θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Φρυγίας Ὀτρέως, ἐπιλέγει· γλῶσσαν δ' ὑμετέρην τε καὶ ἡμετέρην σάφα οἶδα. Ὑπάρχουσι δὲ τινες ἐνδείξεις τῆς σχέσεως τῶν Τρώων πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσσαράκου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰλου, ἀνευρέθη ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς Νινευτ, καὶ ἐκ τῶν τρωϊκῶν ἠρώων, διωνύμων ὄντων, ὁ Ἐκτωρ προσωνομάζετο Δαρειός. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα οὐδόλως ἀνατρέπουσι τὰ ἄλλα περὶ τῆς οἰκειότητος τῶν Τρώων καὶ τῶν Δαρδανίων πρὸς τοὺς Ἀρίους τεκμήρια. Οἱ Ἀσσύριοι δὲν ἐνέβαλον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰμὴ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, ὥστε ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν εἶναι μεταγενεστέρα· καὶ μετὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους οἱ Τρῶες δὲν εἰκονίζονται ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς βάρβαροι, ἀλλὰ ὡς ἐν πᾶσι σχεδὸν ὅμοιοι τοῖς Ἀχαιοῖς. Πλὴν τούτου, αἱ πρό τινων ἐνιαυτῶν γενόμεναι ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Τροίας ἀνασκαφαί, ἀπέδειξαν τὸν ἰδιοφυῆ βίον τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῆς

(1) Ἑρνέστου Κουρτίου ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 1 σελ. 85 καὶ ἐπ. τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως, τῆς γενομένης κατὰ τὴν πέμπτην τοῦ πρωτοτύπου ἔκδοσιν. Ἡ ἐν αὐτῇ φυσικὴ καὶ ἐθνολογικὴ περιγραφή τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶναι ἀληθὲς ἀριστοτέχνημα λόγου καὶ ἐπιστήμης, δικαιοῦν τὴν περὶ τοῦ ἔργου τούτου κρίσιν τοῦ Boeckh: gründliche Darstellung in schöner idealer Form. Encyklopädie und Methodologie, σελ. 347.

κατοίκων.¹ α Ἐκεῖ ἀπεκαλύφθησαν λείψανα πολλῶν ἐπαλλήλως κειμένων πόλεων· τὰ δ' εὗρεθέντα ἐν τῇ κατωτάτῃ, τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐξ αὐτῶν, μαρτυροῦσι πολιτισμὸν οὐδὲν φέροντα ἕχνος ἀσσυριακῆς ἢ ἄλλης σημιτικῆς ἐπιδράσεως. Τὰ πλείστα τῶν ἐργαλείων εἰσὶ λίθινα ἢ ὀστέινα, ἀλλὰ ἡ χρῆσις αὐτῶν δὲν ἀπέκλειε τὴν τῶν μετὰ-
λων χρῆσιν. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ἐγίνωσκον καὶ μετε-
χειρίζοντο τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον καὶ τὰ μίγματα αὐτοῦ, ἰδίως δὲ τὸν χρυσόν. Τὰ πῆλινα αὐτῶν ἀγγεῖα ἦσαν χειροποίητα, ἄνευ
τόρνου κατεσκευασμένα, ἀζωγράφητα, ἀγάνωτα καὶ ἐστιλβωμένα
μόνον διὰ λιθίνου στιλβώτρου. Ἡ πόλις κατεστράφη διὰ πυρκαϊᾶς,
ὑπὸ γειτόνων ἀναμφιβόλως φυλῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνέκυψεν
ἐκ τῶν ἐρείπειων αὐτῆς. »²

Οἱ Λυκιοὶ, καί τοι ἦσαν ἐν τῇ παραλίᾳ ἄμεσοι γείτονες τῶν
Σολύμων, σημιτῶν ὄντων, ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ ἠπλοῦντο μέχρι τῶν
ὄχθων τοῦ Ἄλως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅπου μνημονεύουσιν αὐτῶν
τὰ ἀσσυριακὰ μνημεῖα, διέσωσαν ὅπως οἱ Δαρδάνιοι, ὅπως οἱ
Τρῶες, ἀκεραίους τοὺς χαρακτῆρας τῆς τῶν Ἀρίων φυλῆς. Ἐλο-
γίσθησαν αἰετοτε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἔθνος συγγενές· εἶχον τὴν
αὐτὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν γυναῖκα, τὸ αὐτὸ σέβας πρὸς τοὺς νε-
κρούς. Οἱ δὲ βραδύτερον εἰς μικρὰν Ἀσίαν ἀποδημήσαντες Ἕλλη-
νες δὲν ἐδίστασαν νὰ προχειρίσωσι βασιλεῖς αὐτῶν Λυκίους.³ Ὁ
τῶν Λυκίων ἀλφάβητος δὲν συμφωνεῖ μὲν τοσοῦτον ἀκριβῶς πρὸς
τὸν ἑλληνικόν, ὅσον ὁ φρυγικός· ἀλλὰ τοῦτο διότι τὸ φωνητικὸν
αὐτῶν σύστημα ἦτο λεπτότερον καὶ πολυπλοκώτερον. Ὅθεν ἐδέησε
νὰ αὐξήσωσι τὰ σημεῖα τῶν φωνηέντων, ὧν τινα ἔχουσι σχήματα
ἴδια καὶ πρὸς οὐδένα συνᾶδοντα τῶν γνωστῶν τύπων τοῦ Καδμείου
ἀλφαβήτου.

Εἰς τοὺς Λυδοὺς συνέβη ὅ,τι εἰς τοὺς Τρῶας. Βραδύτερον

(1) Troy and its remains, by Dr Henry Schliemann. London 1875.

(2) Μασπερώ, σελ. 240—241.

(3) Ὑροδ. Α, CXLVII.

προσέλαβον ἐξ Ἀσσυρίας ἔθιμα πολλά· οἷον, πρὸς κύρωσιν τῶν συμβάσεων, πληγώσαντες ἑκάτεροι οἱ συμβαλλόμενοι τοὺς βραχίονας, ἀνέλειχον ἀλλήλων τὸ αἷμα· καὶ προσέτι κατεπόρνεον τὰ τέκνα.¹ Ἄλλ' ὁ ταῦτα διηγούμενος Ἡρόδοτος προστίθῃσιν ὅτι κατὰ τὰ λοιπὰ «ὄρκια ποιεῖται ταῦτα τὰ ἔθνηα τὰ περ τε Ἑλληνες» ἐν γένει δὲ ὅτι «Λυδοὶ νόμοισι παραπλησίοισι χρέονται καὶ Ἑλληνες.» Καὶ ἔπειτα κατὰ τὰς παραδόσεις ὁ Τυρσηνὸς ἦτο υἱὸς τοῦ τῶν Λυδῶν βασιλέως Ἄττος, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Τυρσηνῶν στενῶς μετὰ τοῦ τῶν Πελασγῶν συνδέεται.

Γλωσσικὰς ἐνδείξεις περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Καρῶν καὶ Λελέγων δὲν ἔχομεν. Πολλοὶ ἠξίωσαν ὅτι οἱ Κᾶρες ἦσαν Σημίται, ἀλλ' ὁ δεινὸς σημιτολόγος Ῥενὰν ἐβεβαίωσεν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ὑπὲρ τῆς δόξης ταύτης προταθέντων ἐπιχειρημάτων εἶναι ἀνυπόστατα. Ἐν τῇ Ἰλιάδι λέγονται μὲν βαρβαρόφωνοι· ὁ Φίλιππος ὁμῶς ὁ τὰ Καρικὰ γράψας εἶπεν ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν δὲν ἦτο τραχεῖα, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἑλληνικὰ ὀνόματα ἔχει καταμεμιγμένα.² Ἐκ τοῦ Ἡροδότου δὲ μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἀπόλλων τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Πτώου ἐλάλησε ποτὲ Καριστὶ, καὶ ὅτι οἱ συγγενεῖς τοῦ ἐπιφανοῦς Ἀθηναίου Ἰσαγόρου τοῦ Τισάνδρου ἔθυσον Διὶ Καρίῳ.³ Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι οἱ Κᾶρες, ἐξ Ἀρίων ὁρμώμενοι, ἀνεμίσθησαν μετὰ Σημιτῶν ἢ καὶ ἄλλων φυλῶν. Τοιοῦτό τι δὲ ὑπολαμβάνει ἐν τῷ ἀλφαβήτῳ αὐτῶν. Αἱ διὰ τοῦ ἀλφαβήτου τούτου χαραχθεῖσαι ἐπιγραφαὶ δὲν κατωρθώθη νὰ ἀναγνωσθῶσιν· ἀλλὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων αὐτοῦ εἶναι μικτὸν, ἐνία φαίνονται συνδεόμενα μετὰ τῶν Καδμείων καὶ τῶν Φοινικικῶν, ἄλλα δὲ πάλιν, ὅπως ἰδιότυπα.

Μικτὸν τοιοῦτον χαρακτῆρα εἶχον καὶ οἱ Λέλεγες, οὓς, κατὰ Στράβωνα,⁴ τινὲς μὲν τοὺς αὐτοὺς Καρσίιν εἰκάζουσι, τινὲς δὲ

(1) Ἡροδ. Α, XCIV, 1. LXXIV, 6.

(2) Στράβωνος, σελ. 862.

(3) Ε, LXVI καὶ Η, CXXXV.

(4) Σελ. 321.

συνοίκους μόνον καὶ συστρατιώτας· διόπερ ἐν τῇ Μιλησίᾳ Λελέγων κατοικίας λέγεσθαι τινας, πολλαχοῦ δὲ τῆς Καρίας τάφους Λελέγων καὶ ἐρύματα ἔρημα, Λελέγια καλούμενα. Μία τῶν συζύγων τοῦ Πριύμου ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀλτεω, βασιλέως τῶν φιλοπολέμων Λελέγων, ἄρχοντος τῆς Πηδάσου.¹ Λέλεγες καὶ Κᾶρες ὑπῆρξαν, ὅπως πάντες οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἀριοι, σύμμαχοι τῶν Τρώων ἐπὶ τοῦ πολέμου ὃν ὕμνησεν ὁ Ὅμηρος· πλείστοι δὲ καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος κάτοικοι, ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐν Αἰτωλίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ καὶ ἄλλαχοῦ ἐλέγοντο Λελέγων ἀπόγονοι.²

Οἱ Σημίται διεπλάσθησαν πολὺ πρὸ τῶν Ἀρίων. Ἡ τῆς Αἰγύπτου ἱστορία ἀνατρέχει μέχρι τοῦ τετρακιςχιλιοστοῦ πρὸ Χριστοῦ ἔτους καὶ ἐπέκεινα, ἐνῶ αἱ ἀμυδρόταται περὶ Ἑλλάδος εἰδήσεις δὲν ὑπερβαίνουν τὸ διςχιλιοστόν. Ἐκ δὲ τῶν Ἀρίων πάλιν, οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, χερσαῖοι ὄντες γείτονες τῶν δημιουργῶν ἐκείνων τῆς κοινωνικῆς ἐπιδόσεως, ἐδέχθησαν τὰ πρῶτα αὐτῆς σπέρματα πρὸ τῶν τῆς Ἑλλάδος ὁμοφύλων, οἵτινες ἐχωρίζοντο ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τῆς ἀρχεγόνου τοῦ πολιτισμοῦ ἐστίας.

Οἱ τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκήσαντες ἐγένοντο ναυτικοί, καὶ οἱ τολμηρότεροι ἐξ αὐτῶν, Κᾶρες, Λέλεγες, Λύκιοι, ὥρμησαν πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τοσοῦτον πρωίμως ὥστε αἱ ἀρχαιόταται περὶ αὐτῶν εἰδήσεις συμπλέκονται μετὰ τῆς πρωτογόνου ἱστορίας τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Βραδύτερον, ἦτοι περὶ τὰ τέλη τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος, τὰς ἀρχὰς τῆς 14, καὶ περὶ τὰ μέσα τῆς 13, Ἰλίοις, Πηδασεῖς, Δαρδάνιοι, Μυσοί, Λύκιοι, Τυρσηνοί, Σααρδανοί, Σακαλᾶς, Τεῦκτροι ἐπιπλέουσιν ἐπανειλημμένως κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἔχοντες συμμάχους τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ

(1) Ἰλ. Φ. 85 καὶ ἐπ.

(2) Στράβωνος σελ. 321.

τοὺς Δαναοὺς. Ἐτι δὲ βραδύτερον, ἤτοι ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, κατὰ τοὺς Ἑλληνας χρονολόγους, οἱ Δαναοὶ καὶ Ἀχαιοί, ἀντὶ συμμάχων, γίνονται πολέμιοι τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλων καὶ ἐπιχειροῦσι τὴν πολυθρύλητον ἐπὶ Ἴλιον στρατεῖαν.¹

Ἐτεροι τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἀριοι, οἱ Φρύγες καὶ οἱ Λυδοί, ἐτράπησαν μᾶλλον πρὸς τὰ ἐνδότερα καὶ ἀπῆρτισαν μεγάλας ἐγχωρίους μοναρχίας. Ἐκ δὲ τῶν περὶ τούτων παραδόσεων, ὑποφαίνεται τό τε μέγα πολιτικὸν ἀξίωμα τῶν πρώτων καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν ἐμπορικὸν τῶν δευτέρων πνεῦμα. Ὁ Γορδίας καὶ ὁ ἐκ τῆς θεᾶς Κυβέλης γεννηθεὶς υἱὸς αὐτοῦ Μίδας, ἐφημίζοντο ὡς ἰδρυταὶ τοῦ φρυγικοῦ κράτους, ὧν τὰ ὀνόματα ἔφερον πολλοὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν, πασίγνωστοι δὲ εἶναι ἢ τε ἁμαξὰ ἦν ὁ πρῶτος Γορδίας ἀνέθηκεν εἰς τὴν ἄκρην τῆς ἀπὸ αὐτοῦ ὀνομασθείσης πόλεως καὶ ὁ δεσμὸς τοῦ ζυγοῦ αὐτῆς ὃν ἔκοψεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος. Ὁ δεσμὸς οὗτος παρέμενεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὡς σύμβολον τῆς πάλαι τῶν Φρυγῶν ἀρχῆς, καὶ ἐκ τούτου τὸ λόγιον ὅτι ὁ λύσας αὐτὸν θέλει ἄρξει τῆς Ἀσίας. Ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, ἡ Ἰλιάς λέγει τὸ πλῆθος

(1) Παρεκτός τῆς τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου χρονολογήσεως, πάντες οἱ ἄλλοι προμνημονευθέντες ἀριθμοὶ ἐξήχθησαν ἐκ τῶν Πινάκων τοῦ Μανέθωνος, οὓς διέσωσαν εἰς ἡμᾶς μεταγενέστεροι συγγραφεῖς (Περὶ τοῦ γραμματέως ἐκείνου τῶν ἐν Λιγύπτῳ ἱερῶν, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἴδε Κωνσταντίνου Δ. Σχινᾶ Ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἑθνῶν, σελ. 139 καὶ ἐπ.) Ναὶ μὲν οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Μανέθωνος διαφέρουσιν ἐν τοῖς ἀπανθίσμασι τοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ τοῦ Εὐσεβίου· τὸ δὲ δεινότερον, οὐδὲ τῶν δύο ὑπαρχόντων κειμένων τοῦ Εὐσεβίου οἱ ἀριθμοὶ συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους· καὶ πλὴν τούτου, πολλάκις τὰ ἱερογλυφικὰ μνημεῖα παρέχουσιν ἡμῖν χρονολογίας ἀντιφασκούσας πρὸς τὴν διάρκειαν ἣν ἀποδίδει ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς εἰς βασιλείας τινάς. «Οὐδὲν ἤττον, λέγει ὁ Μαριέτ, ὁ Μανέθων, ἀρυσάμενος τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἐκ τῶν ἱερῶν βίβλων τῆς Λιγύπτου, ἔχει οὐ μικρὸν τὸ κῆρος. Βεβαίως οἱ ἀριθμοὶ αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβεῖς, ἀλλ' εἶναι δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τοσούτον ῥιζικῶς ἠλλοιώθησαν ὥστε νὰ μὴ προσεγγίζωσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον πρὸς τὴν ἀλήθειαν.» Τούτου ἕνεκα οἱ αἰγυπτιακοὶ περιορίζονται εἰς τὸ νὰ χρονολογῶσι τὰ γεγονότα καθ' ἑκατονταετηρίδας. Τινὲς ἀπειρεσίᾳ μὲν ἀκριβεστέρους τῶν χρόνων προσδιορισμοὺς, οἷον ὁ Lauth (Aus Aegyptens Vorzeit), αἱ ἀπόπειραι ὅμως αὐταὶ δὲν λογίζονται ἔτι ἀσφαλεῖς. Περὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων χρονολόγων κατωτέρω πλείοτερα.

τῶν μαχητῶν τῆς Φρυγίας ἐνάμιλλον σχεδὸν τῆς ὅλης τῶν Ἀχαιῶν στρατιᾶς.¹ καὶ εἰς ἔτι μεταγενεστέρους χρόνους τὰ φύλα τὰ καταλαβόντα τὴν Ἀρμενίαν καὶ δόντα αὐτῇ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα, ἦσαν φρυγικῆς καταγωγῆς.² Ἀλλὰ ὀλίγοι τινὲς ἐπιγραφαι, καὶ αὗται οὐχὶ πάνυ ἀρχαῖαι, ὀλίγοι τάφοι καὶ τινα ἐρείπια ἐρυμάτων καὶ ἀνάγλυφα ἀνεξήγητα, εἶναι οἱ μόνοι περισωθέντες μάρτυρες τοῦ τοσοῦτον τὸ πάλαι περιλαληθέντος ἐκείνου κράτους.

Τὸ δὲ τῶν Λυδῶν βασίλειον ἦν περί τὸ Σίπυλον ὄρος ἰδρυμένον, μεταξὺ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἑρμου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Οἱ Λυδοὶ πρῶτοι ἀνθρώπων, καθ' Ἡρόδοτον, ἔκοψαν καὶ μετεχειρίσθησαν νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· πρῶτοι δὲ καὶ κάπηλοι ἐγένοντο· καὶ πρῶτοι ἐξεῦρον τὰ παίγνια τῶν κύβων, τῶν ἀστραγάλων, τῆς σφαίρας, πάντα τὰ παίγνια, πλὴν πεσσῶν. Ἐπενόησαν δὲ ταῦτα ἐπιζητοῦντες ἀνακούφισιν τινα ἐν τῇ ἰσχυρᾷ σιτοδείᾳ ἣτις ἐμάστιζε πᾶσαν Λυδίαν ἐπὶ Ἄττος τοῦ Μάνεω βασιλέως· καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ μίαν μὲν ἡμέραν τρώγοντες, τὴν δὲ ἑτέραν παίζοντες ἵνα μὴ ζητῶσι σιτία. Οὕτω ἔζησαν ὀκτωκαίδεκα ἔτη, ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν ἔπαυεν· ὅθεν ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ ἐλαττώσῃ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Λυδίας καὶ ἐπὶ τούτῳ διήρσεν αὐτοὺς εἰς μοῖρας δύο, ὧν ἡ μία ἔμεινεν ἐν τῇ χώρᾳ σὺν τῷ βασιλεῖ, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τυρσηνὸν ἀπεδήμησεν εἰς ζήτησιν βίου καὶ γῆς. Οἱ ἀπόδημοι οὗτοι κατελθόντες εἰς Σμύρνην καὶ ἐκεῖ κατασκευάσαντες πλοῖα, ἀπέπλευσαν καὶ πολλὰ παραμειψάμενοι ἔθνη, καὶ μετονομασθέντες ἀντὶ Λυδῶν Τυρσηνοὶ, ἀπὸ τοῦ ἡγέτου, ἀπέβησαν τελευταῖον εἰς τὴν δυτικὴν Ἰταλίαν καὶ κατασταθέντες αὐτόθι ἔδωκαν αὐτῇ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα.

Ἐκ τῆς παραδόσεως ταύτης δηλοῦται ὅτι ἀπεδήμησαν τότε

(1) Γ. 184—190.

(2) Ἀρμένιοι ἐόντες Φρυγῶν ἄποικοι, Ἡροδ. Ζ, LXXIII, 2.

Τυρσηνοί, οὐχὶ Λυδοί. Οἱ Τυρσηνοί οὗτοι, προσεπονομασθέντες καὶ Πελασγοί, ἀναφαίνονται εἰς πλείστας νήσους καὶ παραλίαι τῆς Ἑλλάδος, λέγονται δὲ πλεύσαντες καὶ εἰς Ἀφρικὴν. Πότε καὶ πῶς συνεδυσάσθησαν τὰ δύο ὀνόματα, ἄδηλον, ἀλλὰ τὸ γεγονός ἐποδεικνύει ὅτι τὰ φύλα ἦσαν συγγενῆ. Οἱ δὲ Λυδοί οὐδέποτε ἐγένοντο ναυτικοί. Δὲν συγκαταλέγονται ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς θαλάσσης τὰ ὅποια ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ὁρμώμενα ἐστράτευσαν περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος κατὰ τῆς Αἰγύπτου· ἀπησχολημένοι δὲ εἰς τὰ ἐνδότερα, οὐδὲ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μετέσχον.

Ἐν τούτοις Φρύγες καὶ Λυδοί δὲν ἔμειναν ἄσχετοι πρὸς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος. Πολλὰ ἀναγόμενα εἰς τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν ποιήσιν ἐθρυλοῦντο ὡς ἐκεῖθεν ἐνταῦθα ἐπελθόντα.¹ Ὁ δὲ Πέλοψ, ὁ υἱὸς τοῦ Ταντάλου καὶ ἀδελφὸς τῆς Νιόβης, ὅστις ἐγένετο ἐπώνυμος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀρχηγέτης τῶν Ἀτρειδῶν, ἐκ τῆς περὶ τὸ Σίπυλον χώρας ἐλέγετο ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ βασιλεὺς τῶν Λυδῶν Γύγης ἔπεμψεν εἰς Δελφοὺς τὰ πλούσια ἐκεῖνα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἀναθήματα, ἅτινα ἐθαύμασεν ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας· ἐτι δὲ πρὸ τοῦ Γύγου, εἰς τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς Φρυγίας, Μίδας καλούμενος, ὅπως ὁ τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν υἱός, ἀνέθηκεν εἰς τὸ αὐτὸ ἱερὸν τὸν θρόνον αὐτοῦ « ἐς τὸν προκατίζων ἐδίδαζε, ἐόντα ἀξιοθέητον. »²

Ἀλλὰ παρεκτὸς τῶν Ἀρίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐκοινώνησαν πρό παλαι πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος καὶ Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι.

(1) Στράβωνος σελ. 469 καὶ ἐπ.

(2) Α, XIV.

Οἱ Φοίνικες εἰλκον τὸ γένος ἐκ τῶν Κουσσιτῶν, τῶν ἀποτελούντων ἓνα τῶν κλάδων τοῦ μεγάλου τῶν Σημιτῶν οἴκου. Ἀναχωρήσαντες ἐκ τοῦ ὁροπεδίου Παμίρ πρὸ τῶν ἄλλων ὁμοφύλων, οἱ Κουσσῖται πρωϊμώτερον κατέλιπον τὸν νομαδικὸν βίον καὶ ἔδρεψαν τοὺς καρποὺς τῆς ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἧς πρῶτιστος ὅρος εἶναι ἡ καθεστηκυῖα δίαιτα. Τρία τῶν κυριωτέρων Κουσσιτικῶν ἔθνων κατεστάθησαν περὶ τὸν Περσικὸν κόλπον. Οἱ Κίσσιοι τοῦ Ἡροδότου, οἱ Κοσσαῖοι τοῦ Ἀρρίανου,¹ ἰδρύθησαν εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως ὀρεινὴν χώραν. Παρὰ τὸν κάτω Τίγριν καὶ Εὐφράτην κατεστάθησαν οἱ Κουσσῖται ἐκεῖνοι οἵτινες ἀπετέλεσαν βραδύτερον τὸ ἐπικρατέστερον στοιχεῖον τοῦ Χαλδαϊκοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ δὲ πρόγονοι τῶν Φοινίκων καταλαβόντες κατ' ἀρχὰς τὰ παράλια τοῦ περσικοῦ κόλπου, ἀπεδήμησαν ἐκεῖθεν κατόπιν καὶ κατῴκησαν ἐπὶ τέλους παρὰ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.² Οἱ Φοίνικες εἶναι τὸ πρῶτον γνωστὸν μέγα ἐμπορικὸν καὶ ναυτικὸν τοῦ κόσμου ἔθνος. Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ὅσαι ἔφερον πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τῶν ἐμπορειῶν τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Βακτριανῆς, τῆς Χαλδαίας, τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν περὶ τὸν Καύκασον χωρῶν, ἀπέληγον εἰς τὰς δύο αὐτῶν πόλεις, Σιδῶνα καὶ Τύρον, αἵτινες δὲ ἐβράδυναν νὰ κατισχύσωσιν ὅλων τῶν λοιπῶν. Ἐνῷ δὲ κατέλαβον τοὺς κυριωτάτους πόρους τῶν ποταμῶν καὶ τοὺς εὐβατωτάτους αὐλῶνας τῶν ὀρέων τῆς ἀνατολῆς, ἐρρίφθησαν συγχρόνως εἰς τὴν θάλασσαν, πελαγοδρομήσαντες ὅσον οὐδὲν ἄλλο ἔθνος μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος πρὸ Χριστοῦ, καὶ παρέκαμψαν τὴν Εὐέλπιν ἄκραν πλέον ἢ δις χίλια ἔτη πρὸ τοῦ Βάσκου Δεγάζμα.

Οἱ δ' ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐλογίζοντο Ἀφρικανοὶ τὸ γένος. Ἀλλὰ τὴν σήμερον ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν μνημείων ἐπιστάθη ὅτι ἦσαν ἄποικοι τῶν λευκῶν φυλῶν τῆς νοτιοδυτικῆς

(1) Ἡροδ. Γ'. XCI, 4, Ε'. XLIX, 7, LII, 6, ΣΤ'. CXIX, 2, Ζ, LXII, 3, LXXXVI, 1 καὶ CCX, 1. Ἀρρίανου Συγγραφῆς Ἰνδικῆς μ'.

(2) Μασπερώ, σ. 144 καὶ 603—604.

Ἀσίας καὶ ἐλάλουν γλῶσσαν συγγενῇ τῶν σημιτικῶν. Ἦσαν δὲ, καθόσον ἄχρι τοῦδε γνωρίζομεν, αὐτοὶ καὶ οἱ Χαλδαῖοι, τὰ πρῶ-
 τιστα πολιτισθέντα τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς καὶ τὰ πρῶτιστα κατακτη-
 τικὰ γενόμενα. Ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐκ Χαλδαίας προῆλθον αἱ πρῶ-
 ται ἀκριβεῖς γνώσεις περὶ ἀστρονομίας, ἱατρικῆς, γεωμετρίας, φυ-
 σικῆς καὶ ἐν γένει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οἱ δὲ αἰγυπτιακοὶ
 στρατοὶ ἐξώρμησαν πρωϊμώτατα μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς δυτικῆς
 Ἀσίας ἀφ' ἐνὸς καὶ μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ ἄνω Νεῖλου ἀφ' ἐτέρου.

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἔθνη τὰ πλεύσαντα πρὸς τὰς
 ἐλληνικὰς νήσους καὶ παραλίαις, εἰς χρόνους οἵτινες δὲν δύνανται
 μὲν νὰ ὀρίσθωσιν ἀκριβῶς, προσεγγίζουσιν ὅμως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ
 ἦττον πρὸς τὸ διςχιλιοστὸν πρὸ Χριστοῦ ἔτος. +

Ὁ Θουκυδίδης λέγει ὅτι τὰς πλείστας τῶν νήσων ὥκισαν Κἄρες
 τε καὶ Φοίνικες· καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς δοξασίας αὐτοῦ φέρει μαρ-
 τυρίαν ἰσχυράν, ὅτι «Δήλου καθαιρομένης ὑπὸ Ἀθηναίων ἐν τῷ δε-
 τῷ πολέμῳ (τῷ Πελοποννησιακῷ) καὶ τῶν θηκῶν ἀναιρεθεισῶν,
 ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν τῇ νήσῳ, ὑπὲρ ἡμῖς Κἄρες ἐφάνη-
 σαν, γνωσθέντες τῇ τε σκευῇ τῶν ὄπλων ζυντεθαμμένη καὶ τῷ
 τρόπῳ ᾧ νῦν ἔτι θάπτουσι.»¹ Τὰ αὐτὰ δὲ ἔθνη λέγει ὅτι κατώ-
 κησαν εἰς τὰς νήσους καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, ῥητῶς ἀναφέρων
 ὡς ὑπὸ τῶν Φοινίκων ἀνέκαθεν καταληφθείσας τὴν Κύπρον, τὰ
 Κύθηρα, τὴν Θάσον, καὶ ὡς πρὸς τὴν Θάσον προσάγων μαρτυρίαν
 οὐδὲν ἦττον ἰσχυράν τῆς τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῶν ἐν Δήλῳ Καρῶν.
 «Εἶδον δὲ καὶ αὐτὸς τὰ μέταλλα ταῦτα (τὰ ἐν Θάσῳ), καὶ μακρῶ
 ἦν αὐτῶν θωμασιώτατα τὰ οἱ Φοίνικες ἀνεῦρον, οἱ μετὰ Θάσον
 κτίσαντες τὴν νῆσον ταύτην.»² Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῆς
 Ἑλλάδος παραλίαν ἀπεβιβάσθησαν οἱ Κἄρες. Τοῦ Καρὸς τὸ ὄνομα

+ εἰς τὰς φωνὰς ἀνέκεινται
 ὅτι παλαιὸν ὁ λαὸς τοῦτο ποιεῖ
 καὶ ἐγγὰδ' εἰς μνημόνε-
 ον, διότι κρανία φρεν-
 ολογικῶν, ἢ ἐν πλυντηρί-
 ον καὶ ἐν τοῖς ὕδασι
 φρενῶν, δὲ ἐν εὐρείᾳ
 ἐν ἡμέρᾳ (Λογ. Τ. Α').

(1) Α', VIII.

(2) Α, CV, 2, CLXXI, B, XLIV, ΣΤ', XLVII.

ἀνεφαίνεται ἐν ταῖς μεγαρिकाῖς γενεαλογίαις, ἡ δὲ τῶν Μεγάρων ἀκρόπολις ὠνομάζετο Καρία μέχρι τῶν ὑστάτων τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας χρόνων.¹ Ἐνθὺ δὲ οἱ Κᾶρες συνωνυμοῦντο μετὰ τοὺς Λέλεγας ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρεισέδυσαν ὑπὸ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα εἰς τὰς ἐλληνικὰς παραδόσεις τῆς τε Μεγαρίδος καὶ τῆς Λακωνικῆς.² Οἱ δὲ Λύκιοι ἀναφέρονται ὡς ἀρχαῖοι τῆς Κρήτης κάτοικοι καὶ συναρμολογοῦνται μετὰ τῶν ἀττικῶν, τῶν βοιωτικῶν καὶ τῶν ἀργολικῶν παραδόσεων.³ Περὶ τῶν τριῶν τούτων ἔθνων, Καρῶν, Λελέγων, Λυκίων, παρατηρήθη ὀρθῶς ὅτι τοσοῦτον ἦσαν ἐν ἀρχῇ μεμιγμένα, ὥστε βέβαιος δὲν εἴμπορεῖ τις νὰ ᾔναι ἂν τὰ περὶ ἐνὸς λεγόμενα δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰ ἕτερα. Ἐκ τούτου δὲ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ ἐξ Ἀσίας ἐπιδραμόντα ἔθνη ἤρχισαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ συγχωνεύωνται ἐν τὸς τῶν ἐπικρατεστέρων γενομένων, καὶ πρῶτον τῶν Καρῶν,⁴ ἔπειτα δὲ τῶν ναυσικλυτῶν Φοινίκων.

Οἱ Φοίνικες εὗρον τὰς νήσους κατῳκημένας. Ἄλλ' ἐὰν κατόπιν τῶν ἄλλων ἐξέπλευσαν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων, αὐτοὶ κυρίως ἔδωκαν εἰς τὰς μεταξὺ Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος νήσους ζώην ἐμπορικὴν, βιομηχανικὴν, ἱστορικὴν. Πρὸ πάντων κατέλαβον τὴν γείτονα αὐτῶν Κύπρον, οὕτως ὀνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ αὐτοφύτου ἐν αὐτῇ θάμνου, ὅστις ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἑβραίων κόφερ καὶ μετεποιήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κύπρον τοῦ Διοσκορίδου. Οἱ προηγηθέντες κάτοικοι, οἱ ὅποιοι ἄγνωστον τίνες ἦσαν,

(1) Πausanίου Ἀττικῶν XXXIX, 5, καὶ XL, 5.

(2) Ἡροδότου A, CLXXI. Πausanίου Ἀττικῶν XXXIX, 5, καὶ Λακωνικῶν I, 1.

(3) Ἡροδότου A, CLXXIII, Z, XCII. Πausanίου Ἀττικῶν XIX, 4. Κορινθιακῶν, VI, 2. Ἀπολλοδώρου B, β'. 1 καὶ 2 δ'. 4.

(4) Ὁ Ἡρόδοτος, εἰπὼν, A, CLXXI, ὅτι οἱ Κᾶρες καλούμενοι καὶ Λέλεγες, ἦσαν κατήκοοι τοῦ Μίνως, ἐπιφέρει: «τὸ Καρικὸν ἦν ἔθνος λογιμώτατον τῶν ἐθνέων ἀπάντων κατὰ τοῦτον ἄμα τὸν χρόνον μακρὸν μέλιστα.»

ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ἔβλεπον ἐκείθεν ἐπὶ γενεὰς πολλὰς τὰ μεσημβρινὰ καὶ τὰ βόρεια τῆς νήσου αὐτῶν παρὰ λία καλυπτόμενα ὑπὸ πόλεων ὧν ἡ λαμπρότης ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν. Ἦσαν δὲ αἱ πόλεις αὗται· Ἀμαθοῦς (ὁμώνυμος τῇ ἀρχαίᾳ συριακῇ πόλει Χαμὰθ) καὶ Πάφος, περίφημοι διὰ τὰ ἐν αὐταῖς ἱερὰ τῆς γονοποιῦ θεότητος τῶν Σύρων, ἥτις βραδύτερον ἔλαβε τὸν τύπον καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἑλληνίδος ἐκείνης θεᾶς, περὶ ἧς ἦδη ὁ Ὅμηρος ἔλεγεν α ἡ δ' ἄρα Κύπρον ἔκανε φιλομμειδῆς Ἀφροδίτη, ἐς Πάφον·»¹ Γόλγοι, περὶ οὓς πρὸ δεκαετίας ἀπεκαλύφθη ναὸς, ἐν ᾧ εὐρέθησαν 300 περίπου ἀγάλματα καὶ ἀγαλμάτια τῆς φοινίσσης Ἀστάρτης καὶ τοῦ φοίνικος Μελλάρθ· Κούριον, ὅπου τῷ 1874 εὐρέθη ὁ πολυθρύλητος θησαυρὸς ὁ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ὀνομασθεὶς θησαυρὸς τοῦ Κουρίου, συγκείμενος δὲ ἐκ ψελλίων, δακτυλίων, ἐνωτίων, φυλακτηρίων, ληκύθων, πυξίδων, καρφίδων τῆς κεφαλῆς, περιδεραίων, ὧλων τούτων χρυσῶν. Καὶ ἀργυρὰ δὲ ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ πολλὰ κοσμήματα καὶ σκεύη· καὶ ἐξ ὀρειχάλκου καὶ ἐξ ἡλεκτροῦ· καὶ λίθοι ἀνάγλυφοι πολυάριθμοι καὶ πολυτίμοι· ταῦτα δὲ πάντα τέχνης παντοειδοῦς, αἰγυπτιακῆς, ἀσσυριακῆς, χαλδαϊκῆς, φοινικικῆς καὶ ἑλληνικῆς ἀρχαϊκῆς.² Ἐν Κύπρῳ ἔκτισαν τελευταῖον οἱ Φοίνικες τὰς πόλεις Κίτιον, Λάπηθον, Καρπασίαν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νήσου εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἀώου, τοῦ σημερινοῦ καλουμένου Μαχαιρᾶ, τὴν χαλκοῦχον Ταμασόν.

Οἱ πρόδρομοι οὗτοι τῶν Ὀλλανδῶν καὶ τῶν Ἀγγλων ἤγειρον τὰς πόλεις αὐτῶν ἰδίως ὡς ἀποθήκας βιομηχανίας ἢ ἐμπορευμάτων ὀρμητήρια. Πρὶν κατασταθῶσιν ἐν τῇ νήσῳ, εἶχον βεβαίως γνωρίσει τὰ ὑλομανοῦντα, κατ' Ἐρατοσθένην, πεδία αὐτῆς καὶ ὑπελό-

(1) Ὅδυσσεύς Θ, 362—363.

(2) Περὶ τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους γενομένων ἐν Κύπρῳ εὐρημάτων καὶ τῶν περὶ αὐτῶν γραφέντων, καλλίστην ἐδημοσίευσεν ὁ Γ. Πεβέρω πραγματεῖαν ἐν τῇ *Revue des deux Mondes*, 1 décembre 1878, 1 février 1879, 15 mai 1879.

γισαν τὰ ὠφελήματα τὰ ὅποια ἤθελον ἔχει ἐκ τῆς δεινροτομίας πρὸς τὴν ναυπηγίαν τῶν πλοίων ἐκείνων τὰ ὅποια ἐμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ πλημμυρήσωσιν εἰς πᾶσαν τὴν Μεσόγειον καὶ ν' ἀντι- παραταχθῶσιν εἰς τὰ κύματα τῆς ἀτλαντικῆς καὶ τῆς βορείου θαλάσσης. Ἐκχεροῦντες δὲ καὶ καλλιεργοῦντες τὴν χώραν, ἀνεκάλυψαν ἄφθονα χαλκοῦ μέταλλα καὶ ἐπεχείρησαν πρὸς ὄρυξιν αὐτοῦ ἔργα, τῶν ὁποίων πρὸ ὀλίγου ἀνεκαλύφθησαν τὰ ἔχνη. Ὁ κύπριος χαλκὸς ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι ὡς ὁ πάντων ἄριστος, οἱ δὲ Λατῖνοι ἀπέδωκαν εἰς τὸ μέταλλον τοῦτο αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς νήσου, *cyprium*, ἐξ οὗ ἡ λέξις μετεβιβάσθη εἰς ἀπάσας τὰς τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης γλώσσας. Ἐν Κύπρῳ δὲ ἐγένετο ἡ πρώτη ἴσως ἀνάμιξις τοῦ χαλκοῦ μετὰ τοῦ κασσιτέρου ὃν οἱ Φοίνικες ἐπορίζοντο ἀπὸ τε τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας καὶ ἀπὸ τῶν πορρωτάτων ἐσπερίων νήσων, καὶ ὃν ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας οἱ ἄνθρωποι μετεχειρίζοντο σχεδὸν μόνον εἰς ἀπάσας τοῦ βίου τὰς χρεῖας, ἀντὶ τοῦ βραδύτερον κατεργασθέντος σιδήρου.

Μετὰ τὴν Κύπρον κατέλαβον τὴν Ῥόδον ὁπόσον ἐπεκράτησαν τῶν προτέρων αὐτῆς κατοίκων Καρῶν, μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ νῆσος ὠνομάσθη ἐνίστη Φοινίκη. Ἐκεῖθεν δὲ ὥρμησαν πρὸς τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς Σποράδας ὅσαι εἴτε ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, εἴτε ὡς ἐκ τῶν φυσικῶν προϊόντων, ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ἐπιστήσωσι τὴν ἰδιάζουσαν τοῦ τυχοδιωκτικοῦ ἐκείνου ἔθνους προσοχὴν. Ὅθεν κατέσχον Δῆλον, Ῥήγειαν, Πάρον, Ὠλίαν, Θήραν, Σίφνον, Μῆλον. Ἡ τελευταία αὕτη, πλὴν τοῦ καλλίστου αὐτῆς λιμένος, περιεῖχεν ἐν ἀφρονίᾳ θεῖον, στυπτηρίαν, κιμωλίαν καὶ πλούσια μέταλλα. Εἰς Νίσυρον καὶ εἰς Γύαρον ἵδρυσαν ἀγρευτήρια πορφύρας, ἥτοι τοῦ κογχυλίου ἐκείνου τὸ ὅσαον περιεῖχεν ὑγρὸν ἐρυθρὸν δι' οὗ ἐβάφοντο τὸ πάλαι τὰ ὑφάσματα. Ἡ χρῆσις τῶν ὑπὸ τῶν Φοινίκων ὡς φαίνεται κατὰ πρῶτον οὕτω βαφέντων ὑφασμάτων, διεδόθη καὶ ἅπασαν τὴν ἐσπερίον Ἀσίαν, καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὴν

Εὐρώπην. Ἐντεῦθεν ἡ ἀλιεία τοῦ κογχυλίου τούτου ἀπέβη ἐν τῶν κυριωτάτων ἀντικειμένων τῆς τῶν Φοινίκων βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας· πλεῖστα δὲ ἱδρυσαν ἀπανταχοῦ τοιαῦτα ἀγρευτήρια, ἐπονομάζοντες ἀπὸ τοῦ κογχυλίου τὰς νήσους ὅπου εὕρισκον δαψιλῇ τὴν ἄγραν, καὶ φροντίζοντες νὰ τοποθετῶσιν οὐ μακρὰν τῆς πηγῆς τοῦ χρώματος τὰ χρησιμοποιοῦντα αὐτὸ ἐργοστάσια. Τὴν μὲν Νίσυρον ἀπεκάλεσαν Πορφυρίδα, εἰς Μῆλον δὲ καὶ Ἀμοργὸν καὶ Κῶν ἔκτισαν ὑφαντουργεῖα καὶ βαφεῖα.¹

Οὐδὲ περιωρίσθησαν εἰς τὰς μικρὰς ταύτας νήσους. Ἐνῶ μία αὐτῶν μοῖρα ἐθαλασσοπόρει πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ Εὐξείνου, καὶ ἐν τῇ μεταξὺ κατελάμβανε Σαμοθράκην, Λῆμον, Θάσον, καὶ ἀπεβίβαζεν ἀποίκους εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης, ἐπιχειρήσαντας τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν χρυσορυχείων τοῦ Παγγαίου ὄρους, ἐτέρα ἔπλεε πρὸς τὴν Κρήτην. Αἱ ἀρχαιοτάται ἐλληνικαὶ εἰδήσεις περὶ τῶν κατοικίων τῆς νήσου ταύτης² ὀνομάζουσιν αὐτόθι Ἀχαιοὺς, Ἐτεόκλητας, Κύδωνας, Δωριεῖς, Πελασγοὺς, ποικίλας λαλοῦντας γλώσσας. Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις αὗται μόλις ἀνατρέχουσιν εἰς τὴν ἐνάτην ἢ δεκάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ, οἱ δὲ Φοίνικες προσεπέλασαν εἰς τὴν νῆσον περὶ τὰ χίλια ἔτη πρότερον, ὅτε οὔτε περὶ Δωριέων, οὔτε περὶ Ἀχαιῶν ἠδύνατο νὰ γείνη ἔτι λόγος. Πελασγοὶ ἔμειναν ἐν Κρήτῃ πιθανώτατα ἐκ τῶν Τυρρηνῶν Πελασγῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὧν ἐμνημονεύσαμεν τὰς πολλὰς περιπλανήσεις. Οἱ δ' Ἐτεόκλητες, ἤτοι οἱ γνήσιοι Κρήτες, καὶ οἱ Κύδωνες, φυλαὶ αἵτινες ἀμφοτέραι ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν ἔτι χρόνων διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν Πελασγῶν καὶ ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ τῶν Δωριέων, ἦσαν Λύκιοι καὶ Κᾶρες, φέροντες ἤδη τὸ κοινὸν τῶν Καρῶν ὄνομα. Οἱ Κᾶρες οὗτοι, οἱ ὑπήκοοι τοῦ Μίνως καὶ κυριώτατοι αὐτοῦ ναυβάται, ὑπῆρξαν τότε μισθοφόροι ὀνομαστοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διατε-

(1) Μασπερό, σελ. 243.

(2) Ὀδυσσεΐας T, 175—177.

λέσαντες τοιοῦτοι ἴσως καὶ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Ἰούδα, διότι οἱ ἐν τῇ Γραφῇ Καρί, ἐρμηνεύονται οὐχὶ ἀπιθάνως Κᾶρες, οἱ δὲ Κερετί, Κρήτες.¹ Ὅπωςδὴποτε οἱ Φοίνικες ἐπραξάν ὡς πρὸς τὴν Κρήτην ὅ,τι ὡς πρὸς τὰς ἄλλας νήσους. Ἐκτισαν πόλεις, ἐξ ὧν αἱ μεσόγειοι συνεδέοντο μετὰ ἰδίου ἐκάστη λιμένος. Τὴν Λάππαν, εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύας τῶν Λευκῶν ὁρέων μετὰ τοῦ λιμένος Φοινίκης ἢ Ἀράδου,² ὀνομάτων ὧν τὸ μὲν ἀνεπτόλει τὴν πατρίδα τῶν ἐποίκων, τὸ δὲ μίαν τῶν κυριωτάτων αὐτῆς πόλεων· τὴν Γόρτυνα, εἰς τὰς νοτιανατολικὰς κλιτύας τῆς Ἰδης, μετὰ τοῦ λιμένος αὐτῆς Λεβήνος· τὴν Καίρατον,³ πλησίον τοῦ Ἡρακλείου, μετονομασθεῖσαν ἔπειτα Κνωσσόν. Πρὸς δὲ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἄγρην τῆς πορφύρας, περὶ Ἰτανον, εἰς τὴν ἀνατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν. Ἐπὶ τέλους ἐκ Κρήτης ἐπλευσαν εἰς Κύθηρα, εἰς τὰ παράλια τῆς ὁποίας ἄφθονος ἦτο ἡ πορφύρα, ἀφ' ἑκ τῶν νήσων πορφύρα, ὡς λέγει ὁ Ἰεζεκιήλ,⁴ δι' ὃ ἡ νῆσος ὠνομάσθη Πορφυρίς ἢ Πορφυροῦσσα· ὁ δὲ λιμὴν αὐτῆς Φοινικοῦς⁵ ἐμαρτύρει ἐπὶ μακρότατον χρόνον τίνες ἦσαν οἱ πρῶτοι ἐκ τῆς θαλάσσης ἀνεγκύσαντες τὸν θησαυρὸν τοῦτον. Μία δὲ τῶν νήσων εἰς ἣν ὡσαύτως εἰσέπλευσαν ἦτο καὶ ἡ Σαλαμίς, ὑπ' αὐτῶν οὕτως ὀνομασθεῖσα ἐκ τοῦ Baal-Salam « τοῦ θεοῦ τῆς εἰρήνης. » (Salama, Salamis).

Περὶ τῆς τύχης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, καθ' οὓς χρόνους ἐπέπλευσαν εἰς αὐτάς οἱ Φοίνικες, ἄλλο δὲν γινώσκομεν εἰμὴ ὅτι ᾤκουντο ὑπὸ Καρῶν, Λυκίων καὶ Λελέγων. Ἀλλὰ πρὸ τινων

(1) Μασπερώ σελ. 299

(2) Φοινίκη ἦτοι Ἀραδὴν, παρὰ Ἱεροκλεῖ, ἐπαρχία Κρήτης. Ἐκδ. Βόννης σελ. 392

(3) Τὸ ὄνομα εἶναι σημιτικόν καὶ ἀνευρίσκεται, ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς πόλεως ἢ ἀκροπόλεως, εἰς τὰ ὀνόματα Karthago (Καρχηδών), Καρθαία (ἐν τῇ νήσῳ Κέα) καὶ εἰς τὰ Τιγρανόκερτα τῆς Ἀσίας.

(4) ΚΖ', 7.

(5) Ξενοφώντος Ἑλληνικῶν, Δ, VIII, 7.

ἐνιαυτῶν ἀπεκαλύφθησαν ἐν Θήρᾳ λείψανά τινα ὑπεμφαίνοντα τὸν βίον τῶν κατοίκων τῆς νήσου ταύτης εἰς χρόνους ἀρχαιοτάτους. Τὰ λείψανα ταῦτα ἐκρύπτοντο ὑπὸ στρῶμα κισσήριδος, ὅπερ ἔχον ἐνιαχοῦ πάχος 30 περίπου μέτρων, σκεπάζει τὸ ἔδαφος τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ὄρμου παραλίας, ἐν Θηρασίᾳ δὲ ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἑκτασιν τῆς τε ἀνατολικῆς καὶ τῆς μεσημβρινῆς ῥηγμῖνος. Οὐδεμία τῶν γνωστῶν ἐκρήξεων τοῦ θηραϊκοῦ κρατῆρος ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε νὰ ἐπισωρεύσῃ ἐπὶ τὰς ἐκατέρωθεν τοῦ ὄρμου πλευρὰς τοσοῦτον ὄγκον ἡφαιστείου ὕλης. ^{πρὸ 7^{ης} καλλικλίου Θήρας} Ὁθεν ἡ καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμη περιέστη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ κάτοικοι εἰς οὓς ἀνήκουσι τὰ εὐρεθέντα (ἀγγεῖα, προϊόντα τῆς γῆς, σκελετοὶ ζώων, κτίσματα καὶ τὰ τοιαῦτα), ἐγένοντο μάρτυρες ἅμα καὶ θύματα τῆς καταστροφῆς, ἥτις ἐσπάραξέ ποτε τὴν νῆσον καὶ κατακρημνίσασα εἰς τὴν ἄβυσσον τὸν μεσόγειον αὐτῆς χῶρον, ἐπήγαγε τὸν σχηματισμὸν τοῦ σημερινοῦ ὄρμου. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐπέσκηψεν ἡ συμφορὰ αὕτη, ἐξηνέχθησαν εἰκασίαι. Μετὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἐκρηξιν ἐπῆλθεν, εἶπον, βεβαίως μακρὰ τοῦ ἡφαιστείου κάρωσις, μεθ' ἣν τῷ 196 πρὸ Χριστοῦ ἀνὰ μέσον Θήρας καὶ Θηρασίας, ὡς λέγει Στράβων, ἐκπεσοῦσαι φλόγες ἐκ τοῦ πελάγους ἐφ' ἡμέρας τέσσαρας, ὥστε πᾶσαν ζεῖν καὶ φλέγεσθαι τὴν θάλατταν, ἀνεφύσησαν κατ' ὀλίγον ἐξαίρομένην, ὡς ἂν ὀργανικῶς, συντεθειμένην ἐκ μύδρων νῆσον. » Καὶ ἡ μὲν νῆσος αὕτη εἶναι ἡ παλαιὰ Καμένη, ἡ δὲ ἀναφυσήσασα αὐτὴν ἐκρηξίς, ἡ πρώτη ἥς ἐμνημόνευσεν ἡ ἱστορία. Ἐκτοτε ἐγένοντο ἀλλεπάλληλοι ἐπὶ τῶν πρώτων τοῦ χριστιανισμοῦ αἰώνων ἐκρήξεις, δι' ὧν πύξῃσε τὸ νησίδιον ἐκεῖνο. Ἡ μεγίστη τούτων συνέβη ἐν ἔτει 717 μ. Χ. ὅτε, κατὰ Θεοφάνην « ἀτμὶς ὡς ἐκ καμίνου πυρὸς ἀνέβρασεν ἀνὰ μέσον Θήρας καὶ Θηρασίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης ἐπὶ ἡμέρας τινὰς, καὶ κατὰ βραχὺ παχυνομένης καὶ ἀπολιθουμένης τῇ ἐξάψει τῆς πυρῶδους ἐκκαύσεως, ὅλος ὁ καπνὸς πυροφανῆς ἐδείκνυτο. Τῇ δὲ παχύτητι τῆς γεώδους οὐσίας, πετροκισσήρους

μεγάλους ὡς λίθους τινὰς ἀναπέμψαι καθ' ὅλης τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ Λέσθου καὶ Ἀθύδου καὶ τῆς πρὸς θάλασσαν Μακεδονίας, ὡς ἅπαν τὸ πρόσωπον τῆς θαλάσσης ταύτης κισσῆρων ἐπιπολῶζόντων γέμειν. Μέσον δὲ τοῦ τηλικούτου πυρὸς νῆσος ἀπογεωθεῖσα τῇ Ἰερᾷ λεγομένῃ νήσῳ συνήφθη, μήπω τὸ πρὶν οὔσα. »¹ Τότε ἐπῆλθεν αὖθις παῦλά τις καθ' ὅλον τὸν λοιπὸν μέσον αἰῶνα, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος, αἱ ἀναφυσήσεις γενομέναι πάλιν συχνότεραι καὶ βιαιότεραι παρήγαγον νέα νησίδια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δευτέρα τῆς παύλας περίοδος διήρκεσεν ἐπὶ τὰ περίπου αἰῶνας, συνεπέρανον οἱ φυσιοδίφαι ὅτι ἡ διάρκεια τῆς πρώτης, ἅτε ἐπελθούσης μετὰ πολὺ δεινότεραν ἔκρηξιν, ὑπῆρξε διπλασία καὶ παρεδέχθησαν ὅτι ἡ μεγάλη καταστροφὴ συνέβη περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος.

En lo de su vida y su
 en ~~su~~ su vida y su
 en lo de su vida y su
 en lo de su vida y su

Ἀσφαλέστεραι ὥπως οὖν εἶναι αἱ κρίσεις αἱ ἐξενεχθεῖσαι περὶ τοῦ βίου τῶν παλαιτάτων Θηραίων, ἐκ τῶν ἀποκαλύψεων ὅσαι ἐγένοντο ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. / Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν γεωργοὶ καὶ ἀλιεῖς. Εἶχον ποίμνια αἰγῶν καὶ προβάτων, ἐκαλλιέργουν σιτηρὰ, ἡλithον, ἐξῆγον ἐλαιόλαδον, ἐπλεον ὑφάσματα, ἡλίουον διὰ δικτύων, εἶχον κατοικίας ἐκ λίθων πελεκητῶν, καὶ ἐντὸς τῶν τοίχων τούτων παρενέθετον τεμάχια ξύλων ἵνα προλαμβάνωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὰ ὀλέθρια τῶν σεισμῶν ἀποτελέσματα. Κατεσκευάζον διὰ τὸρνον ἀγγεῖα ἔχοντα παράδοξα κοσμήματα καὶ σχήματα ἰδιότυπα. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐργαλείων αὐτῶν ἦσαν λίθινα, τὰ κοινότερα ἐκ λάθας, τὰ δὲ ἄλλα ἐξ ἀκιδωτοῦ χάλικος ἢ ὀψιδιανοῦ. Ἐγίνωσκον τὸν χρυσὸν καὶ πιθανῶς τὸν χαλκόν, ἀν καὶ τὰ δύο ταῦτα μέταλλα ἦσαν σπάνια παρ' αὐτοῖς· ἐπὶ πᾶσιν ἡ ξυλεία ἦτο ἀφθονος τότε ἐν τῇ νήσῳ. Ἐκοινῶνει δὲ ἡ Θήρα πρὸς τὰς γείτονας νήσους, ὥς δηλοῦται ἐκ τοῦ σχήματος τινῶν ἐκ τῶν ἀγγείων αὐτῆς, ὧν ὅμοια, ἢ σχεδὸν ὅμοια, ἀνευρέθησαν ἐν Μήλῳ, ἐν Ρόδῳ καὶ

· (1) Στράβωνος, σελ. 57. Χρονογραφία, σελ. 621—622, ἐκδ. Βόννης.

ἐν Κύπρῳ.¹ Ἄλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων : ἀνατρέ-
χει ἄρά γε μέχρι τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀπεδόθη; Περὶ τούτου δὲν
δικαιούμεθα νὰ ἐκφέρωμεν ἰδίαν γνώμην. Καί τοι ὅμως μὴ τολ-
μῶντες νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἡ καταστροφή τῆς Θήρας συνέβη
περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος, ἐπιτρέπεται
νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἀνευρεθέντα λεί-
ψανα εἶναι τὰ ἀρχαιότατα γνωστὰ μνημεῖα τοῦ βίου τῶν κατοί-
κων αὐτῆς, ἴσως δὲ καὶ τῶν ἄλλων περὶ αὐτὴν νήσων. +

Οἱ ναυτίλοι τῆς Ἀνατολῆς, προσεγγίσαντες βαθμηδὸν εἰς τὰ
παράλια τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἤτο δυνατόν νὰ μὴ ἀποβῶσι καὶ εἰς
τὴν ἡπειρον αὐτῆς. Ἰχνη αὐτῶν ἀναφαίνονται πολλαχοῦ τῆς
χώρας ταύτης· ἀλλὰ τὰ κυριώτατα καὶ τὰ μᾶλλον πολύκροτα τῶν
ἐπηλύδων ἰδρύματα ἐγένοντο εἰς τὰ ἀνατολικά αὐτῆς· παράλια.
Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν ὅτι Κᾶρες, Λέλεγες, Λύκιοι,
συνδέονται μετὰ τῶν βοιωτικῶν, τῶν ἄττικῶν, τῶν μεγαρικῶν καὶ
τῶν ἀργολικῶν παραδόσεων. Τοιοῦτό τι καταφαίνεται καὶ εἰς
τὰς σημιτικὰς ἐποικίσεις. Οἱ Φοίνικες κατέλιπον πυκνότατα καὶ
μεγαλόνυμα μνημεῖα τῆς διαμονῆς αὐτῶν ἐν Βοιωτίᾳ μὲν τὸ Φοι-
νίκιον ὄρος, τὴν πόλιν Φοινικίδα, τὸ ὄρος καὶ τὴν πόλιν Τευ-
μησὸν, ἀνακαλοῦσαν τὴν ἐν Κύπρῳ φοινικίην πόλιν Ταμασσόν, τὴν
πόλιν τῶν Θηβῶν καὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς Καδμεῖαν· ὀλιγώτερα
δὲ καὶ μικροτέρου λόγου ἄξια ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Χαονίᾳ, εἰς μὲν
τὴν πρώτην τὸν λιμένα Φοινικοῦντα, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὴν πόλιν
Φοινίην.² Περὶ τῆς ἐν Βοιωτίᾳ ἐποικίσεως αὐτῶν ἔχομεν, πλὴν

+ || εἴπαρχ' δὲ καὶ τῶν
ἡμετέρων φησὶ καὶ
οἱ γοῖται τῶν Κεντρικῶν
αἰσέχει λαογραφίαν 4000
ἐπὶ αἰῶν τῶν ἐπὶ αἰῶν
τοῖς ἐν τῇ ἀνατολῇ
ἀναφθάνει ἀργεῖον κτλ.

(1) Santorin et ses éruptions, par F. Fouqué, professeur au Collège de France. Paris 1879. Τόμος εἰς εἰς μέγα 4^ο μετὰ 61 εἰκόνων. Σελ. XVI καὶ XVII τοῦ Προλόγου, τοῦ δὲ κειμένου 126, 127, 130, 131.

(2) Ὅμ. ὕμνου εἰς Ἀπόλλωνα στ. 224. Σπρίωνος, 409, 410, 412, 324. Παυσανίου Βοιωτικῶν XIX, 1 καὶ 2. Μεσσηνιακῶν XXXIV, ἐν τέλει. Πολυβίου δευτέρας V. VI. Τριακοστῆς δευτέρας XXII. Ἀλλὰ τὸ ἐν Βοιωτίᾳ Φοινίκιον ὄρος

τῶν τοπικῶν ὀνομάτων, καὶ τὴν περὶ Κάδμου παράδοσιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Ὀδύσεια, μνημονεύουσα τοῦ Κάδμου, δὲν λέγει αὐτὸν ἐκ Φοινίκης ἐλθόντα,¹ καὶ ὅτι ἐν ταῖς σωζομέναις εἰδήσεσι, πρῶτον ἐκ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Εὐριπίδου μανθάνομεν τὴν τοιαύτην αὐτοῦ καταγωγὴν. Ἀνακαλίσσωμεν ὁμῶς εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὸν περὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν Θηβῶν μῦθον. Ὁ Ἀγῆνωρ ἐλθὼν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Φοινίκην, ἐβασίλευσεν αὐτόθι. Τοῦ Ἀγῆνορος τέκνα ἦσαν, Κάδμος, Φοῖνιξ, Κίλιξ καὶ Εὐρώπη. Ὁ Ζεὺς, ἐρασθεὶς τῆς τελευταίας ταύτης, ἀπήγαγε τὴν καλὴν κόρην ἐξ Αἰγύπτου εἰς Κρήτην, ὅπου ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς Μίνωα, Ῥαδάμανθυν καὶ Σαρπηδόνα. Δύο δὲ τοῦ Ἀγῆνορος υἱοί, σταλέντες εἰς ἀνέυρεσιν τῆς ἀδελφῆς αὐτῶν καὶ μάτην ἐπὶ μακρὸν πλανηθέντες, ἀπεφάσισαν, ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε, νὰ κατασταθῶσιν ὁ Κίλιξ εἰς Κιλικίαν, ὁ Κάδμος εἰς Θράκην. Ὁ ἀδελφὸς ἢ ἀνεψιὸς τοῦ Κάδμου Θάσος, ὅστις εἶχε συνοδεύσει αὐτοὺς ἐν τῇ ἀναζητήσῃ ἐκείνῃ, ὥκησεν εἰς τὴν νῆσον Θάσον. Ὁ δὲ Κάδμος ὅστις κατῆλθεν ἐκ Θράκης εἰς Δελφοὺς, ἐρωτήσων τὸν θεόν, ἤκουσε παρ' αὐτοῦ « περὶ μὲν Εὐρώπης μὴ πολυπραγμονεῖν, χρῆσθαι δὲ καθοδηγῶ βοί, καὶ πόλιν ἐκεῖ κτίζειν ἔνθα αὕτη εἰς τὰ δεξιὰ πύσῃ καμουσα. » Οὕτως ἔκτισεν ὁ Κάδμος τὰς Θήβας.

τοῦ Στράβωνος, ὀνομάζεται Φίκιον ἐν τῇ Ἀσπίδι Ἡρακλέους, 33. Τὴν ἐν Χαρνίᾳ Φοινίκην ἀναφέρει ὡς πολίχνην ἐν τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστὸν ὁ Προκόπιος περὶ Κτισμάτων, σελ. 268, τόμου 3 τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως, καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Ἱεροκλῆς, σελ. 333 τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως. Τὸ δὲ ὄνομα ὑπάρχει μέχρι τῆς σήμερον.

Εἰς τινὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως εἰς Γύθειον, σώζονται ἄχρι τοῦδε σωροὶ μεγάλοι τοῦ κογχυλίου ἐκείνου ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἐξήγετο τὸ πορφυροῦν χρῶμα (La grande Grece, par Francois Lenormant, Paris 1881. Τόμου Α' σελ. 107). Ἀλλὰ τὰ λεῖψανα ταῦτα δὲν ἀνατρέχουσιν ἀπαραιτήτως μέχρι τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καθ' ὅς οἱ Φοίνικες ἐπέπλευσαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐτι ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι μ. Χ. τὸ πορφυροῦχον κογχύλιον ἤλιετο ἐν Πελοποννήσῳ, οἱ δὲ κογχυλεῦται κατελέγοντο μεταξὺ τῶν προνομιοῦχων κατοίκων τῆς Χερσονήσου (Κωνστ. Πορφυρογεννήτου τῆς πρὸς τὸν θεὸν υἱὸν συγγραφῆς, σελ. 244. ἐκδ. Βόννης).

(1) E 33.

Ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ ἀναφέρονται ὀνόματα πολλά· Κάδμος, Φοῖνιξ, Εὐρώπη, Κρήτη, Μίνως, Παδάμανθος, Σαρπηδών, Θράκη, Θάσος, Θῆβαι. Ἀλληγοροῦνται δηλαδὴ ἐν αὐτῷ οὐ μόνον ἡ τῶν Θηβῶν ὑπὸ Κάδμου κτίσις, ἀλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα εἰκονίζοντα ἐν κεφαλalaίῳ τὰς τε προηγηθείσας θαλασσοπορίας τῶν ναυσιβίων κατοίκων τῆς συριακῆς παραλίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν· ἡ ὑπὸ τῶν Φοινίκων ζήτησις τῆς Εὐρώπης, ἡ ἐν τῷ μεταξὺ κατὰ ληψις ὑπ' αὐτῶν πρὸς ἄρκτον μὲν τῆς Θάσου καὶ τῆς Θράκης, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Κρήτης, ἦν, διὰ τὸ μέγεθος αὐτῆς καὶ τὴν θέσιν, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐκλάβωσιν ὡς ἀρχὴν τῆς Εὐρώπης· τελευταῖον ἡ μετὰ τῆς φοινικικῆς ἐν ταῖς νήσοις καὶ ἰδίως ἐν τῇ Κρήτῃ κυριαρχίας συνδεομένη θαλασσοκρατία τοῦ Μίνως. Περὶ τῶν γεγονότων τούτων εἶναι σήμερον δυσκολώτατον νὰ ἀμφιβάλλωμεν.¹ Καὶ σημειωτέον ὅτι ἂν ἡ Ὀδύσσεια ἀποσιωπᾷ τὴν καταγωγὴν τοῦ Κάδμου, ἡ Ἰλιάς λέγει ῥητῶς τὴν Εὐρώπην θυγατέρα τοῦ Φοῖνικος·² ὥστε ἡ ὅλη παράδοσις ἔχει προδήλως ρίζας προομηρικὰς.

Ἄλλ' ἐν τῇ παραδόσει ταύτῃ ἀναμίγνυνται μετὰ τῶν Φοινίκων Αἰγύπτιοι. Ὁ Ἀγλήνωρ λέγεται ἐξ Αἰγύπτου μεταβὰς εἰς Φοινίκην· ὁ Ζεὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀπήγαγε τὴν Εὐρώπην εἰς Κρήτην· ἡ πόλις ἦν ὁ Κάδμος ἔκτισεν ἐν Βοιωτίᾳ, ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης αἰγυπτιακῆς πόλεως τῶν Θηβῶν. Ἡ σύμπραξις αὕτη τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς ἀρχαιοτάτας αὐτῶν σχέσεις, τὰς δὲ τῶν πρώτων ἀποικίσεις καθίστασι πιθανὰς αἱ συμφοραὶ αἱ ὑπέστη ἡ χώρα αὐτῶν ἀπὸ τῆς 23 μέχρι τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης

(1) Αὐτὸς ὁ Γρότε, τοῦ ὁποῦ γνωστὴ εἶναι ἡ δυσπιστία πρὸς πάντα τὰ πρὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, παρεδέχθη οὐδὲν ἥττον ὡς ἀναμφισβήτητον τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φοινίκων εἰς τινὰς νήσους. Τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως τόμου I, σελ. 602.

(2) Ξ, 321—322.

εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ κατέκτησαν αὐτὴν αἱ νομαδικαὶ τῆς Συρίας φυλαὶ, αἱ κληθεῖσαι ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων Ὑκσῶς.¹ Οἱ Αἰγύπτιοι, ἡγουμένων τῶν ἐν Θήβαις βασιλέων, ἡγωνίσθησαν περὶ τὰ 200 ἔτη ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἡ μὲν κάτω Αἴγυπτος ὑπέκυψεν ὀλοσχερῶς, ἡ δὲ ἄνω, προϊσταμένης τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως, ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν δορυκτετόρων. Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκεσεν ἕτερα διακόσια περίπου ἔτη, μεθ' ὃ οἱ ἐν Θήβαις βασιλεῖς ἀνέλαβον νέον μέγαν κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἀγῶνα, ὅστις, διεξαχθεὶς πεισματωδέστατα ἐπὶ ἡμιόλιον ἑκατονταετηρίδα, ἐπήγαγε τὴν κατατρόπωσιν τῶν ξένων καὶ τὴν εἰς Συρίαν ἐπάνοδον τῶν λειψάνων αὐτῶν. Ὁ συντελέσας τὸ κατόρθωμα τοῦτο Ἀχμὲς Α' ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς 18 δυναστείας, περὶ τὰ τέλη τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος. Ἀναλαβούσης δὲ τῆς Αἰγύπτου τὴν προτέραν ἰσχύν, διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀμενχοτέπ Α' (Ἀμενόφως), ὁ τούτου διάδοχος καὶ υἱὸς Τούθμωσις Α' κατέκτησε τὴν Συρίαν. Αἱ κυριώτεραι τῶν Φοινίκων πόλεις ἀνεγνώρισαν τοσοῦτον προθυμότερον τὴν αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν ὅσῳ πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον τὰ ὠφελήματα ἅπερ ἠδύναντο νὰ καρπωθῶσιν ἐκ τῆς γείτονος ἐκείνης χώρας. Καὶ τφόντι ὥς οὐδέποτε τότε ἠὺδαιμόνησαν οἱ Φοίνικες, λαβόντες τὸ προνόμιον τοῦ ἐμπορεύεσθαι ἐν Αἰγύπτῳ διὰ λογαριασμὸν τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διὰ λογαριασμὸν τῆς Αἰγύπτου.

Αὗται εἶναι αἱ ποικίλαι μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Φοινίκων σχέσεις αἵτινες ὑποφαίνονται ἐν ταῖς παραδόσεσιν. Οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγύ-

(1) Οἱ Αἰγύπτιοι ἐκάλουν τὰς φυλάς ταύτας κυρίως Shous, Shason, ληστάς, κλέπτας Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ὠνομάσθη αἰγυπτιαστὴν Hik-Shous, ὃ ἐστὶ βασιλεὺς τῶν Σσούς. Ἐκ τούτου δὲ ἐσχηματίσθη τὸ ἐλληνικὸν Ὑκκου-σῶς, Ὑκσῶς, Maspero 170 καὶ ἐπ. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι δύο ἐτυμολογίαι καθ' ἃς τὸ ὄνομα σημαίνει τοὺς βασιλεῖς τῶν ποιμένων ἢ τοὺς αἰχμαλώτους τῶν ποιμένων (Gesch. Aegyptens von Dr. Alfred Wiedemann. Leipzig, 1880, σελ. 107 καὶ ἐπ.) Ἀλλ' ἡ τελευταία εἶναι κατὰ τὸν Wiedemannu γραμματικῶς ἐσφαλμένη.

πτου δὲν ἦσαν φύσει τυχοδιώκται. Αἱ περιστάσεις ὁμως τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς προσημειωθέντας χρόνους σφόδρα ἀνώμαλοι, μάλιστα δὲ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἡ κάτω Αἴγυπτος κατὰ τὴν 18 ἑκατονταετηρίδα. Ὅθεν οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐγένοντο εἴτε κοινὰ Αἰγυπτίων καὶ Φοινίκων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιχειρήματα, οἷον τὸ περὶ Κάδμου φημιζόμενον, εἴτε καὶ ἰδιά τινα τῶν Αἰγυπτίων, οἷα τὰ περὶ Δαναοῦ καὶ Κέκροπος θρυλούμενα. Ἐκ τούτων ὁ Κέκροψ δὲν λέγεται Αἰγύπτιος εἰμὴ ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὃν ἀντέγραψαν ὁ Σουίδας καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ἡ περὶ Δαναοῦ παράδοσις, καὶ τοι δὲν συναρμολογεῖται μετὰ προηγουμένων ἀσφαλῶν γεγονότων, ὅπως ἡ περὶ Κάδμου, εἶναι ἐν τούτοις μία τῶν ἀρχαιοτέρων. Παρ' Ὀμήρῳ μὲν οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κέκροπος ὑπάρχει, ὁ δὲ Δαναὸς καὶ ὁ Κάδμος, δὲν λέγονται ῥητῶς ὡς ἔξωθεν ἐποικήσαντες. Ἀλλ' ἤδη ἐν τοῖς Κυκλικαῖς, ὁ τὴν Δαναίδα πεποινηκῶς προσονομάζει τὸν Δαναὸν «πρόσθεν εὐρύρειος ποταμοῦ Νεῖλοιο» ἄνακτα, τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἰσχὺς τῆς παραδόσεως ταύτης, ὥστε ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σύνταξιν ποιήματος 5500 στίχων.¹

Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτων, ἐνόσω δὲν παραδεχόμεθα ὅτι ἐγένοντο αἰγυπτιακαὶ ἐν Ἑλλάδι ἐποικήσεις, πῶς θέλει ἐξηγηθῇ ἡ ὁμωνυμία τῆς ἐν Βοιωτίᾳ πόλεως τῶν Θηβῶν πρὸς τὴν τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους πρωτεύουσιν; Ὅτι τὸ ὄνομα τῆς βοιωτικῆς πόλεως δὲν ἦτο ἐλληνικόν, καθίσταται πρόδηλον ἐκ τῆς ἐν Μουσικῇ Θήβης, ἥτις ἦτο κτίσμα Κιλικίων.² οἱ δὲ Κιλικεῖς ἦσαν Σημίται καὶ διετέλουν εἰς ἀδιαλείπτους σχέσεις πρὸς τε τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους. Τὸ ὄνομα λοιπὸν ἦτο σημιτικόν, πρὸς οὐδὲν δὲ ἄλλο ἀντιστοιχεῖ ἢ πρὸς τὸ τῆς πρωτεύουσας τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους. Ἡ τελευταία αὕτη, ὅπως πλεῖσται ἄλλαι τῆς Αἰγύπτου πόλεις, ἔφερε διάφορα ὀνόματα. Συνηθέστερον ὁμως ἐκαλεῖτο Ta-apiu,

(1) Cyclicorum Poetarum fragm. ἔκδοσις Διδρότου, σελ. 586.

(2) Ἰλιάδος Ζ, 397, 415.

T-ape, ἡ πόλις τῶν θρόνων, ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες μετεποίησαν τὸ ὄνομα Θήβη.¹ Ἄλλ' ἡ προσηγορία αὕτη ἰσχυρῶς μετεδόθη εἰς τὴν ἐν Βοιωτίᾳ πόλιν ὑπὸ Φοινίκων; Ἀπαντα τὰ γνωστὰ τούτων κτίσματα ἐκλήθησαν, ὡς εἶδομεν, ἢ ἀπὸ τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τοῦ ἔθνικοῦ ὀνόματος, ἢ ἀπὸ πόλεων συριακῶν. Ἀραδὴν, Καίρατος, Ἀμαθοῦς, Σαλαμίς, Ταμασὸς καὶ πρὸ πάντων Φοινίκη, Φοινίκις, Φοινικοῦς (λιμὴν) καὶ τὰ τοιαῦτα. Συνδυάζοντες δὲ τὰ γεγονότα ταῦτα πρὸς τὸν μικτὸν χαρακτῆρα τῆς περὶ Κάδμου παραδόσεως, ἀναγκαίως περιερχόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐὰν οἱ Φοινίκες ἔφερον εἰς τὴν πόλιν τοῦ Κάδμου, τὰ γράμματα αὐτῶν, καὶ ἐπωνόμασαν Καδμείαν τὴν ἀκρόπολιν, Αἰγύπτιοι ἐγένοντο οἱ τῆς κάτω πόλεως ἀνάδοχοι, ἀποδόντες αὐτῇ τὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτῶν ὄνομα, ὅπερ ἐξελληνισθὲν ἀνταπεδόθη ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν μητρόπολιν ὅτε οὗτοι ἐγνώρισαν αὐτήν.

Ἐγνώρισαν δὲ τὰς Αἰγυπτίας Θήβας πρωϊμώτατα. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται πῶς ὠμίλησε περὶ αὐτῶν ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνώπιον τοῦ Φοίνικος, τοῦ Ὀδυσσεώς, τοῦ Αἴαντος, τοῦ Ὀδίου καὶ τοῦ Εὐρυβάτου;

... "Οὐκ πλεῖστα δόμοις ἐν κτήματα κεῖται
 αἴθρ' ἐκατόμυλοί εἰσι, διηκόσιοι δ' ἀν' ἐκάστην
 ἀνέρες ἑξοιχέσθαι σὺν ἵπποισιν καὶ ὄχεσφιν."²

Ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν ἦτο πλάσμα τῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας· οἱ γράφοντες σήμερον τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μνημείων αὐτῆς καὶ τῶν ἐγγράφων, παραθέτουσι σὺν τούτοις ἀδιστακτικῶς καὶ τὴν ὁμηρικὴν μαρτυρίαν.³ Οὐδὲν ἦττον βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ περιγραφὴ δὲν ἦτο ἀκριβὴς καθ' οὓς χρόνους ἐποιήθη ἡ Ἰλιάς. Ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν Ῥαμεσσιδῶν ἦτοι ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἡ πόλις τῶν Θηβῶν, μὴ οὖσα βασιλεύουσα ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων, καὶ τοῦ πλούτου, καὶ τῆς ἐμπο-

(1) Dümichen, Ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου, σελ. 77.

(2) Ἰλιάδος I, σ. 382—384.

(3) Dümichen, Ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου, σ. 66.

ρίας αὐτῆς. Ὅσα λοιπὸν ἔλεγεν ὁ ποιητὴς διὰ στόματος τοῦ μεγίστου τῶν ἡρώων αὐτοῦ, ἦσαν ἀνάμνησις τοῦ παρελθόντος, ἐκ τούτου δὲ καθίσταται δῆλον ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγίνωσκον πῶς εἶχεν ἡ πόλις τῶν Θηβῶν ἔτι πρὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγωγὴ τῆς λέξεως *Αἴγυπτος* ἀνατρέχει εἰς χρόνους ἔτι παλαιότερους. Πρῶτος ὁ Brugsch παρετήρησεν ὅτι ἡ λέξις αὕτη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ αἰγυπτιακὴ *Hâ-ka-Phtah*, ἣτις ἦτο ἐν τῶν ὀνομάτων τῆς ἀρχαιοτέρας τῶν Φαραώνων πρωτευούσης, τῆς Μέμφεως, ἐσήμαινε «κατοικία τοῦ Φθᾶ» καὶ διαπεράσασα εἰς τὴν Ἑλλάδα μετεπλάσθη ἐνταῦθα *Αἴγυπτος*. Τὴν δὲ γνώμην ταύτην ἀπεδέξαντο πάντες σχεδὸν οἱ αἰγυπτιολόγοι. Οὐδὲν τρώει φυσικώτερον τῆς τοιαύτης ἀποδόσεως τοῦ ὀνόματος τῆς πρωτευούσης εἰς πᾶσαν τὴν χώραν. Τοιοῦτό τι ἐπραῖξαν βραδύτερον οἱ Ἀραβεῖς καλέσαντες τὴν Αἴγυπτον *Masr*, ἢ, καθὼς ἔλεγον οἱ ἡμέτεροι, *Μισίρι*, ἀφ' ἑνὸς τῶν ὀνομάτων τῆς πρωτευούσης *Καίρον*. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοιοῦτό τι ἀληθῶς δὲν συνέβη. Ἡ Μέμφις δὲν ὑπῆρξε πρωτεύουσα τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους εἰμὴ τὸ πολὺ μέχρι τοῦ τριςχιλίουστοῦ περίπου ἔτους, ὅτε τὸ ἀξίωμα τοῦτο μετεβιβάσθη εἰς τὰς Θήβας. Ἡ δὲ κρονία ἐκείνη ἀρχαιότης ἀδύνατον νὰ περιέλθῃ εἰς οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὰς τηλεσκοπικωτέρας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ Ἑλλάδος, εἰδήσεις αἵτινες μόλις ἀφικνοῦνται μέχρι τῆς 20 ἑκατονταετηρίδος. Ἡ λέξις λοιπὸν *Hâ-ka-Phtah* δὲν ἐγένετο γνωστὴ εἰς τοὺς προπάτορας τῶν Δαναῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν εἰμὴ μετὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους. Εἶδομεν δὲ ὅτι κατὰ τὴν 18 ἑκατονταετηρίδα μάλιστα αἱ περιστάσεις τῆς κάτω Αἰγύπτου ἦσαν ἐπιτηδείοταται νὰ προκαλέσωσιν ἀποικισμούς. Τότε Αἰγύπτιοι καὶ Ὑκῶς ἀντηγωνίσθησαν πεισματωδέστατα, ἰδίως περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Μέμφεως.¹ καὶ τότε, ὡς

(1) Μασπερώ, σελ. 176.

φαίνεται, κάτοικοί τινες αὐτῆς, ἀποδημήσαντες καὶ ἀποβάντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατέστησαν αὐτῇ γνωστὸν τὸ τῆς πόλεως αὐτῶν ὄνομα. Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ ὑπολάβωμεν ὡς ἱστορικὰς ἀπάσας τὰς περιπετείας τῆς περὶ Δαναοῦ παραδόσεως. Ἀλλ' ἡ παράδοσις αὕτη, ἐνισχυομένη διὰ τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀνωμαλιῶν τῆς κάτω Αἰγύπτου, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λογισθῇ ὡς ὅλως μυθική· τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τὸ ὄνομα *Αἴγυπτος*, ὑπὸ τοῦτον αὐτοῦ τὸν τύπον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γείνη γνωστὸν τῇ Ἑλλάδι εἰμὴ δι' ἐποίκων Μεμφιτῶν. Τὸ ἐθνικὸν τῆς χώρας ταύτης ὄνομα ἦτο *Κεμίτ*· οἱ Ἑλληνες λοιπὸν, ἐὰν ἐμάνθανον τὸ πρῶτον τὰ κατ' αὐτὴν ὅπως δῆποτε ἄλλως, ἤθελον γνωρίσει τὸ ἀληθὲς τοῦτο τῆς Αἰγύπτου ὄνομα καὶ δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῇ τὴν προσηγορίαν μιᾶς πόλεως, καὶ ταύτης ἐπεχούσης ἥδη δευτερεύουσαν τάξιν.

Ἀλλὰ καιρὸς νὰ μελετήσωμεν ὅποια τις ἀπέβη ἡ τύχη τῶν Ἀρίων τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παντοίων τούτων ἐπηλύδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Πρώτη τοῦ Ἔθνους διάπλασις.

Ἀδύνατον νὰ ὑπολογισθῇ ἐπὶ πόσον χρόνον οἱ Ἀριοι τῆς Ἑλλάδος, ἀποκεκλεισμένοι ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου, διῆγον τὸν πατριαρχικὸν αὐτῶν βίον, ὅτε εἶδον προσεγγιζούσας τὰς ναῦς τῶν νήσων. Εὐκόλον ὅμως εἶναι νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἔκπληξιν ἣν ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς τὰ ὑπὸ τοῦ ἐμβάτου τῶν πολλῶν τῆς γῆς αὐτῶν κόλπων πτερυγίζοντα ἐκεῖνα σκάφη· οἱ ἀφελεῖς θεαταὶ εἶχον μὲν καὶ πρότερον ἀκάτια ἀλλὰ κωπῆρη, οὐχὶ ἱστιοφόρα. Ἐτι δὲ θαυμαστότερα ἦσαν ὅσα ἐκόμιζον τὰ καινοφανῆ

ταῦτα πτηνὰ τῆς θαλάσσης. Ὀρμώμενα ἀπὸ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ προσπελάσαντα κυρίως εἰς τὰ ἀνατολικά παραλία, συνεπήγαγον αὐτόθι τὰ παντοειδῆ προϊόντα πολιτισμοῦ ἀπ' αἰῶνος διαπλάσθέντος· εἰκόνας θεῶν, καρποὺς τῆς κεκαλλιεργημένης γῆς, ὑφάσματα ἐντέχνως κατεσκευασμένα καὶ κεχρωματισμένα, ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα ὀρειχάλκινα, νέα ὀνόματα νέων πραγμάτων· καὶ πλὴν τούτου, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ποικίλας διδασκαλίας περὶ θρησκευτικῶν δοξασιῶν, γεωργικῆς τέχνης, ὀρύξεως φρεάτων, ῥυθμίσεως τοῦ ῥοῦ τῶν ὑδάτων, ζεύξεως γεφυρῶν, οἰκοδομικῆς, ἄγρας καὶ χρησιμοποίησεως τοῦ πορφυρούχου κογχυλίου, τελειότερας ναυτιλίας, γραφῆς. Αἱ παραδόσεις διετήρησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὴν μνήμην τῶν ἐθνῶν τὰ ὅποια εἰσέγαγον τὰς νέας ταύτας τοῦ πολιτισμοῦ ἀφορμάς· Λυκίων, Καρῶν, Αἰγυπτίων, Μινυῶν, Αἰολιδῶν, καὶ πρὸ πάντων τῶν Φοινίκων. Φοίνιξ ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ ὑπάτου τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος· Φοίνιξ τὸ γένος, ὁ Φινεύς, υἱὸς τοῦ Φοίνικος, ἢ Ἀγήνορος τοῦ Φοίνικος, ἐγένετο ὁ σύμβουλος καὶ ὁδηγὸς τῶν ἀργοναυτῶν· Φοίνικες ἦσαν οἱ « μυρί' ἄγοντες ἀθύρματα νηὶ μελαίνῃ » Φοίνισσαι, αἱ κατεργαζόμεναι τὰ κάλλιστα χειροτεχνήματα.

Οἱ θεοὶ τῶν ἐπηλύδων οὔτε ταυτώνυμοι ἦσαν, οὔτε ταυτοειδεῖς· οἱ θεοὶ τῶν Καρῶν, τῶν Λελέγων, τῶν Λυκίων, ἐν γένει τῶν ἐθνῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἶχον ὀνομασίαις, παραστάσεις, ιδιότητας διαφοροὺς μέχρι τινὸς τῶν τῆς Φοινίκης θεῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς κοινόν τι σύστημα θρησκευτικῶν παραχθὲν ἐν Βαβυλωνίᾳ. Περὶ τῆς τοιαύτης καταγωγῆς τῶν θρησκευμάτων τῆς δυτικῆς Ἀσίας ὑπῆρχον ἑκπαλαι νύξεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον σαφεῖς παρ' Ὀμήρῳ, παρ' Ἡσιόδῳ, παρ' Ἡροδότῳ· ἡ δὲ ἀρχὴ αὐτῶν ἀπεδείχθη ἀκριβέστερον καὶ πληρέστερον διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Νινευτ, τῆς μελέτης τῶν ἀσσυριακῶν ἀναγλύφων, τῆς ἀναγνώσεως τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς.

Ἡ βαβυλωνιακὴ θρησκεία ὠρμάτο, ὅπως πᾶσαι αἱ ἄλλαι θρησκείαι τῶν Σημιτῶν καὶ τῶν Ἀρίων, ἀπὸ θεοῦ ἐνὸς ἅμα καὶ πολλαπλοῦ· ἐνὸς μὲν διότι ἡ ὕλη ἐξ αὐτοῦ πηγάζει καὶ οὗτος συγχέεται μετ' αὐτῆς, πολλαπλοῦ δὲ διότι ἐκάστη τῶν πράξεων ὅσας ἐν ἑαυτῷ ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ὕλης, λογίζεται ὡς παραχθεῖσα ὑπὸ ὄντος διακεκριμένου καὶ ἰδίου φέροντος ὄνομα. Τοιαῦτά τινα ἐπρέσβευον καὶ οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν χρόνων καθ' οὓς ἀνενέωσαν διὰ θαλάσσης τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς. Τότε ἔμαθον τὴν ἀνάπτυξιν ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πρώτη ἐκείνη ἔννοια τῆς θεότητος. Κατὰ τὴν νέαν ταύτην δόξαν, τὰ θεῖα ὄντα τὰ προκύψαντα ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, εἶχον μὲν ἕκαστον ἐνιαίαν ὑπόστασιν, ἀλλ' ἡ ἐνιαία αὕτη ὑπόστασις ἦτο διφυῆς, περιελάμβανε δηλαδὴ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ τὰ δύο ἀπαραίτητα στοιχεῖα πάσης γονοποιήσεως, τὸ στοιχεῖον ἄρρεν καὶ τὸ στοιχεῖον θῆλυ. Βαθμηδὸν τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων, ἕκαστον δὲ τῶν ἀρχήθεν θεῶν ὄντων ἐδιχάσθη εἰς θεὸν καὶ εἰς ἀντίστοιχον θέαιναν.¹ Οὕτω προέκυψεν ἡ προσωποποίησις παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ παρ' αὐτῶν μετεδόθη εἰς τοὺς Σημίτας καὶ τοὺς Ἀρίους τῆς δυτικῆς Ἀσίας.

Αἱ θρησκευτικαὶ αὗται δοξασταὶ τῶν Βαβυλωνίων, πρὶν φθάσωσιν εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἐτροπολο-

(1) Μασπερώ, σελ. 145—149. Ἡ ἔννοια τῆς πρωτοφουῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύλων ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τε τῆς Ἀγίας Γραφῆς, καθ' ἣν ἡ Εὐα ἐπλάσθη ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ, καὶ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, λέγοντος ἐν Συμποσίῳ 189—192, « ἀνδρόγυνον γὰρ ἐν τότε μὲν ἦν καὶ εἶδος καὶ ὄνομα, ἐξ ἀμφοτέρων ἄρρενος καὶ θήλεος » . . . Κατόπιν δὲ ὁ Ζεὺς « ἔτεμε τοὺς ἀνθρώπους δίχα » . . . Καὶ διὰ τοῦτο « ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶν ἀνθρώπου ξύμβολον, ἅτε τετμημένος. ἐξ ἐνὸς δύο. Ζητεῖ δὴ αἰεὶ τὸ αὐτοῦ ἕκαστος ξύμβολον . . . οὐδ' ἂν εἰς ἐξαρνηθεῖν οὐδ' ἄλλο τι ἂν φανεῖν βουλόμενος . . . συνελθὼν καὶ συντακεῖς τῷ ἑρωμένῳ ἐκ δυεῖν εἰς γενέσθαι. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἵτιον, ὅτι ἡ ἀρχαία φύσις ἡμῶν ἦν αὕτη καὶ ἤμεν ὅλοι. Τοῦ ὅλου οὖν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ διώξει, ἔρωος ὄνομα. »

γῆθησαν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως· ἔτι δὲ πλείονας ὑπέστησαν ἀλλοιωσεις ἀφοῦ διεδόθησαν εἰς τὰς διαφορούς τῆς Ἑλλάδος χώρας. Οὐδὲν ἦττον ἡ τοιαύτη καταγωγὴ πολλῶν θεοτήτων δύναται σήμερον ν' ἀποδειχθῇ ἀποχρώντως. Καθ' Ἡρόδοτον, τὸ ἀρχαιότατον τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης ἱερὸν ὑπῆρχεν ἐν Ἀσκάλωνι τῆς Συρίας, καὶ ἐκ Συρίας ἐπελθόντες οἱ Φοίνικες ἱδρυσαν ἱερὰ αὐτῆς ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κυθήροις· εἴκε δὲ τὸ γένος ἡ θεὰ ἐκ Βαβυλωνος.¹ Ἀλλὰ πολὺ πρὸ τοῦ Ἡροδότου, ἐπὶ τῶν Ἡσιοδικῶν χρόνων, ἐλέγετο ὅτι ἡ ἀφοργένεια Ἀφροδίτῃ ἀνέδου ἐκ τῆς θαλάσσης « πολυκλύστῳ ἐνὶ Κύπρῳ. » Καὶ ἔτι ἀρχαιότερον ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ὀνομάζεται πολλάκις *Κύπρις*, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐ *Κυθήρεια* καὶ ἐνῷ ὁ Ἄρης ἐπιστρέφει εἰς Θράκην, ἡ φιλομειδὴς Ἀφροδίτῃ ἐπανέρχεται εἰς Πάφον τῆς Κύπρου, « ἐνθα δὲ οἱ τέμενος βωμός τε θυΐης. »² Ταῦτα δὲ πάντα προσεπεκύρωσαν τὰ ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ ἐν Κύπρῳ ἀποκαλυφθέντα μνημεῖα.

Ἡ Ἀνάτ, ἡ Βελίτ καὶ ἡ Ἰστάρ ἐξεπροσώπουν παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις τὸ θῆλυ στοιχεῖον τῆς γονοποιῶς δυνάμεως· μετωνομάσθησαν δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀναίτις, Μύλιττα, Ἀστάρτη. Ἐκ τούτων ἡ Ἀστάρτη ἐπεκαλεῖτο ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ Ζαρπανίτ ἥτοι « παραγωγὸς τῶν ὄντων » καὶ εἰκονίζετο κατὰ μέτωπον, ὀλόγυμνος, πιέζουσα διὰ τῶν δύο χειρῶν τὸ στήθος. Ταύτης τῆς Ἀστάρτης ἀνευρέθησαν ἐν Γόλγοις τῆς Κύπρου πολυάριθμα ἀγάλματα, ὧν ἡ παράστασις εἶναι σχεδὸν ἀπαράλλακτος ἡ τῆς βαβυλωνιακῆς Ἰστάρ. Εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον καὶ γυμνή. Πολύτιμον καὶ πολυέλικτον περιδέραϊον ἀπλοῦται ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτῆς· οἱ μηροὶ προέχουσιν· αἱ λαγόνες εἶναι εὐσαρκοὶ καὶ εὐρεῖαι. Συνήθως αἱ δύο χεῖρες πιέζουσι τοὺς μαστοὺς, ἐνίοτε δὲ ἡ μὲν ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ στήθους, ἡ δ' ἄλλη ἐπὶ τὴν γαστέρα. « Ἐν τῇ τελευταίᾳ

(1) A, CV καὶ CXCIX.

(2) Θεογονίας 195 καὶ ἐπ. Ὀδυσσεΐας Θ, 360 καὶ ἐπ.

ταύτη μάλιστα διαθέσει τῶν χειρῶν, λέγει ὁ Περρῶ,¹ τὸ εἶδωλον προκαλεῖ τὴν προσοχὴν ἀφ' ἐνὸς εἰς τὸν κόλπον τὸν δεχόμενον τὸ σπέρμα καὶ σκεπάζοντα τὸ βρέφος ἐπὶ τῆς κυφορίας, ἀφ' ἑτέρου εἰς τοὺς μαστοὺς ἐκείνους οἵτινες θέλουσι ποτίσει καὶ θρέψει αὐτὸ ἅμα ἰδὼν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. » Αὕτη λοιπὸν ἦτο ἡ Ἀστάρτη ἢ οἱ Φοίνικες περιήγαγον μεθ' ἑαυτῶν ἀπὸ Κύπρου μέχρι Κυθήρων καὶ ἀπεβίβασαν ἐπὶ τέλους εἰς τὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος παράλια καὶ ἰδίως εἰς Κόρινθον, εἰς Ἄργος, εἰς Ἀθήνας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ αἶσθημα ἡμῶν κατεξεγείρεται κατὰ τῆς ιδέας ὅτι τὸ δύσμορφον τοῦτο καὶ ἄσεμνον εἶδωλον ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς φιλομειδοῦς ἐκείνης Ἀφροδίτης ἥτις, κατὰ τὸν αὐτὸν Γάλλον ἀρχαιολόγον, «καλύπτουσα, ὡς ἐξ ὀρμεμφύτου αἰδημοσύνης, ὅ,τι καταδείκνυται κτηνωδῶς ἐν τῷ ἀνατολικῷ προτύπῳ, ὑποσημαίνει τὰ ἀβρότατα αἰσθήματα ὧν εἶναι δεκτικὴ ἡ λεπτυνθεῖσα καὶ λεανθεῖσα γυναικεία φύσις. » Ἄλλ' ἡ ἔμφυτος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους φιλοκαλία ἔπραξε διὰ τοῦ χρόνου πολλὰ τοιαῦτα θαύματα. Καὶ ἔπειτα ὅσῳ καὶ ἂν ἐκαλλύνθη, ὅσῳ αἰδημόνως καὶ ἂν παρεστάθη ἡ θεὰ ἐκείνη ἐν Ἑλλάδι, πολλὰ ἔτι ἔσωζεν ἐνταῦθα σύμβολα καὶ προσόντα τῆς γενετηρίου γονιμότητος, ἥτις ἀπετέλει τὸν κύριον χαρακτῆρα τῆς Ἰστάρ καὶ τῆς Ζαρπανίτ. Αὐτὸ τὸ χαριέστατον ἐπίθετον φιλομειδῆς ἐτυμολογεῖται παρ' Ἡσιόδῳ εἰς τρόπον ἡκιστα αἰσχυντηλὸν, ἐκφερόμενον διὰ τοῦ ἡ ἀντὶ τοῦ εἰ.² Αὕτῃ δὲ ἡ πορνεία ἥτις ἦτο ἀχώριστος ἀπὸ τῆς λατρείας αὐτῆς εἰς τὴν Βαβυλῶνα, εἰς Βύβλον καὶ Κύπρον, καὶ περὶ ἧς μετὰ τοσαύτης ἀγανακτήσεως ὁμιλεῖ ὁ Ἡρόδοτος, διετήρησεν ὡσαύτως τὸν ἱερὸν τοῦτον χαρακτῆρα ἐν Κορίνθῳ, ὅπου ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως ταύτης, ἑταῖραι περὶ τὰς χιλιάς περιεῖπον τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς.

(1) Ἴδε τὴν σημείωσιν 2 τῆς σελ. 29 τοῦ πρώτου Κεφαλαίου.

(2) Θεογονίας §. 198-200. Bergk, Griechische Literaturgeschichte σελ. 315 σημ. 7 καὶ 1021 σημ. 127.

Ἄλλ' ἢ γονοποιός, ἢ παραγωγός τῶν ὄντων δύναμις εἰσέχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλοθεν, δι' ἄλλων τύπων καὶ ὀνομάτων. Ἡ ἀντιλήψις ἐκείνη, ὅπως κατῆλθε διὰ τῶν κιρβανίων ἐκ Βαβυλῶνος εἰς τὰ τῆς Συρίας παράλια, οὕτως ἀνῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἠπλώθη ἐπὶ ἅπασαν ταύτην τὴν χερσόνησον. Ἡ *Mā* τῆς Καππαδοκίας, ἢ σημαίνουσα φρυγιστὶ τὴν μητέρα,¹ ἢ Ἀναίτις τῆς ἐν Πόντῳ Ζήλας καὶ τῆς Ἀρμενίας, ἢ *Kubēli* τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας, ἢ μεγάλη Ἐφεσία θεὰ ἣτις ἔκπαλαι ἐλατρεύετο ὑπὸ τῶν Καρῶν καὶ τῶν Λελέγων, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἢ ἑτεροιώσεις τῆς βαβυλωνιακῆς θεότητος. Ἐν Ζήλῃ, ἐν Ἀρμενίᾳ, ἐν Λυδίᾳ ἡ λατρεία αὐτῆς συνωδεύετο ὑπὸ τῆς πορνείας τῶν ιεροδούλων, ἀπαρallάκτως ὅπως ἐν Βαβυλῶνι, ἐν Βύβλῳ, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κορίνθῳ.² Ἐπὶ τοῦ ἀρχαιοτάτου εἰδώλου ὅπερ μέχρι τῶν ὑσάτων χρόνων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐσώζετο εἰς τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν αὐτῆς, τὸ μὲν στῆθος ἐκαλύπτετο ὑπὸ πολυαριθμῶν μαστῶν, ἀπὸ δὲ τῆς μέσης καὶ κάτω εἰκονίζοντο κεφαλαὶ ἐλάφων, λεόντων, ταύρων καὶ ἄλλων ζώων.³ Ἐκ τῶν πολυνύμων ἅμα καὶ ταῦτοσῶν τούτων θεοτήτων, δύο εὐρίσκομεν πολιτογραφηθείσας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν καὶ τῶν ἡσιοδικῶν χρόνων ὑπὸ ἑτερα ὀνόματα. Ἡ Ῥέα ἐταυτίζετο ἀφ' ἐνὸς μετὰ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ *Mā*, ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῆς Κυβέλης, τῆς θεᾶς τῶν ἀντρῶν καὶ τῆς ἀγρίας φύσεως· ἢ δ' Ἀρτεμις μετὰ τῆς Ἐφεσίας θεᾶς.

Οὐ μόνον δὲ τὰ ὀνόματα μετεβλήθησαν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀντιλήψεις καὶ αἱ παραστάσεις ἡλλοιώθησαν. Ἡ Ῥέα ἀπέβη ἐν Ἑλλάδι σύζυγος τοῦ Κρόνου καὶ μήτηρ ὅλων αὐτοῦ τῶν τέκνων, ιδίως τοῦ Διὸς, ὃν ἔτεκεν εἰς Λύκτον τῆς Κρήτης καὶ ἔκρυπεν ἀπὸ τῆς

(1) Maury, Religions de la Grèce, τόμου 3, σελ. 81, τόμου 1 σελ. 78 καὶ ἐπομ.

(2) Στράδωνος, σελ. 559, 532—533.

(3) Ἐν τῇ μουσείῳ τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχει ἡκρωτηριασμένον ἄγαλμα τῆς ἀρκετύπου ἐκείνης Ἐφεσίας θεᾶς.

ἐπιβουλῆς τοῦ πατρὸς ἐν ἄνθρω ἡλιβάτω τῆς Ἰδῆς. Διότι πᾶσαι αὐ-
ται αἱ νέαι ἀντιλήψεις τῆς 'Ρέας καὶ τοῦ Διὸς ἢ διεπλάσθησαν κατ'
ἀρχὰς ἐν Κρήτῃ, ἢ ἐν Ἑλλάδι διασκευασθεῖσαι ἀπεδόθησαν ὑπὸ
τῶν ποιητῶν εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην νῆσον, ἐν ἣ συνηντήθησαν
αἱ φοινικικαὶ καὶ καρικαὶ θρησκευτικαὶ δοξασαί. Ὅπως δὲ πολλὰς
εἰδομεν ἐν αὐτῇ κτισθείσας φοινικικὰς πόλεις, οὕτω πολλὰι ὡσαύ-
τως ὑπῆρχον ὁμωνυμίαι τόπων πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. «Ἰδῆ
γὰρ τὸ ὄρος τό τε Τρωϊκὸν καὶ τὸ Κρητικόν, καὶ Δίκτη τόπος ἐν τῇ
Σκηψίᾳ καὶ ὄρος ἐν τῇ Κρήτῃ. Τῆς δὲ Ἰδῆς λόφος Πύτνα, ἀφ' οὗ
'Ιεράπυτνα ἡ πόλις' Ἰπποκόρωνά τε τῆς Ἀδραμυττηνῆς καὶ Ἰπ-
ποκορώνιον ἐν Κρήτῃ· Σαμώνιον τε τὸ ἑωθινὸν ἀκρωτήριο τῆς
νήσου καὶ πεδίον ἐν τῇ Νεανδρίδι.»¹

Ἐκ τοῦ ἀρχαιοτάτου εἰδώλου τῆς Ἐφεσίας θεᾶς δηλοῦται
ὅτι ἡ βαβυλωνιακὴ Ἰστάρ εἶχεν ἤδη πολυειδῶς τροπολογηθῆ
καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἀντὶ διμᾶστου γενομένη πολύ-
μαστος πρὸς τὰ ἄνω, ἔκρυπτε πρὸς τὰ κάτω τὴν γονοποιὸν
ἐστίαν διὰ πολυαριθμῶν κεφαλῶν ζώων. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον με-
τεποιήθη ἀφ' ἧς διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ μία τῶν ἐν-
νοιῶν τῶν ὑπὸ τοῦ ἐφεσίου εἰδώλου εἰκονιζομένων διετηρήθη ἀπα-
ράλλακτος. Παρ' Ὀμήρῳ ἐπικαλεῖται ἡ Ἄρτεμις πότνια θη-
ρῶν, ἀγροτέρῃ· ὁ δὲ ὁμηρικὸς ὕμνος λέγει αὐτὴν ἐλαφηβόλον, ἰο-
χέαιραν, ἢ κατ' ὄρη σκίοεντα ἄγρη τερπομένη παγχρύσεια τόξα τι-
ταίνει. Καὶ ὅταν βραδύτερον παρέστησεν αὐτὴν ἡ τέχνη, ἀφῆρεσε
μὲν ἀπὸ τοῦ σώματος τὰς κεφαλὰς τῶν ζώων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
ὁμῶς εἰκόνισε φέρουσιν τόξον καὶ συνοδευομένην ὑπὸ κυνὸς ἢ ἐλά-
φου. Ἀλλὰ τὸ ἕτερον μέρος τῆς ἑννοίας τοῦ Ἐφεσίου εἰδώλου,
δι' οὗ τοσοῦτον ἐμφαντικῶς ἠλληγορεῖτο ἡ γενετήριος δύναμις,
παντελῶς ἐξέλιπεν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ πότνια θηρῶν τοῦ Ὀμήρου ἦτο
ἐνταυτῷ ἀγνή, καὶ πιθανώτατα τὰς δύο ταύτας ιδιότητας ἐξεδήλου.

(1) Στράβωνος, 472 καὶ 469.

τὸ ἀποδοθὲν αὐτῇ ὄνομα τῆς Ἀρτέμιδος (ἄρτεμίας). Ὑπεφάνετο ἐν τούτοις μέχρι τῶν ὑστάτων χρόνων ἡ ἄσιανή αὐτῆς καταγωγή· διότι περὶ τὴν σεμνὴν ἐκείνην θεὰν διεκρίνοντο ἐνιαχοῦ ἔχνη τῶν αἰσχυρῶν τελετῶν αἵτινες παρηκολούθησαν τὴν βαθυλωνίαν Ἰστάρ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν Ἡλιδι λ. χ. καὶ παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν ἐτελεῖτο εἰς τιμὴν αὐτῆς ὁ διαβόητος χορὸς κύρδαξ, ἐξ οὗ καὶ Κορδάκα ἐπελέγετο ἐνίοτε ἡ Ἀρτεμις.¹

Ἄλλος θρησκευτικὸς τύπος ὅστις ἐξ ἀνατολῶν εἰσεκομίσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ὁ Ἡρακλῆς. Ὁ Ἡρόδοτος διδάσκει τοῦτο ἡμᾶς σαφῶς. Ἀφικόμενος, λέγει, εἰς Θάσον, εὔρον ἐν αὐτῇ ἱερὸν Ἡρακλέους ὑπὸ Φοινίκων ἰδρυμένον, ὅτε οὗτοι, ἐκπλεύσαντες πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Εὐρώπης, ἔκτισαν τὴν Θάσον· τοῦτο δὲ συνέβη, ἐπιφέρει, πέντε γενεὰς πρὶν ἢ «τὸν Ἀμφιτρύωνος Ἡρακλέα ἐν τῇ Ἑλλάδι γενέσθαι»² ὅ ἐστι, πρὶν ἐμφανισθῇ ἐν τῇ φοινικικῇ ὡσαύτως πόλει τῶν Θηβῶν ὁ Ἡρακλῆς ἐκεῖνος, ὅστις ἐξελληνισθεὶς, παρεστάθη ὡς υἱὸς τοῦ Ἀμφιτρύωνος ἢ μᾶλλον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ἁθλῶν ὅσοι ἀπεδόθησαν τῷ ἥρωϊ, ὧν πολλοὶ εἶναι ξενικῆς καταγωγῆς. Ἡ κατατρόπωσις τοῦ λέοντος ἀνατρέχει μέχρι τοῦ Ἀσσυριακοῦ Ἡρακλέους (Ἀδὰρ ἢ Σαμδὰν), ὅστις εἰκονίζεται πνίγων διὰ τῶν βραχιόνων αὐτοῦ τὸ θηρίον· τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ἐκεῖθεν κληρονομήσας ὁ Τύριος Ἡρακλῆς, μετεβίβασεν εἰς τὸν Ἑλληνικόν. Ὁ δὲ περὶ Γηρυόνου μῦθος εἶναι φοινικικῆς καταγωγῆς. Ἡ τοῦ Γηρυόνου παρουσία εἰς Γάδειρα, εἰς Ταρτησσόν, εἰς Ἰβηρίαν καθίστησι τοῦτο πρόδηλον, διότι καὶ αἱ τρεῖς αὗται πόλεις ἦσαν ἀποικίαι Φοινίκων. Οἱ ναυτίλοι τῆς Τύρου συναπῆγον μεθ' ἑαυτῶν πελαγοδρομοῦντες τὸ εἰδῶλον τοῦ θεοῦ ἐκείνου ὃν ἐκάλουν Βάαλ-

(1) Πaus. Ἡλιακ. Β'. XXII, 1. — A. Maury, τόμου 3 σελ. 158 καὶ 159.

(2) Β'. XLIV.

Μελκάρθ, ἥτοι κύριον τῆς πόλεως, πολιούχον, ἐντεῦθεν δὲ αἱ θαλασσοπορίαι αὐτῶν ἐταῦτίστησαν πρὸς τὰς περιπλανήσεις αὐτοῦ τοῦ θεοῦ.¹ Πλὴν τούτων ὁ Τύριος Ἡρακλῆς ἀναφαίνεται ἐν Ἑλλάδι ὑπ' αὐτὸ τὸ φοινικικὸν αὐτοῦ ὄνομα Μελκάρθ, μικρὸν τροπολογηθὲν εἰς Μελικέρτην. Ὁ Μελικέρτης ἐτιμᾶτο πολυειδῶς ἐν Κορινθίᾳ, καὶ εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐλέγοντο ἰδρυθέντα τὰ Ἱσθμια.² Ἀλλὰ καὶ ἕτερον σημιτικὸν ὄνομα ἔφερεν ὁ Ἡρακλῆς· ἐκαλεῖτο Μάκαρ καὶ Μάκηρις, κατ' ἀμφοτέρους δὲ τοὺς τύπους τούτους εὐρίσκομεν αὐτὸν κατονομαζόμενον καὶ μετὰ ἐγγχωρίων μύθων μεμιγμένον ἐν Κρήτῃ, ἐν Λέσβῳ, ἐν Ρόδῳ, ἐν Εὐβοίᾳ.³ Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Τύρου ὁ ἥρωες δὲν ἔφερεν εἰμὴ τὸ σύμβολον τῆς ἀσσυριακῆς αὐτοῦ καταγωγῆς, τὸν λέοντα, διότι παρίσταται κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς ῥοπάλου ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν, τόξον δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς, περὶ ἣν συσπειροῦται λεοντῇ. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν Κύπρῳ εὐρημάτων ὅσα ἀνάγονται εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλέους λατρείαν, βλέπομεν προστεθειμένον καὶ τὸ κατὰ Γηρυόνου κατόρθωμα. Ἐν τῷ ἀληθεῖ θεισμῷ ἀγαλμάτων ὃν ὁ Ἰταλὸς Cesnola ἐποιήσατο ἐν τοῖς ἐρείπιοις τοῦ περὶ Γόλγους ναοῦ τῆς Ἀστάρτης, ὑπάρχει ἀνδριὰς ὄρθιος περιβεβλημένος λεοντῇ καὶ ὠπλισμένος διὰ τόξου καὶ ῥοπάλου· ἐπὶ δὲ τοῦ βάθρου παρίσταται ἡ ἀπαγωγὴ τῶν Γηρυόνου βοῶν. Ἡ πάλῃ τοῦ ἥρωος κατὰ τοῦ

(1) A. Maury, τόμου 1, σελ. 538 καὶ ἐπ. τόμου 3 σελ. 239 καὶ ἐπομ. Τὸ ἔθος τῶν Φοινίκων τοῦ νῦν περιάγῃσι τὰς ἱερὰς αὐτῶν εἰκόνας, διατηρήθη καὶ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐσχάτης ἐν Δήλῳ ἐδρεθείσης διγλώσσου ἐπιγραφῆς (ἐλληνικῆς καὶ φοινικικῆς). « Τύρου καὶ Σιδόνης εἰκόνας οἱ ἐκ Τύρου ἱερонаύται ἀνέθιξαν. » Bulletin de correspondance hellénique, quatrième année, σελ. 69 καὶ ἐπομ.

(2) Πausανίου Ἀττικῶν XLIX, 11. Κορινθιακῶν I, 3.

(3) Πausανίου Φωκικῶν, XXXVIII, 2, XVII, 2. Ὁ σημιτικὸς τύπος μάκαρ εὐρίσκεται εἰς φοινικικὰς ἐπιγραφάς. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Γάλλου Σωλοῦ γενομένη κατὰ πρῶτον παρατήρησις, ὅτι τὸ ὄνομα Ἡρακλῆς εἶναι αὐτὸ τοῦ Μελκάρθ τὸ ὄνομα, γραφόμενον μὲν ὑπὸ τῶν Φοινίκων ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ἀναγνωσθὲν δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ· ΜΕΑΚΑΡΘ, ΗΡΑΚΛΕΣ, τοῦ μὲν Μ ἐκφερομένου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γραφῇ ὡς Σ, τοῦ δὲ Θ ὄντος πνευματισμοῦ ἀναλόγου τοῦ Η.

τέρατος ἐκείνου ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ ναοῦ, διότι εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ ἱκανὰ λείψανα ἀγαλμάτων εἰκονιζόντων τὸν τρικάρηνον Γηρυονῆα.

Οὐκ ὀλίγαι ὡσαύτως ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις περὶ τῆς ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Φοινίκης προελεύσεως πολλῶν ἄλλων θεῶν, οἷον τῆς Ἥρας, τοῦ Διόνυσου, τοῦ Ἀδωνίδος, τοῦ Ἀπόλλωνος· ἀλλὰ παραλείποντες ταῦτα εἰς τοὺς εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρησκευματος θεολογοῦντας, ἐρχόμεθα εἰς ὅσα ἄλλα ἐδιδάχθησαν τότε οἱ τῆς Ἑλλάδος Ἄριοι παρὰ τῶν ἐπηλύδων. Οὐδὲν τεκμήριον ἔχομεν ὅτι οἱ Ἄριοι οὗτοι ἐκαλλιέργουν, ἐπὶ τοῦ προτέρου πατριαρχικοῦ βίου, τὰ σιτηρὰ, τὴν ἄμπελον καὶ τὴν ἐλαίαν· πολλάκι δ' ἀπεναντίας ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ὅτι ἔγνωσαν ταῦτα πάντα, παρὰ τῶν ἐξ ἀνατολῆς ἐπιπλευσάντων ἔθνων. Ἰ. Μήπως ἐν τῷ Ὀμηρικῷ ὕμνῳ, ἡ Δημήτηρ δὲν λέγει ὅτι ἦλθεν ἐκ Κρήτης ἐπ' εὐρέαν ἠῶτα θαλάσσης; Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι, ὅτι πᾶσαι αἱ περὶ τῶν εὐεργετημάτων ἐκείνων θρησκευτικαὶ παραστάσεις συνδέονται μετὰ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ἑλλάδος παραλίων, ἥτοι μετὰ τῶν παραλίων ἐκείνων εἰς ἃ ἐγένοντο αἱ κυριώταται τῶν ἐπηλύδων ἐποικίσεις. Ἡ Δημήτηρ, ἡ Περσεφόνη, ὁ Βουζύγης, ὁ Τριπτόλεμος, εἶχον τὴν ἐστίαν τῆς λατρείας αὐτῶν ἐν Ἐλευσίνι· ἡ Ἀθηνᾶ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐφύτευσε τὴν ἱερὰν ἐλαίαν· ὁ Διόνυσος παρέστη κατὰ πρῶτον ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Ἀργολίδι. Ἐὰν ἡ καλλιέργεια ἰδίως τῶν σιτηρῶν ἦτο ἰθαγενὲς, βεβαίως δὲν ἤθελεν ἐκλέξει ὡς μητρόπολιν αὐτῆς τὴν λυπρὰν τῆς Ἀττικῆς γῆν.

Εἰς τὰ ἀνατολικά δὲ παράλια ἐγένοντο καὶ αἱ πρῶται ἐντεχνοὶ τειχοποιαὶ καὶ διοχετεῖαι. Ὅποια ἦτο ἡ προτέρα τῶν Ἀρίων τειχοδομία, δηλοῦται ἐκ τοῦ περιβόλου τῆς Λυκοςούρας. Τοῦ περιβόλου τούτου σώζεται ἔτι τειχίον πεφυρμένον ἐκ λατομημάτων μικρῶν καὶ ἀλαξεύτων. Τὰ δὲ ἐν Τίρυνθι, ἐν Μυκῆναις καὶ ἐν Ὀρχομενῷ μέχρι τῆς σήμερον καταπλήσσοντα τὸν θεατὴν ἐρείπια

παριστῶσι στερεότητα καὶ τέχνην ἣν οὐδεὶς τῶν μετέπειτα αἰώνων ὑπερέβαλε ποτέ. Πλὴν τούτων δὲ ἐν τῷ περὶ τὸν Ὀρχομένον πεδίῳ βλέπεις λείψανα ὑπερμεγέθων ἀρδευτικῶν καὶ ἀποξηραντικῶν κατασκευασμάτων. Ἐπὶ ὅλης τῆς μεγάλης καταβόθρας ἀνέφχθησαν ἐν τῷ βράχῳ φρέατα κάθετα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐξετάζεται ποῦ τυχὸν ἐφράχθη ὁ φυσικὸς ὑπόνομος καὶ νὰ καθαρίζεται. Ἀλλὰ καὶ προχώματα ἠγέρθησαν γιγαντώδη· πάντα ταῦτα ἔργα ἀνθρώπων οἵτινες ἐγνώρισαν τὰς τέχνας δι' ὧν ἐχαλιναγωγήθησαν ὁ Νεῖλος, ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρις. Μήπως εἰς Βοιωτίαν δὲν ἤλθον κατὰ πρῶτον οἱ λεγόμενοι Γεφυραῖοι, οἵτινες βραδύτερον κατεστάθησαν ἐν Ἀθῆναις, καὶ ὧν ἀπόγονοι ἐγένοντο ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογέιτων;¹ Οὐδ' εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ γράμματα εἰσῆχθησαν ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἰς Θήβας καὶ ὅτι αἱ πρῶται περὶ θαλασσοπορίας παραδόσεις συνδέονται μετὰ τῆς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, ἐξ ἧς ἐθρυλοῦντο ἐκπλεύσαντες ἐπὶ Κολχίδα, πρὸς ἀνάγκησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος, οἱ Ἀργοναῦται. Καθ' ἐτέρας ῥήσεις, ἡ Ἀργὼ ἐξέπλευσεν ἐξ ἐτέρου τῆς Ἑλλάδος λιμένων, ἀλλὰ πάντοτε ἐκ τῶν ἀνατολικῶν αὐτῆς παραλίῳ· ἢ ἐκ τῆς Ἀνθηδόνας, ἢ ἐκ τῶν Σιφῶν.

Τὸ μᾶλλον ὁμῶς διδακτικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι, ὅτι αἱ ὀνομαστότεραι τῶν ἀρχαιοτάτων πολιτειῶν προέκυψαν εἰς μέσον ἐν αὐταῖς δὴ ταύταις ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις, ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ καρικαὶ, αἱ λυικακαὶ, αἱ αἰγυπτιακαὶ καὶ αἱ φοινικικαὶ ἐποικήσεις.

Οὐδεμία τῶν πολιτειῶν ἐκείνων δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν λαμπρότητα πρὸς τὸ Ἄργος. Τὸ Ἄργος ὑπῆρχε, κατὰ τὰς παραδόσεις, πρὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀποδίδεται ἡ φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ Δαναοῦ ἐποικήσεις· καὶ εἶχε δώσει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔκτοτε εἰς πᾶσαν τὴν χερσόνησον, τὴν βραδύ-

(1) Ἡρόδοτου Ε'. LV, LVII, LVIII, LXI.

τερον Πελοπόννησον κληθεῖσαν.¹ Τὴν δὲ κρονίαν ταύτην ὑπαρξιν τῆς πόλεως, καὶ αὐτὴν ἴσως τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ὑπεμφαίνουσιν ἀξιοπιστότεραι μαρτυρίαι. Κατὰ Στράβωνα, Ἄργος λέγεται τὸ πεδῖον, μάλιστα οἶονται Μακεδονικὸν καὶ Θεσσαλικὸν εἶναι τοῦνομα.² Πλὴν τούτου, τὸ ὄνομα ἦτο ἐσπαρμένον κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν· Ἄργος Θεσσαλικόν, Πελασγικόν, Ἀμφιλοχικόν, Ὀρεστικόν· ἐκ πάντων δὲ τούτων εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ λέξις, διατηρήσασα ἰδίως τὴν σημασίαν αὐτῆς ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ἦτο πελασγική, καὶ ὅτι ὡς τοιαύτη ἐπικράτησεν ἔκπαλαι ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ἐπελθόντος τοῦ Δαναοῦ, μεγάλη συνέβη ἐν Ἀργολίδι πραγμάτων ἀλλοιώσις. Οἱ Πελασγοὶ, κατασταθέντες ἐν χώρᾳ εὐδρούσῃ, εἶχον κτίσει ἐν τούτοις τὴν πόλιν αὐτῶν ἐν χωρίῳ ἀνύδρῳ. Ταύτην τῶν ὑδάτων τὴν ἀπορίαν ἐθεράπευσαν οἱ ἔποικοι, ἄφθονα ὀρύξαντες ἐν αὐτῇ φρέατα. Καὶ ἐν γένει ὁ Δαναὸς, καταλαβὼν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀργείων, τοσοῦτον λέγεται ὑπερβαλὼν τοὺς πρὸ αὐτοῦ δυναστεύσαντας ὥστε, κατ' Εὐριπίδην,

Πελασγώτας ὀνομασμένους τὸ πρὶν,
Δαναοὺς καλεῖσθαι νόμον ἔθνη· ἂν Ἑλλάδα.³

Ἡ νέα ὁμῶς αὕτη ἐπωνυμία δὲν ἐξηφάνισε παντελῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὀνόματος τῆς παλαιᾶς πελασγικῆς πόλεως· διότι, ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, ὅτε καὶ ἕτερον ὄνομα, τὸ τῶν Ἀχαιῶν, ἴσχυσε, βλέπομεν τὰς τρεῖς προσηγορίας, τῶν Ἀργείων, τῶν Δαναῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἐξ ὑπαμοιβῆς ἀναφερομένης ἵνα δηλώσωσιν ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος.

Αἱ Μυκῆναι ὑπέκειντο κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Ἄργος· μετ' οὐ πολὺ ὁμῶς ἀπετέλεσαν ἰδίαν πολιτείαν, ἥτις περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης

(1) Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθήκης Κεφ. Β'. 1 καὶ 2.

(2) ελ. 372.

(3) Στράβωνος σελ. 371.

ταύτης περιόδου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπέβη ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου βασιλειῶν. Τότε αἱ Μυκῆναι ἐθρυλήθησαν ὡς εὐκτῆμονες, ὡς πολύχρυσοι καὶ κατέστησαν πρωτεύουσα τοῦ ἐπικυριάρχου συμπάσης τῆς Ἑλλάδος Ἀγαμέμνονος.

Τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἔλαβε τὸ Ἄργος πρωϊμώτατα ἐν Πελοποννήσῳ, ἐκτῆσαντο οὐδὲν ἥττον πρωϊμῶς αἱ Θῆβαι ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἡ πόλις αὕτη, ἐξ ἧς ἔμελλον ποτὲ νὰ ἀνατεῖλωσι δύο τῶν φαεινοτάτων ἀστέρων τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ἑλλάδος στερεώματος, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, οὐ μόνον τῆς Βοιωτίας ἀπάσης ἐκυριάρχησεν, ἀλλ' ἐπέξέτεινε τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς ἐπὶ τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Φλεγύας. Ἡρᾷς δὲ τῆς Βοιωτίας, καταβαλοῦσα τὸν Μινύειον Ὀρχομενόν. Οἱ Μινύαι οὗτοι ἔσχυσαν κατὰ τὴν γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Τὸν δὲ πλοῦτον αὐτῶν ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ αὐτῶν τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν.¹ Κατατροπωθέντες κατὰ ξηρὰν, ἐξηκολούθησαν εὐδαιμονοῦντες ἐν τῇ ναυτικῇ ἐμπορίᾳ, διότι κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν Δωρικὴν κατάκτησιν χρόνους, βλέπομεν αὐτοὺς κοινωνοῦντας μιᾶς τῶν ἀρχαιοτάτων ἀμφικτυονιῶν ἥς μετεῖχον, παρεκτὸς αὐτῶν, ἐξ παρὰλιαὶ πόλεις· Ἐρμιόνη, Ἐπίδαυρος, Αἰγίνα, Ἀθῆναι, Πρασιαί, Ναυπλία.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν Μινύου ἔχει καταφανῆ τὴν συγγένειαν πρὸς τὸ τοῦ Μίνως, τοῦ πολυθρυλήτου ἡγεμόνος τῶν Κερῶν, καὶ ἀμφοτέρων ὑποφαίνεται ἡ οἰκειότης πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Λυδῶν Μάνην.² Οἱ Μινύαι ἄρα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν εἰμὴ μοῖρά τις τῶν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπιπλευσάντων ἐθνῶν, καὶ ἰδίως τῶν

(1) Ἰλ. Ι. 381.

(2) Οἱ Ἰνδολόγοι ἀντιπαρέβαλον τὸ ὄνομα τοῦ Μίνως πρὸς τὸ σανσκριτικὸν Manou, σημαῖνον τὸν κατ' ἐξοχὴν ἄνδρα, τὸν ἥρωα· ἐν τῇ γοθτικῇ mans, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Γερμανικῇ manus. (A. Maury τόμου, Ι, σελ. 337).

Καρῶν. Καὶ οἱ μὲν Κᾶρες κατέλαβον τὰς νήσους καὶ ἄλλας τινὰς παραλίας, μάλιστα δὲ τὴν Κρήτην καὶ τὰ Μέγαρα. Οἱ δὲ Μινυαί, κατασταθέντες ἐν τῇ μεσημβρινῇ Θεσσαλίᾳ περὶ Ἰωλκόν, ἠπλώθησαν ἐκεῖθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μέχρι Βοιωτίας. Ἡ τοιαύτη διαπόντιος τῶν Μινυῶν προέλευσις προσεπικυροῦται ὑπὸ τοῦ γεγονότος ὅτι ταυτίζονται μετὰ τῶν Αἰολιδῶν. Ὁ Μινύας ἐλέγετο ἔγγονος τοῦ Σισύφου. Ὁ Φερεκύδης παρίστησι τὸν βασιλέα τῆς Πύλου Νηλέα ὡς βασιλεύοντα αὐτὸν μόνον τῶν Πυλίων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν Ὀρχομενῷ.¹ » Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει περὶ τὴν Ἥλιν ποταμὸν Μινυήϊον καὶ ὑποδεικνύει ἰδιόχουσαν σχέσιν μεταξὺ Ὀρχομενοῦ καὶ Πύλου.² Οἱ δ' Αἰολίδαι ἐπῆλθον ἀπὸ θαλάσσης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε γόνοι ὄντες καθ' Ὅμηρον, οὐχὶ τοῦ Ἑλληνος, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως τῆς νήσου Αἰολίας. Ἄλλως τε καὶ πᾶσαι αἱ περὶ τὰς γενεὰς ταύτας παραδόσεις περιπλέκονται ἰδιαιτάτα μετὰ τοῦ θεοῦ Ποσειδῶνος.³

Ἄπαντα λοιπὸν τὰ σπέρματα τοῦ νέου πολιτισμοῦ καὶ ἅπαντα ἡ πρώτη αὐτῶν βλάστησις ἀναφαίνονται εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἑλλάδος παράλια. Ὡς ἀπλὴν δὲ συγκυρίαν δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι καὶ βραδύτερον, εἰς τὰς αὐτὰς ἀνατολικὰς χώρας, ἤκμασαν κατὰ διαφόρους λόγους καὶ βαθμοὺς, αἱ λαμπρότεραι τῆς Ἑλλάδος πόλεις Ἀθῆναι, Θῆβαι, Αἰγίνα, Κόρινθος, Σικυῶν, Ἄργος. Αὐτὴ ἡ Σπάρτη, ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων χρόνων ὥφειλε τὴν φήμην αὐτῆς εἰς τὸν μετὰ τῶν Μυκηνῶν σύνδεσμον, δωρική δὲ γενομένη, ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων ἐδανείσθη ποίησιν, τέχνην, μουσικὴν. Ἡ δὲ μεσογαία καὶ ἡ δυτικὴ παραλία, Ἀρκάδες, Ἡλεῖοι, Αἰτωλοὶ, Ἀκαρνανεες, καὶ πρῶτον καὶ ὕστατον δευτερεύουσιν ἐπέσχον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους τάζειν.

(1) Ἀπόσπασμα 56 ἐν τῇ Διδοτείῳ ἐκδόσει.

(2) Ἰλ. Α, 722. Ὀδυσ. Α. 459.

(3) Ὀδυσ. Κ, ἐν ἀρχῇ. Γρότε τόμου Ι, σελ. 87.

Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἐπεχείρησαν νὰ χρονολογήσωσι τὰ πρῶτα ἐκεῖνα τῆς ἱστορίας αὐτῶν γεγονότα. Ἀλλὰ δὲν ἠρύσθησαν τὰς χρονολογίας αὐτῶν, ὅπως ὁ Μανέθων τὰς αἰγυπτιακὰς, ἐξ ἀρχαίων συγχρόνων. Ἐνεκα τῆς ἀσφαλοῦς αὐτῶν ἀφειτηρίας, οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Αἰγυπτίου ἱερέως, ὅσονδήποτε καὶ ἂν ἡλλοιώθησαν βραδύτερον, ὑπολαμβάνονται πάντοτε εὐλόγως ὡς προσεγγίζοντες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οἱ δὲ ὑπολογισμοὶ τῶν Ἑλλήνων εἰσὶν ἢ ἐπὶ προσωπικῶν ἐκτιμήσεων, ἢ ἐπὶ μνημείων, ἐπιγραφῶν καὶ γενεαλογικῶν ὑστεροχρόνων. Ἐντεῦθεν ἀλλοκότως διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους. Ἐντεῦθεν πολλαὶ χρονολογίαι οὐδαμῶς συνάδουσι πρὸς τὰ γεγονότα. Ὁ Καλλίμαχος λ. χ. ἀποδίδει τὸν Ἀργοναυτικὸν πλοῦν εἰς ἔτος (1169 π. Χ.) μεταγενέστερον τοῦ ἔτους (1183) καθ' ὃ Ἐρατοσθένης λέγει γενόμενον τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ἐνῶ αἱ περὶ Ἀργοῦς παραδόσεις παριστῶσι τὴν ναυτιλίαν πολὺ νηπιωδεστέραν τοῦ ναυτικοῦ στόλου ὃν περιγράφει ὁ Ὅμηρος. Τὸ δὲ κυριώτατον, αἱ γενεαλογίαι ἀπολήγουσι μὲν εἰς πρόσωπα ἱστορικὰ, ἀρχηγέτας ὅμως ἔχουσι θεῶν γόνους, ὃ ἐστὶ μυθικὰ πρόσωπα, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ συνεχεῖς αὐτῶν περιλαμβάνουσι γόνους θεῶν. Ὡστε ἀληθῶς εἰπεῖν εἶναι σειραὶ αἵτινες, ἀρχὴν μὴ ἔχουσαι καὶ ἐν τῇ μεταξὺ διακοπτόμεναι, πλανῶνται εἰς τὸ χάος, καὶ ἐπὶ τέλους πίπτουσιν ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους τῆς ἱστορίας ὡς οἱ ἀερόλιθοι ἐπὶ τῆς γῆς, περὶ ὧν οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ τίνος πλανήτου εἰσὶν ἀπορρώγες.¹

Ἄλλ' ἐπ' ἐσχάτων ἀνεκαλύφθη αἰγυπτιακὸν μνημεῖον, ἐκ τοῦ οὐοίου, ἀνατρέχοντος μέχρι τῆς 17 ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς 16 ἑκατον-

(1) Τὸ ζήτημα τῆς ἐλληνικῆς χρονολογίας ὅπως εἶχεν ἄχρι τοῦδε, ἐξετέθη λεπτομερῶς ἐν τῇ πρώτῃ τέρμῳ τῆς τοῦ Γράτε ἱστορίας σελ. 416—434.

ταετηρίδος, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τινα τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀνάγονται τὰ πρῶτα τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας γεγονότα. Οἱ Αἰγύπτιοι, μετὰ μακροὺς ἀγῶνας, κατατροπώσαντες τελευταῖον τοὺς Ὑκσῶς καὶ ἐμβαλόντες εἰς Συρίαν, ἐπεχείρησαν αὐτόθι κατακτήσεις μεγάλας. Τότε καὶ ἰδίως ἐπὶ Τουθμῶσιος Γ' τοῦ ἔκτου βασιλέως τῆς 18 δυναστείας, ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν οἱ Φοίνικες. Τὸ δὲ παράδειγμα τῆς χέρσου Φοινίκης ἐμιμήθησαν αἱ τε ὑπὸ τῶν ἀποίκων αὐτῆς κατεχόμεναι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ παραλίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ οἱ τῆς Πελοποννήσου Δαναοί. Τοῦτο συνάγεται ἔκ τινος ὕμνου, ὅστις, ποιηθεὶς ὑπὸ ἀνδρὸς συγχρόνου τοῦ βασιλέως ἐκείνου, ἀνεγράφη ἐπὶ στήλης ἀνευρεθείσης πρὸ ἐτῶν εἴκοσι καὶ δύο, τῷ 1859, ἐν ταῖς αἰγυπτιακαῖς Θήβαις. Τὸ ποίημα σύγκειται ἐξ ἑνῆς στροφῶν, ἐν ἀρχῇ ἐκάστης τῶν ὁποίων ὁ θεὸς Ἄμμων λέγει πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι, προσελθὼν, ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ συντρίψῃ τὸ δεῖνα ἢ τὸ δεῖνα ἔθνος. Ἡ πέμπτη, ἕκτη, καὶ ἑβδόμη τῶν στροφῶν τούτων διαλαμβάνουσιν ἐν κεφαλαίῳ τὰδε· « Ἦλθον καὶ σὲ ἐπιτρέπω νὰ συντρίψῃς τοὺς λαοὺς τοὺς οἰκοῦντας εἰς τὰς νήσους αὐτῶν, τοὺς βιοῦντας ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης, οἵτινες ὑπέκυψαν εἰς τὸν βρυχηθμόν σου. Οἱ Δαναοὶ διατελοῦσιν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ πνεύματός σου. Ἦλθον καὶ σὲ ἐπιτρέπω νὰ συντρίψῃς τὰς παραλίους χώρας· ἡ περιφέρεια τῆς μεγάλης θαλασσίας λεκάνης συνελήφθη ὑπὸ τῆς πυγμῆς σου. »¹

Περὶ τὴν 17 ἑκατονταετηρίδα λοιπὸν τὸ ὄνομα τῶν Δαναῶν εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσει ἐν Πελοποννήσῳ· ἐκ τούτου δὲ ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ μετὰ τῆς ἐπικρατήσεως ἐκείνης συνδεόμενα γεγονότα τῶν προτέρων χρόνων προσεγγίζουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὸ διςχιλιοστὸν ἔτος.

(1) Εἰς τῶν πρῶτων ἐρμηνέων τοῦ ποιήματος τούτου ἐγένετο ἡ ἡμέτερος Νε-ροῦτσος (Ἑθνικῆς Ἐπιθεωρήσεως μὴνὸς Ἰουλίου 1870, σελ. 310 καὶ ἐπομ.)· νεώτατος δὲ ὁ Μασπερώ, σελ. 205.

Αἱ ποικίλαι καὶ μεγάλαι μεταβολαὶ ἃς ἐπήγαγον εἰς τὸν βίον τῶν Ἀρίων τῆς Ἑλλάδος οἱ ἐξ ἀνατολῆς ἐπελθόντες ἔποικοι, δὲν διεξήχθησαν ἐν εἰρήνῃ. Οἱ νέοι θεοὶ, δορυφορούμενοι ὑπὸ τοσοῦτων εὐεργεσιῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἦτο φυσικώτατον νὰ τύχωσιν εὐμενοῦς παρὰ πολλῶν δεξιώσεως καὶ νὰ προκαλέσωσιν ὀλιγοψίαν τινὰ πρὸς τὰς προτέρας δοξασίας, ὡς λέγει Ἡσίοδος· «οὐδ' ἀθανάτους θεο-
ραπεύειν ἤθελον, οὐδ' ἔρδειν μακάρων ἱεροῖς ἐπὶ βωμοῖς, ἢ θέμις ἀνθρώποισι κατ' ἤθεα.»¹ Ὅτι ὁμως πολλοὶ ἕτεροι, ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὰ πάτρια, ἀπετροπιάσθησαν τὰς καινοτομίας, σαφῶς ἐκδηλοῦται ἐν τοῖς περὶ Διονύσου καὶ Ἡρας μύθοις. Πρῶτος ὑβρίσας ἐξέβαλε τὸν Διόνυσον Λυκοῦργος, ὁ Ἡδωνῶν βασιλεὺς περὶ Στρυμόνα ποταμόν· παθὼν δὲ τὰ πάνδεινα, τούτου ἕνεκα, ἐπὶ τέλους κατὰ Διονύσου βούλησιν ὑπὸ ἵππων διαφθαρεῖς ἀπέθανεν. Οὐκ ὀλίγων συμφορῶν πρόξενος ἐγένετο ὡσαύτως ὁ νέος ἐκεῖνος θεὸς ἐν Θήβαις, ὅπου παρέστη κατὰ πρῶτον ἐπὶ Πενθέως, τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀγαύης, ὅστις διεδέξατο ἐν τῇ βασιλείᾳ τὸν γηράσαντα πάππον. Ὁ Πενθεὺς ἀντίστη εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ξένου, ἀλλ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων Θηβαίων γυναικῶν, καταλιποῦσαι τὰς οἰκίας ἐβάχχευον ἐν Κιθαιρῶνι. Τότε παραγενόμενος ὁ Πενθεὺς εἰς Κιθαιρῶνα ὡς κατὰ σκοπὸς τῶν βακχῶν, φονεύεται ὑπὸ τῆς μητρὸς Ἀγαύης, ὁ δὲ γεγηρακὼς Κάδμος ἀποδημεῖ μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀρμονίας πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ἀλλὰ καὶ εἰς Ἄργος παραπλήσιά τινα συνέβησαν· διότι οἱ ἰθαγενεῖς τῆς χώρας ταύτης, κατὰ μὲν τὸν Ἡσίοδον, τὰς Διονύσου τελετὰς οὐ κατεδέχοντο, κατὰ δὲ τὸν Ἀκουσίλοον, τὸ τῆς Ἡρας ζόανον ἐξηυτέλισαν.² Εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τοσαύτη ἐγένετο ἐνιαχοῦ ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν θεῶν τῆς Βαβυλωνίας ὥστε προεκάλεσεν ἀγῶνας ἐκ

(1) Ἔργα καὶ Ἡμέραι ζ. 135—137.

(2) Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου Βιβλιοθήκης βιβλ. τρίτου κεφ. Ε', § 1 καὶ 2. Βιβλ. δευτέρου, κεφ. Β, § 2.

παρατάξεως κατ' αὐτῶν. « Ἐνδύντες τὰ ὄπλα ἅπαντες Καύνιοι ἡβηδόν, ἔφασαν ἐκβάλλειν τοὺς ξεινικοὺς θεούς. »¹

Οὐδὲ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδόσεως μετεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀρίους τῆς Ἑλλάδος ἄμικτα ποικίλων συμφορῶν. Οἱ Κάρρες καὶ οἱ Φοίνικες, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ κυριώτατα τῶν ἐπιδραμόντων ἐθνῶν, δὲν ἦσαν, ὅπως συνήθως συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἀπόστολοι εἰρήνης καὶ εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος ὀλιγωροῦντες περὶ τοῦ ἑαυτῶν συμφέροντος. Ἀντὶ τῶν πολλῶν νέων λυσitteλῶν τῷ βίῳ πραγμάτων, ὅσα ἐκόμιζον εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, ἀπῆτουν ὠφελήματα ἀντάξια, τὰ δὲ μόνα ἀνταλλάγματα ὅσα ἡδύναντο κατ' ἀρχὰς νὰ λάβωσι, μαλλία, δέρματα, ξυλεῖα, δὲν ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ κορέσωσι τὴν πλεονεξίαν αὐτῶν. Ὅθεν ἐτράπησαν εἰς ληστείας καὶ ἀρπαγὰς, ἀρπαγὰς μάλιστα ἀνθρώπων, οὓς ἐπὶ τιμαῖς ἀδραῖς ἀπημπούουν εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Κατὰ Φιλόχορον λ. χ. γράψαντα ἐν τῇ τρίτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ἡ Ἀττικὴ ἐπορεύετο ἐκ θαλάσσης μὲν ὑπὸ Κάρρων, ἐκ γῆς δὲ ὑπὸ Βοιωτῶν οὓς ἐκάλουν Ἄονας· καὶ τούτου ἕνεκα ὁ Κέρκροφ συνώκισε τὸ πλῆθος εἰς δυοκαίδεκα πόλεις ἵνα, μὴ ὄντες μεμονωμένοι ὡς πρότερον, δύνανται νὰ ἀντέχωσιν εἰς τὰς ἐπιδρομάς.² Ὁ δὲ Ἡρόδοτος, εὐθύς ἐν ἀρχῇ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ λέγει, ὅτι ἐπὶ Ἰνάχου βασιλεύοντος ἐν Ἀργεῖ, ὅπερ προεῖχε τότε ἀπασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων, προσεπέλασαν αὐτόθι Φοίνικες μετὰ ποικίλου φορτίου. Τὴν δὲ πέμπτην ἢ ἕκτην ἡμέραν ἀφ' ἧς ἀφίκοντο, εἶχον ἤδη πωλήσει σχεδὸν πάντα, ὅτε κατελθοῦσαι εἰς τὴν θάλασσαν γυναῖκες ἄλλαι τε πολλαὶ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ Ἰώ, ἡγόραζον ὅσα ἤρεσκον ἐκ τοῦ ὑπολειπομένου φορτίου. Αἰφνης ὁμως οἱ Φοίνικες ὀρμήσαντες ἐπεχείρησαν νὰ συλλάβωσι τὰς γυναῖκας,

(1) Ἡροδότου Α', CLXXII.

(2) Στράβωνος σελ. 397.

ὧν αἱ μὲν πλείους διέφυγον τὸν κίνδυνον, ἡ δὲ Ἰὼ καὶ ἄλλαι τινὲς συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἀρπάγων, οὔτινες ἐπιβιβάσαντες αὐτὰς εἰς τὴν ναῦν, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, οἱ ἔποικοι διεπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει, καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι. Αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων τούτων εἶναι εὐεξήγητοι. Οἱ ἔποικοι ἀνῆκον εἰς δύο διαφόρους φυλάς· αἱ θρησκευτικαὶ αὐτῶν δοξασαὶ ἀνέβλυσαν μὲν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἀλλὰ τροπολογηθεῖσαι παρ' ἑκατέρᾳ ἀπέβησαν ἐν πολλοῖς ἐντελῶς ἀνόμοιαι· διακεκριμένος δὲ ἦτο ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα ἀντίθετα. Παρὰ τοῖς Ἑλλήσι κοινὴ ὑπῆρχε πεποίθησις ὅτι ἡγεμὼν τῆς Κρήτης, ὑπὸ τῶν παραδόσεων Μίνως καλούμενος «παλαιάτατος ὢν ἀκοῇ ἴσμεν, ναυτικὸν ἐκτέσαστο καὶ τῆς νῦν ἐλληνικῆς θαλάσσης ἐπὶ πλείστον ἐκράτησε, καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἤρξεν τε καὶ οἰκιστὴς πρῶτος τῶν πλείστων ἐγένετο.»¹ Ὁ δὲ Θουκυδίδης ἰδίως ὑποδεικνύει ὅτι τὴν Κρητικὴν ταύτην θαλασσοκρατίαν ἀπαραίτητον κατέστησεν ἡ ἀνάγκη τοῦ νᾶ περισταλῆ ἡ δεινὴ πειρατεία, ἡ τότε καταλυμαινομένη ἅπαντα τὰ παράλια καὶ ἀπάσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Περὶ τῶν γεγονότων τούτων οὐδεμίαν μὲν ἔχομεν σύγχρονον μαρτυρίαν, οὐδ' εἰς αὐτὰς δὲ τὰς παρ' Ὀμήρῳ σχετικῶς πολὺ ἀρχαιότερας παραδόσεις εὐρίσκομεν νύξιν τινά· διότι αἱ Ὀμηρικαὶ ῥήσεις, εἰ καὶ λέγουσι τὸν Μίνωα βασιλέα τῆς μεγάλης πόλεως Κνωσοῦ, οὐδόλως ὑποδεικνύουσιν αὐτὸν θαλασσοκρατήσαντα.² Ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς κρητικῆς ἐκείνης θαλασσοκρατίας κυροῦνται ἐξ ὧσων γνωρίζομεν περὶ τῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περιπετειῶν τῶν Φοινίκων. Εἶδομεν αὐτοὺς καταλαβόντας τὰς πλείστας τοῦ Αἰγαίου

(1) Θουκυδίδου Α, IV καὶ VIII. Ἡροδότου Α, CLXXI. Ἀριστοτέλους Πολιτικῶν Β, ζ', 2.

(2) Ἰλιάδος Ν, 450. Ξ, 323. Ὀδυσσεύς Α, 568 καὶ ἐπ. Τ, 178 καὶ ἐπ.

πελάγους νήσους, ἀποθάντας δὲ καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς ἡπειρω-
τικῆς Ἑλλάδος. Περὶ τὰ τέλη ὁμῶς τῆς 18 αἰγυπτιακῆς δυνα-
στείας, ¹ ἤτοι περὶ τὸ 1500, οἱ Φοίνικες περιορίζονται εἰς εὐάριθμά
τινα σημεῖα τῆς μεταξὺ Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος θαλάσσης· εἰς Θά-
σον πρὸς βορρᾶν, εἰς Ῥόδον καὶ εἰς Κύθηρα πρὸς μεσημβρίαν· καὶ
ἐκ τῶν πολλῶν Κυκλάδων δὲν διατηροῦσιν εἰμὴ τὴν Μῆλον καὶ
τὴν Θήραν. Τὴν τοιαύτην περιστολὴν τοῦ φοινικικοῦ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου
πελάγους κράτους, τίνα ἄλλον δυνάμεθα νὰ ὑπολάβωμεν καταρ-
θώσαντα ἢ τοὺς ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐποίκους; Οἱ ἐποικοὶ οὗτοι
ὑπενέδωκαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τῶν Φοινίκων ὑπεροχὴν, διότι οὐ-
τοι μὲν ἐπερείδοντο εἰς μητροπόλεις ἰσχυρὰς καὶ πλουσίας, ἐκείνοι
δὲ διεσκορπισμένοι ὄντες εἰς πολλὰς νήσους, οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ
λάβωσιν ἐπικουρίαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου οὐδέποτε ἱδρυσαν
κράτη μεγάλα. Προϊόντος ὁμῶς τοῦ χρόνου εὗρον ἐν αὐτῷ τῷ Αἰ-
γαίῳ πελάγει ὀρμητήριον μέγα, εὐπαρόν καὶ ἀσφαλές, τὴν Κρήτην,
τῆς ὁποίας οἱ μὲν Φοίνικες κατέλαβον ἀνατολικά τινα μεσόγεια καὶ
παράλια σημεῖα, οἱ δὲ Κᾶρες κατεῖχον τὰ δυτικὰ παράλια καὶ τὸ
πλεῖστον τῆς μεσογαίας. Οἱ Κᾶρες οὗτοι ἦσαν, καθ' Ἡρόδοτον,
τότε ἔθνος πλείστου λόγου ἄξιον, καὶ πρὸ πάντων περὶ τὰ πολε-
μικὰ ἔργα ἐπιτήδειον. « Καί σφι τριζὰ ἐξευρήματα ἐγένετο τοῖσι οἱ
Ἕλληνες ἐχρήσαντο· καὶ γὰρ ἐπὶ τὰ κράνεα λόφους ἐπιδέεσθαι
Κᾶρες εἰσι οἱ καταδέξαντες, καὶ ἐπὶ τὰς ἀσπίδας τὰ σημεῖα ποιέε-
σθαι, καὶ ὅχανα ἀσπίσι οὗτοί εἰσι οἱ ποιησάμενοι πρῶτοι. » Οὐδὲν
λοιπὸν ἄπορον ὅτι τυχόντες ἡγεμόνος δεξιῦ καὶ ὑποβληθέντες ὑπ'
αὐτοῦ εἰς ἔννομόν τινα τάξιν, πρῶτον μὲν ἐξέβαλον τοὺς ἀντιπά-
λους ἐκ Κρήτης, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων νήσων.

Ὅπωςδὴποτε ἡ Κρητικὴ θαλασσοκρατία δὲν ὑπῆρξεν ἔργον ἑλ-
ληνικόν. Ἡ Κρήτη δὲν ἐταυτίσθη μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἰμὴ βραδύ-

(1) Μασπερώ, σελ. 247—248.

τερον καὶ κατ' ὀλίγον. Ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, ἦτοι μετὰ 500 περίπου ἔτη, ἀναφέρονται μὲν ἐν αὐτῇ Ἀχαιοὶ καὶ Δωριεῖς, εἶχεν ἤδη μετονομασθῇ Κνωσὸς ἡ φοινικικὴ Καίρατος, καὶ λέγονται οἱ Κρήτες στρατεύσαντες ἐπὶ Τροίαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἰδίως ὁμῶς ἔτι ἐξυμνοῦνται ὡς μεγάλητορες οἱ Ἐτεόκρητες, τὸ δὲ σπουδαιότερον πολλὰ ἔτι ὠμιλοῦντο ἐν τῇ νήσῳ γλῶσσαι. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου, μετὰ ἕτερα πεντακόσια ἔτη, ἐσώζοντο ἀκόμη Ἐτεόκρητες, οἱ Πολιχνῖται καὶ οἱ Πραῖσιοι.¹ Ὅθεν πολὺς ἐδέησε νὰ παρέλθῃ χρόνος πρὶν ἢ ἡ νῆσος ἐξελληνισθῇ καθ' ὅλοκληρίαν. Ἐπὶ τέλους ὁμῶς περιελήφθη, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι νῆσοι, ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπώμεν πολὺ μᾶλλον ἢ αἱ λοιπαὶ νῆσοι, διότι οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον ἐπολιτογράφησαν τὸν ἥρωα τῆς Κρήτης Μίνωα εἰς τοὺς ἑαυτῶν ἥρωας,² ἀλλὰ ἀπεδέχθησαν ὡς ἰδίας πολλὰς αὐτῆς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις καὶ μετεβίβασαν εἰς αὐτὴν τοὺς περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Διὸς μύθους, ἀνακηρύξαντες τὴν νῆσον ἐπισήμως οὕτως εἰπεῖν μητρόπολιν τῆς ἑλληνικῆς θεογονίας.

Ἡ μεταξὺ Ἀρίων καὶ Σημιτῶν πάλη δὲν περιωρίσθη εἰς μόνον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Πολλὰ αὐτῆς ἔχνη ὑποφαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ δίδυμοι τοῦ Δαναοῦ διζέγονοι Ἀκρίσιος καὶ Προῖτος, «κατὰ γαστρὸς μὲν ἔτι ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους. Ὡς δὲ ἀνετράφησαν, περὶ βασιλείας ἐπολέμουν. Καὶ κρατήσας Ἀκρίσιος, Προῖτον Ἄργους ἐξελαύνει.» Ὁ δὲ ἀπῆλθεν εἰς Λυκίαν πρὸς Ἰσθάτην, καὶ νυμφεύεται τὴν τούτου θυγατέρα· «Κατάγει δὲ αὐτὸν ὁ κηδεστὴς μετὰ στρατοῦ Λυκίων, καὶ καταλαμβάνει Τίρυνθα, ταύτην αὐτῷ Κυκλώπων τειχεσάντων. Μερισάμενοι δὲ τὴν Ἀργεῖαν ἅπασαν κατῴκουν. Καὶ

(1) Ἡροδότου Ζ', CLXX, CLXXI.

(2) Γρότε, τόμου I, σελ. 184.

Ἀκρίσιος μὲν Ἄργους βασιλεύει, Προῦτος δὲ Τίρυνθος. » Ἐπειτα ὁ τοῦ Ἀκρισίου υἱὸς Περσεὺς ἐφόνευσεν ἐκ τύχης τὸν πατέρα· « αἰσχυνόμενος δὲ εἰς Ἄργος ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὸν κλῆρον τοῦ δι' αὐτοῦ τετελευτηκότος, παραγενόμενος πρὸς τὸν Προΐτου παῖδα Μεγαπένθην ἠλλάξατο, τούτῳ τε τὸ Ἄργος ἐνεχείρισε. Καὶ Μεγαπένθης μὲν ἐβασίλευσεν Ἀργείων, Περσεὺς δὲ Τίρυνθος, προστειχίσας Μίδειαν καὶ Μυκῆνας. »¹ Ἐντεῦθεν μανθάνομεν ὅτι οἱ Λύκιοι, ἀντιτάξαντες εἰς τοὺς Δαναοὺς τοῦ Ἄργους τὴν Τίρυνθα, ὀχυροῦσιν αὐτήν· καὶ πλὴν τούτου κτίζουσι καὶ τειχίζουσι νέας πόλεις, ἰδίως τὰς πολυθρυλήτους Μυκῆνας, αἵτινες κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἐγένοντο τὸ κύριον ὀρμητήριον τῶν ἀπογόνων τοῦ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὡς αὐτῶς ἐπελθόντος Πέλοπος. Ταῦτα δὲ τὰ κολοσσικὰ τεῖχη, ὑπέλαβεν ἡ δημώδης φαντασία οὐχὶ ἀνθρώπων ἔργα, ἀλλὰ Κυκλώπεια.

Ἐτι σαφέστερον καταφαίνεται ὁ ἐν Βοιωτίᾳ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο φυλῶν. Εἶδομεν οἷον οἱ Μινύαι τοῦ Ὀρχομενοῦ εἶχον συλλέξει πλοῦτον διὰ ναυτιλίας καὶ βιομηχανίας. Κατ' ἀρχὰς τὸ πολιτικὸν αὐτῶν ἀξίωμα ἀπέβη ἐνάμιλλον τῆς ἄλλης λαμπρᾶς τύχης· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐμειώθη. « Στρατευσάμενος δὲ Ἐργίνο (ὁ Μινυῶν βασιλεὺς) ἐπὶ Θήβας, κτείνας οὐκ ὀλίγους, ἐσπείσατο μεθ' ὄρκων, ὅπως πέμπωσιν αὐτῷ Θηβαῖοι δασμὸν, ἐπὶ εἰκοσιν ἔτη, κατὰ ἔτος ἑκατὸν βόας. Ἐπὶ τοῦτον τὸν δασμὸν τοὺς κήρυκας εἰς Θήβας ἀπιόντας, συντυχὼν Ἡρακλῆς ἐλωδῆσατο· ἀποταμῶν γὰρ αὐτῶν τὰ ὦτα καὶ τὰς ῥίνας, καὶ διὰ σχοινίων τὰς χεῖρας δῆσας ἐκ τῶν τραχήλων, ἔφη τοῦτον Ἐργίνῳ καὶ Μινύαις δασμὸν κομίζειν. Ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν ἐστράτευσεν ἐπὶ Θήβας. Ἡρακλῆς δὲ, λαθὼν ὅπλα παρ' Ἀθηναῖς καὶ πολεμαρχῶν, Ἐργίνον μὲν ἐκτείνει, τοὺς δὲ Μινύας ἐτρέψατο καὶ τὸν δασμὸν διπλοῦν ἰνάγκασε Θηβαίοις φέρειν. » Καὶ οὐδ' εἰς τοῦτο ἠρκέστησαν οἱ Θη-

(1) Ἀπολλοδώρου Β, 6', 1 καὶ 2 δ', 4 καὶ 11. Πausανίου Κορινθιακῶν, XV, 4 καὶ XVI. Φερεκύδους ἀπόσπασμα 26.

βαῖοι, ἀλλὰ κατέστρεψαν προσέτι ἅπαντα τὰ θαυμάσια περὶ τὴν Κωπαίδα διοχετευτικὰ τῶν ὑδάτων ἔργα τῶν Μινυῶν, διότι ἐλέγετο παρὰ τῶν Θηβαίων ὅτι ὁ Ἡρακλῆς τότε «ἐμφράξας τὸ περὶ τὸν Μινύειον Ὀρχομενὸν ρεῖθρον, ἐποίησε λιμνάζειν τὴν χώραν καὶ φθαρῆναι τὰ κατ' αὐτὴν ἅπαντα.»¹ Ὁ Ἡρακλῆς ὅστις εἶχεν ἐπέλθει διὰ Κάδμου εἰς Θήβας, ἐπολιτογραφήθη αὐτόθι βραδύτερον ὡς υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης· ἀλλ' ἡ ποικίλη ἀγριότης ἦν ἀνέδειξεν ἐν τῷ κατὰ τῶν Μινυῶν τούτῳ ἀγῶνι καταδεικνύει τὸ μέγεθος τῆς ἀντιζηλίας ἣτις ἐπεκράτει κατ' ἀρχὰς μεταξὺ τῶν ἐποίκων ἐκείνων, ὧν οἱ μὲν εἶχον ἐπιπλεύσει ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οἱ δὲ ἐκ Συρίας καὶ Αἰγύπτου.

Ἄλλ' ἐὰν οἱ Μινύαι ἠττήθησαν καὶ ἐταπεινώθησαν ἐν Βοιωτίᾳ ὑπὸ τῶν Καδμείων, οἱ συγγενεῖς αὐτῶν Αἰολίδαι κατέλαβον καλίστας τινὰς τῆς Πελοποννήσου χώρας· διὰ μὲν τοῦ Σαλμωνέως τὴν Ἥλιν, διὰ δὲ τοῦ Σισύφου τὴν Κόρινθον, διὰ δὲ τοῦ Νηλέως, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Σαλμωνέως, τὴν Πύλον. Οἱ Αἰολίδαι ὑπῆρξαν, πρὸ τῆς τῶν Πελοπιδῶν ἐμφανίσεως, ἡ ἐπικρατεστάτη ἐν Ἑλλάδι γενεὰ, ἃμα δὲ καὶ ἡ μᾶλλον διαβόητος ἐπὶ τε ἀσεβείᾳ πρὸς τοὺς θεοὺς, ἐπὶ τε ἀδίκιᾳ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Ἡσίοδος λέγει τὸν μὲν Σαλμωνέα ἄδικον, αἰολομήτην δὲ τὸν Σίσυφον, καὶ ὑπέρθυμον τὸν ἀδελφὸν αὐτῶν Περιήρην.² Μετριοπαθῶς δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἔκρινε περὶ αὐτῶν ὁ Ἀσκραῖος ποιητής, ἐὰν ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τινὰ τῶν ἀποδιδομένων εἰς πᾶσαν ταύτην τὴν γενεὰν ἀνοσιουργημάτων. «Σαλμωνεὺς τὸ μὲν πρῶτον περὶ Θεσσαλίαν κατῴκει, παραγενόμενος δὲ αὐθις εἰς Ἥλιν, ἐκεῖ πόλιν ἔκτισεν. Ὑβριστῆς δὲ ὧν καὶ τῷ Διὶ ἐξισοῦσθαι θέλων. . . ἔλεγεν ἑαυτὸν εἶναι Δία καὶ τὰς ἐκείνου ἀφελόμενος θυσίας ἑαυτῷ προσέτασσε θύειν.

(1) Ἀπολλοδώρου Β, δ', 11. Πausανίου Βοιωτικῶν XXXVIII, 7. Διοδώρου Δ', XVIII, 7.

(2) Γοιτελιγγίου τρίτης ἐκδόσε. ὑπὸ Φλάχ, σελ. 295.

Καὶ βύρσας μὲν ἐξηραμμένας ἐξ ἄρματος μετὰ λεβήτων χαλκῶν σύρων, ἔλεγε βροντᾶν· βάλλων δὲ εἰς οὐρανὸν αἰθομένας λαμπάδας, ἔλεγεν ἀστράπτειν. »¹ Ὁ δὲ Πελίας, ὁ Τηροῦς τῆς Σαλμωνέως καὶ Ποσειδῶνος υἱός, ἐπὶ αὐτῶν τῶν βωμῶν τῆς Ἥρας κατέσφαξε τὴν μητριὰν Σιδηρῶ, «καὶ καθόλου διετέλει τὴν Ἥραν ἀτιμάζων» μυρίους δὲ ἄλλους διέπραξε φόνους. Ὁ δὲ Σίσυφος διέπραξε τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου καὶ ἐφόνευσεν πάντας τοὺς διαβαίνοντας, ἐπὶ ῥίπτων λίθους μεγάλους ἐκ τῶν ὀρέων.

Εἰς μάτην οἱ θεοὶ ἐτιμῶρουν τὰς στυγεράς ταύτας κακουργίας. Εἰς μάτην ὁ μὲν Ζεὺς κεραυνώσας τὸν Σαλμωνέα, τὴν κτισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ πόλιν καὶ τοὺς οἰκήτῃρας ἠφάνισε πάντας· ὁ δὲ Σίσυφος ἐκολάσθη ἐν ἄδου, πέτρον ταῖς χερσὶ καὶ τῇ κεφαλῇ κυλίων, καὶ τοῦτον ὑπερβάλλειν θέλων· οὗτος δὲ ὠθούμενος ὑπ' αὐτοῦ, ὠθεῖτο πάλιν εἰς τούπισσιν· ὁ δὲ Πελίας κατεκρεουργήθη ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ θυγατέρων. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ κατάρθουν ἐνίοτε καὶ ἀπὸ τοῦ ἄδου νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν γῆν. Μήπως περὶ Σισύφου δὲν ἐθρυλεῖτο ὅτι «καὶ ἐξ αἰδεω πολυιδρήσιν ἀνῆλθε, πείσας Περσεφόνην αἰμυλίοισι λόγοις;» Τοιαῦται ἦσαν αἱ περὶ Αἰολιδῶν παραδόσεις. Ἐξ αὐτῶν δὲ δηλοῦται ὅτι ἡμαῖον εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς αἱ ἐξ ἀνατολῆς εἰσρέυσασαι θρησκευτικαὶ δοξασαὶ δὲν εἶχον ἐτι λάθει ἐπίσημον κύρος, αἱ δὲ προηγούμεναι ἀπέβαλλον τὸ κράτος αὐτῶν. Ἡ ἀσέβεια κατέλαβε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἀπλοῦκων Ἀρκάδων. Ὁ Ζεὺς, θελήσας νὰ δοκιμάσῃ τὴν πίστιν αὐτῶν, «εἰκασθεὶς ἀνδρὶ χερνήτῃ παραγίνεται, οἱ δὲ αὐτὸν ἐπὶ ξενίᾳ καλέσαντες, σφάζαντες ἕνα τῶν ἐπιχωρίων παῖδα, τοῖς ἱεροῖς τὰ τούτου σπλάγχχνα συναναμίζαντες, παρέθεσαν. Ζεὺς δὲ τὴν μὲν τράπεζαν ἀνέτρεψεν, ἔνθα νῦν Τραπεζοῦς καλεῖται τόπος, Λυκάονα δὲ καὶ τούτου παῖδας ἐκεραύνωσεν.» Ἐν γένει οἱ πολυάριθμοι καὶ ἀλλόκοτοι μῦθοι οὓς παρήγαγεν ἡ προσωποποίησις καὶ ἡ ἐξαν-

(1) Ἀπολλοδώρου Α, κεφ. Θ, 7. Διοδώρου, βιβλ. ΣΤ', 7.

θρώπιαις τῶν θεῶν, ὑπὸ μὲν τῶν πολλῶν ἐπιστεύοντο, ὑπὸ δὲ τῶν ὀλίγων ἐγλευάζοντο καὶ ἐμυκτηρίζοντο. "Ο,τι ὁμως ἀφ' ἑτέρου ὑποδεικνύει ὅτι αἱ νέαι δοξασαί ἐκρατύνοντο ὁσημέραι ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι, κατ' ἀρχὰς δυσπίστως πρὸς ταύτας ἔχοντες, ἐπὶ τέλους ἐνίοτε ὑπ' αὐτῶν κατεπλήσσοντο. Τὰ τεχνάσματα δι' ὧν ἡ Μήδεια παρέστησεν ἑαυτὴν εἰς Ἰωλκὸν ὡς θεὰν ἐξ ὑπερβορέων «ἐπ' ἀγαθῷ δαίμονι τῇ τε πόλει πάσῃ καὶ τῷ βασιλεῖ» ἐπελθοῦσαν, καὶ ὑπὸ πάντων ἐπροσκυγῆθη καὶ θυσίαις ἐτιμήθη καὶ εἰσελθοῦσα εἰς τὰ βασίλεια, αὐτὸν τὸν Πελῖαν εἰς δεισιδαίμονα ἐνέβαλε διάθεσιν, τὸν Πελῖαν τὸν πρότερον τὴν Ἥραν τοσοῦτον ἀτιμάσαντα, παρέχουσιν ἡμῖν ἔννοιαν τῆς μεταβατικῆς ἐκείνης ἐποχῆς.¹

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα τῆς παναρχαίας Ἑλλάδος ὅτε ἐπεφάνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς νέον ἐθνικὸν ὄνομα καὶ νέα μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συνδεομένη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐκπροσωποῦσι τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου. Ἐνῷ ὁ ἀρχηγέτης τῶν Δαναῶν ἐλέγετο ἔγγονος Λιβύης καὶ Ποσειδῶνος καὶ ῥητῶς ἐθεβαιοῦτο ὅτι ἐπῆλθεν ἐξ Αἰγύπτου· ἐνῷ οἱ Αἰολίδαι παρίστανται ὡς ἀπόγονοι Αἰόλου τοῦ βασιλέως τῆς νήσου Αἰολίας, ὁ Ἀχαιὸς ἐφημιζέτο ὡς ἀδελφὸς τοῦ Πελασγοῦ,² ὁ

(1) Θεόγνιδος, 703—704. Ἀπολλοδώρου Γ', η, 1. Διοδώρου Βίβλ. Δ, 51.

(2) Ἡ γενεαλογία τοῦ Ἑλλήνος ἥτις οὐδαμῶς τῶν ἡμυκτικῶν ἐπὶ ἀναφέρεται, καὶ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀπῆλθε πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονιζομένην κατάστασιν τῶν πραγμάτων, εἶναι προδήλως μεταγενεστέρα τῆς δωρικῆς κατακτήσεως καὶ διεσκέυασθη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἡττηθέντας ἀντιπάλους. Ἡ ἐν τῷ Ἰωνι τοῦ Εὐριπίδου γενεαλογία, καθ' ἣν ὁ μὲν Ἴων ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ δὲ Ἀχαιὸς υἱὸς τοῦ Εὐρύτου καὶ Κρεούσης τῆς Ἐρεχθίδος, περμαίνει· ἀρκούντως ὅτι διεπλάσθη ἔτι βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὸ τῶν Δωριέων ἐπινόημα καὶ ἐνταυτῷ ὑποδείξῃ τὴν τοῦ Ἰωνος ὑπεροχὴν ὡς πρὸς τὸν Ἀχαιόν. Αἱ δὲ δύο αὗται ὑστερογενεῖς εἰδήσεις διαφωνοῦσι πρὸς τρίτην ἣν ἀναφέρει ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (Α', 17), ὅτι ὁ Ἀχαιὸς ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Φοῖβου καὶ τοῦ Πελασγοῦ. Ἡ τελευταία αὕτη παράστασις προσεγγίζει προδήλως πλειότερον πάσης ἄλλης πρὸς τὴν ἀλλήθειαν· διότι

ἔστω μόνος αὐτὸς ἐκ τῶν πολυθρυλήτων ἐκείνων γεναρχῶν φαίνεται ἀμέσως ἐκ τῶν ἰθαγενῶν παραγόμενος. Ἡ Ἰλιάς ὀνομάζει μὲν συνήθως Ἀχαιοὺς σύμπαντας τοὺς κατοικοὺς τῆς Ἑλλάδος· καλεῖ ὁμως καὶ ἰδίως Ἀχαιοὺς τινὰς τῶν ἐκ Φθιώτης ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων μαχητῶν. Καθ' ὅλας δὲ τὰς παραδόσεις, τὴν μεγάλην μεταβολὴν τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν διέπραξαν οἱ Φθιωταὶ ἐκεῖνοι Ἀχαιοί. Αὐτοὶ δηλαδὴ ὑπῆρξαν οἱ σηματοφόροι τῆς νέας τῶν πραγμάτων διαρρύθμισεως, ἀλλ' εὖρον βεβαίως συνεργάτας προθύμους τοὺς λογάδας ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ὁμογενεῖς, οἵτινες, πλείστα ὅσα λαβόντες ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἐποίκων ἐπικαιωνίας διδάγματα, κατεξηγέρθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου κατὰ τῆς παντοίας ἀναρχίας ἣν συνεπήγοντο αἱ τυχοδιωκτικαὶ τῶν ἐποίκων ἐκείνων ἔξεις. Περὶ τῶν προτέρων τούτων δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος λέγει ὁ Ἡσίοδος ὅτι ἦσαν γένος δεινὸν καὶ ὄβριμον, στιγματίζων τὴν ὄβριν αὐτῶν καὶ τὴν βίαν. Οἱ δ' Ἀχαιοὶ καθ' ὅσον ἴσχυον, ἐπεχείρουν τὴν εἰσαγωγὴν ἐνθέσμου τινὸς τάξεως ἐν τῇ χώρᾳ. "Ὅθεν ὁ ποιητὴς ὀνομάζει αὐτοὺς γένος δικαιότερον καὶ ἐπιφωνεῖ περὶ αὐτῶν· «ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται ἡμίθεοι.»¹ Τότε ἐξέλαμψε τὸ δαιμόνιον πνεῦμα ὅπερ ἐκάθευδεν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἰθαγενῶν ἐνόσφ' ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς διετέλουν ἄπλαστοι καὶ ἀδαεῖς. Πλείστην δὲ ἀνάδειξαντες ὑπεροχὴν οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς Σημίτας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς Ἀρίους ἐπήλυδας, ἐπεκράτησαν μὲν βαθυμηδὸν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ἀπασῶν, ἐτιθάσσευσαν δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπογόνους τῶν Σαλμωνέων, τῶν Σισύφων καὶ τῶν Πελιῶν, οὓς ἐπὶ τέλους θέλομεν ἰδεῖ εὐλαβῶς περιέποντας τὸν ὕπατον τῶν Ἀχαιῶν βασιλεία.

Οἰαδὴποτε ὁμως καὶ ἂν ἦσαν αἱ τῶν Ἀχαιῶν ἀρεταί, τὸ ἔργον

ἂν τὸ Ἑλληνικὸν ἀπεσχίσθη ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ, ὁ Ἀχαιὸς φυσικώτατον ἦτο καὶ παρασταθῇ ὡς ἀδελφὸς τοῦ Πελασγοῦ.

(1) Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 145—165.

αὐτῶν δὲν ἀπηρτίσθη εἰμὴ δι' ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας. Ἐν μὲν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν ὁ Πέλοψ οὐδαμοῦ λέγεται υἱὸς τοῦ Τανταλίου. Ἀλλ' ὁ τὰ Κύπρια γράψας καλεῖ Τανταλίδην τὸν Πέλοπα.¹ ἐκ δὲ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι τὰ ἔπη ταῦτα οὐκ Ὁμήρου ἐστίν, ἀλλ' ἄλλου τινός,² ὑποδηλοῦται ὅτι ὑπῆρχον οἱ ἀποδιδόντες αὐτῷ τῷ Ὁμήρῳ τὰ Κύπρια. Ἐκτοτε πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ παραδόσεις λέγουσι τὸν ἐπώνυμον τῆς Πελοποννήσου ἐξ Ἀσίας καταγόμενον. Ἡ φιλοτιμία τῶν ἐθνικῶν τούτων αἰοδῶν καὶ λογογράφων ἡθέλεν ἄρα γε ἀποδώσει εἰς ξένον τηλικαύτην τιμὴν ἐὰν μὴ κατηναγκάζετο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως; Πλὴν τούτου αἱ μετὰ τὸν Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλων σχέσεις ὑπῆρξαν πρὸ αἰώνων ἀδιόκοποι. Τὰ περὶ Πέλοπος ἄρα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὅλως ἀνυπόστατα. Καὶ ὁ μὲν Στράβων συγκεφαλαίων τὴν σύμπραξιν ταύτην τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τοῦ ἐξ Ἀσίας ἡγεμόνος λέγει, ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ οἱ Φθιώται, οἱ συγκατελθόντες μετὰ τοῦ Πέλοπος εἰς τὴν Πελοπόννησον, τοςαύτην ἀνέδειξαν ἀρετὴν ὥστε τὴν χερσόνησον ἐκείνην ἐκ πολλῶν ἤδη χρόνων Ἄργος λεγομένην, τότε Ἀχαϊκὸν Ἄργος λεχθῆναι.³ Εἰδικώτερον δὲ ὁ μὲν Θουκυδίδης ἱστορεῖ ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Πέλοπος Ἀτρεὺς κατέστη ἡγεμὼν τῶν Μυκηνῶν ὡς ἐκ μητρὸς θεῖος τοῦ Εὐρυσθέως· καὶ δυνατὸς ὢν καὶ ἐπιτήδειος, κατέστησε τοὺς Πελοπίδας μείζους τῶν Περσειδῶν.⁴ ὁ δὲ Ἑλλάνικος ἀναφέρει ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πέλοπος, ὁ Ἀτρεὺς ἐπελθὼν εἰς Πίσαν σὺν στρατῷ πολλῷ ἐκράτησε τῶν τόπων.⁵

(1) Παρατίθενται δὲ καὶ τὸν τὰ Κύπρια γράψαντα οὕτω λέγοντα·

« Αἶψα δὲ Λυγκεὺς

Ταύγετον προσέειπε, ποσὶ ταχέεσσι πεποιθώς·

ἀκρότατον δ' ἀνάδης διεδέρκετο νῆσον ἄπασαν

Τανταλίδου Πέλοπος. »

Cycli fragmenta, ἐκδόσεως Διδότου, σελ. 593.

(2) B, CXVII.

(3) Bδλ. II, σελ. 365.

(4) A, 9.

(5) Ἀπόσπασμα 42 σελ. 50—51 τῆς Διδοτείου ἐκδόσεως.

Πάντα ταῦτα συνῄδουσι πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἢν εἰκονίζουσι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Δυστυχῶς οὐδεμία περιεσώθη λεπτομερὲς εἰδήσις περὶ τῶν περιπετειῶν δι' ὧν κατωρθώθη ἡ ἐπικράτησις ἐκείνη τῶν Ἀχαιῶν· ὅτε δὲ περὶ τὴν 15 ἑκατονταετηρίδα αἰγυπτιακὸν τι κείμενον ὀνομάζει κατὰ πρῶτον τοὺς Ἀχαιοὺς, ἡ προσηγορία αὕτη φαίνεται ἤδη ἐξάρχουσα ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὸ κείμενον τοῦτο, ἐπὶ βασιλείᾳ Μενεφθᾶ, ἐγνώσθη αἴφνης εἰς τὰς αἰγυπτιακὰς Θήβας ὅτι τὰ πλοῖα τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀπεβίβασαν εἰς Λιβύην Τυρσηνοὺς, Σαρδανοὺς καὶ Λυκίους ἔχοντας ἐπικούρους τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Σακαλᾶς. Τὰ ἔθνη ταῦτα, συμμαχῆσαντα μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Λιβύης Μερμαγιοῦ, κατέλαβον τὰ ἐν Παρισσέφ πεδιά (ἐν τῇ Προσωπίτιδι τοῦ Ἡροδότου), ἀλλ' ἤττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μενεφθᾶ.¹

Τὸ δὲ οὐδὲν ἥττον ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι περὶ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα, νέας γενομένης στρατείας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, καθ' ἑτέρον ἱερογλυφικὸν κείμενον, ἀπὸ κοινοῦ πάλιν ὑπὸ τῶν ἔθνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, οἱ τελευταῖοι οὗτοι καλοῦνται τότε, ὅπως ἐπὶ Τουθμῶσις Γ', Δαναοί. Ἐπεκράτει λοιπὸν ἕκτοτε ὁ συμβιβασμὸς ἐκεῖνος, ὃν βλέπομεν ἐξακολουθοῦντα ἔτι ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὅτε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος νῦν μὲν καλοῦνται Ἀχαιοί, νῦν δὲ Δαναοί. Δικλαμβάνει δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κείμενον ὅτι ἐπὶ Ῥαμεσσῇ Γ', τοῦ δευτέρου βασιλέως τῆς 20 δυναστείας, Δαναοί, Τυρσηνοί, Τεῦκροι, Λύκιοι καὶ Φιλισταῖοι συνησπίσθησαν πρὸς ἀλλήλους ἀποφασίσαντες οἱ μὲν νὰ προσβάλωσι

(1) Μασπερώ σελ. 250 καὶ ἐπ. Ἐκ τῶν αἰγυπτιακῶν πηγῶν μανθάνομεν ὡσαύτως (τοῦ αὐτοῦ σελ. 218) ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Μενεφθᾶ, Ῥαμεσσῇ τοῦ Β', τὰ ἔθνη τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἴλιον, Πήδασος, Ααρζάνιοι, Μυσοὶ καὶ Λύκιοι, εἶχον ἐπιχειρήσει ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Χετταίων τῆς ἄνω Συρίας νὰ προσβάλωσι κατὰ ξηρὴν τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον ὁμοίως ἡττηθῇ. Ἰστέ ὁμοῦς δὲν μνημονεύονται ὡς μετασχόντες τῆς ἐπιδρομῆς οἱ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν κάτοικοι.

τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ θαλάσσης, οἱ δὲ διερχόμενοι τὴν Συρίαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν φρουρίων τοῦ ἰσθμοῦ. Τόπος συνεντεύξεως τοῦ στόλου καὶ τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ὠρίσθη ἡ ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ Δέλτα, οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου βραδύτερον ἠγέρθη τὸ Πηλούσιον. Ὁ Ῥαμεσσῆς Γ' ὠχύρωσε τὰ στόμια τοῦ Νείλου, παρεσκεύασεν εἰς ἄμυναν τὰ φρούρια τῶν περικειμένων νομῶν καὶ ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς ἐπιδρομεῖς. Οἱ δύο στρατοὶ καὶ στόλοι συνηγηθήσαν μεταξύ Ῥαφίας καὶ Πηλουσίου. «Ἐγὼ ὁ βασιλεὺς Ῥαμεσσῆς, λέγουσι τὰ κείμενα, ἔπραξα ὡς ἥρως συνειδὼς τὴν ἰδίαν ἀξίαν καὶ ἀπλῶν τὸν βραχίονα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ συμπλοκῆς. Οἱ καταπατήσαντες τὰ σύνορά μου δὲν θέλουσι πλέον θέρисαι ἐπὶ τῆς γῆς· τοὺς ἐπὶ τῆς παραλίας κατέρριψα εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνέτρεψα τὰ πλοῖα αὐτῶν· τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν ἔπесαν εἰς τὸ ὕδωρ.»¹

Τὴν ταιαύτην ὁμῶς ἐρμηνεύειαν τῶν προπαρατεθέντων κειμένων, τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Γάλλων αἰγυπτιστῶν καὶ τοῦ Γερμανοῦ Lauth, ἡμφισβήτησεν ἕτερος Γερμανός, ὁ Brugsch, ἐν μέρει μὲν ὡς πρὸς τὴν τῶν ὀνομάτων μεταγλώττισιν, κυρίως δὲ ὡς πρὸς τὰς χώρας ἐξ ὧν ὤρμησαν τὰ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλεύσαντα ἔθνη. Ἐνῶ κατὰ τὸν Rougé πρῶτον καὶ κατόπιν κατὰ τὸν Chabas, συνεμάχηνσαν τότε οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων τῆς δυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν τῷ μεταξύ νήσων, κατὰ τὸν Brugsch ἀπεναντίας τὰ συνασπισθέντα ἔθνη ὥκουν περὶ Καύκασον καὶ Ταῦρον. Ἄλλ' ὁ Μασπερὸ δὲν ἄφησεν ἀνεξέλεγκτον τὴν καινοτομίαν ταύτην. Ἐν δὲ τῇ ἀπαντήσῃ αὐτοῦ καταφαίνεται ἢ τε εὐφυΐα τοῦ ἀνδρὸς ἢν τοσοῦτον ἐθαύμασεν ὁ Ebers, καὶ ἢ ῥώμη τοῦ πνεύματος, ἥς ἔνεκα εἶπε περὶ αὐτοῦ ὁ Dümichen ὅτι προτιμᾷ συνήθως νὰ ἀρπάζῃ τὸν ταῦρον ἀπὸ τῶν κεράτων.²

(1) Μασπερὸ σελ. 262 καὶ ἐπ.

(2) Πρόλογος τοῦ Ebers ἐν τῇ γερμανικῇ μεταφράσει τῆς τοῦ Μασπερὸ ἱστορίας. Ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ Dümichen, σελ. 191.

Τῷόντι μικρὸν χρονοτριβήσας περὶ τὰς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων γενομένας διαστροφὰς τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων, περὶ ὧν ἡ συζήτησις ἡδύνατο νὰ δικαιωνισθῇ, ὁ Μασπερώ ὤρμησεν ἐπὶ τὸ κεφάλαιον τοῦ ζητήματος. Ὁ Rougé εἶχεν εἰπεῖ ὅτι οἱ κατὰ τῆς Αἰγύπτου συμμαχήσαντες ἀπηρτίζοντο ἐκ δύο ὁμάδων, τῶν τῆς βορειοδυτικῆς Συρίας ἐθνῶν καὶ τῶν ἐθνῶν τῆς νοτιοδυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας, μετὰ συμμαχῶν τῶν νησιωτῶν καὶ τῶν ἀντικρὺ κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Αἱ ἐθνικαὶ αὗται ὁμάδες συνώρευσον πρὸς ἀλλήλας καὶ καθ' ὅλας τὰς παραδόσεις διετέλουν πρόπαλαι εἰς παντοίας πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς σχέσεις, ὁ δὲ Brugsch ἐπὶ τοσοῦτον ἐσκόρπισε τὴν συμμαχίαν αὐτοῦ ὥστε ἐν μὲν τῶν συγκροτούτων αὐτὴν ἐθνῶν ἕκκει ἐν Ἰενουῳ, ἥτις ἔκειτο πρὸς μεσημβρίαν τῆς Γάζης, ἐν χώρῃ ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατεχομένη, ἕτερα δὲ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἄλλα πάλιν ἐν Μεσοποταμίᾳ.

Ὁ Brugsch δὲν ἀρνεῖται ὅτι ἡ μεταγλώττισις τοῦ κυριωτάτου ἐν τῇ συζήτησει ταύτῃ ὀνόματος ἐγένετο ἀκριβῶς· οἱ Aqaiwasch τῶν αἰγυπτιακῶν κειμένων εἶναι καὶ κατ' αὐτὸν Ἀχαιοί, Ἀχαιοί, ὅμως τοῦ Καυκάσου καὶ ὄχι τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ Μασπερώ ἐρωτᾷ ἐνταῦθα, « τίνα ἄρ' ἔστι λόγον ἡδύναντο νὰ ἔχωσι τὰ ἔθνη τοῦ Καυκάσου νὰ συνασπισθῶσι καὶ νὰ ἀποβιθασθῶσιν εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Αἰγύπτου; -Οὐδεμία ἀρχαία παράδοσις ἀναφέρει ὅτι τὰ ἔθνη τοῦ Καυκάσου ἐθαλασσοπόρησαν ποτὲ καὶ θαλασσοπορήσαντα προέβησαν μέχρις Ἀφρικῆς. Ἀπεναντίας πᾶσαι αἱ ἐλληνικαὶ παραδόσεις ὑποδεικνύουσιν ὅτι κατὰ τὴν 14 π. Χ. ἑκατονταετηρίδα πολλαὶ ἐγένοντο ἀποικίσεις ἐκ μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὰ τῆς Συρίας καὶ τῆς Λιβύης παράλια. Οἱ αἰγυπτιακοὶ κατάλογοι περιλαμβάνουσιν ὀνόματα ἐθνῶν, τὰ ὅποια καλούμενα ὑπ' αὐτῶν ἔθνη τῆς θαλάσσης, ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν δυτικῶν χωρῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. . . . Συνελόντι εἰπεῖν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλ-

λῆνες ἱστορικοὶ διηγοῦνται ὅτι πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἔθνη τινὰ ἀπέκνησαν ἐκ τῶν παρὰ τὸ Αἰγαῖον παραλίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς Ἑλλάδα, Ἰταλίαν, Λιβύην, Συρίαν. Ἀφ' ἑτέρου τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα παριστῶσι περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἔθνη ὁμώνυμα ἐπιπλέοντα ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰ παράλια τῆς Λιβύης, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας. Ἡ φρόνησις λοιπὸν ἀπαιτεῖ τόγε νῦν ἔχον, νὰ σεβασθῶμεν τὴν σύμπτωσιν ταύτην καὶ νὰ μὴ ἀνατρέψωμεν ἐρμηνείαν συμβιβάζουσαν τὰς αἰγυπτιακὰς μαρτυρίας μετὰ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων. »¹

Εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τούτους λόγους, οἵτινες ἤθελον ἀρκέσει ἵνα λύσῃ καθ' ἑαυτοὺς τὸ ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μάλιστα ἱστορίαν σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα, θέλομεν προσθέσει καὶ ἄλλους τινάς. Εἶδομεν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐκάλουν τοὺς ἀπὸ βορρᾶ ἐπιπλεύσαντας ἔθνη τῆς θαλάσσης. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνευρίσκεται ἀπαράλλακτον ἐν τῇ διοικητικῇ διαιρέσει τοῦ μεγάλου Περσικοῦ Κράτους, τοῦ περιλαβόντος πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Αἴγυπτον. Οἱ Πέρσαι, γενόμενοι κύριοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων, συνεκρότησαν ἰδίαν ἐκ τῶν νήσων τούτων σατραπείαν, ἣτις περιέχουσα καὶ τὴν Κιλικίαν, καὶ τὴν Κύπρον, ὠνόμασθη παρ' αὐτῶν Tyiya darayahyâ, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον ἔθνη τῆς θαλάσσης.² Οἱ Πέρσαι δὲν ἔπλασαν βεβαίως τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι, ὅπως ἅπαντα τὰ ἀνατολικά ἔθνη, ἦσαν ἥκιστα νεωτερισταὶ περὶ τὴν κατονομασίαν τῶν χωρῶν ὅσας ὑπέτασσον. Οἱ Τοῦρκοι λ. χ. ὑπαγαγόντες ὑπὸ τὸ ἑαυτῶν κράτος τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὠνόμασαν τοὺς νέους αὐτῶν ὑπηκόους Ροῦμ, μαθόντες ὅτι ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι

(1) Revue critique τῆς 9 φεβρουαρίου 1880. Σελ 108—110. Ὁ δὲ Lauth, ἐν τῇ νεωστὶ ἐκδοθείσῃ αὐτοῦ συγγραφῇ, Aus Aegyptens Vorzeit, ἔτι ἐντονωτέρον λέγει περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Brugsch: Kurz seine vorgebrachten Gründe haben meine Ueberzeugung nicht im Mindesten erschüttert.

(2) Μασπερώ, σελ. 587.

ὑπὸ τῶν προτέρων αὐτοκρατόρων. Ὅτε δὲ πρὸ ἐτῶν πεντήκοντα συνεκροτήθη τὸ τῆς Ἑλλάδος Βασιλεῖον καὶ ἐδέησε νὰ διαιρεθῶσιν οἱ ἀπὸ τοῦ ὁσμаниκοῦ κράτους χωρισθέντες κάτοικοι τοῦ νέου βασιλείου, οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐκάλεσαν αὐτοὺς οὔτε Ἕλληνας, οὔτε Γραικοὺς, διότι οὐδόλως οὐδαμῶς ἀνεῦρον τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐν ταῖς περιπετείαις τῆς προτέρας αὐτῶν ἱστορίας. Ἀλλὰ ἐνθυμηθέντες ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὑπεδούλωσαν τοὺς κατοίκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἶχον ὀνομάσαι αὐτοὺς Younani (Ἰωνας) ἐκ τοῦ Yauna δι' οὗ ὑπὸ τῶν Περσῶν ποτε ἐχαρκτηρίζοντο, καὶ ἠξεύροντες ὅτι τὰ ἔθνη ταῦτα ἦσαν συγγενῆ τῶν τοῦ Βασιλείου κατοίκων, ἐκάλεσαν καὶ τοῦτοις Younani. Αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν οἱ Πέρσαι. Μαθόντες ἐκ τῶν ἀρχαίων τῆς αἰγυπτιακῆς διοικήσεως ὅτι αὕτη ὠνόμαζε τοὺς κατοίκους τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἔθνη τῆς θαλάσσης, τὸ αὐτὸ ἀπέδωκεν αὐτοῖς ὄνομα, ἐνῶ τὰ ἔθνη τοῦ Καυκάσου, τὰ ὁποῖα ποτὲ οὔτε ἐκλήθησαν, οὔτε ἠδύναντο οὕτω νὰ κληθῶσι, περιελήφθησαν εἰς τὴν σατραπείαν Κατπατούκα (Καππαδοκίας) καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν σατραπείαν Μάκα.

Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἰθαγενεῖς εἰδήσεις καθιστῶσαι πιθανώτατας τὰς αἰγυπτιακάς. Αἱ παναρχαῖαι σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου, δὲν συμπεραίνονται μόνον ἐξ ὧσων εἴπομεν περὶ τοῦ ὀνόματος Ha-Ka-Phtah, καταφαίνονται προσέτι σαφῶς ἐν τισι χωρίοις τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ ὑπὸ τῆς Ὀδυσσεΐας λεγόμενα περὶ Αἰγύπτου

τῇ πλεῖστα φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα
 φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρὰ·
 ἱητρός δὲ ἕκαστος ἐπιστάμενος περὶ πάντων
 ἀνθρώπων·¹

μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγίνωσκον ἕκτοτε ὅσα μετὰ πεντακόσια ἔτη εἶδεν αὐτόθι ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις βεβαίως ὅτι πάντα δ' ἱητρῶν

(1) Δ, 229—232.

ἔστι πλέα.¹ καὶ ὅσα διαλαμβάνουσιν αἰγυπτιακαὶ συγγραφαί, ὧν τὰ χειρόγραφα ἀνατρέχουσι μέχρι τῶν μέσων τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος, καὶ αἰτίνες κατανομάζουσιν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα εἶδη φυτῶν, ἐξ ὧν κατεσκευάζοντο φάρμακα.²

Πλὴν τούτου αἱ ἐπὶ τοῦ σάκου τοῦ Ἀχιλλέως παραστάσεις ἐνθυμιζοῦσι, περὶ τε τὴν ὅλην ἀντίληψιν καὶ καθ' ἕκαστα, τὰς τοιχογραφίας τῶν τάφων τῆς Σακκάρας καὶ τοῦ Beni-Hassan, τινὲς μάλιστα σχεδὸν ἀντιγράφουσι τὰς τοιχογραφίας ταύτας.

Ἐν δ' ἐτίθει τέμενος βαθυλήϊον· ἐνθα δ' ἔριθοι
ἡμῶν, δξείας δρεπάνας ἐν χερσὶν ἔχοντες.
Δράγματα δ' ἄλλα μετ' ὄγμον ἐπήτριμα πίπτον ἔραζε,
ἄλλα δ' ἀμαλλοδετήρες ἐν ἔλλεθανοῖσι δέοντο.
... βασιλεὺς δ' ἐν τοῖσι σιωπῇ
σκηπτρον ἔχων ἐστήκει ἐπ' ὄγμου γηθόσυνος κῆρ.

Παρθενικαὶ δὲ καὶ ἡῖθεοι, ἀταλὰ φρονέοντες
πλεκτοῖς ἐν ταλάροισι φέρον μελιηδέα καρπόν.
Τοῖσιν δ' ἐν μέσσοισι πάϊς φόρμιγγι λιγείῃ
ἱμερόεν κιθάριζε· λίνον δ' ὑπὸ καλὸν ἄειδεν
λεπταλέῃ φωνῇ· τοὶ δὲ ῥήσσοντες ἀμαρτῇ
μολπῇ τ' ἱγμῶ τε ποσὶ σκαίροντες ἔποντο.
... δοῶ δὲ κυβιστητῆρε ...
... ἐδίνεον κατὰ μέσσους.³

Αἱ γεωργικαὶ αὐταὶ σκηναὶ σώζονται ἄχρι τοῦδε εἰς τὸν ἐν Σακκάρα τάφον τοῦ Τί, καὶ εἰς Beni Hassan. Ὁ δεσπότης παρίσταται σκηπτρον ἔχων, παρθένοι χορεύουσι, παῖδες κιθαρίζουσιν, οἱ ἐργάται ἄδουσι χρονομετροῦντες· κυβιστητῆρες δὲ δινεύουσιν ἐν τῷ μέσῳ. Τοιαύτη εἰκόνων ὁμοιότης εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀπλὴν συγκυρίαν· καὶ δεόν ἄρα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐγίνωσκον τὰς περὶ Μέμφιν καὶ Θήβας νεκροπόλεις. Μὴ παραλεί-

(1) B, LXXXIV.

(2) Μασπερὺ, σελ. 78 καὶ ἐπ.

(3) Ἰλ. Σ. ζ. 483 καὶ ἐπ.

ψωμεν δὲ καὶ τὸ οὐδὲν ἦττον ἀξιοσημείωτον τοῦτο. Ἐπὶ τῆς 18 καὶ τῆς 19 δυναστείας, 1700—1300 π. Χ. ἐγίνοντο εἰς τὰς περὶ Θήβας νεκροπόλεις, καὶ μάλιστα εἰς Bab-el-Molouk, παραστάσεις σκυθρωπότεραι. Ὁ νεκρὸς, ἀντὶ νὰ ὑποτίθεται ὡς ἔτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, περιεστοιχισμένος ὑπὸ ὅλων τῶν ἀπολαύσεων τῆς παρούσης ζωῆς, εἰκονίζεται ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ περὶ αὐτὸν δὲ στρατιὰ ὅλη θεῶν ἀλλοκότων· ἡ ψυχὴ αὐτοῦ πλανᾶται εἰς χώρας καταχθονίους ἐξεταζομένη καὶ δικαζομένη. Ἀλλ' ὁ Ἕλληνας ποιητῆς ἀπέφυγε τὰς ζοφερὰς ταύτας ὑποτυπώσεις, διότι ἤξευρεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσιν εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ, τὸ ὅποιον ἤκιστα ὄν ἐπιρρεπὲς εἰς τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τὴν θεωρίαν, ἰδίως ἡγάπα τὰς εὐφροσύνας τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ βίου.

Ἐπὶ πᾶσι τὰ ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ἐπανειλημμένως ἱστορούμενα¹ περὶ ἐλληνικῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον, περὶ πορθησεως περικαλῶν ἀγρῶν, περὶ ἀπαγωγῆς γυναικῶν καὶ νηπίων, περὶ φόνων ἀνδρῶν, περὶ ἀντιπαρατάξεως τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων διὰ πολλῶν πεζῶν καὶ ἱππέων, καὶ περὶ τῆς κατατροπώσεως τῶν ἐπιδραμόντων, ἰδὲν εἶναι ἄρᾳ γε πρόδηλοι δημῳδοὶ ἀπηχῆσεις τῶν ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων ἀναφερομένων γεγονότων;

Αἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἐξακολουθοῦσαι ἀνασκαφαὶ θέλουσιν ἴσως ἀποκαλύψει καὶ ἄλλας περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος εἰδήσεις. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀποδεδειγμένον ὅτι ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου ἐπικοινωνία ἀνατρέχει εἰς χρόνους οὔτινες μέχρις ἐσχάτων ἐλογίζοντο ἀνεπίδεκτοι ἱστορικῆς ἐξεργασίας, καὶ ὅτι ἰδίως ὑπὲρ τὰ 200 ἔτη πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Δαναοὶ ἀπετέλουν ἔθνη πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς συντεταγμένα, κεκτημένα ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, καὶ ἔχοντα ποικίλας

(1) Ξ, 257—280. Ρ, 424—444.

σχέσεις πρὸς τε τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ πρὸς τὴν Λιβύην. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ προτέρου τούτου ἱστορικοῦ αὐτῶν βίου ἐξηγεῖ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἰδίως τὴν περὶ τὸ χιλιοστὸν ἔτος ἐμφάνισιν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ ἔπη ταῦτα δὲν κατέπεσαν βεβαίως ἐξ οὐρανοῦ οὕτω τέλεια καὶ ἀπηκριβωμένα. Ἡ γλῶσσα εἰς ἣν ἐγράφησαν, ἡ κοινωνία ἣν ἀπεικονίζουσιν, ἡ τέχνη δι' ἧς ἐδημιουργήθησαν, προϋποθέτουσι μακρὰν προηγουμένην πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἐργασίαν, ἥτις παντελῶς οὕσα ἄχρι τοῦδε ἄγνωστος, προῆλθε νῦν εἰς φῶς, ἐν μέρει τοῦλάχιστον. Μίαν ἔτι θέλομεν ἐπιφέρει παρατήρησιν. Ἀπὸ τίνος πολὺς γίνεται λόγος περὶ τῆς παντοίας ἐπιδράσεως ἣν ἤσκησεν ἡ Ἀσσυρία εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν παλαιωτάτων ἐκείνων χρόνων. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ἥτις ἀπεδείχθη ἀποχρώντως, ὑπῆρξεν ἔμμεσος, οὐχὶ ἄμεσος. Ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ πολὺς μὲν γίνεται λόγος περὶ Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου, τὰ δὲ ὀνόματα τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Ἀσσυρίων, τῆς Βαβυλωνος, τῆς Νινευί, οὐδόλως μνημονεύονται. Ἡ ἀσσυριακὴ λοιπὸν ἐπίδρασις ἡσκήθη διὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Αἰγύπτου, πρὸς ἃς καὶ μόνας περιῆλθεν ἡ τότε Ἑλλάς εἰς ἀμέσους σχέσεις.

Τὰ ἔθνη τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαυσαν τὰς κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπιδρομὰς μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐκείνας ἀποτυχίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ παλαιοὶ σύμμαχοι ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἐπεχείρησαν τὴν ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατείαν, ἀφοῦ προηγουμένως κατετρόπωσαν τοὺς Θηβαίους.

Οἱ Ἕλληνες χρονολόγοι ἀξιοῦσιν ὅτι καὶ ἕτερον γεγονός συνέβη ὀλίγον πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὁ λεγόμενος Ἀργοναυτικὸς πλοῦς. Ὁ Ἐρατοσθένης ἀποδίδει τὸν πλοῦν τοῦτον εἰς τὸ 1225 ἔτος, καὶ τὸν κατὰ τῆς Τροίας πόλεμον εἰς τὸ 1192· ὁ δὲ Καλλίμαχος τὸν πρῶτον εἰς τὸ 1169 καὶ τὸν δεύτερον εἰς τὸ 1136. Ἐνταῦθα ὑπάρχει διαφωνία ἅμα καὶ συμφωνία· ἡ χρονολογία διαφέρει παρ'

ἐκαστέρῳ, τὸ δὲ μετὰ τῶν γεγονότων διάστημα εἶναι τὸ αὐτὸ, ἔτη 33. Ἀλλὰ ἢ τε διαφωνία, ἢ τε συμφωνία μαρτυροῦσιν ἐξίσου ὅτι οἱ ὑπολογισμοὶ ἐκεῖνοι ἐπὶ οὐδενὸς ἐστηρίζοντο ἀσφαλοῦς δεδομένου.

Αἱ περὶ τῆς Ἀργοῦς παραδόσεις εἰκονίζουσι τοὺς ναυπηγοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς ναυτίλους παντελῶς περὶ τὴν ναυτικὴν τέχνην νηπιάζοντας. Ἐν τούτοις πρὸ ὀλίγου ἔτι εἶδομεν τοὺς Ἀχαιοὺς ἐπιπλέοντας εἰς Αἴγυπτον, καὶ μετ' ὀλίγον βλέπομεν στόλον μέγαν αὐτῶν ἐκπλέοντα ἐπὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Τὰ μυθεύματα λοιπὸν ἐκεῖνα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δευτέρας χιλιετηρίδος, ἀλλ' ἀνεπλάσθησαν ὅτε οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἑλλάδος ἔλαβον τὰ πρῶτα περὶ ναυτιλίας διδάγματα παρὰ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁμοφύλων, καὶ ὑπ' αὐτῶν παρασυρόμενοι εἰς πελαγοδρομίας ἀνέπλαττον ἐπὶ τὸ τερατωδέστερον τὰ περὶ αὐτῶν ἀφηγήματα. Ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀφηγημάτων τούτων ἔλεγχος καθίστησι πρόδηλον τὴν τοιαύτην αὐτῶν ἀρχὴν καὶ διάπλασιν. Κατ' ἀρχὰς οὐδὲ λόγος ἐγίνετο περὶ Κολχίδος. Ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν ἔτι χρόνων ὁ Αἰήτης καὶ ἡ Κίρκη ἐλέγοντο οἰκοῦντες εἰς τὴν νῆσον Αἰαίην « ὅθι τ' Ἡοῦς ἡριγενεΐης οἰκία καὶ χοροὶ εἰσι καὶ ἀντολαὶ Ἡελίοιο »¹ ἡ δὲ Κολχίς κατωνομάσθη ὠρισμένως βραδύτερον. Ποικίλα ὡσαύτως ἐφημίζοντο περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀργοναυτῶν. Οἱ μὲν ἔλεγον αὐτοὺς παλινοστήσαντας διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ δι' ἧς εἶχον ἀναπλεύσει εἰς Κολχίδα, οἱ δὲ ὅτι ἀπερχόμενοι ἐκ Κολχίδος ἀνῆλθον κατ' ἀρχὰς τὸν Φάσιν, ὅστις ἑκρέει εἰς τὸν περικλύζοντα τὴν γῆν Ὠκεανόν. Ἐπειτα ἐπλευσαν διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τῆς ἐνώσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νεῖλου· ἔπειτα κατῆλθον ἐπὶ τοῦ Νεῖλου εἰς τὴν Αἴγυπτον· ἐντεῦθεν ἔφερον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν τὴν Ἀργὴν διὰ χώρας μακρᾶς, μέχρις οὗ τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ Τρίτωνος ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, ὅπου

(1) Ὀδυσσεΐας Μ, 1 καὶ ἐπ.

ὅμως ἐπλανήθησαν ἔτι πολὺ πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰωλκόν. Καθ' ἑτέραν δὲ πάλιν παράδοσιν, ἀπάραντες ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου εἰσῆλθασαν εἰς τὸν Ἰστρον ποταμὸν καὶ ἀναπλεύσαντες αὐτὸν μέχρι σημείου τινὸς ὅπου σχίζεται εἰς δύο, κατέπλευσαν τὸν βραχίονα τὸν εἰς Ἀδρίαν ἐκβάλλοντα καὶ εἰσῆλθον οὕτω εἰς τὴν δυτικὴν ταύτην θάλασσαν. Ὁ μῦθος ἄρα ἦτο σύγγραμμα πολλῶν ἀσαφῶν ἀρχαιοτάτων εἰδήσεων, διὰ τοῦ χρόνου ἐκ νέου διασκευαζόμενον.

Καὶ ἐσωτερικῶς δὲ ἐξεταζόμενος ἀδύνατον ν' ἀποδοθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῶν περὶ τὰς Θήβας πολέμων καὶ τῆς ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατείας. Βεβαίως αἱ περὶ τῶν δύο τελευταίων τούτων γεγονότων παραδόσεις εἶναι μυθικῶς πεπλεγμέναι. Ἀλλ' οἱ περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν μῦθοι ἔχουσι σκαιότητά τινα καὶ ἀγριότητα αἰτινες, παντελῶς ἀλλότριαι οὔσαι τῆς χάριτος καὶ τῆς ἡμερότητος τῶν ἀχαιῶν χρόνων, οἴκοθεν μαρτυροῦσιν ὅτι διεπλάσθησαν ἐν μέσῳ κοινωνίας παντελῶς ἔτι ἀγροίκου καὶ ἀξέστου. Τὰ Ἡσιοδικὰ ποιήματα καὶ τὰ ἄλλα ἀρχαιότερα ἔπη, τὰ ὑμνήσαντα τὴν Ἀργώ, ἀπωλέσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐ καὶ τῇ Ἰλιάδι ὀλίγαι τινὲς μόνον ὑπάρχουσι περὶ αὐτῆς νύξεις· ἀλλ' αἱ μεταγενέστεραι ἀφηγήσεις διέσωσαν τὸν χαρακτῆρα τῶν παλαιωτέρων μύθων. Τὰ πάντα δ' ἐν αὐτοῖς εἶναι τερατώδη. Τὸ πλοῖον ὀμιλεῖ καὶ προφητεύει· σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος εἶναι ἡ ἀνάκτησις χρυσομάλλου δέρατος, τὸ κύριον κατόρθωμα ἦτο νὰ δαμασθῶσι ταῦροι χαλκόποδες καὶ πυρίπνοοι. Ἡ Μήδεια φονεύουσα μελίζει τὸν ἀδελφόν της καὶ βραδύτερον φονεύει τὰ ἑαυτῆς τέκνα· αἱ θυγατέρες τοῦ Πελίου κατακερματίζουνσι τὸν πατέρα αὐτῶν. Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὰς γλαφυρὰς περὶ Θηβῶν καὶ Ἰλίου παραδόσεις. Ἰδίως ὅμως τὸ πρακτικώτερον αὐτῶν μέρος, ὁ σκοπὸς τῶν ἀγώνων, εἶναι οἷος ἐπὶ τῶν ἱστορικωτάτων γεγονότων, ἢ ἁλῶσις δύο πόλεων· αἱ παρασκευαὶ καὶ ἡ διεξαγωγή τοῦ ἐπιχειρή-

ματος, ὡσαύτως· ὁ στρατός, τὰ πλοῖα, ὁ πλοῦς, ἡ ἀπόθασις, οἱ ἀγῶνες, ἡ ἔκθασις εἶναι ἔργα προσήκοντα εἰς ἀνθρώπους· εἰς ἀνθρώπους ἔχοντας μὲν ἐνίοτέ τι τὸ ὑπερφυῖες περὶ τὴν δύναμιν καὶ τὸν βίον, μὴ ἀποβάλλοντες ὅμως περὶ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. "Ο,τι μόνον ἔχουσι κοινὸν τὰ περὶ τὸν ἀργοναυτικὸν πλοῦν πρὸς τοὺς τελευταίους μυθικοὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους, εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν ἀναλαβόντων τὸ ἔργον ἡρώων. Ἀλλ' οἱ κατάλογοι τῶν ὀνομάτων τούτων μετεβάλλοντο διὰ τοῦ χρόνου ὅσον καὶ τὰ περὶ τῶν περιπλανήσεων τῆς Ἀργοῦς, οὐδ' εἶναι ἄπορον ὅτι οἱ περισωθέντες μυθογράφοι προετίμησαν τοὺς μεγαλυνύμους ἐκείνους ἀθλητὰς ἀντὶ τῶν ἀνωνύμων τολμητιῶν, ὧν αἱ πρῶται κατὰ παλαιτάτους χρόνους θαλασσοπορίαί ἀπετέλεσαν τὸ ἔμβρυον ἐξ οὗ διεμορφώθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὸ Ἰνδαλμα τοῦ ἀργοναυτικοῦ πλοῦ. Ἐπὶ πᾶσι μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Ἡσίοδος ὁμιλῶν περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ἡρώων γένους, ἀποδίδει μὲν αὐτοῖς τὸν περὶ Θήβας πόλεμον καὶ τὸν περὶ Τροίαν, ὅπως δ' ἀποσιωπᾷ τὸν ἀργοναυτικὸν πλοῦν. ¹

Τῶν ἀρχαίων περὶ Θηβῶν ποιημάτων, Οἰδιποδείας, Ἀλκμαϊονίδος καὶ Θηβαίδος, ἣν πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὸν Ὅμηρον, ² δὲν περιεσώθησαν εἰμὴ ἐλάχιστά τινα ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι λογογράφοι εἶχον τὰ ποιήματα ταῦτα πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰλιάδι γίνεται πολλάκις μνεία τῶν περὶ Θήβας πολέμων, καὶ ἔστιν ὅτε λεπτομερῶς ³. Ὁ δ' ἀντιπαραβάλλων τὰς εἰδήσεις ταύτας πρὸς τε τὰ προηγούμενα καὶ πρὸς τὰ ἐπόμενα τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ ἔθνους, ἀδύνατον νὰ μὴ πεισθῇ ὅτι εὐρίσκεται ἐνώπιον γεγονότος πραγματικοῦ.

(1) Ἔργα καὶ ἡμέραι ζ. 156 καὶ ἐπ.

(2) Πausανίου Βοιωτικῶν, IX, 5.

(3) Δ, 376—409. Ε, 803—808. Ζ, 222—223, Κ, 283—290. Ξ, 113—125.

Πρὸ τῶν ἐπὶ Θήβας πολέμων ἴστατο ἔτι ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ ἰσχυρὰ ἢ πόλις ἐκείνη ἦτις, μετὰ τὴν ταπείνωσιν τοῦ Ὀρχομενοῦ, οὐ μόνον ἤρχε τῆς Βοιωτίας ἀπάσης, ἀλλ' ἐπηρείδετο καὶ ἐπὶ τῶν Φωκίων καὶ τῶν Φλεγυῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῶν Θηβῶν, οἱ ἡγεμόνες τῶν Βοιωτῶν εἶποντο τῷ Ἀγαμέμνονι, ὅπως πάντες τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ βασιλεῖς. Ἀφ' ἑτέρου, ἐὰν οἱ Ἀχαιοὶ δὲν προίσταντο πρὸ τοῦ γεγονότος ἐκείνου εἰμὴ μόνης τῆς Πελοποννήσου, ἦσαν ὅμως ἤδη τοσοῦτον ἰσχυροὶ, ὥστε ὁ Θηβαῖος Πολυνείκης, ἐρίσας περὶ τῆς ἀρχῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ἐτεοκλέα, ἐπικαλεῖται τὴν προστασίαν τοῦ ἀργείου βασιλείως Ἀδράστου.

Ὁ Ἀδραστος δὲν ἦτο Πελοπίδης καὶ οὔτε ἀπόγονος τοῦ ἀργείου οἴκου τοῦ Δαναοῦ, ἀλλὰ Αἰολίδης, ὡς ἐγγονος τοῦ Βίαντος, ἐγγόνου τοῦ Κρηθέως, τοῦ Αἰόλου.¹ Οἱ δὲ Πελοπίδαι ἤρχον μὲν τότε τῶν Μυκηνῶν, ἀλλ' οὐδόπως μετέσχον τῶν ἐπὶ Θήβας πολέμων. Οὐδὲν ἦττον ἡ Ἰλιάς² λέγει πάντοτε τοὺς πολέμους τούτους διεξαχθέντας ὑπὸ Ἀχαιῶν. Καὶ ὁ Διομήδης δὲ ὀνομάζει τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἀδράστου Ἀχαιοὺς, βεβαιῶν ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Τυδεὺς « κέκαστο πάντας Ἀχαιοὺς ἐγγεῖν. » Ἐκ τούτων πάντων ὑποφαίνεται ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἰσχυσαν μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς τῶν Πελοπιδῶν ἐπικουρίας, ἐπεκράτησαν δὲ ἔπειτα καθ' ἑαυτοὺς, οἱ δὲ Πελοπίδαι, ἐξασθενήσαντες ἐν τῷ μεταξύ, δὲν ἀνέκτησαν αὐθις τὴν ἡγεμονίαν εἰμὴ ἐπὶ Ἀγαμέμνονος.

(1) Ἀπολλοδώρου Α, 0, 11 καὶ 13, Γ, ς, 1.

(2) Εἰς τὰ ἐν τῇ προτελευταίᾳ σημειώσει παρατεθέντα χωρία, ἀναγινώσκωμεν·

Ἐνθ' αὖτ' ἀγγελίην ἐπὶ Τυδῇ στείλαν Ἀχαιοί
 ὅτε τ' ἤλυθε νόσφιν Ἀχαιῶν
 ἄγγελος ἐς Θήβας
 ὅτ' ἐν Θήβῃσιν ἀπώλετο λαὸς Ἀχαιῶν.
 Σπετό μοι, ὡς ὅτε πατρὶ ἄμ' ἔσπεο Τυδεΐ δίω
 ἐς Θήβας, ὅτε τε πρὸ Ἀχαιῶν ἄγγελος ἦι.
 Τούς δ' ἄρ' ἐπ' Ἀσωπῷ λίπει χαλκοχίτωνας Ἀχαιοὺς.

Ἡγέτης λοιπὸν τῶν Ἀχαιῶν ὑπῆρχε, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐπὶ Θήβας πολέμων, ὁ Ἄδραστος, ὅστις ἀποφασίσας νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν Πολυνείκην εἰς Θήβας, προτείνει τὸ ἐπιχείρημα, ὅπως ἔπραττε βραδύτερον ὁ Ἀγαμέμνων, εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἡγήτορας, καὶ λαβὼν τούτων τὴν συναίνεσιν καλεῖ συμπράκτορας τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους καὶ στρατεύει ἔχων περὶ αὐτὸν οὐ μόνον τοὺς Ἀργεῖους ἀλλὰ καὶ Ἀρκάδας καὶ Μεσσηνίους. Τοῦτο ἐλέγετο ἐν τῇ Θηβαϊδί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀναγνόντος αὐτὴν Παυσανίου.¹ Πάντα δὲ ταῦτα εἰκονίζουσι κατὰστασιν πραγμάτων ἀναγκαιῶς προηγηθεῖσαν τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐπελθούσης ὑπερτάτης ἀρχῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ἀπέτυχε μὲν ὁ Ἄδραστος εἰς τὸ κατὰ τῶν Θηβῶν ἐπιχείρημα, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Αἰγιαλεύς καὶ οἱ τῶν ἄλλων ἡγητῶρων παῖδες, οἱ κληθέντες Ἐπίγονοι, ἐπαναλαβόντες τὸν ἀγῶνα, κατίσχυσαν τῆς ἀντιπάλου πόλεως καὶ κατέστησαν βασιλέα αὐτῆς τὸν υἱὸν τοῦ Πολυνείκου Θέρσανδρον. Πάλιν δὲ βλέπομεν παρακολουθοῦντας τὸν Αἰγιαλέα Μεσσηνίους, Ἀρκάδας, Κορινθίους καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Μεγαρεῖς.² Τὰ κατὰ τοὺς πολέμους λοιπὸν τούτους συμπληροῦσι τὸ πρότερον ἡμιτελὲς ἀξιῶμα τῶν Ἀχαιῶν καὶ παρασκευάζουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ θέαμα τῶν δύο γεγονότων τὰ ὅποια ἀποτελοῦσι τὸν στήμονα περὶ ὃν ἔπτερυγισεν ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα εἶναι· ἡ ἐνότης ὅλων τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἀγαμέμνονος· ἡ στρατεία ἣν ἐπεχείρησεν ἡ οὕτω συνταχθεῖσα Ἑλλάς κατὰ τοῦ Ἰλίου.

Καὶ ἤδη ἀφικόμεθα εἰς τὸ τελευταῖον τῶν χρόνων τούτων δρᾶμα ἐν ᾧ ἀπεκαλύφθη ἅπαν τὸ μέτρον τῆς προκοπῆς ἣν ἐποιήσαντο οἱ

(1) Βοιωτικῶν, IX, 1.

(2) Παυσανίου Βοιωτικῶν, IX, 2.

ἰθαγενεῖς τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι μετὰ τοσούτων αἰώνων ἀγῶνας. Δυστυχῶς ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια, αἱ διασώσασαι εἰς ἡμᾶς τὰς ἀρχαιοτέρας περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου εἰδήσεις, δὲν εἶναι ἱστορία· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἱστορία εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Αἱ ἀφορμαὶ καὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λογισθῶσιν ἀποχρώντως μεμαρτυρημέναι· ὁ κόσμος ὅμως ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπετυπώθη ἡ ποίησις ἐκείνη εἶναι προδήλως πραγματικὸς.

Ὑπάρχουσι μὲν διαφωνίαι τινὲς μεταξὺ τῆς ὁμηρικῆς θεογονίας καὶ τῶν μεταγενεστέρων δοξασιῶν. Ὡς πρὸς τὰ κεφαλαιωδέστατα δὲ καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοὺς μεγάλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου ὧν προΐσταται ὁ παντοδύναμος Ζεὺς, τὸ θρήσκευμα τοῦ Ὀμήρου εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ μεταγενέστερον θρήσκευμα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Παρὰ τοῦ Διὸς δὲ ἐκείνου λέγει ὁ ποιητὴς λαβόντα τὸν Ἀγαμέμνονα τὸ σκῆπτρον τῆς ἀρχῆς, ἵνα μὴ ὑπάρχῃ πολυκοιρανίη, ἀλλὰ εἰς κοίρανος, ἐκεῖνος

. . . . ᾧ ἔδωκε Κρόνου καὶς ἀγκυλομήτεω.¹

Τοιαύτη βασιλεία δὲν ἀνεφάνη πλέον ἔκτοτε ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξε πλάσμα τῆς τοῦ ποιητοῦ φαντασίας, διότι τὸ πολίτευμα τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία ἐκείνη ἀπετέλει τὸ ἀέτωμα, περιεῖχεν ἐν τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ θεσμοῖς τὰ σπέρματα ἀπάντων τῶν μεταγενεστέρων ἐλληνικῶν πολιτευμάτων. Καὶ εἶναι ἄξιον ἰδίως σημειώσεως ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἀνεπτύχθησαν οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ οὐχὶ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀποδίδονται τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, ἀλλὰ χρόνων κατὰ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας μεταγενεστέρων· ὥστε ὁ ποιητὴς δὲν μετεβίβασεν εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ ὑμνηθεῖσαν ἀρχαιοτέραν περίοδον ὅσα ζῶν ἔβλεπε καὶ ἤκουεν. Ἐπὶ πολλὰς μετὰ τὴν δωρικὴν κατάκτησιν ἑκατονταετηρίδας ἡ ἀγορὰ τοῦ δήμου ἐξέλιπε σχεδὸν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν αὐτῇ τῇ Σπάρτῃ ἥτις μόνη διετήρησε μέχρι τινὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς ὁμηρικῆς πολιτείας, βασιλείαν,

(1) Ἰλιάδ. Β. 100—108. 205.

βουλὴν γερόντων, ἀγορὰν, ἢ ὀλιγαρχίαν κατώρθωσε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν πᾶσαν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἐνασκοῦσα αὐτὴν ἀμέσως διὰ πέντε ἐνιαυσίων αὐτῆς ἐπιτρόπων, τῶν καλουμένων Ἐφόρων. Ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, τῶν ὁποίων ὁ δῆμος ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου παντοδύναμος, ἡ ἀγορὰ τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀθλίαν κατὰστασιν εἰς ἣν οὗτος περιῆλθε πρὸ τοῦ Σόλωνος, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι συνήρχετο ἐνίοτε, οὐδεμίαν εἶχε ψῆφον καὶ ἰσχύν. Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι οὔτε οἱ πενέσται τῆς Θεσσαλίας, οὔτε οἱ γυμνήται τοῦ Ἀργους, οὔτε οἱ κονίποδες τῆς Ἐπιδαύρου, οὔτε οἱ κορυνηφόροι τῆς Σικυῶνος εἶχον τὸ θάρρος ν' ἀποδοκιμάζωσι διὰ τῶν κραυγῶν αὐτῶν τὰ διαβούλια τῶν ἀρίστων καὶ ν' ἀναγκάζωσι τοὺς ἄρχοντας νὰ δικαιολογῶσι τὸ πρακτέον διὰ ποικίλων καὶ τεχνικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅπως τοσάκις συνέβαινεν ἐν τῇ ὁμηρικῇ ἀγορᾷ. Ἡ Ἰλιάς λοιπὸν δὲν ἀντικατοπτρίζει μεταγενεστέραν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἀλλὰ πολίτευμα ὑπάρχον κατὰ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους· πολίτευμα ἰδιοφυὲς μὲν, ἐγκυμονοῦν δὲ ἀπάσας τὰς ἀφορμὰς τῶν θεσμῶν, οἵτινες ἤκμασαν ἐπὶ τῶν καλίστων χρόνων τῆς Ἑλλάδος.

Παρεμφερῆ τινα λέγομεν καὶ περὶ τῶν κατ' ἀλλήλων πολεμιστάντων ἐθνῶν. Ἐὰν δὲν ᾔναι δυνατόν νὰ ἐξελεγχθῇ μέχρι τίνος τὰ ὀνόματα, οἱ χαρακτῆρες καὶ αἱ περιπέτειαι τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους ἔχουσι πραγματικὴν ὑπόστασιν, τὰ ἔθνη ὅμως τὰ ὁποῖα λέγονται στρατεύσαντα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν εἶναι αὐτὰ ἐκεῖνα τῶν ὁποίων οἱ ἀπόγονοι ἀναφέρονται βραδύτερον καθ' ἅπαντα τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον· Βοιωτοὶ, Ὀρχομένιοι, Φωκεῖς, Λοκροὶ, Ἀθάντες Εὐβοίας, Ἀθηναῖοι, Σαλαμῖνιοι, Ἀχαιοί· κάτοικοι Λακεδαιμόνος, Πύλου καὶ Κυπαρισσίας· Ἀρκάδες· οἱ κατὰ τὴν Ἠλίδα· οἱ ἐκ Δουλιχίου καὶ Ἐχινάων νήσων· Κεφαλλῆνες· Αἰτωλοὶ· Κρήτες· Ρόδιοι· Αἰνιᾶνες· Περραιβοί· Μάγνητες. Μεταξὺ τοῦ καταλόγου τούτου καὶ τῶν ὀνομάτων ὅσα ἀπαντῶμεν καθ' ἐκάστην οὕτως εἰπεῖν σελίδα τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυ-

δίδου, οὐδεμία ὑπάρχει διαφορά. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἔθνη τῆς μικρᾶς Ἀσίας καθ' ὧν ἐπολέμησαν οἱ περὶ τὸν Ἀγαμέμνονα· Τρῶες, Δαρδάνιοι, Πελασγοί, Θρᾶκες, Παφλαγόνες, Μυσοί, Φρύγες, Μαίονες, Κᾶρες, Λύκιοι, Λέλεγες, εἶχον ἅπαντες μακρὸν προηγούμενον ἱστορικὸν βίον. Πλὴν τούτου τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν τούτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας διετέλουν πρὸ αἰώνων εἰς ποικιλίας πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος σχέσεις αἰτίνες ἀπέβησαν διὰ τοῦ χρόνου φιλικαί, συμμαχικαὶ μάλιστα, διότι εἶδομεν αὐτὰ ἐπιπλέοντα ἐπανειλημμένως μετὰ τῶν Δαναῶν καὶ τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον· σχέσεις αἰτίνες μαρτυροῦσιν ὅτι τὰ τε ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου ἔθνη εἶχον πρὸ καιροῦ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ὄργανισμὸν, καὶ ἰδίως ἦσαν ἡσκημένα περὶ τὸ δυσκολώτατον τῆς πολεμικῆς τέχνης ἔργον, τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπιστράτευσιν. Τῶνος ἕνεκα οἱ παλαιοὶ σύμμαχοι ἀπέβησαν πολέμιοι, δὲν γνωρίζομεν· διότι ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ἑλένης, καὶ ἂν ὑποτεθῇ τὸ γεγονός ὡς ἱστορικόν, δὲν ἦτο βεβαίως ἱκανὴ νὰ προκαλέσῃ τοσοῦτον μέγα κίνημα τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης κατὰ τῆς Ἀσίας. Ἐὰν ὁμως οἱ Τρῶες, οἱ Μυσοί, οἱ Λύκιοι δὲν ἀντιπαρετάχθησαν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ στόλου, τοῦτο συνέβη ἐκ τοῦ ὅτι ὀλίγον πρὸ τῶν Τρωϊκῶν, οἱ ναυτικώτεροι τῶν κατοίκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, Τυρσηνοί, Σαρδανοί, Σακακάδες, μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἥττας ἃς ὑπέστησαν παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, εἶχον ἀποδημήσει εἰς Ἑλλάδα, Λιβύην καὶ Ἰταλίαν.

Ὁ Θουκυδίδης εὕρισκει ὀλίγα τὰ χίλια διακόσια πλοῖα τῆς Ἰλιάδος καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς ὑπερδεκακισμυρίους ἄνδρας. Καὶ ὁμως κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἡ Ἑλλὰς, ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμει οὖσα, δὲν παρέταξεν εἰμὴ τριακοσίας νῆας καὶ 70 ἢ 80,000 ἀνδρῶν. Βεβαίως ὡσαύτως ὁ ἱστορικὸς ὅτι τὰ πλοῖα τοῦ ποιητοῦ δὲν ἦσαν κατάφρακτα, ἀλλὰ τῷ παλαιῷ τρόπῳ ληστρικώτερον παρεσκευασμένα, συμπεραίνειν τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι πολλὰς γενεὰς

μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, ὀλίγαι ἦσαν ἔτι αἱ τριήρεις, καὶ αὗται οὐπω εἶ-
χον διὰ πάσης καταστρώματα. Ὁ Θουκυδίδης ἐπρέσβευε ταῦτα
διότι ὑπελάμβανε τὰ μετὰ τὴν δωρικὴν κατάκτησιν ὡς συνέχισαν
τῆς ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστά-
σεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς Ἰλιά-
δος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ ὁ ἐν αὐταῖς εἰκονιζόμενος χαριέστατος
μὲν κοινωνικὸς βίος, ζωηρότατος δὲ καὶ μεγαλοπράγμων πολιτικὸς,
ἀντιπαρβαλλόμενα πρὸς τὴν ἐπὶ ἱκανοὺς μετέπειτα αἰῶνας ἐπελ-
θοῦσαν πνευματικὴν νέκρωσιν, μονονοῦ φωνὴν ἀφιᾶσιν ὅτι ἐν τῇ
μεταξὺ μεγάλη ἐπέσιχηψεν εἰς τὴν τύχην τοῦ ἔθνους μεταβολή, ὅτι
ἡ προηγουμένη ἐπίδοσις ἀνεχαιτίσθη ἢ ἀνετράπη, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ
πολιτισμοῦ ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῇ ἐν πολλοῖς καὶ ὅτι διὰ μακρῶν
μόνον ἀγώνων ἀνέλαμψαν πάλιν λαμπραὶ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡμέ-
ραι. Αἱ δὲ νεωστὶ προκύψασαι εἰς φῶς εἰδήσεις ἤλθον εἰς κύρωσιν
τῶν ὅσα πρὸ καιροῦ ἠδύναντο νὰ μᾶς διδάξωσι τὰ ἔπη ἐκεῖνα·
διότι ἐπεμαρτύρησαν ὅτι ἐπὶ τῶν τρωϊκῶν χρόνων οἱ κάτοικοι τῆς
Ἑλλάδος καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐκέκτηντο ἀξιόλογον, καὶ εἰς ποι-
κίλας διετέλουν σχέσεις πρὸς ξένα ἔθνη, ἐμπορικὰς καὶ πολιτικὰς,
καὶ τέχνας πολλὰς ἐδιδάσκοντο ἔξωθεν, καὶ πλοῦτον ἐπορίζοντο ὃν
παρέστησε μὲν πιθανῶς ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ὁ ποιητής, ἀλλὰ
βεβαίως ἐκ πραγματικῶν γεγονότων ὁρμώμενος ἐπεκόσμησεν. Ἐν-
τεῦθεν ἔπεται ὅτι δὲν εἶναι ἀσφαλές νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν κατὰ
τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν τρωϊκῶν, ἐκ τῆς ἀμέσως ἔπειτα τοσοῦτον
ἀλλοιωθείσης καταστάσεως αὐτῶν, οὐδ' ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων
συμπερασμάτων νὰ ἐλέγχωμεν τὸν ποιητὴν ὡς μὴ ἀκριβολογήσαντα.

Πολλὰ ἀπ' ἐναντίας ἐν ταῖς ἀφηγήσεσιν αὐτοῦ συνᾶδουσιν, ὡς εἴ-
δομεν, πρὸς τὰ πράγματα· τὸ θρήσκευμα, τὸ πολίτευμα, ἡ ἐθνολογία
τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ
μεγάλου ἐπιχειρήματος τοῦ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὑμνηθέντος, καὶ περὶ
αὐτῶν τῶν συμφορῶν ὅσας οὗτος ὡς παρεπόμενα τοῦ ὑπερθαλασίου

ἐκείνου ἀγῶνος ἐδεινολόγησε, δὲν στερούμεθα ἐμμέσων ἀποδείξεων. Οὐ πολὺ μετὰ τὰς περὶ τῶν Τρωϊκῶν παραδόσεις, ἡ Ἑλλάς πᾶσα, ἡ τε ἐντὸς καὶ ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐγένετο ἀνάστατος, καὶ ἰδίως Δωριεῖς εὐάριθμοι κατέστησαν κύριοι τῆς Πελοποννήσου, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν πολλαχοῦ αὐτῆς ἐμφυλίων ἐρίδων.¹ Τὸ τελευταῖον τοῦτο γεγονὸς εἶναι ἀναμφισβήτητον· ἀδύνατον δὲ ἦτο νὰ κατορθωθῇ ὁ θρίαμβος τῶν Δωριέων, ὁ τοσοῦτον μάλιστα εὐχερὲς θρίαμβος, ἄνευ τῶν ἐπακολουθημάτων τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐντελῶς παρέλυσε τὸ προηγούμενον κράτος τῶν Ἀχαιῶν· καθὼς ὡσαύτως ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀπαρτισθῇ τὸ προηγούμενον κράτος τῶν Ἀχαιῶν ἄνευ τῆς τῶν Θηβαίων κατατροπώσεως.

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἐπεταὶ ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τῶν ἐπὶ τὴν Τροίαν καὶ ἐπὶ τὰς Θήβας πολέμων ὅπως περὶ τῶν Μηδικῶν. Ὑπάρχουσι γεγονότα ἀναμφισβήτητα τῶν ὁποίων αἱ λεπτομέρειαι δὲν εἶναι ἀποχρώντως ἀποδεδειγμένα· τοιαῦτα μεταξὺ ἄλλων εἶναι οἱ ἐπὶ Θήβας πόλεμοι καὶ ὁ Τρωϊκός. Οὐδεὶς θέλει ἀπονείμει τὰς τιμὰς τῆς ἱστορίας εἰς τὴν Σφίγγα ἣν ὑπὸ τῶν Μουσῶν διδαχθεῖσαν ἀπέστειλεν ἡ Ἥρα πρὸς τιμωρίαν τῶν Θηβαίων· ἡ εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀθηνᾶς δι' ἧς ὁ Τυδεὺς προκάλεσας τοὺς ἡγεμόνας τῶν Καδμείων, κατέβαλεν αὐτοὺς ἅπαντας· ἡ εἰς τὸ θαῦμα τοῦ Διὸς δι' οὗ ἐσώθη ὁ Ἀμφιάρος· ἡ εἰς τὸν ἵππον τοῦ Ἀδράστου Ἀρίωνα ὃς ἐκ θεόφιν γένος ἦεν· ἡ εἰς τοὺς παραπλησίους μύθους δι' ὧν ὁ ποιητὴς ἐκόσμησε τὴν ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατείαν καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς νόστους. Οὔτε ἔπραξέ τις τοιοῦτό τι. Πολλοὶ ὅμως ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι ἀπεδέξαντο ὡς ἱστορικὰ γεγονότα ἀπάσας τὰς τῶν δύο ἐπῶν ἀφηγήσεις ὅσαι δύνανται ἀνθρωπίνως νὰ ἐξηγηθῶσιν. Αἱ ἀφηγήσεις αὗται οὐδὲν ἔχουσι τὸ

(1) Θουκυδίδου Α, XII.

ἀπίθανον, ἀλλὰ δὲν πιστοῦνται ὑπὸ συγχρόνων ἢ μνημείων ἢ μαρτυριῶν. Τὴν ὑπαρξίν τῶν δύο πολέμων ἐπιβεβαίωσι ἡ ἀπαραίτητος ἀλληλουχία τῶν γεγονότων· ἀλλ' ἐὰν ἡ Δωρική κατὰκτησις κυροῖ τὴν ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατείαν, ἡ δ' ἐπὶ τὸ Ἴλιον στρατεία τοὺς πολέμους τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας, αἱ γενικαὶ αὗται μαρτυρίαι οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν δύο ἀγῶνων.

Ἐν συνόλῳ λοιπὸν οὗτοι λαμβανόμενοι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφισβητηθῶσιν, οὐδετέρου ὁμῶς γινώσκομεν ἀσφαλῶς τὰς μερικὰς περιπετείας, ὥστε οὐδετέρου δυνάμεθα νὰ συναρμολογήσωμεν ἱστορικὴν ἀφήγησιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οὐδὲ τὸ ἔτος καθ' ὃ συνέβη ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος δύναται νὰ ὁρισθῇ. Τὸ μόνον ὅπερ εἴμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις εἶναι ὅτι πλειοτέρας τῶν ἄλλων πιθανότητας ἔχουσιν οἱ ὑπολογισμοὶ οἱ ἀποδίδοντες τὸ γεγονὸς εἰς τὴν 12 ἑκατονταετηρίδα. Κατὰ Θουκυδίδην «ἔτη γάρ ἐστι μάλιστα τετρακόσια καὶ ὀλίγῃ πλείω ἐς τὴν τελευτήν τοῦδε τοῦ πολέμου (τοῦ Πελοποννησιακοῦ), ἀφ' οὗ Λακεδαιμόνιοι τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ χρῶνται.»¹ Οὕτω φθάνομεν, ὡς πρὸς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου, εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδα. Τὸ δὲ μεταξὺ τῆς 9 καὶ τῆς 12 διάλειμμα φαίνεται ἄρκουν νὰ περιλάβῃ τὰ μεσολαμβάναντα δύο ἕτερα μεγάλα γεγονότα, τὴν ἐπὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποδημίαν, καὶ τὴν Δωρικήν κατὰκτησιν, τὴν ἄλλως καλουμένην κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, περὶ ἧς ὁ αὐτὸς Θουκυδίδης λέγει ὅτι «Δωριῆς τε ὁγδοηκοστῷ ἔτει (μετὰ Ἰλίου ἄλωσιν) ξὺν Ἡρακλειδαῖς Πελοπόννησον ἔσχον.»²

Τοιαῦται εἶναι αἱ ὁπῶς οὖν ἰσχυραὶ εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς περίπου ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς ἐνδεκάτης. Κορυφαῖ τινες γεγονότων καταποντισθέντων ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ σικαί τινες συμβεβηκότων ἀλλοιωθέντων ὑπὸ τοῦ μύθου, μόλις ἐπιτρέπουσι νὰ

(1) Α, XVIII.

(2) Α, XII.

σχεδιασθῇ ἔχνογραφία ἀτελής καὶ ἀμυδρά τῆς περιόδου ταύτης, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ζωγραφηθῇ εἰκὼν αὐτῆς πλήρης καὶ ἀκριβής. Μόνον περὶ τὰ τέλη, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια περιποιοῦσιν εἰς τὸν σκελετὸν ἐκεῖνον σάρκα, ψυχὴν καὶ λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀχαιῶν βίος.

Ὑπὸ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας χειραγωγούμενοι, θέλομεν περιγράψαι τὸν βίον τῶν Ἀχαιῶν περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης. Ὁ βίος οὗτος δὲν ἐδημιουργήθη διαμιᾶς· ἐκάστη τῶν προηγουμένων ἑκατονταετηρίδων συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Ὅθεν θέλομεν ἀνατρέχει ἐκ διαλειμμάτων εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους· ἀλλὰ περὶ τῆς βαθμιαίας ταύτης διασκευῆς ὀλίγαι μόνον καὶ ἀτελεῖς διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἐνδείξεις.

Οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας τὴν τε ἔννοιαν ὄντος ὑπερτάτου, δημιουργοῦ τοῦ παντός, καὶ τὴν ἀφορμὴν τοῦ καταμερισμοῦ αὐτοῦ εἰς ἰδίας ὑποστάσεις καὶ δυνάμεις. Εἶδομεν δὲ αὐτοὺς ἀνέκαθεν λατρεύσαντας παρὰ τῷ Διί, τὴν Γῆν, τὸν Οὐρανὸν καὶ ἴσως ἕτερά τινα φυσικὰ στοιχεῖα. Προϋόντος ὅμως τοῦ χρόνου, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων εἰς αἷς περιῆλλον πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, παρέλαβον παρ' αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῆς προσωποποιήσεως τοῦ θεοῦ καὶ αὐτὰ τὰ προσωποποιηθέντα θεῖα ὄντα, οἷον τὴν Ἀφροδίτην, τὴν Ἀρτεμιν, τὴν Ῥέαν, τὸν Ἡρακλῆ, τὸν Διόνυσον, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἀσφαλῶς ὅπως οὖν εἶναι γνωστὴ ἡ καταγωγή. Μετὰ μακρὰν δὲ καὶ

ἄδηλον θεολογικὴν ἐργασίαν, τὸ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦν θρησκευτικὸν σύστημα παρίσταται κατὰ τε τὸ σύνολον καὶ καθ' ἕκαστα τοσούτον διαφέρειν τῶν ἀνατολικῶν, ὥστε, μέχρι τῶν ἐσχάτως ἀποκαλυφθεισῶν εἰδήσεων, πᾶσα ἀρχαιοφυῆς συγγένεια τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκείθεν τοῦ Αἰγαίου δοξασιῶν ἡδύνετο νὰ λογισθῇ ἀνυπόστατος.

Αἱ διαφοραὶ εἶναι τῶν οὐσιώδεις καὶ καταφανεῖς, ἀλλ' ἐξηγοῦνται διὰ τῆς ιδιοφυίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἧς ἕνεκα εὐχερῶς μὲν ἐδέχθη τὰς ξενικὰς ἐκείνας δοξασίας, ὁλοσχερῶς δὲ ἐτροπαλόγησεν αὐτάς. Ὁ λαὸς οὗτος, ἡμιστὰ ὦν ἐπιρρέπης πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν, ἡγάπα τὸ εὐκρινές, τὸ ὁρατὸν, τὸ αἰσθητόν. Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον ὅτι δὲν ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ τὸ ἀσαφές, προτιμῶν νὰ βλέπῃ τὰ ὑποκείμενα τῆς λατρείας αὐτοῦ. Μετὰ βραχεῖς τινὰς δισταγμοὺς, προθύμως ἡσπάσατο τὴν προσωποποίησιν καὶ παντελῶς ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν ἀφανοῦς δημιουργοῦ τοῦ κόσμου ἀντίληψιν, ἥτις διετηρήθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ἀλλὰ μέχρι τινὸς παντοῦ ὅπου διεθλάσθη εἰς ἀναρίθμους θεοὺς. Ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Νουῦ εἶναι ὁ εἰς καὶ μόνος αὐτούσιος καὶ αὐθυπόστατος θεὸς, ὁ μόνος παραγωγὸς ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ καθ' ἑαυτὸν μὴ γεννηθεὶς. Παρὰ τοῖς Χαλδαίοις ὁ Ἰλλοὺ εἶναι ὁ ὕπατος θεὸς ἐξ οὗ παρήχθη τὸ ἀρχέγονον χάος, ἡ ἄμορφος ὕλη. Ἡ θέλης, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, διεχώρισε τὰ στοιχεῖα τοῦ χάους· τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ ἐπλήρωσε τὸ σύμπαν καὶ ἐνεψύχωσεν αὐτὸ καὶ διετήρησε τὴν ὑπὸ τοῦ λόγου ἰδρυθεῖσαν τάξιν. Παρὰ τοῖς Ἰρρανίοις ὁ *Ἀουραμασδᾶ* εἶναι ὁ μόνος θεός, ὁ φωταυγής, ὁ ἀκτινοβόλος, ὁ πάμμεγας καὶ πανάγαθος, ὁ πανυπερτέλειος καὶ παντοδύναμος, ὁ νοημονέστατος καὶ ὁ κάλλιστος. Ὁ θεὸς οὗτος εἶναι ἀποίητος, ἀλλ' ἐποίησε τὰ πάντα διὰ τοῦ λόγου.

Ὁ δὲ Ζεὺς εἶναι μὲν πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, εἶναι ὕπατος μῆστωρ, ἀλλὰ δημιουργὸς τοῦ κόσμου δὲν εἶναι. Ὁ κόσμος προὔπετέθη ὑπάρχων. Βραδύτερον ἢ ἔννοια τῆς κοσμογονίας προέκυψεν

εἰς μέσον παρὰ ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις, διατυπωθεῖσα κατὰ διάφορα συστήματα φυσικὰ καὶ μεταφυσικὰ, τὸ ζήτημα ὁμῶς τῆς δημιουργίας οὐδέποτε εἰσεχώρησεν ἐν τῷ πρακτικῷ θρησκευματι.

Ἡ προσωποποιήσις κατίσχυσε λοιπὸν ἐν Ἑλλάδι καθὸ θεραπείουσα μίαν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς, παντελῶς δὲ ἀνεμορφώθη ὑπείκουσα εἰς ἐτέρας ἠθικὰς αὐτῶν διαθέσεις. Οἱ ἐπήλυδες θεοὶ ἀπεικάζοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ τὸ τερατωδέστερον. Παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις λ. χ. ὁ κρόνιος τῶν θεῶν πατήρ, ὁ Ἀποῦ, φέρει ἐπὶ τῶν μνημείων μορφὴν ἀνθρώπου ἔχοντος οὐρὰν ἀετοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ σῶμα καταπίπτει ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ τῶν νεφρῶν· ὁ Βέλ-Μαρδοῦκ (Ζεὺς) εἰκονίζεται ἐν σχήματι ἰχθύος φέροντος ὑπερκειμένην ἀνθρώπου προτομήν· ὁ Νεργάλ (Ἄρης), ἐν εἰδει λέοντος ἔχοντος κεφαλὴν ἢ προτομήν ἀνθρώπου· ὁ δὲ Νουᾶ, (Ἀπόλλων), ὡς δαίμων πτερωτός.¹ Ὑπετυποῦντο μὲν ἐνίοτε καὶ ἀπλῶς ὡς ἄνθρωποι, οἷον ἡ τῶν Βαβυλωνίων Ἀφροδίτη Ζαρναπίτ, ἡ αὐτὴ θεὰ τῶν Φοινίκων, Ἀστάρτη, καὶ ἡ θεὰ τῆς Ἐφέσου, ἀλλ' ἐν μορφῇ ἀνθρωπίνῃ δυσειδεῖ. Τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ τὸ ὁποῖον ληληθότως ἐνεφώλευεν ἀνέκαθεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἀρίων, ἀπέκρουσε τὰς τοιαύτας παραστάσεις, οὐδ' ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἐπήλυδας τὸ τῆς ἰθαγενείας δικαίωμα εἰμὴ ἀφοῦ ἐκάθηρεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τερατωδίας ἐκείνης καὶ δυσμορφίας. Ὁ Ζεὺς τῶν Ἀρίων πολὺ πρὶν ἢ ὁ Φειδίας ποιήσῃ ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸ θεοεἰκελὸν αὐτοῦ ἄγαλμα, παρεστάθη ἐν τῇ Ἰλιάδι τοσοῦτον ὑπερμενῆς ἄμα καὶ καλλιπρεπέως ὥστε ὅτε ὁ Πάναϊνος ἠρώτησε τὸν ἀριστοτέχνην πρὸς τί παράδειγμα μέλλοι ποιεῖν τὴν εἰκόνα, οὗτος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποδείξῃ τὸν σεμνὸν τύπον ὃν ὁ ποιητὴς προεκάλει τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ν' ἀντιγράψῃ.

Ἡ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὄφρ' οὐσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χεῖται ἐπεβρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

(1) Μασπερώ, σελ. 146-147.

Οὐδ' ἐπερίμενον οἱ Ἕλληνες τὰ ιδεώδη καλλιτεχνήματα τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Σκόπα ἵνα μετασχηματίσωσι τὴν Ἀστάρτην τῶν Φοινίκων εἰς φιλομειδῆ Ἀφροδίτην, τὴν δὲ πολύμαστον θεὰν τῆς Ἐφέσου εἰς ἀγνὴν καὶ εὐστέφανον Ἀρτεμιν. Ἐν γένει δὲ ἡ προσωποποιήσις ἐν Ἑλλάδι διετυπώθη διὰ μόνης τῆς καλλι-
στης ἀνθρωπίνης μορφῆς καὶ ἀπεδόθη εἰς τοὺς θεοὺς ἡ ἐκάστῳ αὐ-
τῶν προσήκουσα ιδεωδεστάτη ἀντίληψις τῆς περὶ τοῦτο τελειότητος.

Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς μεγαλοπρεπείας, τοῦ κάλλους καὶ τῆς χάριτος περιεσώθησαν μὲν λεῖψανά τινα μορφῶν αἵτινες ἀνακαλοῦσι τοὺς τύπους τῶν ἀνατολικῶν θεοτήτων, οἷον Χίμαιρα, Ἀρπυιαι, Γοργὼ καὶ τινα ἄλλα, αἱ παραστάσεις ὅμως αὐταὶ δὲν εἰκονίζον ἐν Ἑλλάδι θεοὺς, ἀλλ' ὄντα τραγελαφικὰ καὶ φοβερά, τὰ ὅποια ἐν τούτοις ἦσαν ὑποδεέστερα τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ ὑπ' αὐτοῦ κατε-
βάλλοντο.

Οἱ δὲ θεοὶ παρασταθέντες ἅπαξ ἐν τῇ καλλίστῃ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, ὑπελήφθησαν λεληθότως ὡς ὑπερτέλειοι ἄνθρωποι. Ἡ ὁμὰς τῶν θείων ὄντων ὑπετυπώθη βαθμηδὸν ὡς κοινωνία ἀνθρώπων ἀνωτέρας τινὸς φύσεως. Εἰς τοὺς θεοὺς ἀπεδόθησαν ἅπαντα τὰ πάθη καὶ ἅπαντα τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν μείζονι, ὑπερβαλλόντως μείζονι μέτρῳ. Ὁ πάλαι ποτὲ εἰς καὶ μόνος ἀναρ-
χος τῶν Ἀρίων θεός, ὁ κρονίων Ζεὺς, παρ' ὀλίγον ὅλως ἤδη ἐξαν-
θρωπισθεὶς, ἐγένετο μὲν Κρονίδης, υἱὸς τοῦ ἐκδηλοῦντος τὴν ἀρχαιο-
τητα αὐτοῦ ἀκαταμετρήτου χρόνου, καὶ Πέας, τῆς ἐξ Ἀσίας ἐποικισάσης μητρὸς τῶν θεῶν, ἐκτήσατο δὲ ἀδελφοὺς καὶ ἀνα-
ρίθμους γόνους. Ἡ Ἥρα ἐγένετο γυνὴ φιλόνηκος καὶ ζηλότυπος. Οἱ θεοὶ ἐκάθηντο ἐπὶ χρυσοῦ δαπέδου, ἡ Ἥβη οἶνοχόει αὐτοῖς νέκταρ, τὰ δὲ συμπόσια αὐτῶν ἐφαίδρυνον ὁ μὲν Ἀπόλλων διὰ περικαλλοῦς φόρμιγγος, αἱ δὲ Μοῦσαι διὰ καλῶν ᾠμάτων. Οἱ θεοὶ ἔζων ὡς θνητοὶ ἄνακτες, καὶ προσηγορεύοντο ὡς οὗτοι, ἀνα-
κτες. Ὁ Ζεὺς συνεχάλει αὐτοὺς εἰς ἀγοράν. Εἰς τὸν κατὰ τοῦ

Ἰλίου πόλεμον ἄλλοι μὲν τῶν θεῶν ἦσαν σύμμαχοι τῶν Ἑλλήνων, ἄλλοι δὲ τῶν Τρώων. Οἱ θεοὶ παρεστάθησαν εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κρόνου. Θεοὶ ἐγένων ἀπὸ θνητῶν γυναικῶν· θεαὶ ἔτικτον ἀπὸ ἀνδρῶν θνητῶν. Ἡ παρομοίωσις προήχθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ θεοὶ ἠδύναντο νὰ τραυματισθῶσι δι' ἀνθρωπίνων ὅπλων καὶ τραυματισθέντες ἔπασχον ὅπως οἱ ἀνθρωποὶ ὀδύνας. Ἐν μόνον ἐκέκτηντο προσὺν παντελῶς ἀλλότριον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· οἱ θεοὶ ἦσαν ἀθάνατοι, καὶ ἐκ τοῦ ὅλως ιδιάζοντος αὐτοῖς προσόντος τούτου ἐξεπήγαγεν ἡ αἰδῖος αὐτῶν ἐπὶ τοῦ κόσμου κυριαρχία.

Ὑποφαίνονται μὲν ἐν τῇ θεολογίᾳ ταύτῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀρχεγόνου ὑποτυπώσεως, ἥτοι τὰ στοιχεῖα, αἱ δυνάμεις, αἱ περιπέτειαι τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου· ὁ οὐρανός, ὁ αἰθήρ, ὁ ὠκεανός, ἡ θάλασσα, ἡ γῆ, ἡ γονοποιὸς δύναμις, ὁ ἥλιος, ἡ ἠώς, ἡ σελήνη, οἱ πλανῆται, οἱ ποταμοὶ, τὰ ὄρη, ὁ πόλεμος, ἡ ἔρις, ὁ θάνατος, ὁ ὕπνος, τὸ κράτος, ἡ μοῖρα, ἡ ἄτη, ἡ λιτὴ, ἡ ὄσσα. Ἄλλ' αἱ ἀντιλήψεις αὗται ἀπέβησαν διὰ τοῦ χρόνου ὅλως δευτερεύουσαι. Οἱ πρωτεύοντες θεοὶ, οἱ διέπόντες τὴν τάξιν καὶ τὰς τύχας τοῦ κόσμου τούτου, δὲν ἐλατρεύθησαν ἐπὶ τέλους εἰμὴ ὡς πρόσωπα τὰ ὅποια εἰκονίζον οὐχὶ τὸν φυσικὸν ἢ τὸν ἠθικόν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἀνθρώπινον κόσμον· κόσμον ὅμως συγκείμενον ἐξ ὄντων ὑπερανθρώπων, ὧν τὰ πάθη ὅσα εἶχον κοινὰ πρὸς τοὺς θνητοὺς, εἰς οὐδέν· ὑπεβάλλοντο θεσμὸν ἢ νόμον.

Ἐὰν εἰς τοιαύτας μόνον ἀντιλήψεις περιωρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, τὸ θρήσκευμα αὐτῶν δὲν ἤθελεν εἶναι θρήσκευμα, διότι ἤθελε στερεῖται τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἀπαραίτητον προσὸν πάσης θρησκευτικῆς δοξασίας· καὶ ἀκατάληπτον ἤθελεν ἀποβῆ πῶς ὑπὸ τὸ κράτος τοιαύτης θεῶν κυβερνήσεως κατωρθώθη νὰ διαπλασθῇ ἔθνος τὸ ὅποιον ἔτι ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων παρίστησιν ἡμῖν τὰς μᾶλλον ἀξιαγάστους ἀρετάς. Ἄλλ' εἰς τὴν

προεδρεῖαν τοῦ θεολογικοῦ τούτου συστήματος ἐκλήθη ὡς ὑψιστος καὶ ὑπατος θεὸς, ὁ πάλαι ποτὲ εἰς καὶ μόνος δημιουργὸς καὶ ἰθύν-
 τωρ τοῦ κόσμου τούτου Ζεὺς. Ὁ Ζεὺς ἐκεῖνος εἶχε μὲν ἀποβάλλει
 τὴν ιδιότητα τοῦ δημιουργοῦ, εἶχε προσωποποιηθῇ, εἶχεν ἐξανθρωπι-
 σθῇ, ἀλλὰ ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει διέσωζεν ἔτι πολλὰ τῶν προσόν-
 των τῆς θείας παντοδυναμίας. Ὁ ποιητὴς εἰκόνισεν εὐκρινέστατα
 ἑκατέραν τῶν δύο τούτων φύσεων τοῦ θεοῦ. Ποῦ μὲν λέγει αὐτὸν
 ἑξομολογούμενον εἰς τὴν Ἥραν τοὺς ποικίλους αὐτοῦ ἔρωτας μετὰ
 τῆς ἀλόχου τοῦ Ἰξίονος, τῆς καλλισφύρου Δανάης, τῆς τηλεκλει-
 τοῦ κόρης τοῦ Φοίνικος, τῆς Σεμέλης, τῆς Ἀλκμήνης, τῆς καλ-
 λιπλοκάμου Δήμητρος, τῆς ἐρικυδοῦς Λητοῦς· ἢ ἱστορεῖ πῶς ποτε
 ἡ Ἥρα, ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἐπεχείρησαν νὰ δέσωσιν αὐ-
 τόν, ὅτε ἡ Θέτις ἐκάλεσε τὸν ἑκατόγχειρα Βριάρεων καὶ ἀπέλυσε
 διὰ τούτου τῶν δεσμῶν τὸν Δία· ἢ ἄλλα πολλὰ παρίστησιν αὐτὸν
 πάσχοντα, τὰ προσήκοντα μᾶλλον εἰς τὴν ἀσθενῆ ἀνθρωπίνην φύ-
 σιν. Ποῦ δὲ ἀποδίδει αὐτῷ θεῖαν ὄντως μεγαλειότητα. Ὁ Ζεὺς
 ὀρίζει τὰ προσόντα καὶ ἐξελέγχει τὰς πράξεις τῶν ἄλλων θεῶν,
 σύμπαντες δὲ οἱ ἄγῳνες αὐτῶν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον δύνανται νὰ
 ἐλαττώσῃσι τὸ κράτος ἢ νὰ ἀναβάλλωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θελή-
 σεως αὐτοῦ. Τὸ φοβερὸν νεῦμα δι' οὗ ἐπικυροῖ τὰ δόξαντα αὐτῷ,
 οὔτε ἀνάκλησιν οὔτε παρακοὴν ἐπιδέχεται. Καθὼς δὲ ἡ δύναμις
 αὐτοῦ εἶναι ἀκαταμάχητος, οὕτω καὶ ἡ σοφία ἀνεξερεύνητος. Αὐ-
 τὸς κρατεῖ τὰ χρυσᾶ τάλαντα εἰς τὰ ὅποια σταθμῶνται αἱ τύχαι
 τῶν ἔθνων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου αὐτοῦ
 ἴστανται δύο πίθοι ἀπὸ τῶν ὁποίων οὗτος ἐξάγει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ
 κακὰ δι' ὧν καθιστᾷ ἡδεῖαν ἢ ἐπώδυνον τὴν ὑπαρξίν τῶν θνητῶν.
 Οἱ νόμοι οἱ ἀνθρώπινοι ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτοῦ ἔχουσι τὸ κύρος·
 οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ λαμβάνουσι τὸ σκῆ-
 πτρον· αὐτὸς εἶναι ὁ προστάτης τῶν κοινωνικῶν δικαίων, ὁ ἔφορος
 τῆς τῶν συμβολαίων ἐκτελέσεως, τῆς τῶν ὀρκῶν τηρήσεως· αὐτὸς
 τιμωρεῖ τὴν προδοσίαν, τὴν ὕβριν, τὴν ὠμότητα· ὁ ξένος καὶ ὁ

ἐκείτης διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προστασίαν· ὁ φραγμὸς τῆς οἰκίας ἀνατίθεται εἰς τὴν φύλαξιν αὐτοῦ, ἡ δὲ ἀποποίησης ἢ κατάρχεσις τῆς φιλοξενίας δεινῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδικεῖται. Τὸ αἰώνιον ζήτημα τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς θείας προνοίας μετὰ τῆς ἐλευθερίας βουλήσεως, δὲν ἐλύθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς θεολογίας· ἀλλ' ἐτίθη ὑπ' αὐτῆς, ὡς ὑποφαίνεται ἐν τῇ ἀντιλήψει τῆς Μοίρας, ἥς τὴν ἐνέργειαν οὐδ' αὐτὸς ὁ θεὸς θέλει ἢ δύναται νὰ ἀναχαιτίσῃ.¹

Αἱ δύο αὗται εἰκόνες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι πρὸς ἀλλήλας· καὶ ὅμως αἱ ἐμπνεύσασαι αὐτὰς ἀντιλήψεις ἠδυνήθησαν νὰ συνυπάρξωσι χωρὶς νὰ συνεπαγάγωσι τὴν κατὰ λυσιν παντὸς ἠθικοῦ νόμου. Τὸ αἶσθημα προνοίας ὑπερτάτης, συντηρούσης καὶ κυβερνώσης τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ κόσμου τούτου τάξιν, δὲν ἐξέλιπε ποτὲ ἀπὸ τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ τοῦ ἔθνους τούτου. Ἐὰν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, ἣν κοινὴν ἔσχε πρὸς ἅπαντα τὰ ἔθνη τῆς ἀρχαιοῦς ἐξαιρέσει τοῦ ἐβραϊκοῦ, δὲν ἔσχυσε νὰ συντηρήσῃ τὴν ἐνότητα τῆς δυνάμεως ἐκείνης καὶ κατεμέρισεν αὐτὴν εἰς τὰ διάφορα τῆς φύσεως στοιχεῖα· ἐὰν διὰ τῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν σχέσεως παρεδέξατο τὴν προσωποποίησιν τῶν στοιχείων τούτων· ἐὰν διὰ τὴν ἔμφυτον αὐτῷ φιλοκαλίαν ἀπέδωκεν εἰς τὰ πρόσωπα ταῦτα τὴν τελειοτάτην ἀνθρωπίνην μορφήν· ἐὰν, ἀφοῦ ἐπλήρωσεν οὕτω τὸν Ὀλυμπον αὐτοῦ ἀνθρωποειδῶν ὄντων, ἔπειτα, ὑπεῖκον εἰς τοὺς νόμους τῆς λογικῆς καὶ φερόμενον ὑπὸ τῶν πτερῶν τῆς φαντασίας, παρέστησε τοὺς θεοὺς ἐκείνους ἀξίους ἐν πολλαῖς τοῦ ἐλέους τῶν ἀνθρώπων· ἐὰν ἐν ἐνὶ λόγῳ διὰ τῆς ἀλληλουχίας ταύτης τῶν τε ἀδυναμιῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρετῶν προέκυψεν ἐπὶ τέλους εἰς μέσον θεῖος κόσμος ὃν δεινὴ ἐλυμαίνετο ἠθικὴ ἀναρχία, ὁ κυκεὼν οὗτος

(1) Ἰλ. II. 433 καὶ ἐπ. Ὀδυσ. Γ. 236—238. Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν χωρίων τούτων ὁ Ζεὺς διστάζει νὰ σώσῃ τὸν Σαρπηδόνα ἀπὸ τοῦ θανάτου· ἐν τῷ δευτέρῳ λέγεται ὅτι οὐδ' οἱ θεοὶ αὐτοὶ δύνανται ν' ἀπαλλάξωσι τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς Μοίρας.

ἔσώθη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς διὰ τῶν περιλιπομένων δυνάμεων τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν ἐνιαίαν Πρόνοιαν Διός. Αἱ κολοσσιαῖαι διαστάσεις ἃς ἔλαβον τὰ πάθη τῶν θεῶν, ὑπελήφθησαν ὡς ἀναπόδραστα παρακολουθήματα τῆς ὑπερφύας αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἡλάττουσιν τὴν πρὸς αὐτοὺς εὐλάβειαν τῶν θνητῶν, ὧν ἡ μεμετρημένη φύσις δὲν ἐτόλμα νὰ ὑπολάβῃ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τοῦ ἀσθενοῦς αὐτῆς βίου, οὐδὲ νὰ δικαιολογήσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἑαυτῆς ἡθικὴν ἀσθενείαν. Οἱ συντηρητικοὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας νόμοι οὓς ἔθετο καὶ καθ' οὓς ἔκρινεν ὁ ὕπατος τῶν θεῶν, ἐτήρησαν πάντοτε τὸ κύρος αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων φιλόσοφοι καὶ κωμικοὶ ποιηταὶ κατεδίκασαν καὶ ἐχλεύασαν τὰς δοξασίας ἐκεῖνας. Ἡ ἀσέβεια ὅμως αὕτη εὐαρίθμων ἀνδρῶν δὲν διέσεισε τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς πίστιν τῶν πολλῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἐξοχωτέρων Ἑλλήνων. Ὁ Πίνδαρος ἐπρέσβευεν ὅτι «τὸ λοιδορῆσαι θεοὺς ἐχθρὰ σοφία.»¹ Ὁ Πλάτων ἔλεγε περὶ τῶν ἀντιστρατευομένων κατὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος θρησκευματος, «ἀκρατεῖα μόνον ἡδονῶν τε καὶ ἐπιθυμιῶν ἐπὶ τὸν ἀσεβῆ βίον ὁρμαίνει τὰς ψυχὰς αὐτῶν.» Ὁ Φειδίας εἰκόνιζε τὸν Δία κατὰ τὸν ὁμηρικὸν τύπον. Εἰς δὲ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην οἱ Λακεδαιμόνιοι προετίμησαν νὰ ἀπολέσωσιν ἀπρακτοῦντες πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας μᾶλλον ἢ νὰ ἐξορμήσωσι κατὰ τῶν πολεμίων πρὶν γείνωσι τὰ σφάγια χρηστά· ὥστε θαρρούντως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁμηρικῆς θεολογίας διέπραξε τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν τῇ ποιήσει, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ.

Ἡ θεολογία αὕτη ὑπῆσθη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὐκ ὀλίγας τροποποιήσεις καὶ προσθήκας. Ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ οὐδεμίαν ἔχουσι παρ' Ὀμήρῳ γενεαλογικὴν σχέσιν πρὸς τὸν Κρόνον

(1) Ὀλυμπιον. Θ, 37—38.

καὶ τὴν Ῥέαν, ἐνῶ ἐν τῇ ἡσιοδικῇ θεογονίᾳ λέγονται γονεῖς αὐτῶν. Κατόπιν δὲ οἱ Ὀρφικοὶ εἶπον θεὸν πρωτογενῆ τὸν διφυῆ Φάνητα, ἢ Μῆτιν, ἢ Ἡρικαπαῖον, ὅστις παρήγαγε τὸν κόσμον καὶ φέρων σπέρμα θεῶν ἐγέννησε τὴν Νύκτα, ἐξ αὐτῆς δὲ τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Γῆν. Οὕτω, ἀντὶ τῶν δύο ὁμηρικῶν, ἐγένοντο βαθυμυθὸν τέσσαρες θεῶν δυναστεῖαι· ἡ τοῦ Φάνητος, τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Κρόνου, τοῦ Διός. Ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἡ Τηθύς εἶναι ἐν τῇ Ἰλιάδι τοσοῦτον σεβαστοὶ ὥστε περὶ Ὠκεανοῦ λέγεται ὅτι ἦτο «θεῶν γένεσις καὶ γένεσις πάντεςσι τέτυκται,»¹ ἡ δὲ ἡσιοδικὴ θεογονία καταβιβάσασα αὐτὸν ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀξιώματος, κατέλεξε σὺν τῇ συζύγῳ μεταξὺ τῶν πολλῶν τέκνων τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς.²

(1) Ξ, 201, 246, 302.

(2) Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη δὲν φαίνεται ὁ Ὠκεανὸς ἔχων πραγματικὸν κράτος ἀνάλογον τοῦ ἀποδιδόμενου αὐτῷ προσόντος τῆς γενέσεως τῶν θεῶν καὶ πάντων τῶν πραγμάτων. Τὰ τοῦ κόσμου διέπονται ὑπὸ θεῶν ἐτέρων, προϊστάμενου τοῦ Διός, ὅστις πρὸς τοὺς ἄλλοις ὑμνεῖται ὡς πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἡ Τηθύς εἶναι ἔκτοτε θεοὶ ἀδρανεῖς· καὶ ὁμοίον τι συμβαίνει εἰς τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Γῆν. Ἀμφότερα τὰ ζεύγη δι' οὐδεμιᾶς γενεαλογίας συνδέονται μετὰ τῶν Ὀλυμπίων, καὶ σώζουσι μὲν τιμὰς τινάς, ἀλλὰ διατελοῦσιν οὕτως εἶπειν ἐν ἀργίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἑλληνικὴ θεολογία διήλθε διὰ πολλῶν περιπετειῶν πρὶν ἢ ἀπολήξῃ εἰς τὸν ἐξανθρωπισμὸν τοῦ Διός καὶ τῶν περὶ αὐτὸν θεῶν, ἐκ τῶν προειρημένων ἐπιτρέπεται νῦν ἔξαχθῆναι τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, ὁ Ὠκεανὸς καὶ ἡ Τηθύς, ἦσαν ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἤδη ναυαγία τινα μᾶλλον προηγουμένου καὶ ἀπρηχαιωμένου συστήματος, ἐκ διαλειμμάτων μόνον ἀναφαίνόμενα, τάχιστα δὲ ἀφανιζόμενα. Καὶ ἡ μὲν λατρεῖα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς ὡς φυσικῶν στοιχείων, συναπεκομίσθη ὑπὸ τῶν Ἀρίων ἐκ τῶν προτέρων αὐτῶν οἰκήσεων, οὐχὶ ὁμοῦ καὶ ἡ τῶν δύο ἄλλων θεῶν. Ὁ Ὠκεανὸς εἰκονίζεται παρ' Ὀμήρῳ ὡς ποταμὸς βαθύβροτος καὶ βαθύκολπος, περικλύζων ἅπασαν τὴν γῆν. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι οἱ Ἀριοὶ οὐ μόνον ἐν τῇ μεσογείῳ αὐτῶν πατρίδι δὲν ἠδύναντο νῦν λατρεύουσι τὸν Ὠκεανόν, ἀλλ' οὐδὲ ἤμα ἐν Ἑλλάδι ἀφικόμενοι, ἅτε μηδεμίαν ἔχοντες ἔτι ἔννοιαν περὶ τοῦ ὅλου τῆς γῆς σχήματος. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὴν πρώτην περὶ Ὠκεανοῦ ἀντίληψιν ἔλαβον ἀφ' οὗ περιήλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Φοινίκας καὶ τοὺς Αἰγυπτίους· ὅτε δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου διεσκέδασαν τὰ τελευταῖα αὐτῶν θεολογικὸν σύστημα, παραλιπόντες τὸ ἀφανὲς ἐκεῖνο εἰς αὐτοὺς τῆς γῆς περίζωμα, προετίμησαν ἀντ' αὐτοῦ τὴν ὁρατὴν θάλασσαν, ἣν ἐπροσωποποίησαν διὰ τοῦ Ποσειδῶνος.

Οἱ Κύκλωπες οὔτινες παρίστανται ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ὡς υἱοὶ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τευκτῆρες τοῦ κεραυνοῦ, οὐδὲν τούτων εἶναι παρ' Ὀμήρῳ. Ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι οὐδόλως μνημονεύονται, ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα δὲ εἶναι ἀθέμιστοι καὶ πελώριοι ποιμένες καὶ ἀνδροφάγοι, μηδὲν κοινον ἔχοντες πρὸς τοὺς Κύκλωπας τοῦ Ἡσιόδου εἰμὴ τὸν ἕνα ἐν τῷ μετώπῳ κυκλοτερῇ ὀφθαλμόν. Ἐκ τῶν τριῶν Ἐκατογχείρων τῆς ἡσιοδικῆς θεογονίας, ὁ Ὅμηρος δὲν μνημονεύει εἰμὴ μόνον τοῦ Βριάρεω· καὶ τούτου οὐχὶ ὡς υἱοῦ τοῦ Οὐρανοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ οὐχὶ ὡς βοηθῆσαντος τὸν Δία ἐν ἀγῶνι τινι κατὰ τῶν Τιτάνων, ἀλλὰ ὡς σώσαντος αὐτὸν ποτὲ ἐκ τινος ἐπιβουλῆς τῆς Ἥρας, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἐν τῇ ὁμηρικῇ θεολογίᾳ οὐ μόνον ὁ Οὐρανὸς δὲν λέγεται προκάτοχος τοῦ Κρόνου καὶ τοῦ Διὸς, ἀλλὰ καὶ τὰ μεταξὺ τοῦ Κρόνου καὶ τοῦ Διὸς δὲν ἔχουσιν ὅπως παρεστάθησαν βραδύτερον. Ὁ Κρόνος δὲν κατέφαγε τὰ τέκνα αὐτοῦ· ὁ Ζεὺς εἶναι πρεσβύτατος τῶν υἱῶν τοῦ Κρόνου, οὐχὶ ὁ νεώτατος. Οἱ παῖδες τοῦ Κρόνου συζῶσι μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς Πέας. Ὁ Ζεὺς κατέκλεισε μὲν τὸν Κρόνον εἰς τὸν Τάρταρον, ἡ δὲ Πέα παρέδωκε τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἥραν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Ὠκεανοῦ, ἀλλ' οὐδόλως ὑποφαίνεται ὅτι ταῦτα πάντα συνδέονται μετὰ φοβεροῦ τινος κατὰ τῶν Τιτάνων ἀγῶνος. Παρ' Ὀμήρῳ ἡ μὲν Ἀφροδίτη λέγεται οὐχὶ παραχθεῖσα ἐκ τοῦ ἄφροῦ τῆς θαλάσσης ὡς παρ' Ἡσιόδῳ, ἀλλὰ θυγάτηρ τοῦ Διὸς· ἡ δὲ Ἑστία, ἥτοι ὁ χῶρος τῆς οἰκίας ἐν ᾧ ἴσταντο οἱ ἐφέστιοι θεοί, ἐλογίζετο μὲν ἱερὰ καὶ ἐπεμαρτύροντο αὐτὴν εἰς κύρωσιν τῶν λεγομένων, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Δία καὶ πρὸς τὴν ξενίαν τράπεζαν, οὐδαμοῦ ὅμως λέγεται θεὰ ὡς παρ' Ἡσιόδῳ, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον θυγάτηρ τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Πέας. Εἰς τῶν χαριεστᾶτων μύθων τῆς ἡσιοδικῆς θεογονίας, καθ' ὃν ὁ Προμηθεὺς, κλέψας τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ, τοσαῦτα μὲν ἔπαθε παρὰ Διὸς, τοσούτων δ' εὐεργεσιῶν πρόξενος ἐγένετο τοῖς ἀνθρώποις, οὐδόλως ἀναφαίνεται ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ· καίτοι ἡ

λέξις προσηθεὺς ἐν τῇ συγγενείᾳ αὐτῆς πρὸς τὸ πῦρ, ἥτο, ὡς φαίνεται, μία ἐξ ἐκείνων ἃς οἱ Ἄριοι συνεπήγαγον ἐκ τῶν πρῶτων αὐτῶν οἰκήσεων. Ἡ λέξις αὕτη ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τοὺς Ἰνδολόγους, πρὸς τὴν σανσκριτικὴν pramatyus, παραγομένην ἐκ τῆς λέξεως pramantha, ἥτις σημαίνει τὸν «ποριζόμενον πῦρ διὰ τῆς προστριβῆς.» Μέχρι τῆς σήμερον δὲ μεταχειρίζονται ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἵνα ἀνάψωσι τὴν φλόγα τοῦ θυσιαστηρίου, τεμάχιον ξύλου, ἔχον ἐν τῷ μέσῳ ὁπὴν ἐντὸς τῆς ὁποίας περιδινούσιν ἕτερον ξύλον, καλούμενον pramantha.¹

Τοιαῦται εἶναι αἱ κυριώταται μεταβολαὶ ὅσας ὑπέστη βραδύτερον ἢ ὁμηρικὴ θεολογία, τῆς ὁποίας ὁμως οὐδαμῶς ἐσαλεύθησαν ὡς ἐξ αὐτῶν αἱ θεμελιώδεις βάσεις.

Ὁ Ὅμηρος δὲν συγκαταλέγει μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος Κῆρας, Λέλεγας, Λυκίους, Αἰγυπτίους, Φοίνικας, Μινύας,² οὓς ἅπαντας εἶδομεν ἐποικήσαντας καὶ κατασταθέντας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Τοῦτο οὐδὲν ἔχει τὸ δυσεξήγητον. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ὕμνησαν χρόνους καθ' οὓς οἱ ἄλλοδαποί ἐκεῖνοι εἶχον ἤδη συγχωνευθῇ ἐντὸς τῶν ἰθαγενῶν· ὅθεν ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος τὰ ὀνόματα τὰ ὅποια τότε ἔφερον καὶ τὰ ὅποια βλέπομεν ἐπικρατοῦντα δι' ὅλης τῆς μετέπειτα ἱστορίας τοῦ ἔθνους τούτου. Οὐδεμίαν δὲ ἀναφέρει ὁ ποιητὴς διαίρεσιν αὐτῶν εἰς φυλάς, καὶ δὴ εἰς τέσσαρας φυλάς· Δωριεῖς, Αἰολεῖς, Ἴωνας καὶ Ἀχαιοὺς. Ἀχαιοὺς λέγει ἢ μοῖρᾶν τινα τῶν κατοίκων τῆς Φθίας, ἢ σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν· Αἰολέων οὐδὲν μνημονεύει, Ἴωνων δὲ ἅπαξ μόνον, καὶ ἐν αὐτῷ ὁμως τούτῳ τῷ χωρίῳ οἱ

(1) Πρόχειρος καὶ ἀκριβὴς ἀνακεφαλαίωσις τῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γραφέντων εὐρίσκεται εἰς τὴν Mythologie de la Grèce antique τοῦ Decharme, σελ. 245—252.

(2) Δὲν ἀναφέρει εἰμὴ σποραδικῶς τοὺς Φοίνικας, ὡς ναύτας, ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους, ὀνομάζει δὲ Μινύειον τὴν πόλιν τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ τινα ἐν Ἠλιδι ποταμόν.

Ἰσθμῶν δὲν περὶστανται ὡς φυλὴ, ἀλλὰ ὡς ἑτερόν τι τῶν Ἀθηναίων ὀνόμα, οὐ χρῆσις γίνεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων διαφόρων ἄλλων χωρῶν, καὶ ἰδίως τῶν Βοιωτῶν, τῶν Φθίων, τῶν Λοκρῶν καὶ τῶν Ἑπειῶν.¹ Τελευταῖον Δωριεῖς ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι δὲν ὀνομάζονται, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἅπαξ, καὶ τοῦτο ἐν Κρήτῃ, οὐχὶ ἐν Ἑλλάδι, εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ.

Εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μὲν τοιαύτη φυλετικὴ διακρίσις τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἔκτοτε ὑφίστατο, ὃ δὲ ποιητῆς, ὁ τοσοῦτον ἀκριβολογῆσας περὶ τὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων τούτων, μόνον τὸ σπουδαιότατον ἐκεῖνο γεγονὸς ἀπεσιώπησεν; Ἀλλ' οἱ Ἀχαιοὶ δὲν περιεστάλησαν εἰς τὰς βορειοδυτικὰς τῆς Πελοποννήσου παραλίας εἰμὴ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς πανελληνίου αὐτῶν ἡγεμονίας. Δωριεῖς δὲ καὶ Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς δὲν ἐπεφάνησαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἱστορίας εἰμὴ οἱ μὲν πρῶτοι ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, οἱ δὲ ἕτεροι ἐπὶ τῶν μεγάλων εἰς Ἀσίαν ἀποικίσεων. Ὁ κατακερματισμὸς λοιπὸν τοῦ ἔθνους εἰς φυλὰς ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τοῦ κατακερματισμοῦ τοῦ ἀχαικοῦ κράτους. Δωριεῖς δὲ καὶ Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς οὔτε ἐφάνησαν, οὔτε ἠκούσθησαν ἐπὶ τοῦ μακραίωνος χρόνου καθ' ὃν διεπλάσθη ὁ θρησκευτικὸς, ὁ κοινωνικὸς, ὁ ἠθικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς ἐκεῖνος βίος ὅστις, φέρων τὸ ὄνομα τῶν Ἀχαιῶν, ἀπετέλεσε τὰς θεμελιώδεις ἀφορμὰς ἅπαντος τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ καὶ ἐδημιούργησε τὰ ἀθάνατα ἔπη, πρὸς ἃ οὐδὲν κοινὸν ἔχουσιν αἱ ἄλλαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους φυλαί· ὥστε ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἄρχεται ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ οὐχὶ ἀπὸ Δωριέων, Ἰώνων, Αἰολέων, ὡς πολλάκις παρεστάθη ἔκπαλαι καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Καθὼς δὲ τὸ ἔθνος δὲν διηρεῖτο ἔτι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς

(1) Ἰλ. N, 685. Bergk, Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Γραμματολογίας, σελὶς 609, σημ. 175.

διακεκριμένας ἀπ' ἀλλήλων φυλάς, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν ἐσχίζετο εἰς ὠρισμένας διαλέκτους. Τῆς γλώσσης ταύτης τὰς ἀφορμὰς συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν οἱ Ἄριοι ὅτε κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας. Ἀνέπτυξαν δὲ αὐτὰς ἐνταῦθα προϊόντος τοῦ χρόνου κατὰ τὰς ἐκάστοτε παραγομένας ἀνάγκας τῆς βαθμιαίας αὐτῶν ἐν τῷ βίῳ προκοπῆς. Καὶ ἐγένετο μὲν ἡ ἀνάπτυξις αὕτη κατὰ νόμους ὀργανικοὺς καὶ αἰσθητικοὺς ὅπως αὐτοῖς ἰδιάζοντας· ἀλλὰ εἰς τὴν ὕλικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους ἐπίδοσιν συνετέλεσαν ἰδίως αἱ σχέσεις πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς δυτικομεσημβρινῆς Ἀσίας καὶ τῆς βορειανατολικῆς Λιβύης. Ὅθεν φυσικῶς τῷ λόγῳ οἱ Ἄριοι τῆς Ἑλλάδος παρέλάβον παρὰ τῶν ξένων τούτων πρὸς τοῖς ἄλλοις οὐκ ὀλίγα τῆς γλώσσης στοιχεῖα. Τινὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων τῶν μετὰ τοῦ θρησκείματος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνδεομένων, ἦσαν ὀθενεῖα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Μελικέρτην, τὸν Μάκκαρα, τὸν Μάκηριν. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἠπόρησεν ἀκούσας ἐν Κύπρῳ, ἐν Φοινίκῃ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἁδόμενον τὸ ἄσμα τοῦ Λίνου, τοῦ ὁποίου μνεῖα ἤδη γίνεται ἐν τῇ Ἰλιάδι.¹ καὶ παρὰ μὲν τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Λίνος ἐκαλεῖτο Μανέρως, παρεισχυθεὶς δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκλήθη Αἰλινος ἢ Λίνος ἐκ τοῦ ἐπωδοῦ *ai lanu* ἢ *ai lenu*, ὃ ἐστὶν οὐαὶ ἡμῖν.² Πᾶσα ἡ μετὰ τῆς θρηνοδίας ταύτης συνδυαζομένη περὶ Ἀδώνιδος ἀντίληψις (διόπερ ἡ Σαπφὼ Ἀδωνιν ὁμοῦ ἦσε καὶ Οἶτόλινον, ἥτοι ἄσμα περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Λίνου) ἐκ Φοινίκης ἢ Αἰγύπτου μετεβιβάσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδώνιδος ἐκ τῆς φοινικικῆς ἐλήφθη γλώσσης ἐν ἣ ἡ λέξις *Adon* σημαίνει τὸν κύριον, τὸν δεσπότην, ὡς ἐπίθετον πολλῶν αὐτόθι θεῶν.³ Αἱ Μοῦσαι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν πιθανῶς ἢ τροπολογία τῆς λυδικῆς λέξεως *μῶν*, *μῶνς*, ἥτις ἐσήμαινεν ὕδωρ ἢ πηγὴν, κατὰ δὲ

(1) Ἡροδότου Β, LXXIX. Ἰλιάδος Σ, 569 καὶ ἐπ.

(2) Bergk, σελ. 322. Πάυσ. Βοιωτ. XXIX 3.

(3) Decharme Mythologie, σελ. 191 καὶ ἐπ.

Νικόλαον τὸν Δαρμασκηνὸν τὰς Νύμφας οἱ Λυδοὶ Μούσας ἐκάλουν.¹ Καὶ αὐτὸ τοῦ ἱεροῦ Ὀλύμπου ὄνομα, τὸ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιχώριον ἐν Βιθυνίᾳ, Μυσίᾳ, Λυκίᾳ, Φρυγίᾳ καὶ ἄλλαχού, ἐκείθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διεβιβάσθη. Ἡ λέξις μάγος ἦτο μηδική. Ὁ δὲ Στράβων λέγει·² «καὶ τῶν ὀργάνων ἓνα βαρβάρως ὠνόμασται, νάβλας καὶ σαμβύκη, καὶ βάρβιτος, καὶ μάγαδις, καὶ ἄλλα πλείω.» Μέτρα, ὅπλα, ἱμάτια, ἀρώματα, ὑφάσματα, καὶ ἐν γένει τὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορίας ἀντικείμενα ἐφιλοξενήθησαν ἐν τῇ γλώσσῃ οἷον μνᾶ, ἐλέφας, κάνναβις, ἄρμα, ἔλεγος, φοῖνιξ, κύπρος, πάπυρος, γίγγρας, ἔρπις, φώσσαν, κύπασσις. Τινὲς τῶν λέξεων τούτων εἰσέφερσαν ἴσως βραδύτερον· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὗτος παρεδέχετο ἐτι ξενικὰς λέξεις, μαρτυρεῖ ὅτι δαφιλέστερος ἐγένετο ὁ δανεισμὸς ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις. Περιττὸν εἶναι νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὰ ὀθνεῖα ταῦτα τῆς γλώσσης στοιχεῖα μετεπλάσθησαν καὶ ἐξελληνίσθησαν ὅπως πάντα ὅσα ἐκ τῆς ἀνατολῆς παρέλαβον οἱ τῆς Ἑλλάδος Ἄριοι.

Ἡ πρώτη τῆς γλώσσης ὕλη δὲν ἐγκατελείφθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ λαοῦ. Ὅπως συνέβη ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἄνδρες ἔχοντες ἀκριβεστέραν τὴν συνείδησιν τοῦ καλοῦ, τοῦ λογικοῦ, τοῦ πρέποντος, ἐπεχείρησαν νὰ ρυθμίσωσι τὸ στοιχειῶδες ἐκείνο κεφάλαιον κατὰ τύπους, ὧν ἄνευ τὸ ὁρμεμφύτως καὶ ἀδιαλείπτως τροπολογούμενον ἔργον τοῦ πλήθους δύναται μὲν ν' ἀποτελέσῃ γλῶσσαν μικρᾶς τιнос ὁμάδος, γλῶσσαν ὅμως ἔθνους μεγάλου καὶ μεγαλοῦργου οὐχί. Ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ τελείου λόγου ἡ ἀχαλίνωτος ὄγκο-κρατία ποτὲ δὲν ἔλαβεν ἀπόλυτον ἰσχύν.³ Ἡ ἀγορὰ προτείνει, οἱ δὲ ἄριστοι κρίνουσι καὶ ὀρίζουσιν, οὐχὶ αὐτογνωμόνως ἐννοεῖται,

(1) Bergk, σελ. 320—321.

(2) Σελ. 471.

(3) Renan, Origine du langage, σελ. 20 καὶ ἐπ. Il est certain qu'on ne comprend pas l'organisation du langage sans une action d'hommes d'élite, exerçant une certaine autorité autour d'eux et capables d'imposer aux autres ce qu'ils croyaient le meilleur. Σελ. 25.

ἀλλὰ συνωδῶ πρὸς τὰς ὁρμὰς τῆς διανοίας, τῆς φαντασίας καὶ τῆς καρδίας τοῦ ἔθνους. Τοῦ ἔθνους βεβαίως δημιουργήματα ἐγένοντο ἡ πολυτέλεια, ἡ ῥώμη, ἡ εὐφωνία καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσυνείδητοι καὶ τοῦτου ἕνεκα χαλαροὶ ὀργανικοὶ τῆς γλώσσης νόμοι. Ἔργον ὁμως ἀνδρῶν ἐγκρίτων ὑπῆρξαν οἱ ὠρισμένοι τύποι εἰς οὓς καθυπεβλήθησαν τὰ πρῶτα ἐκείνα συστατικὰ καὶ δι' ὧν, κυρωθέντων ὑπὸ τῆς κοινῆς ὁμολογίας, ἐκαλλιτεχνήθησαν τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Πλάτωνος.

Πρῶτος γνωστός τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης νομοθέτης εἶναι ὁ Ὀμηρος· ἀλλ' ἀναμφιβόλως προηγήθησαν αὐτοῦ πολλοὶ ἄλλοι κατὰ τὰ προδιελθόντα χίλια καὶ ἐπέκεινα ἔτη. Οὐδεμία γλῶσσα προῆλθε πάνοπλος ἐκ τῆς κεφαλῆς θνητοῦ ἀνδρός, ὅσον δ' ἀναπόδεικτοι, ὅσον προδήλως ἐνίοτε μυθικαὶ καὶ ἂν ἦναι αἱ περὶ Ὀρφείως, Μουσαίου, Εὐμόλπου, Λίνου, Ὡλῆνος, Πάμφω, Θαμύριδος, φῆμαι, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποληφθῶσιν ὅλως ἀνυπόστατοι. Αὐτὸς ὁ Ὀμηρος ἀναφέρει ἐτέρους ῥαψωδοῦς, Θάμυριν, Δημόδοκον, Φῆμιον. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει πιθανὸν ὅτι πολλοὶ ὑπῆρξαν πρὸ Ὀμήρου ποιηταί, ὁ δὲ Ἡρόδοτος ὁμιλῶν περὶ τοῦ ποταμοῦ ὠκεανοῦ λέγει διαῤῥήδην· «Ὀμηρον δὲ ἢ τινα τῶν πρότερον γενομένων ποιητέων δοκέω τὸ σῶνμα εὐρόντα ἐς τὴν ποιήσιν ἐξευεῖκασθαι.»¹

Μακράων λοιπὸν ἐγένετο ἐργασία πρὶν ἢ ἡ πρώτη ἐκείνη ὕλη καὶ μορφή λάβῃ τὸν κεκαλλιστευμένον τύπον τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης. Ἀναμφιβόλως δὲ δύναται νὰ λογισθῇ ὅτι τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἐχρῶντο περὶ τὰ τέλη τῶν ἀρχαίων χρόνων καθ' ἅπαντα τὸν ἐλληνικὸν κόσμον οἱ ἄριστοι αὐτῆς λειτουργοί, οἵτινες ἦσαν οἱ ποιηταί. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐποιήθησαν μὲν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωνίᾳ, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Ἰωνίας, ἀποδημήσαντες πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου ἐκ τῆς μητροπόλεως, συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τὴν κοινὴν τῆς Ἑλλάδος γλῶσσαν, ὅπως ὀνομάζει τὴν ὁμηρικὴν ὁ Μάξιμος ὁ

(1) B, XXIII.

Τύριος.¹ Ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν εἶχε πλήρη καὶ ἀπηκριβωμένην ἐνότη-
τητα. Ἐνῷ τὴν θεμελιώδη αὐτῆς βάσιν ἀποτελεῖ ὁ χαρακτήρ ὁ
ἀποδοθεὶς βραδύτερον τῇ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, πολλοὶ εἶναι ἐν αὐτῇ
οἱ ιδιωτισμοὶ δι' ὧν διεκρίθη κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἡ Λί-
λική· καὶ πολλάκις γίνεται χρῆσις παρ' Ὀμήρῳ διπλῶν τοιούτων
διαλεκτικῶν τύπων. Αὕτη δ' αὕτη ἡ σύγχυσις προσεπιμαρτυρεῖ ὅτι
δὲν εἶχεν εἰσέτι προκύψει εἰς μέσον ἡ ὠρισμένη κατὰ διαλέκτους
διαστολή, καί τοι τὰ σπέρματα αὐτῶν ἐνυπῆρχον ἀνέκαθεν ἐν τῇ
γλώσσῃ. Οὐδὲ ἐπέπρωτό ποτε νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἐνότης αὐτῆς.
Ἐνότης γλώσσης δὲν κατορθοῦται εἰμὴ ὁσάκις τὸ ἔθνος ἔχει ἐν
κέντρον ἐνεργείας πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς. Ἐπὶ τῶν ἀρχαίων
χρόνων εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀπαρτίζεται κοινὸς τοιοῦτος δεσμός καὶ διὰ
τοῦτο εἶχεν ἀρχίσει νὰ σχηματίζεται κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γλῶσσα.
Ἀλλ' ὁ δεσμός ἦτο ὅπως οὖν χαλαρός· ἰσχυρὸς δὲν ἀπέβαινεν εἰμὴ
ἐν κοινοῖς πολέμοις, συνήθως δὲ οἱ βασιλεῖς ἐκάστης χώρας ἦσαν
ἀνεξάρτητοι τῶν βασιλείων τοῦ Ἀργούς, καὶ καθ' ἐκάστην πάλιν
χώραν οἱ ἄριστοι τῶν διαφορῶν αὐτῆς τμημάτων ἐνέμοντο ἐνίοτε
πλήρη σχεδὸν αὐτονομίαν. Ἐντεῦθεν οἱ ῥαψῶδοι ἐκάστης χώρας
καὶ ἐκάστου αὐτῆς τμήματος ἠσπάζοντο τοὺς ιδιωτισμοὺς τῶν ἀ-
κροατῶν αὐτῶν, συντελοῦντες οὕτω εἰς τὸν κατακερματισμὸν καὶ
αὐτῆς τῆς λογίας γλώσσης.

Οὐδὲν ἦττον ἐὰν ἐπήγνυτό ποτε ἡ τότε ἀρξαμένη πολιτικὴ ἐνό-
της, ἀναγκάτως ἦθελε συμπληρωθῇ καὶ ἡ γλωσσική. Ἀλλὰ μετὰ
τὴν δωρικὴν κατάκτησιν ἡ Ἑλλὰς ἐτμήθη εἰς πλείστας ὅλως αὐ-
τοτελεῖς πολιτείας· ἡ γενομένη ἀπόπειρα κοινοῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ
ἐξέλιπε καὶ μετ' αὐτοῦ ἐματαιώθη ἡ ἀπόπειρα τῆς κοινῆς γλώσ-
σης, ἥς δεῖγμα παρέχουσιν ἡμῖν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Πολλοὶ τῶν
νέων πολιτειῶν ἀπέβησαν ἰδιαί ἐστία πνευματικῆς ἐνεργείας, ἡ
Ἰωνία, ἡ Λέσβος, ἡ Βοιωτία, ἡ Σπάρτη, καὶ ἐν ἐκάστῃ ἐξ αὐ-

(1) Bergk, σελ. 853, σημ. 138.

τῶν διεπλάσθη ὀριστικῶς ἰδίᾳ διάλεκτος ἣτις ἐκτῆσατο μείζονα ἢ ἐλάσσονα ὑπεροχὴν, καθ' ὅσον μείζων ἢ ἐλάσσων ἀπέβη ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἐστίας ἐξ ἧς ἠκτινοβόλησε. Τοιοῦτοτρόπως προέκυψαν εἰς μέσον μετὰ τὴν δωρικὴν κατάρκτησιν αἱ διάφοροι ἰδιόπλαστοι διάλεκτοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, οὐχὶ δὲ διότι ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἔθνος ἦτο διηρημένον εἰς τέσσαρας φυλάς. Αἱ φυλαὶ ἐγένοντο τῶντι προϊόντος τοῦ χρόνου τέσσαρες· Δωριεῖς, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί, Ἴωνες, καὶ τέσσαρες διεπλάσθησαν αἱ διάλεκτοι. Αἱ διάλεκτοι ὅμως αὗται δὲν ἀντεστοίχουν ἀκριβῶς πρὸς τὰς τέσσαρας φυλάς. Ὑπῆρξε μὲν ἀχαϊκὴ φυλὴ, οὐχὶ δὲ καὶ διάλεκτος ἀχαϊκὴ καὶ ἐνῶ ἡ Ἀττικὴ οὐδέποτε ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς ἰδίαν φυλὴν, διεμορφώθη ἐν τούτοις ἀττικὴ διάλεκτος. Ἡ σημασία τῶν γεγονότων τούτων εἶναι εὐκρινής. Οἱ ἄλλοτε μεγαλῶνυμοι Ἀχαιοί, ταπεινωθέντες κατόπιν καὶ οὐδὲν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος κτησάμενοι νέον πολιτικὸν ἀξίωμα, οὐδὲ ἐστίαν πνευματικὴν ἐν τῇ νέᾳ διαρρύθμισι τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀπετέλεσάν ποτε καὶ ὥς ἐκ τούτου οὐδὲ ἰδίαν διάλεκτον ἐδημιούργησαν. Τάνάπαλιν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐφημίζοντο ὥς ἀνέκαθεν ὄντες Ἴωνες, καὶ βεβαίως ἐλάλουν κατ' ἀρχὰς τὴν κοινὴν ἐκείνην τῶν ἀχαϊκῶν χρόνων γλώσσαν ἧς ἐπικρατέστατον στοιχεῖον ἦτο ὁ ἰωνισμὸς, ἔπειτα, καθ' ὅσον ἐγένοντο ἐστία ἰδίας πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας, ἐτροπολόγουν ἐν ταύτῃ τὸ ἴδιωμα αὐτῶν, ὅπερ καίτοι ἀφωρμαῖο ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἰωνισμοῦ, ἡλλοιώθη ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπετέλεσεν ἰδίαν ὅλως διάλεκτον.

Ἄλλ' ἐνῶ περὶ τὸ χιλιοστὸν ἔτος ἀμυδρά τινα μόνον ὑπελείποντο ἔχνη τῆς πάλαι γενομένης ἐξωτερικῆς ἐπὶ τοῦ θρησκειύματος, τοῦ ἔθνους καὶ τῆς γλώσσης ἐπιδράσεως, ἕτερα συστατικὰ τοῦ ἀχαϊκοῦ βίου ἔφερον τεκμήρια καταφανῆ ξενικῆς καταγωγῆς. Καὶ πρῶτον ὁ ἀλφάβητος. Ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀλφάβητος διεπλάσθη ἐκ τοῦ φοινικικοῦ, μαρτυρεῖται ὑπὸ τε τῆς γενικῆς πεποιθήσεως τῶν

ἀρχαίων περὶ τούτου καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ σχήματος, τῆς ὀνομασίας, τῆς κατατάξεως καὶ τῶν φθόγγων τῶν πλείστων γραμμάτων αὐτοῦ. Ὁ Ἡρόδοτος βεβαίως ὅτι ἡ γραφὴ ἐκομίσθη εἰς Θήβας ὑπὸ τοῦ Κᾶδμου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συνεπελθόντων ὁμογενῶν οἵτινες «χρόνου προβαίνοντας, ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων.» Ἀλλὰ καὶ οἱ προγενέστεροι τοῦ Ἡρόδοτου Μιλήσιοι ἱστορικοὶ Ἑκαταῖος καὶ Διονύσιος, τὸν Κᾶδμον λέγουσιν εὐρέτην τῶν γραμμάτων, τὴν δὲ δοξασίαν ταύτην ἀσπάζονται ἄλλοι τε καὶ Ἐφορος καὶ Ἀναξίμανδρος.¹ Ἀρκεῖ δὲ νὰ ρίψῃ τις ἐν βλέμμα εἰς τὰς ἀρχαϊκὰς τῆς Θήρας ἐπιγραφὰς καὶ ν' ἀντιπαραθέσῃ τὸν ἀλφάβητον αὐτῶν πρὸς τὸν φοινικικὸν ἵνα πεισθῇ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους οἰκειότητος αὐτῶν.

Τὸ κύριον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζήτημα, περὶ οὗ ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἰδίως ἑκατονταετηρίδος πλείσται προέκυψαν διαφωνίαι, εἶναι πότε ἐγένετο κατὰ πρῶτον χρῆσις τῆς γραφῆς καὶ ἰδίως ἐὰν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐγράφησαν ἐξ ἀρχῆς ἢ διεσώθησαν ἐπὶ μακρὸν διὰ προφορικῆς ἀπομνημονεύσεως. Τὴν σήμερον εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι οἱ Φοίνικες, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐδέσποζον τῆς Αἰγύπτου οἱ Ὑκσῶς, ἐξελέξαντο ἐκ τῶν σημείων τῆς ἱερατικῆς γραφῆς ὅσα συνεφώνουν πρὸς τοὺς θεμελιώδεις φθόγγους τῆς ἑαυτῶν γλώσσης καὶ ἐσχημάτισαν οὕτω τὸν ἀλφάβητον αὐτῶν ἐξ εἴκοσι καὶ δύο στοιχείων. Πρῶτος ὁ Champollion εἶπεν ὅτι ὁ φοινικικὸς ἀλφάβητος παρήχθη ἐκ τῶν ἱερογλυφικῶν τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλ' ἀκριβέστερον ἀπέδειξε τὸ πρᾶγμα ὁ Rougé, τοῦ ὁποῦ ἡ γνώμη δεκτὴ γενομένη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν αἰγυπτιολόγων Lauth, Brugsch καὶ Ebers, δύναται, λέγει ὁ Μασπερώ, νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀριστικῶς ἐπικρατήσασα.² Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν κυριαρχία τῶν Ὑκσῶς ἀνατρέχει μέχρι τῆς εἰκοστῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, αἱ δὲ πρῶται

(1) E, LVIII. Τῶν σωζομένων τοῦ Ἑκαταίου ἀπόσπασμα 361 τῆς Διδοτεύου ἐκδόσεως.

(2) Ἱστορίας, σελ. 592.

τῶν Φοινίκων προσπελάσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν φαίνονται προγενέστεραι τῆς δεκάτης ὀγδόης ἢ τῆς δεκάτης ἐνάτης, καθίσταται πιθανώτατον ὅτι οἱ ἔποικοι οὗτοι, χρώμενοι τῇ γραφῇ ἔκτοτε, συνεπήγαγον αὐτὴν πρὸς τοὺς ἄλλοις πολλοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἅμα κατασταθέντες ἐνταῦθα.

Πρὶν ἡ γραφὴ ἐξελληνισθῇ παρῆλθε χρόνος μακρὸς, διότι πολλοὶ τῶν φθόγγων τοῦ σημιτικοῦ ἀλφαβήτου δὲν μεθαρμόζοντο ἀκριβῶς πρὸς τοὺς φθόγγους τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Οἱ μαλακοὶ λαρυγγισμοὶ καὶ τὰ ἡμίφωνα τῶν Σημιτῶν ὄντα ὅλως ἀλλότρια τῶν ἐλληνικῶν ἰδιωμάτων, ἐδέησε νὰ μεταποιηθῶσιν εἰς ἀληθῆ φωνήεντα· α, ε, υ, ο, ι. Ὁ πνευματισμὸς μετεβλήθη κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ εἰς μακρὸν φωνῆεν η, ἢ εἰς πνεῦμα δασύ. Τὰ τέσσαρα τῶν Σημιτῶν συριστικά, περιωρίσθησαν εἰς δύο, τὸ σ καὶ τὸ ζ. Τὰ δασέα χ καὶ φ καὶ τὰ διπλᾶ ξ καὶ ψ, πρότερον διὰ δύο γραμμάτων ἐκφερόμενα, ἀπετέλεσαν ἴδια στοιχεῖα. Παρεκτός τοῦ ο προσετέθη καὶ τὸ ω. Ἐπὶ τέλους ἀφῆρέθη ἐκ μέσου ὡς περιττὸν τὸ δίγαμμα.

Ὅποσον ὁμῶς πρωίμως ἐπελήφθησαν τοῦ ἔργου οἱ Ἕλληνες, ὑποδεικνύεται ἐκ τῶν ποικίλων παραδόσεων ὅσαι περιεφέροντο παρ' αὐτοῖς περὶ τῶν δημιουργῶν τῆς γραφῆς, τῶν μὲν ἀποδιδόντων τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τὸν Κάδμον, τῶν δὲ εἰς τὸν Ὀρφέα, ἢ τὸν Λίνον, ἢ τὸν Μουσαῖον ἢ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Παλαμῆδην, νεώτατον πάντων ὄντα, διότι ἐθρυλεῖτο ὅτι μετέσχε τῆς ἐπὶ τὴν Τροίαν στρατείας. Καὶ δὲν μνημονεύεται μὲν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, ἀναφέρεται ὁμῶς εἰς τὰ Κύπρια ἔπη.¹ Ἀπαντες οὗτοι ἐφημίζοντο ὡς εὐρέται τῶν γραμμάτων· ἀλλ' ἐὰν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἔχωσι σημασίαν τινὰ καὶ ἀξίαν, δὲν δηλοῦσι βεβαίως ἄλλο εἰμὴ τοὺς ἀλλεπαλλήλους τῶν γραμμάτων διασκευαστάς μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ δὲ διασκευὴ

(1) Ἐκδόσεως Διδότου, σελ. 582, 583, καὶ 594.

ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν δωρικὴν κατάκτησιν ὅτε, ὡς ἀσφαλῶς ἤδη γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπιγραφῶν, διεξήχθη μετὰ πλείστης ποικιλίας διὰ τὸν ἐπελθόντα πολιτικὸν διαμελισμὸν τοῦ ἔθνους καὶ τὴν διάκρισιν τῆς γλώσσης εἰς ὠρισμένας διαλέκτους. Ἐνθ' ὃ Ἰωνικὸς ἀλφάβητος πρῶτος κατηρτίσθη ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων γραμμῶν δι' ὧν μέχρι τῆς σήμερον γράφεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὃ δὲ αἰολοδωρικὸς κατήντησε νὰ περιλάβῃ εἴκοσι καὶ ὀκτώ, ὃ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ὑπετίθεντο ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν Ἴωνες, δὲν ἤριθμει εἰμὴ δεκαεξ' ἢ δεκαοκτώ. Τελευταῖον μόνις ἐν ἔτει τετρακοσιοστῷ τρίτῳ πρὸ Χριστοῦ, δευτέρῳ τῆς ἐνενηκαστῆς τετάρτης Ὀλυμπιάδας, ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκλείδου, παρεδέχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπισήμως τὸν ἰωνικὸν ἀλφάβητον τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων γραμμῶν, ὅστις βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μεταδοθεὶς εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, κατίσχυσεν ὅλων τῶν προηγουμένων ἑτεροιώσεων.

Ἡ γλῶσσα ἤρχισεν ἐν τούτοις νὰ γράφεται πολὺ πρὸ τῆς τελευταίας ταύτης διασκευῆς τοῦ ἀλφάβητου. Ἄν καὶ αἱ σωζόμεναι ἐπιγραφαὶ δὲν ἀνατρέχουσιν εἰμὴ μέχρι τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, σπουδαιότατοι λόγοι πείθουσιν ὅτι ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς ὑπῆρξεν ἀναγκαίως προγενεστέρα. Ἄνευ αὐτῆς ἀδύνατον εἶναι νὰ κατανοήσωμεν πῶς διεπλάσθη καὶ διετηρήθη ἡ κεκανονισμένη καὶ ἀπηκριβωμένη γλῶσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Ἐὰν αὕτη παρεδίδετο ἄνευ τοῦ χαλινοῦ τῆς γραφῆς εἰς τὴν διάκρισιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοτροπίας, αὐθαιρεσίας καὶ ἀφιλοκαλίας, ἤθελεν ἐκτραπῇ τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ ἣν συνεπλήρωσεν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ὀμήρου, ἢ μᾶλλον οὐδέποτε ἤθελεν ὑποβληθῇ εἰς τὸν θεσπέσιον τῆς μεγαλοφυΐας ταύτης νόμον. Οἱ δοξάζοντες ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ἤρχισε νὰ γράφεται εἰμὴ ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἑκατονταετηρίδι, ἀξιοῦσιν ὅτι τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ διακόσια ἢ τριακόσια ἔτη διὰ μόνης τῆς ἀπομνημονεύσεως τῶν ῥαψῳδῶν, ἥτοι ἀνδρῶν διακεκριμένων ἐπὶ τῇ παιδεύσει αὐτῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζετο ἀπὸ πάσης ἀλλοιώσεως ἡ γλῶσσα τῶν ἐπῶν. Τὰ ἔπη ταῦτα

ὁμῶς δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα ἔδει νὰ περισωθῶσι τοιουτοτρόπως ἐπὶ πολλὰς γενεάς. Ἐὰν ἡ προομηρικὴ ποίησις ἐξηφανίσθη, γινώσκουμεν ὅτι συγχρόνως μετὰ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ ἀμέσως κατόπιν ἐδημιουργήθη κόσμος ὁλόκληρος ποικιλωτάτης ποιήσεως· οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι, καὶ τὰ ἄλλα εἰς αὐτὸν τὸν Ὅμηρον ἀποδιδόμενα ποιήματα, ὁ ἐπικός κύκλος, τὰ τοῦ Ἡσιόδου ἢ εἰς τὸν Ἡσίοδον ἀποδιδόμενα ποιήματα. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν τούτων ἔργων τινὰ εἶναι μεταγενέστερα τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, τὰ πλεῖστα ὁμῶς εἶναι προγενέστερα καὶ οὐκ ὀλίγα ἀνέτρεχον κατὰ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν μέχρι τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Ἐὰν πολλὰ δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἀκέραια, ἦσαν οὐδὲν ἥττον γνωστὰ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους Ἕλληνας, διότι τὰ σωζόμενα αὐτῶν ἀποσπάσματα ἀνευρίσκονται εἰς νεωτέρους συγγραφεῖς οἵτινες ἀναφέρουσιν αὐτὰ ἐξ ἰδίας ἀναγνώσεως. Ὅθεν δυσαρίθμητα ἦσαν τὰ ποιητικὰ ἔργα ὅσα πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπέπλευσαν ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας διὰ μόνου τοῦ προφορικοῦ λόγου. Οὐ μόνον δὲ πολλὰ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν μακρά. Ἡ *Αἰθιοπὶς* τοῦ Ἀρκίνου συνέκειτο ἐκ στίχων 9,100, ἡ δὲ *Δαναΐς* ἐκ στίχων 5,500· ὥστε μόνα τὰ δύο ταῦτα ἔπη ἡνωμένα ὑπερέβαινον κατὰ τὴν ἔκτασιν τὴν Ὀδύσειαν. Ὅπως δὲ ἡ *Αἰθιοπὶς* ἀπετελεῖτο ἐκ βιβλίων 4, οὕτω καὶ ἡ μικρὰ *Ἰλιάς*· τὰ δὲ *Κύπρια* ἐφέροντο ἐν βιβλίοις ἑνδεκά. Πῶς λοιπὸν νὰ πείσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὅτι κατὰ τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους χρόνους ἡ Ἑλλὰς ἐκέκτητο τὸ μέγα πλῆθος τῶν πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ὅσοι ἤθελον ἀπαιτηθῆ ἵνα διασωθῶσιν ἐν ὅλῃ τῇ καθαρότητι καὶ τῇ τεχνικῇ διασκευῇ τῆς γλώσσης αὐτῶν, ἐπὶ τοσαύτας γενεάς τοσαῦτα καὶ τοσοῦτον μακρὰ ποιήματα. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι εἶδεν αὐτὸς «Καδμῆϊα γράμματα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἰσμηνίου ἐν Θήβῃσι τῇσι Βοιωτῶν, ἐπὶ τριποσὶ τρισὶ ἐγκεκολαμμένα, τὰ πολλὰ ὁμοῖα ἐόντα ταῖσι ἰωνικοῖσι.»¹

(1) E, LVIII—LXI.

Καὶ προστίθουσιν ὅτι οἱ τρίποδες οὗτοι ἦσαν ἀναθήματα ὁ μὲν Λαομέδοντος τοῦ Ἑτεοκλέους, ὁ δὲ Σκαίου τοῦ Ἴπποκόωντος, « ἡλικίην κατ' Οἰδίπουν τὸν Λαίου » ὁ δὲ « ἡλικίην ἂν εἴη κατὰ Λαίον τὸν Λαβδάκου. » Δὲν παραθέτομεν τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἵνα βεβαιώσωμεν ὅτι τῆς γραφῆς ἐγένετο χρῆσις ἔτι ἐπὶ Λαομέδοντος, καὶ Ἑτεοκλέους, καὶ Λαίου· ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ πεποιθήσις τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ὅτι ἡ γλῶσσα ἐγράφετο ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκείνων χρόνων. Καὶ διατὶ τῶντι ἡ πρωϊμώτατα γενομένη γνωστὴ τοῖς Ἑλλήσι γραφῇ, ἥθελε μείνει ἀργῇ ἐπὶ δέκα ὅλους αἰῶνας; Ἡ ἀνάγκη αὐτῆς ἀπέβη ἀπόλυτος, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐδημιουργήθησαν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔπη· τὰ δὲ ἀπαιτούμενα πρὸς λειτουργίαν τοῦ ἀπαραιτήτου τούτου δορυφόρου πάσης τοιαύτης πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἦσαν πρόχειρα διὰ τὰς μετὰ τῆς Αἰγύπτου σχέσεις, ἐν ἧ ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς ἦτο κοινοτάτη ἀπὸ τῆς τετάρτης τοῦλάχιστον π. Χ. χιλιετηρίδος, ἐπὶ τοσούτον κοινὴ ὥστε τῆς *Βίβλου τῶν τεθγεώων*¹ πᾶσα μομίᾳ ἔφερεν ἀντίγραφον. Αὐτὸς ὁ Γρότε συνδέει τὴν ἀρχὴν τῆς γραφῆς μετὰ τῆς ἀρχῆς τῶν πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἐμπορικῶν σχέσεων, ἀξιών ὅμως ὅτι αἱ σχέσεις αὗται δὲν ἤρχισαν, εἰμὴ περὶ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα·² ἀλλ' ἐπιτρέπεται τὴν σήμερον νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ἡ μετὰ τῆς Αἰγύπτου κοινωνία ἦτο πολὺ ἀρχαιότερα; Καὶ ἂν ὑπάρχωσιν ἔτι οἱ δισταζόντες περὶ τῆς προεκτεθείσης ἐρμηνείας τῶν ἱερογλυφικῶν κειμένων, αὐτὰ τὰ ἐν Μυκῆναις ἀποκαλυφθέντα, περὶ ὧν μετ' ὀλίγον ποιούμεθα λόγον, αὐτὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καθιστῶσιν ἀναμφισβήτητον ὅτι αἱ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου σχέσεις ἀνατρέχουσι τοῦλάχιστον μέχρι τῶν ἀρχαίων χρόνων. Εἰς τὰς σωζομένης ἀρχαιοτάτας ἐπιγραφὰς, (Ὀλυμπ. 40, 620 π. Χ.) τὰ γράμματα εἶναι μὲν σκαιὰ καὶ ἄτεχνα· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ περί-

(1) Μασπερώ Ἱστορίας, σελ. 43.

(2) Τόμου 1, σελ. 507—508.

φημος τοῦ Σόλωνος διάταξις περὶ τῶν ἐν τοῖς Παναθηναίοις ῥαψωδῶν, ἀποδεικνύει ἀριδῆλως ὅτι ὑπῆρχον ἤδη τότε ὁμηρικὰ χειρόγραφα.

Παρεκτὸς τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαριθήτου, ὅστις πολυειδῶς ἐτροπολογήθη πρὶν χρησιμεύσει εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ὑπῆρχεν ἐν Κύπρῳ εἰδὸς τι γραφῆς, μηδεμίαν ἔχον πρὸς αὐτὸν σχέσιν. Ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἀνευρέθησαν ἐπιγραφαὶ περὶ τὰς 90, ὧν τὰ γράμματα εἶναι ὅλως ἰδιότυπα καὶ ὧν ἄδελφος ἦτο ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ σημασία. Τελευταῖον πρὸ δεκαπέντε περίπου ἐτῶν ἀνεκαλύφθη περὶ τὸ Ἰδάλιον ἐπιγραφὴ διὰ τοιούτων γεγραμμένη γραμμάτων καὶ παρ' αὐτῇ ἡ φοινικικὴ αὐτῆς μετάφρασις. Τότε μόνον δι' ἀγγλινουστάτης ἀντιπαραθέσεως τῶν δύο κειμένων ἐγνώσθη ὅτι διὰ τῶν προκειμένων σημείων ἐλληνικῇ ἐγράφετο γλῶσσα. Τὰ κυπριακὰ γράμματα εἶναι 50 περίπου, ὧν ἑπτὰ φωνήεντα α, ε, η, ι, ο, ω, υ, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα συλλαβικά καὶ ἐκ τούτων πάλιν οὐκ ὀλίγα πολύφωνα, ὃ ἐστὶ δεκτικὰ πολλῶν φθόγγων. Ἐκ δὲ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐρμηνευθέντων κειμένων καταφαίνεται ὅτι ἐχρησίμευσον πρὸς εἰδικούς τινας σκοποὺς, οἷον ἐπιγραφὰς ἀναθηματικὰς, ἐπικηδείους, νομισματικὰς, συμβόλαια· ὃ ἐστὶν ὅτι ἀπεδίδετο εἰς αὐτὰ ἱερός τις καὶ ἐπίσημος χαρακτήρ.

Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην δὲν ἐξηκριβώθησαν ἔτι ἀποχρώντως· ἐκ τῶν προαναφερθέντων συνάγεται μόνον ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς αὐτῆς ὀργανισμὸς ἔχει οἰκειότητά τινα πρὸς τὴν αἰγυπτιακὴν. Τφόντι ἐν τῇ γραφῇ, οἱ Ἀσσύριοι περιωρίσθησαν εἰς τὸν συλλαβισμόν· οἱ Αἰγύπτιοι εὗρον μὲν τὸν ἀλφαριθμητικὸν χαρακτήρα, δὲν ἠδυνήθησαν ὁμῶς ν' ἀπαλλαγῶσι τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν ἰδεογραφημάτων, τῶν ὁμοφώνων καὶ τῶν πολυφώνων· τέλος οἱ πάντων πρακτικώτεροι Φοίνικες ἐπενόησαν τὸν κυρίως λεγόμενον ἀλφαριθμητικόν. Ἡ δὲ κυπριακὴ γραφὴ οὔτε καθαρῶς συλλαβικὴ εἶναι, οὔτε καθαρῶς ἀλφαριθμητικὴ, ἀλλὰ ἀνάμικτος, ὅπως ἡ αἰγυπτιακὴ.

Οἱ Κύπριοι τῶν ὁποίων ἀρχαιοτάται ὑπῆρξαν αἱ μετὰ τῆς Λιγύπτου σχέσεις, ἡδύνατο νὰ δανεισθῶσιν ἐκ τῆς χώρας ταύτης μέχρι τινὸς τὸν φωνητικὸν αὐτῆς μηχανισμόν. Ἀλλὰ μὴ παραδεξάμενοι καὶ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτοῦ σύμβολα καὶ σημεῖα, ἔπλασαν ἑαυτοὶ ἴδια ἢ ἐδέχθησαν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα παρ' ἄλλων καὶ παρὰ τίνων; Διατὶ δέ, γινώσκοντες πρωῒμῶτατα τὴν τῶν πλησιεστάτων γειτόνων γραφὴν, προστίμησαν αὐτῆς ἄλλην εἰς τινὰς τοῦ βίου περιστάσεις; Ταῦτα πάντα εἶναι ζητήματα τὰ ὅποια δὲν εἰλύθησαν ἔτι.¹

Ἐν τῶν ἐξῶθεν εἰσαχθέντων κεφαλαίων τοῦ ἀρχαίου βίου, τὸ ὅποῖον οὐ μόνον ὁλοσχερῶς δὲν ἐξέλληνίσθη μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου ταύτης, ἀλλ' ἀτελῇ παρίστησι δοκίμια ἰθαγενεῶς ἐργασίας, εἶναι ἡ τέχνη. Μετὰ τὴν νηπιώδη οἰκοδομικὴν τῆς μεσογείου Λυκοσούρας, εἶδομεν ἐγειρομένας εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἑλλάδος παράλια ἀκροπόλεις τεχνηέντως τειχοδομηθείσας ἐν Τίρυνθι μὲν καὶ ἐν Μυκῆναις ὑπὸ τῶν Λυκίων, οἵτινες ἐγλύψαν καὶ τὸ κολοσσικὸν ἀνάγλυφον τὸ ὑπερκείμενον τῆς πύλης τῶν λεόντων,² ἐν

(1) Τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου στίχου τῆς Ἰδαλίου ἐπιγραφῆς, καὶ τινων ἄλλων λέξεων αὐτῆς τε καὶ ἐπὶ νομισμάτων, εὐρέτης ἐγένετο ὁ ἀσσυριολόγος Γεώργιος Σμίθ· πρῶτος αὐτὸς ἀνεγνώρισεν ὅτι τὸ κυπριακὸν ἀλφάβητον εἶναι συλλαβικὸν καὶ ὥρισε τοὺς φθόγγους εἰκοσι περίπου γραμμάτων ὥστε ἀπεδείχθη ὅτι ἡ διὰ τοῦ ἀλφάβητου τούτου γραφομένη γλῶσσα ἦτο διάλεκτος τῆς ἐλληνικῆς. Κατόπιν δὲ πολλὰ ἐγένοντο συμπληρώσεις τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης, δι' ὧν ἀνεγνώσθησαν αἱ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ καὶ ἰδίως ἡ πρώτη ἐκείνη δίγλωσσος Ἰδαλίου. Ὁφείλομεν ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐνῶ ὁ ἐν τῇ φοινικικῇ αὐτῆς κειμένῳ θεὸς, Ῥεσὲν Μιχάλ, ἀνεγνώσθη ἐλληνιστὶ Ἀπόλλων Ἀμυκλαῖος, ὁ ἔγκριτος Σημιτολόγος Ῥενὰν ἐδεοαίου ἐν ἀρχῇ τοῦ 1880 ἔτους ὅτι ἄγνωστον εἶναι πῶς ἀπεδίδετο φοινικιστὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ὄνομα (Bulletin de Correspondance Hellénique. 1880, φυλλάδιον δεύτερον, σελ. 69—71). Περὶ τῶν κυπριακῶν γραμμάτων ἐν γένει ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης δύναται νὰ διεξέλθῃ τὴν περὶ τινος κυπριακῆς ἐπιγραφῆς πραγματείαν τοῦ Παύλου Schroeder, ἣν μεταφράσας ὁ Κ. Περδικίδης ἐδημοσίευσεν ἐν παραρτήματι τῆς ἐπετηρίδος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ἔτους 1876—1877.

(2) Πausanίου Κορινθιακῶν XVI, 4.

Ὁρχομενῶ δὲ ὑπὸ τῶν Μινυῶν, οἵτινες καὶ ἀρδευτικά καὶ ἀποξηραντικά ἔργα ὑπερμεγέθη κατασκεύασαν περὶ τὴν Κωπαίδα λίμνην. Ἀπαντα τὰ τελειότερα ταῦτα βιοπονήματα, ὧν τὰ λείψανα σώζονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον μέχρι τῆς σήμερον, ἐγένοντο ἐπὶ τῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων τῆς πρὸς τοὺς ἐπήλυδας ἐπικειμένης, καθ' οὓς χρόνους αἱ παραδόσεις λέγουσιν ἐπικρατήσαντας ἐν Ἑλλάδι Περσείδας, Προϊτίδας, Αἰολίδας. Ἀπὸ δὲ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ὅτε ἐφημίζοντο ἀκμάσαντες οἱ Πελοπίδαι, ἄλλο μνημεῖον τέχνης δὲν εἶχομεν μέχρι πρὸ ὀλίγου εἰμὴ τὰς περιγραφὰς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν.

Ἐκ τῶν περιγραφῶν τούτων δηλοῦται ὅτι τὰ γιγάντεια ἐκεῖνα κατασκευάσματα ἤρχισαν ἤδη ἐκλείποντα· οἱ θησαυροὶ δὲν κρύπτονται ὡς ἄλλοτε, εἰς θολωτὰ καὶ τὸ πλεῖστον ὑπόγεια κτίρια, ἀλλὰ κατακοσμοῦσιν ἀφειδῶς τὰ μέγαρά τῶν βασιλέων. Αἱ αἰθούσαι τοῦ Ἀλκινόου καὶ τοῦ Μενελάου ἐξήστραπτον μετάλλοις πολυτίμοις. Οἱ τοῖχοι ἦσαν χάλκεοι, αἱ θύραι χρύσειαι, τὰ σκεύη καὶ τὰ ἐπιπλα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, οἱ θρόνοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ καλλίστων λεπτῶν πέπλων. Περιεστοιχίζοντο δὲ τὰ ἀνάκτορα ταῦτα ὑπὸ αὐλῶν μεγάλων, καὶ παραδείσων, καὶ πρασιῶν, καὶ κρηνῶν. Εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὄπλων δι' ὧν περιεβάλλοντο οἱ ἄνακτες δὲν συνετέλουν μόνον χαλκὸς, κασσίτερος, χρυσὸς καὶ ἄργυρος· τὰ ὅπλα ταῦτα ἐκαλλωπίζοντο διὰ δαιδάλων πολλῶν καὶ τεχνικωτάτων. Τὸ σάκος τοῦ Ἀχιλλέως εἶχε πέντε πτύχας ἐπὶ τῶν ὁποίων εἰκονίζοντο ἀλληλοδιαδόχως πολλὰ καὶ θαυμασία· γῆ, οὐρανός, θάλασσα, Ἥλιος, Σελήνη, Πλειάδες, Ὑάδες, Ὠρίων, Ἄρκτος. Ἐπειτα δύο πόλεις, καλαί, ἐξ ὧν εἰς τὴν μίαν ἐτελοῦντο γάμοι καὶ συμπόσια, καὶ διεξήγετο ἐν τῇ ἀγορᾷ δίκη περὶ φόνου, ἡ δὲ ἄλλη ἐπολιορκεῖτο καὶ ἔλαμπον περὶ αὐτὴν τὰ ὅπλα δύο στρατῶν. Μάχης γενομένης, ἔβλεπες ἐκεῖ ἐν τῷ ὁμίλῳ τὴν Ἑριν, τὸν Κυδοιμόν καὶ τὴν ὀλοὴν Κῆρα ἥτις ἄλλον ἐκράτει ζῶν τραυματίαν, ἄλλον ἀτρωτον, καὶ ἄλλον τεθνεῶτα εἴλκε διὰ τῶν ποδῶν κατὰ τοῦ πεδίου.

ἔφερε δὲ περὶ τοὺς ὄμους ἱμάτιον κατέρυθρον ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἀνθρώπων. Ἐνόμιζες ὅτι ζῶντες βροτοὶ ἐμάχοντο καὶ ἀπέσυρον ἐκότεροι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

Ἄλλαχού διεγράφετο ἄρουρα εὐρεῖα, τρίπολος· πολλοὶ δ' ἐν αὐτῇ ἀροτῆρες περιῆγον τὰ ζεύγη ἔνθα καὶ ἔνθα. Ἡ ἄρουρα, χρυσῇ οὖσα, ἐγίνετο ὅπισθεν αὐτῶν μέλαινα διὰ θαύματος τῆς τέχνης, ὅπως ἡ ἀρηρομένη γῆ. Ἦρχετο ἔπειτα ἀγρὸς περίφρακτος φέρων δαψιλεῖς τοὺς καρποὺς τῆς γῆς· ἐκεῖ εἰργάζοντο θερισταὶ ἔχοντες ἐν χερσὶν ὀξείας δρεπάνας καὶ ῥίπτοντες παρὰ τὰς αὐλάκας δράγματα σταχύων τὰ ὅποια παρελάμβανον ὅπισθεν αὐτῶν παῖδες, καὶ φέροντες εἰς τὰς ἀγκάλας ἔσπευδον νὰ παραδώσωσιν εἰς τρεῖς ἀμαλλοδετῆρας σχηματίζοντας ἐξ αὐτῶν δέματα· ὁ δὲ βασιλεὺς σκηπτρον ἔχων, ἵστατο ἐν σιωπῇ θεωρῶν γηθοσύνας τὰ γινόμενα· καὶ παρακάτω κήρυκες ἡτοίμαζον δεῖπνον ὑπὸ δρυὶ, θυσιάσαντες καὶ παρασκευάζοντες βοῦν μέγαν· αἱ δὲ γυναῖκες ἐβοήθουν αὐτοὺς λευκὰ ἐπιῤῥίπτουσαι ἄλφιτα.

Διευτυποῦτο προσέτι ἄμπελος χρυσῇ βρίθουσα σταφυλῶν· οἱ βότρυες ἦσαν μέλανεσ, ἐστηρίζετο δὲ ἅπασα ἐπὶ καμάκων ἀργυρῶν καὶ περιεστοιχίζετο ὑπὸ τάφρου βαθείας καὶ ἔρκους κασσιτέρου· μία ἦγεν εἰς αὐτὴν ἀτραπὸς δι' ἧς διήρχοντο οἱ φορεῖς. Παρθένοι καὶ νεανίσκοι συνέλεγον ἐν πλεκτοῖς καλὰθοῖς τὸν μελιθεῖ καρπὸν. Ἐν μέσῳ ἐκιδάριζε παῖς καὶ ἦδε τὸ τοῦ Αἰνίου ἄσμα, οἱ δὲ τρυγηταὶ εἶποντο ἐν χορῷ ᾗδοντες καὶ ἐν ῥυθμῷ ποδοκτυποῦντες.

Πλὴν τούτων εἰκονίζετο ἀγέλη βοῶν ὀρθοκεράτων, κατεσκευασμένων ἐκ χρυσοῦ καὶ κασσιτέρου· ἐξώρμων δὲ ἀπὸ τοῦ βουστασίου ἐν μυκηθμῷ ἐπὶ νομὴν, παρὰ ποταμὸν κελάδοντα, παρὰ τὸν εὐκαμπτον καλαμῶνα. Παρείποντο τέσσαρες χρυσοὶ νομεῖς καὶ ἡκολούθουν ἐννέα ταχύποδες κύνες. Δύο τότε φοβεροὶ λέοντες ἀρπάζουσιν ἐκ τῶν προπορευομένων βοῶν ταῦρον δεινῶς μωκόμενον· κύνες καὶ βουκόλοι τρέχουσι κατόπιν· ἄλλ' οἱ λέοντες σπαράξαντες τὸν βοῦν καταβιβρώσκουσι τὰ ἔγκατα καὶ τὸ μέλαν

αἶμα. Μάτην διώκουσιν αὐτοὺς οἱ νομαῖς παροτρύνοντες καὶ τοὺς κύνας· οἱ κύνες δὲν ἐτόλμων νὰ δαγκάσωσι τοὺς λέοντας· ἐπλησίζον μὲν ὑλακτοῦντες, ἀλλ' ἀπέφευγον αὐτούς.

Προσέτι ἀπεικάζετο ἐν καλῇ δασώδει κοιλάδι μεγάλη νομὴ προβάτων καὶ σταθμοὶ καὶ κλισίαι κατηρεφεῖς καὶ σηκοί. Μετὰ δὲ ταῦτα, χορὸς ποικίλος, οἷόν ποτε ἐν Κνωσσῷ Δαίδαλος ἤσκησε καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ. Νεανίσκοι καὶ παρθένοι ὠρχοῦντο κρατοῦντες ἀλλήλων τὰς χεῖρας· αἱ μὲν ἔφερον λεπτὰς ὀθόνας, οἱ δὲ χιτῶνας ἐϋνήτους καὶ μαλακῶς ἐλαίῳ στίλβοντας· αἱ μὲν εἶχον στεφάνας καλὰς, οἱ δὲ χρυσᾶς μαχαίρας, ἡρτημένας ἐξ ἀργυρῶν τελαμώνων· οἱ δὲ χορευταὶ ὅτε μὲν περιδινοῦνται ὡς ὁ τροχὸς τοῦ κεραμέως, ὅτε δὲ διαιρούμενοι εἰς στίχους τρέχουσι πρὸς ἀλλήλους. Πολὺς περιίσταται ἀνθρώπων ὄμιλος τερπομένων ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ χοροῦ· θεὸς δὲ αἰδὸς ἐμέλπετο φορμίζων· καὶ ἐξάρχοντος αὐτοῦ τῆς μολπῆς, δύο κυβιστητῆρες ἐδίνεον ἐν τῷ μέσῳ. Ἐπὶ πᾶσιν, ἐπὶ τῆς ἄντυγος τοῦ σάκους διετυπούτο ὁ μέγας ὠκεανός.¹

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται ἐνθυμίζουσι τὰς τοιχογραφίας τὰς ἀνευρεθείσας ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς τάφοις, ὅπου βλέπομεν παρεμφερεῖς εἰκόνας τοῦ κοινωτικοῦ καὶ τοῦ γεωργικοῦ βίου, ἔστιν ὅτε δὲ ἀπαραλλάκτους. Ἀλλὰ μέχρι τίνος δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν δαψίλειαν τῶν πολυτίμων μετάλλων, τὴν ἐπιφαινομένην εἰς ἀπάσας τὰς ὁμηρικὰς περιγραφάς, τὴν τε τοῦ σάκους τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὰς τῶν δόμων τῶν ἀνάκτων; Ὁ Ὅμηρος ἐμεγαληγόρησεν ἴσως περὶ τῆς πολυτελείας τῶν ὀπλων, τῶν σκευῶν, τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν ἀνακτορικῶν μεγάρων· τὰ κειμήλια ὅμως τὰ ἀνευρεθέντα ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος γῇ, τῷ πλουσιωτάτῳ τούτῳ τῶν μουσείων τοῦ κόσμου, ἐμαρτύρησαν ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν εἶπεν ὑπερβολὴν

(1) Ἰλ. Σ, 481—608.

ὀνομάζων ἐπανελημμένως τὰς Μυκῆνας πολυχρύσους.¹ Εἰς ἐκ τῶν κλειδούχων τοῦ ὑποχθονίου ἐκείνου θησαυροῦ, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις πρότερον ἐγαιωρύχῃσε τὸ τρωϊκὸν πεδῖον, ἀνασκάψας ἐπειτα τὴν τῶν Μυκηνῶν ἀκρόπολιν, ἔφερεν εἰς φῶς ἕξ τάφους πλήρεις πολυτελῶν ἱματίων, κοσμημάτων, διαδημάτων, προσωπίδων, σκευῶν, ὅπλων. Περί τοῦ ζητήματος, τίνες ἦσαν οἱ νεκροὶ οἱ οὕτω βασιλικῶς ταφέντες, παρήχθησαν ποικιλώταται γνῶμαι. Οἱ μὲν ἠξίωσαν ὅτι ἀνήκουσιν εἰς φυλὰς ὅπως ἀλλοτρίας τῆς ἐλληνικῆς καὶ εἰς χρόνους κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον μεταγενεστέρους, οἱ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐταύτισαν τοὺς τάφους τούτους μετὰ τῶν Πελοπιδῶν ὥστε ἐβεβαίωσαν ὅτι ἀνευρέθη ἐν αὐτοῖς καὶ αὐτὸς ὁ νεκρὸς τοῦ ὑπάτου τῶν βασιλείων Ἀγαμέμνωνος. Ἀλλ' οἱ πλείότεροι τῶν ἀρχαιογνοστῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἔφορος τοῦ βρετανικοῦ μουσείου, ὁ πολὺς Νιούτων, ἀπεφάναντο ὅτι ἀδύνατον μὲν εἶναι ν' ἀποδειχθῇ ἐὰν ἐκηδεύθη ἐνταῦθα ὁ Ἀγαμέμνων, βέβαιον ὅμως φαίνεται, ἕξ ὅλων τῶν ἐνδείξεων, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἦσαν τάφοι βασιλικοὶ χρόνων προγενεστέρων τῆς δωρικῆς ἐπιδρομῆς, ἥτοι τῶν χρόνων ἐκείνων καθ' οὓς αἱ πολὺχρσοι Μυκῆναι ἦσαν πρωτεύουσα τοῦ ἰσχυροῦ κράτους εἰς ὃ ἡ παράδοσις ἀπέδωκε τὸ τῶν Πελοπιδῶν ὄνομα.²

Λόγῳ τῆς τέχνης αὐτῶν τὰ ἐν Μυκῆναις ἀνακαλυφθέντα δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο τάξεις. Ἄλλων μὲν ἡ ἐργασία εἶναι σκαιὰ, καί τοι ὑπερφαίνει ὀρμᾶς τινας καὶ προαιρέσεις φύσει

(1) Ἱλ. Η, 180. Α, 46. Ὀδυσ. Γ, 305.

(2) Ὁ εὐτυχὴς τῶν κειμηλίων τούτων εὐρέτης Ἑβρῆκος Σλίμαν, ἐξέδωκε λαμπρὰν τῶν ἀνασκαφῶν αὐτοῦ περιγραφὴν, ἀγγλιστὶ, γερμανιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Ἐκ τῶν διαφόρων τούτων κειμένων ἀρκοῦμεθα νὰ παραθέσωμεν τὸ γαλλικόν: Mycènes, récit des recherches et des découvertes faites à Mycènes et à Tirynthe, avec une préface de M. Gladstone, εἰς τόμος εἰς μέγα ὄγδον. Ἐγράφησαν δὲ πλεῖστα ὅσα περὶ τοῦ προκειμένου θησαυροῦ. Μία τῶν καλλιτέρων πραγματειῶν εἶναι βεβαίως ἡ τοῦ Γάλλου François Lenormant, ἐνὸς τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαιογνοστῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων: Les antiquités de Mycènes, Paris, 1880. Ταύτης δὲ συνώψισαμεν ἐν τῇ κειμένῳ τὰ κεφαλαιώδη συμπεράσματα.

φιλοκάλου, ἀλλὰ διατριβούσης ἔτι περὶ τὰ πρῶτα αὐτῆς ψελλίσματα· ἄλλων δὲ ἡ τέχνη εἶναι δοκιμωτέρα, ὁ χαρακτὴρ διαπεπλασμένος καὶ οὐχὶ πρωτόπειρος. Καὶ τὰ μὲν τελευταῖα εἶναι παρεμφερῆ τῶν ἔργων τῆς ἀνατολικῆς τέχνης καὶ βιομηχανίας, παρὰ δὲ τοῖς πρώτοις βλέπομεν τὴν μίμησιν τῶν ξενικῶν τούτων ἔργων ἀναμειγμένην μετὰ τύπων ἀναμφισβητήτου ἰδιοφυίας. Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὰ προϊόντα τῆς τέχνης δύο διακεκριμένων καὶ ἀνίσων πολιτισμῶν· ἡ μὲν εἶναι ἔτι στοιχειώδης καὶ ἀδέξια, ἀλλ' ἐγκυμονεῖ τὰ σπέρματα ἐξαισίου μέλλοντος, ἡ δὲ προήχθη ἤδη εἰς προκοπὴν καὶ ἐπιτήδευσιν ἀναγκαίως προϋποθέτουσαν μακρὰν προηγουμένην ἀσκησιν.

Εἰς κύρωσιν τῆς διακρίσεως ταύτης φέρομεν ὀλίγα τινὰ παραδείγματα. Μεταξὺ τῶν χρυσῶν ἀγγείων ὑπάρχει κομψὸν καρχήσιον δῖωτον, τοῦ ὁποῖου αἱ δύο μεγάλαι λαβαὶ καταβαίνουσι μέχρι τῆς βάσεως. Ἐπὶ τῆς ἀνωτέρας καὶ ὀριζοντείου γραμμῆς τῶν λαβῶν τούτων κάθηνται ἐπιχαρίτως δύο περιστεραί ὥσεί προσελθοῦσαι ἵνα πῖωσιν ἐκ τοῦ ἀγγείου. Τὸ καρχήσιον τοῦτο εἶναι ἰδίως ἀξιοσημείωτον διότι ἔχει ἀναλογίαν οὐ μικράν πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἰλιάδι ἀναφερόμενον δέπας τοῦ Νέστορος.¹

πᾶρ δὲ δέπας περικαλλῆς, ὃ οἶκοθεν ἦγ' ὁ γεραιὸς
χρυσείοις ἦλοισι πεπαρμένον· οὕατα δ' αὐτοῦ
τέσσαρ' ἔσαν, δοιαί δὲ πελειάδες ἀμφὶς ἕκαστον
χρύσειαι νεμέθοντο·

Ὡς τε, ὅπως ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως, βλέπομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ποιητὴν δανειζόμενον τὰς περιγραφὰς αὐτοῦ ἐξ ἔργων τέχνης ἀνατολικῆς. Πολλάκις τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι μικρότερα καὶ μονούατα, διακρινόμενα διὰ τὸ εὐμορφον αὐτῶν σχῆμα καὶ τὴν σώφρονα ἐπικόσμησιν, ἐνὸς δὲ τῶν κυπέλλων τὸ ἐξωτερικὸν ποίκιλμα μιμεῖται εὐκρινέστατα κάλαθον λεπτῆς οἰσουργίας. Ἄλλ' ἅπαντα

(1) Λ. 632—635.

ἐνθυμίζουσι διὰ τε τῶν σχημάτων αὐτῶν καὶ τῶν ποικιλιμάτων τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἡλοπαγῇ ἀγγεῖα ἅτινα, κατὰ τὰς περιφήμους ζωγραφίας τοῦ ἐν Θήβαις τῆς Αἰγύπτου τάφου τοῦ Πεκμαρᾶ, διάφορα ἀσιανὰ ἔθνη ἐκόμιζον ὡς φόρον εἰς τὸν βασιλέα Τοῦθμωσιν Γ'. τῆς δεκάτης ὀγδόης δυναστείας. Ἰδίως δὲ ὁ βλέπων ἐν τῷ Πολυτεχνεῖ τῶν Ἀθηνῶν τὴν ὠραίαν ἀργυρᾶν καὶ χρυσόκερων κεφαλὴν βοῆς, ἥτις εἶναι ἐν τῶν τελειοτάτων ἔργων τέχνης ὅσα ἀπέδωκαν εἰς ἡμᾶς αἱ ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφαί, νομίζει ὅτι βλέπει τὴν ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Πεκμαρᾶ εἰκονιζομένην ὁμοίαν κεφαλὴν τοσοῦτον τὰ δύο ταῦτα ἀντικείμενα εἶναι ἀπαράλλακτα. Αἰγυπτιακῆς ὡσαύτως καὶ φοινικικῆς καταγωγῆς εἶναι προδήλως αἱ λεπτόταται ἐπὶ χρυσοῦ γλυφαὶ αἱ ποικίλλουσαι οὐκ ὀλίγας σφενδόνας δακτυλίων. Τὰνάπαλιν ὁμῶς ἅπαντα σχεδὸν τὰ χρυσᾶ ἐλάσματα, ταινίαι, πέταλα καὶ ἄλλα ποικίλματα δι' ὧν ἐκοσμοῦντο αἱ ζῶναι, αἱ ἐπωμίδες, οἱ τελαμῶνες, τὰ ἐπίσημα ἱμάτια· πλὴν τούτων δὲ καὶ αἱ χρυσαὶ προσωπίδες καὶ τὰ πλεῖστα ἔργα τῆς κεραμικῆς κατεσκευάσθησαν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ χειρῶν ἐγχωρίων. Ἐν πᾶσι τούτοις παρατηρεῖται ἐργασία ὅλως διάφορος τῆς τῶν ἀγγείων καὶ τῶν κειμηλίων, ὧν αἱ ἔντεχνοι γλυφαὶ ἀπῆτουν χεῖρας ἀσυγκρίτως δεξιωτέρας.

Ἡ ἐγχώριος λοιπὸν τέχνη ἐνηπίαζεν ἔτι, ἀλλ' ὁ βίος ἀπέβη οὐδὲν ἥττον πολυτελὲς διὰ τῶν ἔξωθεν εἰσαγομένων τεχνουργημάτων, καθότι τὰ μετὰ τῶν νεκρῶν θαπτόμενα δὲν ἦσαν εἰμὴ οἱ ἐλάχιστοι τῶν θησαυρῶν οὓς μετεχειρίζοντο οἱ ζῶντες. Ἐννοεῖται ὅτι τοιοῦτους θησαυροὺς δὲν ἐνέμοντο εἰμὴ οἱ προὔχοντες τοῦ ἔθνους, οἵτινες ἐκκλοῦντο ποικιλοτρόπως· βασιλεῖς, ἄνακτες, κοίρανοι, μέδοντες, ἡγήτορες, ἡγεμόνες, δικαστοὶ, βουλευφόροι, γέροντες. Ἡ ἀριστοκρατία αὕτη διεπλάσθη πρὸ πάντων διὰ τῆς βίωσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ἀνδρείας τῆς ψυχῆς. Ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὁ Σαρπηδὼν ἔλεγε πρὸς τὸν Γλαῦκον: «Γλαῦκε, διατὶ τιμῶμεθα ἐν

Λυκία διὰ θρόνου, καὶ δαψιλῶν κρεάτων, καὶ ἰσοχειλῶν ποτηρίων, πάντες δὲ ἀποβλέπουσιν εἰς ἡμᾶς ὡς πρὸς θεοὺς, καὶ τέμενος νεμόμεθα μέγα παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ξάνθου, πλήρες φυτειῶν καὶ σιτοφόρων ἀγρῶν; "Οθεν ὀφείλομεν σήμερον νῦν προπολεμήσωμεν γενναίως, ἵνα οἱ κράτιστοι τῶν περὶ ἡμᾶς μαχητῶν εἴπωσι· δὲν κοιρανέουσιν ἀκλεῶς οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς, καὶ τρώγουσι πίονα μῆλα, καὶ πίνουσιν οἶνον ἐξαιρετον καὶ μελιτηδῆ, ἀλλ' ἔχουσι καὶ μυῶνας ἐσθλοὺς, μαχόμενοι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν Λυκίων. »¹ Ἀλλ' οἱ βασιλεῖς γηράσαντες δὲν ἀπέβαλλον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν. Ἀπειναντίας πολλὰ ἔχομεν παραδείγματα ὅτι οἱ πάλαι ἐν πολέμοις πρωταγωνισταί, καίτοι ἀπώλεσαν σὺν τῷ χρόνῳ τὸ σθένος τῶν μυῶνων, ἐξηκολούθουν ἰδιαζόντως τιμώμενοι ἐπὶ συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ, οἷον ὁ Νέστωρ, ὁ Φοῖνιξ, ὁ Πρίαμος. Μόνη δὲ ἔσως ἡ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα στοργή τοῦ Ἀχιλλέως ἐνέβαλεν αὐτῷ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ὁ Πηλεὺς ἡδύνατο ἕνεκα γήρατος νῦν παύσῃ τιμώμενος « ἂν' Ἑλλάδα τε Φθίην τε. »²

Οἱ ἄριστοι διῆγον ἐντὸς τῶν λαμπρῶν αὐτῶν ἀνακτόρων βίον τοῦ ὁποίου ἡ ἰδιόζουσα μεγαλοπρέπεια οὐδέποτε ἔκτοτε ἔμελλε νῦν ἐπιλάμψῃ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης τῆς Ἑλλάδος. Ὡμοιάζον δὲ ἐν πολλοῖς τοὺς ἱππότες τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, καὶ αὐτοὶ πολλάκις ἱππῶται καλούμενοι.³ Εἰς τὰ μεγάλα καὶ πλούσια αὐτῶν ἐνδαιτηματα εἰστίων βασιλικῶς τοὺς φίλους καὶ τοὺς ξένους. Τὰ δύο ταῦτα τῆς φιλίας καὶ τῆς φιλοξενίας αἰσθήματα ἀπετέλουν μίαν τῶν κυριωτάτων ἀρετῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐκείνης γενεᾶς. Ἡ Ἰλιάς ὕμνησε τὴν φιλίαν τοῦ Ἰδομενέως πρὸς τὸν Μηριόνην, τοῦ Διομήδους πρὸς τὸν Σθένελον, καὶ μάλιστα τὴν στοργὴν τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν

(1) Ἰλιάδος Μ, 310—329.

(2) Ὀδυσσεύς Α, 494—503.

(3) Ὁ Νέστωρ ἐν τῇ Ἰλιάδι Β, 336, Θ, 151. Ὁ Οἰνεὺς ἐν τῇ Ἰλιάδι: Ξ, 117. Ὁ Φυλεὺς ἐν τῇ Ἰλιάδι: Β, 628. Ὁ Περσεὺς ἐν τῇ Ἀσπίδι: Ἡρακλέους 2, 6.

Πάτροκλον. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν σκηνὴν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ θυμολέων ἦρως, μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ φίλου, ἤρπασεν ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ κόνιν αἰθαλόεσσαν καὶ ἐπέχυσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ἤσχυνε τὸ χάριεν πρόσωπον, καὶ ἐξηπλώθη μέγας μεγαλωστί κατὰ γῆς, καὶ διέρρηξε τὴν κόμην αὐτοῦ, καὶ ἐκλαυσε καὶ ἐθρήνησε, καὶ ἐκήρυξεν ὅτι οὐδεμίαν ἔχει εὐφροσύνην ἀφ' ἧς ἀπώλεσε τὸν ἐταῖρον ὃν ἐτίμα ἅσα τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ;¹ Ὅπόσον ἄρα γε ἰσχυρὸν καὶ εὐγενὲς ἦτο τὸ αἶσθημα τοῦτο τὸ μεταβαλὼν τὴν τύχην δεκαετοῦς πολέμου καὶ ἐμπνεῦσαν τὸ τρίτον τῆς Ἰλιάδος!

Αἱ πολυθρύλητοι αὗται παραδόσεις μαρτυροῦσιν ὅτι πολλαὶ καὶ ζωηραὶ ἦσαν αἱ φίλαι μεταξὺ ἀρίστων σχέσεις. Αἱ δὲ κοιναὶ αὐτῶν διατριβαὶ ἐπεκοσμοῦντο χαριέστατα. Ἐκεῖ οἱ Φῆμιοι καὶ οἱ Δημόδοκοι ἔτερπον αὐτοὺς ψάλλοντες τὰ κατορθώματα καὶ τὰς τύχας τῶν ἡρώων. Ἐκεῖ ἔμελπον πολλάκις τοιαῦτά τινα αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἄνακτες, ἀφοῦ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἀπηξίου νὰ ᾄδῃ κλέα ἀνδρῶν πρὸς τὸν ἦχον τῆς φόρμιγγος.² Ἐκεῖ ἠγάλλοντο καὶ ἐμεγαλοφρόνουν ἐπὶ τῇ ἀθανάτῳ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν μνήμῃ. Ἐκεῖ ἀνύψουν τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον ὑπεράνω τῶν προλήψεων ὅσαι ἐπεσκότιζον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρας ἀκμῆς, ὅτε ἐχρειάσθη νὰ παρέλθωσιν ἐπτακόσια ὅλα ἔτη πρὶν ἢ ὁ Ἑπαμεινώνδας ἀνακράξῃ εἰς Λεῦκτρα τὸ ὁμηρικὸν «εἰς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.»³

Τὰς δὲ ἀφορμὰς τῶν εὐωχιῶν ηὔξανεν ἡ φιλοξενία. Τὸ ἔθος τοῦτο εἶναι κοινότατον παρὰ τοῖς ἀπλοῦκοις λαοῖς ὅσοι δὲν ἔχουσιν ἔτι ιδρύματα ἰδία, ὅπως οὖν ἀνέτως κατηρητισμένα, πρὸς ὑποδοχὴν ξένων. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἡ φιλοξενία ἀπέβη θεσμὸς ὁρη-

(1) Ἰλ. Σ, 22—82.

(2) Ἰλ. Ι, 186—189.

(3) Ἰλ. Μ, 243.

σκευητικὸς ἄμα καὶ δημοτικὸς. Ζεὺς ὁ ξένιος ἦτο ὁ ἐπιτιμητῶρ, ὁ ἀδιάλειπτος τῶν ξένων προστάτης.¹ Ὅθεν ὁ οἰκοδεσπότης ἐχαιρέτιζε πάντα προσερχόμενον ξένον, παρέθετεν αὐτῷ σιτία καὶ ἔπειτα ἡρώτα τίς εἶναι καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ ὁδοιπορεῖ.² Ἐὰν ὁ ξένος ἦτο ἀνὴρ ἐπιφανής, προσεφέροντο αὐτῷ δῶρα πολυτελῆ· καὶ τότε ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως ν' ἀποζημιώσῃ τὸν ἄνακτα. Αὐτὸ δὲ τοῦτο συνέβαινε καὶ ὅταν οἱ φιλοξενούμενοι ὄντες πολλοὶ ἐπὶ πολλὰς παρέμενον ἡμέρας.³ Ἄλλ' ὑπῆρχον ἄνδρες οἵτινες ἐξ ἐπαγγέλματος οὕτως εἶπεν μετῆρχοντο τὸ ἔθος τοῦτο τῆς φιλάνθρωπίας, οἷον ὁ Ἀξυλος ἐκεῖνος ὅστις « φίλος ἦν ἀνθρώποισιν· πάντας γὰρ φιλέσσκεν, ὁδῷ ἐπὶ οἰκίᾳ ναίων. »⁴ Τὴν ξενίαν τράπεζαν ἐπεκαλοῦντο οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς ἐστίας, εἰς κύρωσιν τοῦ λόγου αὐτῶν. Οἱ δὲ κοινωνήσαντες ἄπαξ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ ἀνταλλάξαντες ἀμοιβαῖα δῶρα, συνήπτοντο διὰ δεσμοῦ ἡθικοῦ ὅστις μετέβαινεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν. Ἐν μέσῳ ἀγῶνος δεινοῦ Γλαῦκος ὁ τῶν Λυκίων βασιλεὺς καὶ Διομήδης ὁ τῶν Ἀργείων, ἅμα μαθόντες ὅτι ἦσαν πατρῷοι ξένοι, ἀντὶ νὰ πολεμήσωσι κατ' ἀλλήλων, προτείνουσι τὴν δεξιὰν καὶ ἀνταλλάσσουσι τὰ ὅπλα.⁵ Ἰερὸς ὡσαύτως ἦτο ὁ ἐκέτης διατελῶν ὅπως ὁ ξένος ὑπὸ τὴν ἰδιόζουσαν τοῦ Διὸς ἀρωγὴν, καὶ ἐμπνέων αἴσθημα οὐχὶ ἐλέους ἀλλ' ἀδελφικῆς ἀγάπης· διότι, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἀλκίνοος, « ἀντὶ κασιγνήτου ξείνος θ' ἐκέτης τε τέτυκται. »⁶

Τὰ μεγάλα τῶν ἀρίστων μέγαρα ἦσαν παρεσκευασμένα πρὸς τὰς συνεχεῖς ταύτας δεξιώσεις τῶν φίλων, τῶν ξένων, τῶν ἐκετῶν. Πολυάριθμοι γυναῖκες ἐπεμελοῦντο τὴν ἐν αὐτοῖς ὑπηρεσίαν, τὴν

(1) Ὁδ. I, 270—271.

(2) Ὁδ. A 123—124. Γ, 69 καὶ ἐπ.

(3) Ὁδ. N, 14—15. T, 194 καὶ ἐπ.

(4) Ἰλ. Z, 12—15

(5) Ἰλ. Z, 119—236.

(6) Ὁδυσ. Θ, 546—547.

καθαριότητα τῶν δωματίων, τὴν παρασκευὴν τῶν δείπνων, τὴν κατασκευὴν τῶν ὑφασμάτων. Πολλάκις δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἰσχυροὶ καὶ πλούσιοι τῶν ἀνακτόρων τούτων δεσπότηαι, καίτοι εἶχον περὶ ἑαυτοὺς τοσοῦτους θεράποντας καὶ ἐργάτας, δὲν ἀπηξίουεν νὰ ἐπιλαμβάνωνται ἰδίαις χερσὶ τῶν εὐτελεστέρων τῆς ὑπηρεσίας ἔργων. Ὁ Ὀδυσσεὺς κατασκευάζεν αὐτὸς τὸν κοιτῶνα αὐτοῦ καὶ τὴν κλίνην καὶ ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο ἄριστος ἀρότης καὶ θεριστής. Ὁ δὲ Πάρις συνέπραττεν εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῶν ἑαυτοῦ δωματίων.¹

Οἱ δυνάσται οὗτοι, ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ οἴκου αὐτῶν, ἐνέπνεον σέβας καὶ ἀγάπην εἰς τοὺς περὶ αὐτούς. Ὁ ἡλικιωθεὶς υἱὸς ἀπέδιδε θρέπτρα τοῖς φίλοις τοκεῦσι, τῷ τε πατρὶ δηλαδὴ καὶ τῇ μητρὶ, διότι ἡ μήτηρ ἐτιμᾶτο οὐδὲν ἥττον τοῦ πατρός. Ἐπὶ τοῦ γάμου ὁ μελλόνυμφος ἔδιδε μὲν εἰς τοὺς γονεῖς τῆς κόρης δῶρα, τὰ καλούμενα ἔδνα, τὰ ὅποια ἦσαν ἐνίοτε πολυτελέστατα, ἀπερείσια, ἐκ τούτου ὅμως ἡ γυνὴ οὐδαμῶς ἐζητελιζέτο, ὡς δὴθεν ἀγορασθεῖσα. Παρεκτός τοῦ ὅτι ἐνίοτε αἱ μὲν νύμφαι ἐλάμβανον προῖκα παρὰ τῶν γονέων, οἱ δὲ μελλόνυμφοι οὐδόλως προσέφερον ἔδνα,² τὰ πράγματα μαρτυροῦσιν ὅτι μέγα ἦτο τὸ τῶν γυναικῶν ἀξίωμα ἐν τῇ συζυγικῇ οἰκίᾳ καὶ ὅτι ἰδίως ἡ κατάστασις αὐτῶν, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μεταγενεστέρας ἀκμῆς, ἦτο ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα. Οὔτε ἐλευθερίαζον ὅπως ἐν Σπάρτῃ, οὔτε ἐταπεινοῦντο ὅπως ἐν Ἀθήναις. Ἡ γυνὴ ἦτο σύντροφος ἰσότημος τοῦ ἀνδρός, καλλύνουσα καὶ συμπληροῦσα οὕτως εἰπεῖν τὸν βίον αὐτοῦ. Ἐννοεῖται πρὸ πάντων ὅτι ἦτο μία ἡ πολυγαμία τοῦ Πριάμου³ εἰς οὐδένα τῶν Ἀχαιῶν ἀποδίδεται. Ὁ βίος τῶν Τρώων, ὅσῳ συγγενὴς καὶ ἂν ἦτο πρὸς τὸν βίον τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου Ἀρίων, ὑπέκυψεν ἀπαραιτήτως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀνατολικοῦ

(1) Ὁδ. Ψ, 188. Ε, 246—255. Σ, 365—375.

(2) Ἰλ Ν, 366, Ι, 144 καὶ ἐπ.

(3) Ἰλ. Φ, 88.

περιέχοντος ἐν ᾧ διητᾶτο. Ἔτι δὲ ὀλιγώτερον εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς τὰ σκανδαλώδη ἐκεῖνα ἔθιμα τῆς δωρικῆς Σπάρτης, καθ' ἃ καλὸν καὶ σύνηθες ἐλογίζετο, ὁ σύζυγος ὁ γεννήσας τέκνα ἱκανὰ, νὰ παραχωρῇ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα εἰς φίλον· καὶ σύνηθες ὡσαύτως καὶ πάτριον ἦτο τρεῖς καὶ τέσσαρες ἄνδρες νὰ ἔχωσι μίαν γυναῖκα, ἐνίοτε δὲ καὶ πλείονες, ἐὰν ἦσαν ἀδελφοί, τὰ δὲ τούτων τέκνα νὰ ἦναι κοινά.¹ Παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς οὐ μόνον εἰς ἦτο ὁ σύζυγος καὶ ἡ σύζυγος μία, ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ ἀμοιβαία αὐτῶν στοργὴ ὥστε καὶ ὁ βραχύτατος χωρισμὸς ἐλογίζετο ὡς συμφορά.² Οὐδὲν δὲ εἶχον πρὸς ἀλλήλους ἀπόρρητον. Ὅτε ἡ μήτηρ τοῦ Ὀδυσσεύος Ἀντίκλεια ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν υἱὸν τὴν θλιβερὰν τύχην τῶν ψυχῶν ἐν τῷ ἔδῳ, προσέθηκεν ἀμέσως ὅτι δέον νὰ ἡξέυρη ταῦτα πάντα ἵνα εἴπῃ αὐτὰ κατόπιν τῇ ἑαυτοῦ γυναικί.³ Ἡ ἀγάπη αὕτη καὶ ἡ τιμὴ δὲν ἔπαυον μετὰ τῆς ζωῆς. Ἡ Ἀνδρομάχη θρηνοῦσα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἑκτορος, ὀδύρεται ἐπὶ τέλους διότι ἀποθνήσκων ἐκεῖνος δὲν ἡδυνήθη νὰ ὀρέξῃ τὴν χεῖρα πρὸς αὐτὴν καὶ νὰ εἴπῃ συνετόν τινα λόγον, οὐ δὲν ἤθελε παύσει μετὰ δακρύων μνημονεύουσα διὰ νυκτὸς καὶ ἡμέρας.⁴ Τὸ ἀξίωμα τῆς συζύγου ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰκονίζεται κάλλιστα ὑπὸ τῆς Ναυσικίας, ὅτε αὕτη εἰσάγουσα ξένον ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ συμβουλευε αὐτὸν νὰ ἐπιζητήσῃ ἰδίως τῆς μητρὸς τὴν εὐμένειαν, βέβαιος ὢν ὅτι, ἂν ἀξιωθῇ ταύτης, θέλει τύχει τῆς τοῦ πατρὸς προστασίας.⁵ Οὐδὲ

(1) Πολυβίου XII, VI, 6, 8. Ἡ μέχρι τῆς σήμερον παρὰ πολλοῖς τῶν βαρβάρων εἰθισμένη πολυανδρία ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τινων ὡς μία τῶν φάσεων δι' ὧν ἔμελλεν ἀναγκαιῶς νὰ διέλθῃ ἡ ἀνθρωπότης. Ἄλλοι ὁμως ἐξηγοῦσι τὸ ἔθος τοῦτο εὐλογώτερον ὡς ἐπινοηθὲν πρὸς θεραπείαν τῶν ἀτοπημάτων τῆς ἀγαμίας, ὅσας αἱ γυναῖκες εἶναι πολὺ ὀλιγώτεροι τῶν ἀνδρῶν. Les origines de la civilisation, par sir John Lubbock, τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως, Paris, 1873, σελ. 131—134.

(2) Ἰλ. Β. 292 καὶ ἐπ.

(3) Ὀδυσ. Α, 223—224.

(4) Ἰλιάδ. Ω, 743—745.

(5) Ὀδυσ. Ζ, 303—315.

περιωρίζετο τὸ κράτος τῶν γυναικῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ἡ ἀξία ἦν ἐν γένει ἀπέδιδον οἱ Ἀχαιοὶ εἰς αὐτὰς δηλοῦνται ἐκ τούτου, ὅτι πολυάριθμοι γυναῖκες πρωταγωνιστοῦσιν εἰς τὰ ἱστορήματα τῶν χρόνων ἐκείνων, Πηνελόπη, Κλυταιμνήστρα, Ἀνδρομάχη, Ἑλένη, Ἐριφύλη, Ἑκάβη. Καὶ ἐν τούτοις ἐνῶ τηλικούτων ἤξιοντο τιμῶν, ἐνῶ περιεστοιχίζοντο ὑπὸ ἀμφιπόλων καὶ δμῶν ἐτοίμων νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰ ἐλάχιστα αὐτῶν νεύματα, πολλάκις ἡσχολοῦντο, μάλιστα αἱ νεώτεραι, ὅπως οἱ πατέρες, περὶ τὰ κοινότατα τῆς ὑπηρεσίας ἔργα μετὰ ἀπλότητος τὴν ὁποίαν σήμερον δὲν ἡθέλομεν τῇ ἀληθείᾳ ἐννοήσει. Ἡ Ναυσικία, ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλοῦ τοῦ Ἀλκινόου, ἐβόηθει τὰς ἀμφιπόλους εἰς τὴν πλῆσιν τῶν ἱματίων παρὰ τὸν ποταμόν.¹ Ἡ Πολυκάστη, ἡ Νέστορος θυγάτηρ, ἔλouve τὸν Τηλέμαχον καὶ ἔχρειεν ἐλαίῳ καὶ ἐνέδνε διὰ τοῦ χιτῶνος καὶ τῶν ἄλλων φορεμάτων, αἱ δὲ τέσσαρες θυγατέρες τοῦ βασιλέως τῆς Ἐλευσίνος Κελεοῦ, Καλλιδίκη, καὶ Κλεισιδίκη, καὶ Δημῶ, καὶ Καλλιθόη «ὥς τε θεαί, κουρήϊον ἄνθος ἔχουσαι,» ἤρχοντο εἰς τὴν κρήνην μετὰ χαλκῶν ἀγγείων ἵνα κομίσωσιν ὕδωρ εἰς τὰ τοῦ πατρὸς δώματα.²

Ὅπως δὲ ἀνώμαλος ἦτο ὁ κοινωνικὸς βίος, οὕτω καὶ ὁ ἠθικός. Οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι οἵτινες ἐτέρποντο ὑπὸ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς καὶ ἐπρέσβευον τὴν εὐγενεστάτην δοξασίαν τῆς ὑστεροφημίας, καὶ ἀνεβίβαζον τὸ ὑπὲρ πατρίδος μάχεσθαι ὑπεράνω πάσης προλήψεως, οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι ἐξετρέποντο πολλάκις εἰς φόνους, ἀρπαγὰς καὶ ἄλλας ἀγρίας πράξεις. Τὰ τοιαῦτα ὅμως, πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, συνέβαινον ἐν πολέμοις. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκαυχᾶτο ὅτι ἀπήγαγέ ποτε ἐξ Ἡλιδος πεντήκοντα ἀγέλας βοῶν καὶ ἄλλα τόσα ποίμνια ἀρνίων, συῶν καὶ αἰγῶν, καὶ ἵππους ξανθοὺς ἐκατὸν καὶ πεντήκοντα, πάσας θηλείας, καὶ πολλοὺς αὐτῶν πῶλους, Πρας-

(1) Ὀδυσ. Ζ, 81 καὶ ἐπ.

(2) Ὀδυσ. Γ, 464 καὶ ἐπ. Ὑμν. εἰς Δήμητραν, 105 καὶ ἐπ.

ἐθετε δὲ ὅτι δὲν ἔπαυσε πολεμῶν πρὸς τοὺς Ἑπειοὺς εἰμὴ ἀφοῦ ἀπέκτεινε τὸν τελευταῖον αὐτῶν ἄνδρα. Ἀλλὰ βεβαίῳ ἐν ταύτῃ ὅτι ταῦτα πάντα προεκάλεσαν οἱ χαλκοχίτωνες Ἑπειοὶ, οἵτινες, εὐρόντες ἄλλοτε ποτε τοὺς Πυλίου ἀσθενεῖς καὶ κεκακωμένους, πολλὰς εἶχον ἐπαγάγει εἰς αὐτοὺς συμφορὰς καὶ ἀδικίας.¹ Πολλάκις δὲ ἐν τῇ μέσῃ τῶν δεινοτάτων ἐπακολουθημάτων τοῦ πολέμου, κατίσχυεν ἡ ἀγαθὴ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων φύσις. Ἰδέτε ἥρωα ἕτερον, ὅλως διάφορον τοῦ Ὀδυσσεῶς· τὸν ἀδυσώπητον Ἀχιλλέα. Ἡ παραφορὰ αὐτοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Πατρόκλου, δὲν φαίνεται ἔχουσα ὅρια. Δὲν ἠρκέσθη εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἑκτορος, ἀλλὰ τρυπήσας τὸ κατώτατον τῶν ποδῶν τοῦ νεκροῦ, ἔδρασε αὐτοὺς εἰς τὸν δίφρον τοῦ ἄρματος, ὥστε ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ κόμη ἐσύροντο κατὰ γῆς. Δὲν ἐκορέσθη οὐδ' ὑπὸ ταύτης τῆς τιμωρίας, ἀλλ' ἔθυσεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τοῦ Πατρόκλου δώδεκα ἄλλους Τρῶας αἰχμαλώτους, ὅτε αἰφνης παρέστη ἐνώπιόν του ὁ Πρίαμος, ὁ τοῦ ἀπεχθοῦς ἀντιπάλου πατῆρ, ἵνα ζητήσῃ τὸ φίλτατον λείψανον. Παρέστη ὁ Πρίαμος· καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ὅστις πρὸ μικροῦ ἔλεγεν εἰς τὸν Ἑκτορα ὅτι ἤθελε φάγει ὡμὰ τὰ κρέατα αὐτοῦ· ὅστις ὤμνυνε ὅτι ὅσαδήποτε λύτρα καὶ ἂν προσφέρωσιν αὐτῷ οὐδέποτε θέλει ἀποδώσει τὸν νεκρὸν εἰς τοὺς γονεῖς· ὁ αὐτὸς Ἀχιλλεὺς, ἅμα ἰδὼν τὸν πολὺν, τὸν ἀτυχῆ, τὸν τεταπεινωμένον πατέρα, συγκινεῖται, συγκλαίει μετὰ τοῦ ἱκέτου, καὶ ἀποδίδει τὸν Ἑκτορα μετὰ πάσης τιμῆς, περιθάλψας ἐν τῇ μεταξὺ συμπαθῶς τὸν γέροντα.

Υπῆρξαν υἱοὶ ἐπιλήσμονες γενόμενοι τῆς ὀφειλομένης πρὸς τοὺς γονεῖς εὐλαθείας· ἀλλ' ἡ ἀρὰ τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς ἐνέπνεε φόβον μέγαν.² Υπῆρξαν σύζυγοι παραβάται γενόμενοι τῆς πρὸς τὴν γυναῖκα ὀφειλομένης πίστεως· ἀλλ' ἐνόησε ἐτιμωροῦντο δεινῶς, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ φρόνιμος Λαέρτης ἀπέφευγε νὰ ἐξερεθίσῃ τὴν

(1) Ἰλιάδ. Α, 670—762.

(2) Ἰλιάδ. Δ, 477—478. Ι, 454. Ὀδυσ. Β, 131 καὶ ἐπ.

ζηλοτυπίαν τῆς Ἀντικλείας.¹ Πάντες γινώσκουσι τὰ περὶ Ἑλένης, Κλυταιμνήστρας, Ἐριφύλης φημιζόμενα καὶ ὅσα ἡ ἀφελὴς Ναυσικὰ ἔλεγε περὶ τινων ἀσέμων κορῶν· ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἰ ἀμαρτίαι ἐξηγοράζοντο ὑπὸ τῶν οὐδὲν ἤττον πολυθρυλήτων ἀρετῶν τῆς Πηνελόπης, τῆς Ἀρήτης, τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τῆς χαριτωμένης Θυγατρὸς τοῦ Ἀλκινόου.

Περὶ τὰ ὑψηρεφῆ καὶ πολυτελῆ τῶν ἀνάκτων μέγαρον κατῴκει ἐν χωρίοις καὶ ἐν πόλεσιν ὁ λαὸς, ἥτοι οἱ ἐλεύθεροι Ἀχαιοὶ ὅσοι δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν τῶν ἀρίστων τάξιν. Περὶ τῶν κοινοτικῶν τοῦ λαοῦ τούτου θεσμῶν ἄλλο δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ ὅτι αἱ διὰ στενοτέρας συγγενείας καὶ κηδεστίας συνδεόμενοι οἴκοι ἀπετέλουν ἰδίας ομάδας, καλουμένας φράτρας. Τὸ δὲ ὄνομα τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν φράτραν, ὁ φρατῆρ, ἴσον ὄν τοῦ ἀδελφός (frater), μαρτυρεῖ τὴν ἰσάδελφον αὐτῶν σχέσιν. Πολλοὶ δὲ πάλιν φράτραι πρὸς ἀλλήλας οἰκειότεραι, ἀπετέλουν τὸ φύλον. Ἄδηλον ὅμως εἶναι καὶ μέχρι τίνος αἱ μονάδες αὗται εἶχον ἕκτοτε τὴν ἀστικὴν καὶ πολιτικὴν σημασίαν ἣν ἔλαβον βραδυτέρον ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς πολιτεαῖς. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ ἀχαικὸς λαὸς εἶχε προαχθῆ ἤδη οὐκ ὀλίγον ἐν τῇ κλίμακι τῆς κοινωνικῆς ἐπιδόσεως. Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς παικίλιας τῶν ἐπαγγελημάτων τὰ ὅποια μετήρχετο· διότι δὲν βλέπομεν ἐν ταῦτα ἀναφερομένους μόνον γεωργοὺς καὶ ποιμένας, ἀλλὰ προσέτι ναυτίλους, ἐμπόρους, τέκτονας, κεραμεῖς, ἄρματοπηγοὺς, χρυσόχρους, χαλκείς, ὀχετηγοὺς· καὶ πλὴν τούτων ἄνδρας ἐξ ἐπαγγέλματος λογίους, ἰατροὺς, αἰδοῦς, μάντις.² Ὅσοι μετήρχοντο τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα οὐχὶ ὡς ἴδιοι ὑπηρεταὶ ἐτέρου τινός, ἀλλ' ἵνα παρέχωσι τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν εἰς πάντα τὸν δῆμον, ἐκαλοῦντο δημιουργοί. Οἱ δημιουργοὶ οὗτοι ἀπελάμβανον, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀναφέρονται, ἰδιαζούσης τιμῆς· διότι τινὲς ἐξ αὐ-

(1) Ὁδυσ. Α, 429—433.

(2) Ἰλ. Δ, 485. Σ, 601. Φ, 257. Ὁδυσ. Γ, 425, 432 καὶ ἐπ. Ρ, 384—385.

τῶν ὀνομαστί ἐνίοτε μνημονεύονται, οἷον οἱ ἄοιδοι, περὶ ὧν πολλὰ κίς ἤδη ἐγένετο λόγος, καὶ ὁ χρυσοχόος Λαέρκης, καὶ ὁ τέκτων Φέρεκλος, καὶ ὁ τούτου πατήρ, τέκτων ὡσαύτως Ἀρμονίδης.

Οἱ δοῦλοι ἦσαν ἢ ἀγοραστοὶ ἢ αἰχμάλωτοι. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐρωτᾷ τὸν Εὐμαῖον «μήπως ἐλεηλατήθη ἡ πόλις ἐν ᾗ ἔζων ὁ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ σου, ἢ μήπως μονωθέντα σέ ἤρπασαν πειραταὶ καὶ σὲ ἐπώλησαν εἰς τὸν σημερινὸν κύριόν σου;»¹ Πλείοτεροι ὅμως τῶν ἀγοραστῶν ἦσαν οἱ αἰχμάλωτοι, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ γενικοῦ τῶν δούλων ὀνόματος δμῶες. Δὲν ἀπετέλουν δὲ, ὅπως ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως Ἑλλάδος, τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ καὶ ἐνιαχοῦ τὸ πολλαπλάσιον τῶν ἐλευθέρων. Παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς δὲν ὑπῆρχον ἔθνη ὅλα διὰ τοῦ πολέμου εἰς κατὰστασιν δουλείας καταβληθέντα οἷοι ἐγένοντο κατόπιν οἱ Εἰλωτες τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας καὶ οἱ τῆς Θεσσαλίας Πενέσται· οὐδ' ὑποφαίνεται ποῦ ὅτι οἱ δμῶες ἀπέβησάν ποτε ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν. Ἐν γένει ἡ δουλεία τότε δὲν ἀπετέλει διαρκῆ κατὰστασιν ἀποτόμως διακεκριμένην ἀπὸ τῆς τῶν ἐλευθέρων τάξεως. Ὁ μέγας καὶ πολλὸς ἄναξ, ὁ ἐπιχειρήσας ἐπιδρομὴν, εὐδοκιμήσας μὲν ἐπανήρχετο συνεπαγόμενος πολὺν δούλων ὄμιλον, ἀτυχήσας ὅμως ἠδύνατο νὰ καταντήσῃ καὶ αὐτὸς δούλος. Ὁ συβώτης Εὐμαῖος ἦτο υἱὸς ἡγήτορος, παιδὰ δὲ ὄντα ἀπήγαγεν αὐτὸν ἡ τροφὸς καὶ ἔπειτα Φοίνικες ληστὰι ἐπώλησαν εἰς τὸν Λαέρτην. Οἱ δοῦλοι λοιπὸν οὐ μόνον ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμογενεῖς καὶ ὁμόγλωσσοι τοῦ δεσπότη, ἀλλ' ἐνίοτε τῆς αὐτῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς· καὶ πολλάκις ἀνελάμβανον διὰ τῆς τῶν δεσποτῶν εὐνοίας τὰ τε πολιτικά καὶ τὰ ἀστικά δίκαια.² Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ὁ σημερινὸς δούλος ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ αὔριον ἐλεύθερος, καὶ τάνάπαλιν ὁ σημερινὸς ἐλεύθερος νὰ κατασταθῇ αὔριον δούλος. Ἡ δὲ ἀστασία

(1) Ὀδυσ. Ο, 383 καὶ ἐπ.

(2) Ὀδυσ. Ξ, 64. Καὶ ἡ φίλη τοῦ Λαέρτου Εὐρύκλεια ἐξ εὐγενῶν κατήγετο Ὀδυσ. Δ, 429.

αὕτη τῆς τύχης συνετέλει βεβαίως οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ τοὺς δεσπότας ἐπικεικιστέρους πρὸς τοὺς δμῶας.

Οἱ δμῶες ἐχρησίμευον ἢ εἰς τὴν οἰκιακὴν ὑπηρεσίαν, ἢ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν τῶν ζώων ἐπιμέλειαν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίως οἱ ἐπιτρεπόμενοι τὴν ἐπιμέλειαν μεγάλων ποιμνίων ᾗσαν ἀναγκαιῶς ἄνθρωποι ἄξιοι πολλῆς πίστεως, διότι πολλάκις διετέλουν μακρὰν τῆς ἀμέσου ἐπιβλέψεως τῶν κυρίων. Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ἡγήτορες τῆς Ἰθάκης εἶχον βοῦς, πρόβατα, ἡμιόνους καὶ ἄλλα ζῷα ὑπὸ μόνων τῶν ποιμένων ἐπιτηρούμενα ἐπὶ τῆς Στερεᾶς καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ πρωτεύοντες οὕτως εἰπεῖν οὗτοι δούλοι εἶχον ὑφ' ἑαυτοὺς ἄλλους δευτερεύοντας καὶ ἐπολιτεύοντο πρὸς τοὺς κυρίους ὡς φίλοι μᾶλλον καὶ συγγενεῖς ἢ ὡς ἀνδράποδα. Ὅποσον ἀξιέραστος ὑπῆρξε λόγου χάριν ἡ ἀδιάσειστος πίστις τοῦ συβώτου Εὐμαίου καὶ τοῦ βουκόλου Φιλοτίμου πρὸς τὸν οἶκον καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἀπόντος Ὀδυσσεύς.

Τῶν ἀρίστων ἐκάστης χώρας προΐστατο εἷς, ἰδίως καλούμενος βασιλεὺς. Τὸ ἀξίωμα ᾗτο κληρονομικόν· καὶ, κατ' Ἀριστοτέλην, ᾗσαν οὗτοι κύριοι «τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας, καὶ τῶν θυσιῶν ὅσαι μὴ ἱερατικαί· καὶ πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἔκρινον.»¹ Ἀλλὰ πράγματι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν οὔτε ἐπὶ πᾶσαν τὴν χώραν πάντοτε ἐξετείνετο, οὔτε ἀμερίστως διεξήγετο. Ὁ Θουκυδίδης λέγει ὅτι πρὸ τοῦ Θησέως αἱ διάφοροι τῆς Ἀττικῆς πόλεις εἶχον ἴδια βουλευτήρια καὶ ἴδια πρυτανεῖα, ὧν οἱ ἄρχοντες, ὅσας δὲν ἐφοβοῦντό τι, δὲν προσήρχοντο εἰς τὸν βασιλέα ἵνα βουλευθῶσι μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτοὶ ἕκαστοι ἐπολιτεύοντο καὶ ἐβουλεύοντο, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ διεπολέμουν πρὸς τὸν βασιλέα.² Οἱ ἄριστοι λοιπὸν ὧν προΐστατο ὁ βασιλεὺς, ἢ ἀπέβαινον ἐνίοτε ὅλως ἀνεξάρτητοι ἀπ' αὐτοῦ, ἢ, ὅσας δὲν ἐστασίαζον, διεῖπον ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὰ πράγματα.

(1) Πολιτικῶν Γ'. Θ'. 7.

(2) Θουκυδίδου Β, XV.

Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια μαρτυροῦσι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀρι-
δῆλως.

Οἱ βασιλεῖς ἔκρινον μὲν τὰς δίκας ἐνίοτε μόνοι, ὡς εἶπεν ὁ Ἀ-
ριστοτέλης καὶ ὑποφαίνεται ἐκ τίνος χωρίου τῆς Ὀδυσσεΐας,¹ ἀλλ'
ἀφ' ἐτέρου ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως εἰκονίζετο πρὸς τοῖς ἄλ-
λοις ὅτι ἐν τῇ ἀγορᾷ οἱ γέροντες, καθήμενοι ἐπὶ λίθων ζεστῶν ἐν
κύκλῳ ἱερῷ, ἤκροῶντο τῶν διαδίκων καὶ ἔκρινον στηριζόμενοι ἐπὶ
τῶν σκήπτρων αὐτῶν. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον σπουδαῖον εἶναι, πῶς
ἔκρινον. Ὁ ἀχαιῖκός κόσμος εἶχε τὴν συνειδήσιν τοῦ δικαίου, ἀφοῦ
ὡς τεκμήριον ἐσχάτης βαρβαρότητος ὑπελάμβανε τοὺς ἀθεμίστους
Κύκλωπας.² Συνέβαινεν ὁμῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἕκτοτε ὅ,τι
παρατηρεῖται εἰς ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Οὐ-
δεμία ὑπάρχει παρ' αὐτῷ ἀναλογία μεταξὺ τῆς πνευματικῆς ἀνα-
πτύξεως καὶ τῶν ἀπαραιτήτων ὅρων τοῦ πρακτικοῦ, τοῦ θετικοῦ
βίου. Ἐνῶ ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ τὰ ὑψίστα τῶν δια-
νοημάτων καὶ τὰ εὐγενέστατα τῶν αἰσθημάτων ἐρμηνεύονται διὰ
γλώσσης ἀπαραμίλλου, οὐδὲ ἡ λέξις νόμος ὑπάρχει ἐν τοῖς ποιή-
μασιν ἐκείνοις. Οἱ κανόνες καθ' οὓς διενέμετο ἡ δικαιοσύνη ἦσαν
οὐχὶ νόμοι, ἀλλὰ θέμιστες ἤτοι ἀποφάσεις τοῦ Διὸς ὑπὸ τῶν δι-
καστῶν ἐκδηλούμεναι. Ὅτι τοιαῦται ἀποφάσεις ἦσαν πολλάκις ἄ-
δικοι, ἡδυνάμεθα νὰ τὸ ὑποθέσωμεν καὶ ἂν ῥητῶς ἡ Ἰλιάς δὲν
ἐστιγματίζει τοὺς ἄνδρας αἱ εἶναι εἰν ἀγορῇ σκολιὰς κρίνουσι
θέμιστας.»³ Ἐπειδὴ αἱ δίκαι ἐκρίνοντο ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους, ἡ
δημοσιότης αὕτη περιέστελλε μέχρι τινὸς τὴν κατὰχρησιν. Ὁ-
πόσον ὁμῶς καὶ γέροντες καὶ λαοὶ εἶχον συγκεχυμένην ἔννοιαν
τοῦ δικαίου, δηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι πολλάκις ἡ πολιτεία δὲν ἀ-
νελάμβανε τὴν τιμωρίαν τῶν ἐνόχων. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν

(1) Μ, 439—440.

(2) Ὀδυσ. Ι, 105 καὶ ἐπ.

(3) Η. 387.

ιδίως ἐπὶ τοῦ δεινοτάτου τῶν κακουργημάτων. Ὁ φονεὺς δὲν κατεδίωκετο καὶ δὲν ἐτιμωρεῖτο ὑπὸ δικαστικῶν λειτουργῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περὶ τὸν παθόντα. Ὅθεν ἠναγκάζετο ἢ νὰ ἀποδημήσῃ ἢ νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ θύματος λόγῳ ἀποζημιώσεως ἰκανὴν τινα πληρωμὴν. Οἱ περὶ τὸν φονευθέντα ἠδύναντο ν' ἀποκρούσωσι τὴν πληρωμὴν, ἐπιφυλάττοντες ἑαυτοῖς τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδικήσεως. Ἐὰν ὅμως εὕρισκον συμφορώτερον νὰ δεχθῶσι τὴν ἀποζημίωσιν, ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ μὴ ἐνοχλήσωσι τὸν κακοῦργον, ὅστις ἀφόβως τότε ἔμενεν εἰς τὰ ἴδια. Τὸ δὲ δικαστήριον δὲν ἐπενέβαινεν εἰμὴ ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν πληρωμὴν τῆς συμφωνηθείσης ποσότητος.¹

Οἱ δυνάσται ἐκάστης χώρας οὐ μόνον ἔκρινον πολλάκις σὺν τῇ βασιλεῖ τὰς δίκας, ἀλλὰ καὶ ἐβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν, τὰ δὲ δόξαντα τῇ βουλῇ ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ἀγορὰν ἥτοι εἰς τὴν ὁλομέλειαν τῶν ἐλευθέρων Ἀχαιῶν. Πολλὴ ἡγέρθη συζήτησις μέχρι τίνος ἡ βουλὴ ἠδύνато νὰ τροπολογήσῃ τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως καὶ μέχρι τίνος ἡ ἀγορὰ ἐδικαιοῦτο νὰ μὴ παραδεχθῇ τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ. Περὶ ὠρισμένων δικαίων τῶν δύο τούτων συνεδρίων, δὲν εἴμπορεῖ νὰ γείνη ἐνταῦθα λόγος. Τὰ προτερήματα δι' ὧν ὁ βασιλεὺς κατελάμβανε καὶ διετήρει τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν περιεποιοῦν βεβαίως αὐτῷ ἐπιρροὴν δυσκαταγώνιστον ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων τῆς χώρας· καὶ ἡ προσωπικὴ ἰσχὺς, ὁ πλοῦτος, τὰ πολεμικὰ κατορθώματα καὶ αἱ οἰκογενειακαὶ παραδόσεις, ὧν ἕνεκα ὁ λαὸς ἀνωμολόγει τὴν τῶν δυναστῶν ὑπεροχὴν, ἦτο φυσικώτατον νὰ περιβάλλωσι τοὺς λόγους αὐτῶν διὰ μεγάλου ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀξιώματος. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις παραδείγματα ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι οὔτε οἱ

(1) Τοιοῦτό τι συνέβαινε καὶ εἰς ἄλλα ἄπλαστα ἔθνη, ἰδίως παρὰ τοῖς Γερμανοῖς. Ἀλλὰ τὸ ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι εἰς τὰ ἔθνη ταῦτα ἡ ἀτελής ἐκείνη ἀντίληψις δὲν συνωδεύετο, ὅπως παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς, ὑπὸ ἐξαιρέτου κατὰ τὰ λοιπὰ διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως.

ἡγήτορες ὑπήκουον πάντοτε τῷ βασιλεῖ, οὔτε ὁ λαὸς ὑπέκυπτε πάντοτε εἰς τὴν τῶν ἡγητόρων βούλησιν. Παρεκτὸς τῆς πολυθρύλῃτου μῆνιος τοῦ Ἀχιλλέως, βλέπομεν καὶ ἀλλαχοῦ τοὺς τε ἡγεμόνας διχογνωμοῦντας πρὸς ἀλλήλους καὶ τοὺς λαοὺς οὐχὶ ὑποτασσόμενους ὁμαθυμαδὸν εἰς τὴν τοῦ ὑπερτάτου βασιλέως ἀπόφασιν.¹ «Ὅ,τι ὁμως καθίστησι πρόδηλον ὅτι ἡγήτορές τε καὶ λαοὶ δὲν παρέδχοντο ἀσκέπτως τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βουλῆς προτεινόμενα, εἶναι ἡ ἐπιμέλεια ἥτις κατεβάλλετο εἰς τὸ νὰ πεισθῶσιν οἱ ἀκροώμενοι δι' ἐπιχειρημάτων ἐπιτηδείων νὰ παρασύρῳσι τὰς δοξασίας, τὰ αἰσθήματα, τὰ πάθη, τὰ συμφέροντα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ περὶ τὸν λόγον δεινότης ἐλογίζετο ἀρετὴ ἐπίζηλος παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς. Ποσάκις δὲν ἐξυμνεῖται ἡ τοῦ Νέστορος καὶ τοῦ Ὀδυσσεὺς εὐφράδεια. Ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς δικαίως καυχώμενος ὅτι ἦτο «οἷος οὔτις Ἀχαιῶν χαλκοχιτῶνων ἐν πολέμῳ,» ἀναγκάζεται νὰ προσθέσῃ «ἀγορῇ δὲ τ' ἀμείνονές εἰσι καὶ ἄλλοι.»²

Ἐν τῇ ἀγορᾷ ὁ λαὸς ἐξεδήλου τὸ φρόνημα αὐτοῦ διὰ βοῆς, οὐχὶ διὰ ψηφοφορίας, ὅπως συνέβαινε καὶ ἐν Σπάρτῃ πολὺ βραδύτερον. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ εἰς τὰ κοινὰ πράγματα ἐμειῦστο ἢ ἠϋζανε κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὄταν ὁ Τηλέμαχος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἰθάκην συνεκάλεσεν ἀγορὰν ἵνα καταγγείλῃ εἰς τὸν λαὸν τὰς στυγεράς τῶν μνηστήρων τῆς μητρὸς αὐτοῦ πράξεις καὶ τὴν λήστευσιν τῆς πατρικῆς αὐτοῦ περιουσίας, μανθάνομεν ἐκ τοῦ λόγου ὃν πρῶτος ἀπήγγειλεν ὁ γηραιὸς ἥρως Αἰγύπτιος, ὅτι ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἀπέπλευσεν ὁ Ὀδυσσεὺς, ἦτοι ἐν διαστήματι ἐτῶν εἴκοσιν, ἀγορὰ δὲν εἶχε συνέλθῃ ἐν τῇ νήσῳ. Μάτην δὲ διαρκούσης τῆς συζητήσεως ἐπεκάλεσατο ὁ Τηλέμαχος θεοὺς καὶ ἀνθρώπους κατὰ τῶν ἀλιτηρίων ἐκείνων, μάτην ἠπέλιπεν αὐτοὺς ὅτι θέλουσι θανατωθῇ ἅπαντες ἐντὸς τῶν δόμων οὓς ἐμίανον διὰ τῆς παρουσίας καὶ

(1) Ὀδυσ. Γ, 150 καὶ ἐπ.

(2) Ἰλ. ἀδ. Σ, 105—106.

ἀδικίας αὐτῶν. Ὁ λαὸς δὲν συνεκινήθη, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσεύος ἀπῆλθεν ἄπρακτος εἰς Πύλον. Ἡ μακρὰ ἀπουσία τοῦ βασιλέως, ἡ ἰσχὺς ἦν ὡς ἐκ τούτου ἔλαβον οἱ μοχθηροὶ ἐκείνοι δυνάσται, τὰ ἐν τῷ μεταξὺ παραχθέντα νέα τοῦ λαοῦ συμφέροντα, ἀρκοῦσιν ἵνα ἐξηγήσῃσι τὴν ἀδιαφορίαν αὐτοῦ.

Ἡ ἐξουσία λοιπὸν τῶν κατὰ χώρας βασιλέων ἦτο σφόδρα μεμερισμένη. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισεν ἀναφαινομένη κυβερνητικὴ τις ἐνότης παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς. Δὲν ἤξεύρομεν ὅποιά τινα ἦσαν τὰ κυριαρχικὰ τοῦ βασιλέως τῶν Μυκηνῶν δίκαια ἐν κειρὶ εἰρήνης. Ἐν πολέμῳ ὅμως ὁ Ἀγαμέμνων παρίσταται ὡς ἀναμρισθήτης βασιλεὺς ἀπάντων τῶν Ἀχαιῶν· αὐτὸς συγκαλεῖ τὴν ὅλην τῶν Ἀχαιῶν στρατιάν, οἱ δὲ κατὰ χώραν βασιλεῖς ὑπακούουσιν ἀπροφασίστως εἰς τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀπὸ Ἰθάκης μέχρι Κρήτης καὶ Ρόδου, καὶ ἀπὸ Θεσσαλίας μέχρι Σπάρτης· αὐτὸς ἄγει τὴν διαπόντιον στρατιάν, ἐν μέσῳ μυρίων περιπετειῶν, ἐξ Αὐλίδος εἰς Τροίαν· αὐτὸς διεξάγει τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν καθ' ὅλον τὸ μακρὸν τοῦ πολέμου διάστημα. Τότε ἀκούομεν τὸν Ὀδυσσεῖα ἀνακράζοντα «οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη» εἰς κοίρανος ἔστω, εἰς βασιλεὺς. » Τότε βλέπομεν τὸν Νέστορα πολιτευόμενον καὶ ὁμιλοῦντα ὡς τὸν εὐπειθέστατον τῶν ὑπηκόων πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα· καὶ λέγοντα μὲν τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἐπιλέγοντα δὲ ὅτι τῷ βασιλεῖ ἀνήκει νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐγχαίρη.¹ Τότε μαυρίζομεν ὅτι ὁ

(1) Ἰλιάδ. Β. 204—205. I, 96—102. Ἡ ἐυλάβεια μεθ' ἧς ὁ Νέστωρ ὁμιλεῖ πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα, εἶναι ἰδίως ἀξιοσημείωτος.

Ἀτρεΐδῃ κύδιστε, ἀναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνον,
ἐν τοῖς μὲν λήξω, σέο δ' ἄρξομαι· οὐνεκα πολλῶν
λαῶν ἔσσι' ἀναξ, καὶ τοι Ζεὺς ἐγγυάλιξεν
σκηπτρον τ' ἡδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βουλευήσθῃαι,
τῷ σε χρὴ περὶ μὲν φάσθαι ἔπος, ἡδ' ἐπακοῦσαι,
κρηθῆναι δὲ καὶ ἄλλῳ, ὅτ' ἂν τινα θυμὸς ἀνώγῃ
εἰπεῖν εἰς ἀγαθόν· σέο δ' ἔξεται ὅττι κεν ἄρχῃ.

Ἀγαμέμνων ἐκέκτητο τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν διὰ θανάτου τὸν ἀπειθήσαντα στρατιώτην.¹

“Ὅσῳ ὅμως ἰσχυρὰ καὶ ἂν ἀναφαίνεται ἐνταῦθα ἡ βασιλεία τῶν Παναχαιῶν, ὁ λαὸς οὗτος δὲν ἀπέβαλε τὴν ἔμφυτον ῥοπήν ἣν εἶχε πρὸς τὸ ἐν κοινῷ βουλευέσθαι περὶ τῶν πρακτέων. Καθ’ ὅλον τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον βλέπομεν συγκροτούμενας βουλὰς καὶ ἀγοράς. Εἰς τὰς βουλὰς ὁ Ἀγαμέμνων δὲν προσεκλίνει εἰμὴ τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν ἡγεμόνων, οὐχὶ ἅπαντας τοῦ στρατοῦ τοὺς ἡγήτορας· ὥστε τὰ συνέδρια ταῦτα δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὰ μέχρι σήμερον συγκαλούμενα στρατιωτικὰ συμβούλια. Ἀλλὰ ἡ ἐν μέσῳ πολέμῳ σύσκεψις ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, εἶναι φαινόμενον ὅλως ἰδιόζον τοῖς χρόνοις ἐκείνοις. Μιᾶς δὲ τῶν ἀγορῶν τούτων περιεσώθη εἰς ἡμῶς πλήρης περιγραφὴ, ἣν, καὶ τοι γνωστὴν εἰς πάντα λόγιον, θέλομεν μεταβιβάσει ἐνταῦθα δι’ ὀλίγων. διότι ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ παραστάσει εἰκονίζεται ζωηρότερον ὁ χαρακτήρ τῶν ἡγητόρων, τοῦ λαοῦ καὶ ἐν γένει τῆς ὅλης τοῦ ἔθνους πολιτείας.”²

Ὁ Ἀγαμέμνων ἀπεφάσισε νὰ συγκαλέσῃ ἀγορὰν ἵνα προτρέψῃ τὸν λαὸν εἰς ὕστατον καὶ κρίσιμον ἀγῶνα, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι οἱ θεοὶ ἠὲ δόκησαν τελευταῖον νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ τὴν νίκην. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ὅμως στιγμῇ ἐπῆλθεν αὐτῷ ἡ ἀλλόκοτος ἰδέα, ἀντὶ νὰ

(1) Ἰλιάδ. Β, 391 καὶ ἐπ.

“Ὅν δὲ κ’ ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης ἐθέλοντα νοήσω
μιμνᾶζειν παρὰ νηυσὶ κορωνίσιν, οὐ οἱ ἔπειτα
ἄρκιον ἔσσεσθαι φυγῆναι κύνας ἢ δ’ οἰωνούς·
πᾶρ γὰρ ἔμοι θάνατος.”

Ἀριστοτέλους Πολιτικῶν Βιβλ. Γ, κεφ. Θ’, 2. “Ὁ γὰρ Ἀγαμέμνων κακῶς μὲν ἀκούων, ἠνείχετο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐξεληθόντων δὲ καὶ κτείνειν κύριος ἦν.” Παρατίθεται δὲ ἐνταῦθα τὸ ἀνωτέρω χωρίον. Αἱ τελευταῖαι ὅμως αὐτοῦ λέξεις, πᾶρ γὰρ ἔμοι θάνατος, δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰ σήμερον σωζόμενα ὁμηρικὰ χειρόγραφα, ἀφαίρεθαι, ὥς καὶ ἄλλα, ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων κριτικῶν.

(2) Τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ Β τῆς Ἰλιάδος.

προτρέψῃ τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς τὸ ἔργον, νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν, παριστῶν τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ἀκατόρθωτον, ἀναπόδραστον δὲ τὴν εἰς τὴν φίλην πατρίδα ἐπιστροφήν. Πρὸ πάντων συνεκρότησε βουλὴν μεγάλων γερόντων· πρὸς τούτους διεκοίνωσε τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου ὃν ἔμελλε νὰ ἀπαγγείλῃ καὶ εἰς ὃν οὗτοι προσεκλήθησαν νὰ ἀντείπωσι, παροτρύνοντες τὸν στρατὸν νὰ ἐγκαρτερήσῃ. Ὑποστηρίζαντος τοῦ Νέστορος τὴν πρότασιν, οἱ γέροντες ἀπεδέξαντο τὸ ἐπινόημα τοῦ ἀνακτος ἀνδρῶν, ὅστις συγκαλέσας πάραυτα τοὺς Ἀχαιοὺς ἡγόρευσε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα. Ἀλλ' ἅμα καταπαύσαντος τοῦ λόγου καὶ πρὶν προφθάσῃ ἔτι νὰ ὁμιλήσῃ ἄλλος, κατεπαράχθησαν πάντες, λαὸς τε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγήτορες ὅσοι δὲν εἶχον κοινωνήσει τοῦ ἰδιαιτέρου συμβουλίου.

Κινήθη δ' ἀγορὴ ὡς κύματα μακρὰ θαλάσσης
πόντου Ἰκαρίοιο, τὰ μὲν τ' Εὐρύς τε Νότος τε
ὥρορ', ἐπαίξας πατρὸς Διὸς ἐκ νεφελῶν,

καὶ πάντες ἐτράπησαν πρὸς τὴν θάλασσαν παρασκευαζόμενοι μετὰ σπουδῆς νὰ ἐκπλεύσωσιν.

Τὸ τέχνασμα λοιπὸν τοῦ Ἀγαμέμνονος παρ' ὀλίγον ἀπετύγχανεν, ἔαν ὁ Ὀδυσσεὺς δραμὼν πρὸς τὰς νῆας δὲν ἐπεχέירει νὰ ἀναστείλῃ τὴν γενικὴν ἐκείνην ὁρμήν. Ἵνα δὲ ἀναγκαιῶς τοὺς φεύγοντας, δὲν ἀπετείνετο μόνον πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἐξόχους ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄνδρας τοῦ δήμου· εἰς τοὺς πρῶτους ἔλεγεν ἡπιώτερον ὅτι παρεξήγησαν τὸν νοῦν τοῦ Ἀτρεΐδου, τοὺς δὲ ἄλλους ἤλαυνε διὰ τοῦ σκήπτρου καὶ προσεκάλει ν' ἀκούσωσι τοὺς συνεταγμένους, ἐνταῦθα ἀνακράζας τὸ παλῦκρον ἐκέينو·

Οὐ μὲν πως πάντες βασιλεύσομεν ἐνθάδ' Ἀχαιοί·
οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω.

Τοιαῦτα προσέταξεν εἰς τὸν στρατὸν, ὅστις ὑπακούσας ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς τὴν ἀγορὰν ἀπὸ τῶν πλοίων μετὰ θορύβου,

ἦχῃ, ὡς ὅτε κύμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης
αἰγιαλῷ μεγάλῳ βρέμεται, σμαραγεῖ δέτε πόντος.

Οἱ ἄλλοι πάντες ἐκάθησαν ἡσύχως καθ' ἑδρας, μόνος ὁ Θερασίτης ἐξηκολούθει κραυγάζων καὶ ὀνειδίζων τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ προσπαθῶν νὰ ἐξερεθίσῃ τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ προσκαλῶν τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς πλησιάσας πρὸς αὐτὸν καὶ ὀργίλως προσβλέψας, ἀφοῦ τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρχει οὐτιδανώτερος αὐτοῦ ἐξ ὅλων ὅσοι ἦλθον ἄμ' Ἀτρεΐδῃ ὑπὸ Ἴλιον, ἀνεβόησεν· ἂν σὲ ἀκούσω ἔτι παραλογιζόμενον, ὡς πρὸ ὀλίγου, νὰ μὴ σταθῇ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἐπὶ τῶν ὤμων του, μὴδὲ μὲ εἴπωσιν ἔτι πατέρα τοῦ Τηλεμάχου, ἐὰν δὲν σὲ ἀρπάσω καὶ δὲν σὲ γυμνώσω, ἀφαιρῶν ὅλα τὰ ἐνδύματά σου, χλαῖναν, χιτῶνα καὶ τὰ τὴν αἰδῶ ἀμφικαλύπτοντα, καὶ δὲν σὲ ἀποδιώξω ἐκ τῆς ἀγορᾶς μέχρι τῶν νηῶν λαμβάνοντα πληγὰς ἐπονειδίστους καὶ κλαίοντα. Ὡς ἄρραβῶνα δὲ τῆς ἀπειλῆς, κατήνεγκε διὰ τοῦ σκήπτρου ἐπὶ τοῦ μεταφρένου αὐτοῦ καὶ τοῦ ὤμου πληγὴν ἐξ ἧς ἐδάκρυσεν ὁ ἄθλιος. Τὸ δὲ πλῆθος ἐγέλασε καὶ ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· ὦ πόποι, πολλὰ τῇ ἀληθείᾳ ἐπραξεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἔργα ἀγαθὰ ἐν βουλαῖς καὶ ἐν πολέμοις, ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἄριστον δι' οὗ ἐσωφρόνισε τὸν λωβητῆρα τοῦτον, διὰ νὰ μάρθῃ τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ ὀνειδίζῃ βασιλεῖς.

Μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ὁ μὲν πτολίπορθος ῥήτωρ ἐστράφη πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα ἵνα ἀγορεύσῃ, ἡ δὲ γλαυκῶπις Ἀθηναῖα ἐν σχήματι κήρυκος προσεκάλεσε τὸν λαὸν νὰ σιωπήσῃ ἵνα οἱ τε πρῶτοι καὶ οἱ ὕστατοι τῶν Ἀχαιῶν ἀκούσωσι τοὺς λόγους καὶ κατανοήσωσι τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ. Ἀτρεΐδῃ, εἶπεν ὁ Ὀδυσσεὺς, νῦν οἱ Ἀχαιοὶ θέλουν νὰ σὲ καταστήσωσιν ἐλέγχιστον πάντων ἀνθρώπων, μὴ ἐκτελοῦντες τὴν ὑπόσχεσιν ἣν, ὅτε ἦλθον ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ ἱπποβότου Ἀργεοῦς, σὲ ἔδωκαν, νὰ μὴ ἐπιστρέψωσιν εἰμὴ ἀφοῦ ἐκπορθήσωσι τὸ εὐτείχεον Ἴλιον. Ἄ! θλιβερόν εἶναι νὰ διατελῶσιν ἐννέα ὅλα ἔτη μακρὰν τῶν συζύγων, οὐδὲ κατακρίνω αὐτοὺς

ἀσχάλλοντας παρὰ τὰς νῆας· ἄλλ' αἰσχρὸν ἐπίσης καὶ τὸ ἐπανελθεῖν ἀπράκτους μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν. Ὑπομείνατε, φίλοι, ἐπὶ χρόνον τινὰ ἔτι ἵνα γνωρίσωμεν ἐὰν ἀληθῆ ἔμαντεύσατο ὁ Κάλχας ἢ οὐχί. Εἰς τοῦτο δὲ περιελθὼν τοῦ λόγου ὑπέμνησε τό τε μέγα σῆμα τὸ ἐπιφανὲν ὅτε συνῆλθον ἐν Αὐλίδι αἱ τῶν Ἀχαιῶν νῆες, κακὰ Πριάμφ καὶ Τρῳαί φέρουσαι, καὶ τὴν ἐξήγησιν ἣν ἔδωκεν αὐτοῦ ὁ Κάλχας. Διατί, εἶπε τότε ὁ μάντις, ἐγένεσθε ἐνεοί, καρηκορόωντες Ἀχαιοί; Διὰ τοῦ μεγάλου τούτου τέρατος ὁ Ζεὺς προανήγγειλεν ἡμῖν ἔργον ὄψιμον, ὄψιτέλεστον, οὗ κλέος οὐποτ' ὀλεῖται. Ὅπως ὁ δράκων κατέφαγε τὰ τέκνα τῆς στρουθοῦ καὶ αὐτὴν, ἦσαν δὲ ὀκτὼ καὶ αὐτὴ ἑνάτη, οὕτω καὶ ἡμεῖς τοσαῦτα ἔτη πολεμήσαντες ἐνταῦθα, τῷ δεκάτῳ πόλιν κυριεύσομεν εὐρύχρεια. Καὶ ἰδοὺ σήμερον πάντα ἐπιτελούμενα ὅσα προεῖπεν. Ἐμμείνατε λοιπὸν πάντες, ἑυκνήμιδες Ἀχαιοί, ἕως οὐ ὑποτάξωμεν τὸ μέγα ἄστυ τοῦ Πριάμου.

Ταῦτα εἶπεν, οἱ δ' Ἀχαιοὶ ἐπευφάνησαν δι' ἰαχῆς μεγάλης τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ Ὀδυσσεώς, μεθ' ὃν ἐλάλησεν ὁ Γερήνιος ἱππότης Νέστωρ. Τῇ ἀληθείᾳ, ἀνέκραξε, σκίεπτεσθε ὡς παῖδες ἀλλότριοι τῶν πολεμίων ἔργων. Τί θέλουσιν ἀπογίνειν τὰ ὄρεια ἡμῶν καὶ αἱ συνθεαίαι; Εἰς πῦρ θέλουσι βληθῆ αἱ βουλαὶ ἡμῶν καὶ αἱ ἀποφάσεις καὶ αἱ ἄκρατοι καὶ δεξιαὶ σπονδαί! Λογομαχοῦμεν ματαίως καὶ χρονοτριβοῦμεν ἐνταῦθα, μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωμεν τί τὸ πρακτέον. Ἀτρεΐδῃ, διατηρῶν ἀστεμφῇ τὴν βουλὴν ἣν εἶχες, ὁδήγησον τοὺς Ἀργεῖους εἰς μάχην κρατεράν. Ἄφες δὲ νὰ χαθῶσι τοὺς ἕνα ἢ δύο τούτους ἐκ τῶν Ἀχαιῶν ὅσοι βουλευόνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἄργος, πρὶν γνωρίσωμεν ἂν ἡ ὑπόσχεσις τοῦ αἰγιόχου Διὸς ᾗτο ψεῦδος ἢ οὐχί. Διότι βεβαίῳ ὅτι ὁ ὑπερμενῆς Κρονίων, ὅτε ἐξέπλευσαν οἱ Ἀργεῖοι φέροντες φόνον καὶ καταστροφὴν εἰς τοὺς Τρῳᾶς, κατένευσεν ἀστράπτων ἐπιδέξια καὶ ἐναίσιμα σήματα φαίνων. Μηδεὶς λοιπὸν σπεύδῃ νὰ παλινοστήσῃ πρὶν κατακοιμηθῇ μετὰ τῆς συζύγου ἐνὸς τῶν Τρῳῶν καὶ ἐκδικηθῇ τὴν ἀπαγωγὴν

καὶ τὰς στοναχὰς τῆς Ἑλένης. Ὅστις δὲ ὑπερβαλλόντως ποθεῖ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια, ἅς βάλῃ χεῖρα ἐπὶ τῆς μελαίνης αὐτοῦ νηὸς καὶ εὐθὺς θέλει λάβει τὸν πεπρωμένον θάνατον. Ἀλλὰ, ἄναξ, βουλεύθητι μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸν καλῶς, ἄκουσον δὲ καὶ ἄλλων, οὐδ' εἶναι ἀπόβλητος ὁ λόγος ὃν μέλλω νὰ σὲ εἴπω. Παράταξον τοὺς ἄνδρας κατὰ φῦλα καὶ κατὰ φράτρας, ὅπως ἢ μὲν φράτρα βοηθῇ τῇ φράτρει, τὰ δὲ φῦλα τοῖς φύλοις. Ἐὰν οὕτω πράξῃς καὶ ὑπακούσωσιν οἱ Ἀχαιοὶ, εὐχερῶς θέλεις γνωρίσει τίς ἐκ τῶν ἡγεμόνων, τίς ἐκ τοῦ λαοῦ εἶναι κακὸς ἢ ἐσθλὸς, διότι οὕτω κατὰ σφέας μάχονται· καὶ θέλεις βεβαιωθῇ ἂν δὲν δύνασαι νὰ κυριεύσῃς τὴν πόλιν ἐκ θείας ἀποφάσεως, ἢ διὰ τὴν κακότητα τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν περὶ τὰ πολέμια αὐτῶν ἀπειρίαν.

Τελευταῖος ἐλάλησε πάλιν ὁ Ἀγαμέμνων, ὅστις προοιμιάζων ἐπῆρνεσε τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ ὑπεροχὴν τοῦ Νέστορος, ἀνακράζας,

Αἶ γὰρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἀπολλων,
τοιούτοι δέκα μοι συμφράδμονες εἶεν Ἀχαιῶν·
τῷ κε τάχ' ἡμῦσαιε πόλις Πριάμοιο ἄνακτος,
χερσὶν ὑφ' ἡμετέρῃσιν ἀλοῦσά τε περβομένη τε.

Οὕτω δὲ κυρώσας τὴν γνώμην τοῦ συνετωτάτου τῶν συναγωνιστῶν, δὲν ἐλησμόνησε νὰ ἐκδηλώσῃ πανδήμως τὴν τε λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα διχοστασίαν, καὶ τὴν πεποιθήσιν ὅτι, ἐάν ποτε ὁμονήσωσιν, οὐδ' ἐπ' ὀλίγον θέλει ἀναβληθῇ ἡ τῶν Τρώων καταστροφή. Καὶ ταῦτα τὰ δύο ἐκπληρώσας καθήκοντα παρήγγειλε τοῖς Ἀχαιοῖς νὰ δειπνήσωσι καὶ νὰ παρασκευασθῶσιν ἐπιμελῶς εἰς τὸν κρίσιμον ἀγῶνα.

Οἱ δὲ ἐπευφήμησαν. Καὶ ἐνῶ διασκεδασθέντες κατὰ νῆας ἐδείπνουν καὶ ἔθουν τοῖς θεοῖς εὐχόμενοι νὰ ἀποφύγῃσι τὸν θάνατον, ἔβρευσε συγχρόνως ὁ Ἀγαμέμνων ὑπερμενεῖ Κρονίωνι βοῦν πίονα, πενταέτηρον, καὶ προσεχάλεσε περὶ ἑαυτὸν τοὺς τῶν Παναχαιῶν ἀριστῆας γέροντας· τὸν Νέστορα, τὸν Ἰδομενέα, τοὺς δύο Αἴαντας, τὸν υἱὸν τοῦ Τυδέως, τὸν Ὀδυσσεά. Ὁ δὲ Μενέλαος ἤλθεγ

αὐτόμαχος, συναισθανόμενος τὰς φροντίδας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Τότε ἔστησαν πάντες περὶ τὸν βοῦν καὶ ὕψωσαν τοὺς οὐλοχύτας, ὁ δὲ Ἀγαμέμνων ἠύχθη τῷ μεγίστῳ Διὶ ἵνα μὴ δύσῃ ὁ ἥλιος τῆς ἡμέρας ἐκείνης πρὶν ἢ καταβάλῃ τὸ τοῦ Πριάμου μέλαθρον. Μεθ' ὃ ἐπιχύσαντες τὰς ἱερὰς κριθάς, ἔσφαζαν τὸ ἱερεῖον καὶ ἐξέδειραν καὶ ἐχώρισαν τοὺς μηροὺς αὐτοῦ καὶ τὰ σπλάγχχνα καὶ τ' ἄλλα πάντα, ὀπτοῦντες ἀλληλοδιαδόχως αὐτὰ καὶ καταβροχθίζοντες. Ἀφοῦ δὲ ἐκορέσθησαν τρώγοντες καὶ πίνοντες, ὑπέμνησεν ὁ Νέστωρ τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναβάλωσιν ἐπὶ πλέον τὸν ἄγων· καὶ ὁ Ἀγαμέμνων διέταξεν ἀμέσως τοὺς κήρυκας νὰ καλέσωσι τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς μάχην, οἱ δὲ προθύμως ἔσπευσαν νὰ παραταχθῶσι, διότι ἤδη ὁ πόλεμος ἐφαίνετο αὐτοῖς γλυκύτερος τῆς εἰς τὴν φίλην πατρίδα ἐπιστροφῆς.

Καὶ ἡ μὲν ἡμέρα ἐκείνη ἔδυσε χωρὶς νὰ καταβληθῇ τὸ τοῦ Πριάμου μέλαθρον· ὁ ἄγων ἐξηκολούθησε, ποικίλαι δὲ ἐγένοντο αἱ περιπέτειαί αὐτοῦ· ἀλλὰ τελευταῖον κατεστράφη τὸ Ἴλιον. Οἱ νικηταὶ ὅμως δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι τῶν ἡττηθέντων. Ὅσοι ἠδυνήθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα, εὗρον ἐν αὐτῇ ἡ οἰκίαν καὶ συμφορὰς ἢ ἐμφυλίου διχονοίας. Ἐντεῦθεν μετεβλήθη ἡ ὄψις τῆς Ἑλλάδος. Ἔθνη ἡπειρωτικὰ ἐνέβαλον εἰς Θεσσαλίαν· ἔθνη θεσσαλικά εἰς Βοιωτίαν, καὶ μετὰ τινα χρόνον, οἱ Δωριεῖς, γενόμενοι κύριοι τῆς Πελοποννήσου, συνεπλήρωσαν τὴν κατὰ λυσιν τοῦ ἀχαικοῦ κράτους. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναστατώσεως ταύτης πολλοὶ ἰθαγενεῖς ἀπεδήμησαν εἰς μικρὰν Ἀσίαν, συνεπαγόμενοι τὸν πρωτογενῆ ἐκεῖνον ἑλληνικὸν κόσμον· καὶ ἐκεῖ ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ ἀναμνήσεων καὶ πόθων παρήχθησαν τὰ δύο ὁμηρικὰ ἔπη. Ἐκτοτε ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια δὲν ἔπαυσαν θαυμαζόμενα ὡς ἀριστοτεχνήματα ἀνδρὸς φέροντος τὸ τοῦ Ὀμήρου ὄνομα, ὅτε αἰφνης ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πρῶτος ὁ Ἀγγλος Bentley ἠμφισβήτησε τὴν ἐνότητα αὐτῶν, κατὰ πιν δὲ ὁ Γερμανὸς

Οὐόλφιος ὀριστικώτερον καὶ μεθοδικώτερον ἐπρέσβευσεν, ὅτι τὰ διζέ-
φορα μέρη ἐξ ὧν σύγκεινται ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἐπικά ἄσματα αὐτοτε-
λῆ, οὔτε ὑπὸ ἐνὸς ποιητοῦ δημιουργηθέντα, οὔτε δεσμόν τινα πρὸς
ἄλληλα ἔχοντα· καὶ ὅτι ἡ εἰς ἓν ὅλον συναρμολόγησις αὐτῶν δὲν
διεσκευάσθη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ Πεισιστράτου. Πολλοὺς δὲ
καὶ γενναίους ἔσχεν ὁπαδοὺς ἐν Γερμανίᾳ ἡ καινὴ αὕτη τοῦ Οὐόλ-
φίου δοῖα, ἃν καὶ ἀφ' ἑτέρου οὐδὲν ἤττον γενναῖοι καὶ πολλοὶ
ἀντεπεξῆλθον οἱ πρόμαχοι τῆς παλαιφάτου τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν
ἐνότητος.

Τὸ ζήτημα εἶναι ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια οὐδέποτε θέλουσι λυθῆ
ὀριστικῶς· καὶ ἀπόδειξις τούτου τρανοτάτη εἶναι αὕτη ἡ πεποιθη-
σις εἰς τὸ ἀναμάρτητον αὐτῶν ἣν ἔχουσιν οἱ πρωταγωνισταὶ ἐν
ἐκατέρῳ τῶν στρατοπέδων. Ὁ Λάχμαν, ἀφοῦ κατέκοψε τὴν Ἰ-
λιάδα εἰς 16 τεμάχια, ἐχρησιμοδότησεν ὅτι ὅστις πιστεύῃ ὅτι τὰ
τεμάχια ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἔπος ἐν τεχνιέντως πεποιημένον, θέ-
λει πράξει καλῶς νὰ μὴ ὁμιλῇ περὶ ἐπικῆς ποιήσεως, διότι εἶναι
ἀνίκανος νὰ τὴν ἐννοήσῃ. Τἀνάπαλιν δὲ ὁ Ulrici, ὁ πρεσβεύων
ὅτι ἡ ὁμηρικὴ ποίησις πληροῖ ἅπαντας τοὺς τεχνολογικοὺς τοῦ
ἔπους ὅρους, βεβαίῳ ὅτι ὁ μὴ πειθόμενος περὶ τούτου, στερεῖται
τοῦ αἰσθηματος τῆς ἐντέχνου συμμετρίας· καὶ προτρέπει τὸν τοιοῦ-
τον νὰ μὴ ἀρνῆται ὅ,τι ἀμβλυωπῶν δὲν εἰμπορεῖ νὰ διακρίνῃ,
διότι ἀδύνατον νὰ καταστήσῃ τις καταληπτὸν εἰς παιδας πάντα
ὅσα ὥριμος ἀνὴρ διαμιᾶς κατανοεῖ. Ἄλλ' εὐτυχῶς διὰ τὸν κοινόν
τῶν θνητῶν ὁμιλον, τὸν κινδυνεύοντα οὕτω νὰ πέσῃ ἀπὸ τῆς Σκύλ-
λης εἰς τὴν Χάρυβδιν, ὑπάρχει σωφρονεστέρα τις γνώμη· ἡ γνώμη
ἦν ἐξήνεγκεν ὁ δαιμόνιος δημιουργὸς τοῦ Φάουστ, ἥτις νομίζεις ὅτι
εἶναι αὕτη τοῦ Ὀμήρου ἡ φωνή, τοῦ ἀναστάντος ἵνα κρίνῃ τὴν
περὶ αὐτοῦ τελουμένην διαμάχην.

Κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, εἶπεν ὁ Goethe, αἱ ἀντίθετοι
περὶ τῶν πραγμάτων δοξασίαι ἦσαν ἀπότομοι καὶ ἀσυμβίβαστοι·
ἀπὸ τίνος ὅμως χρόνου τὰ ἀντίζοα ρεύματα ἀποβάλλουσι τὴν προ-

τέραν ὀξύτητα, ὥστε δὲν φαίνεται ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ ἡ συμβίωσις αὐτῶν καὶ ἰσορροπία. Μεθ' ὅ, ἐπιλαμβανόμενος ἰδίᾳ τῆς περὶ τὸν Ὅμηρον διενέξεως, ἐπιλέγει μετὰ τινος λεπτῆς εἰρωνείας. « Οὕτως ἐξεργαζόμενοι τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, μόλις ἀφικόμεθα εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς τέχνης τοῦ χωρίζειν, κλαδεύειν, ἀναλύειν, καὶ παρευθὺς νέα γενεὰ κατέρχεται εἰς τὸ στάδιον, ἐπαγγελλομένη τὸ ἐπιτερπές καθήκον τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς συνδιαλλαγῆς. Ἄφου δὲ ἐπὶ τινι χρόνον ὑπελάθομεν, ἐλόντες ἄκοντες ἴσως, τὸν Ὅμηρον ὡς σύνθετόν τι φαινόμενον, ὡς ἄθροισμα διαφόρων ἐπῶν, ἀναγκάζομεθα ἤδη ἡρέμα νὰ πιστεύσωμεν τ' ἀνάπλιν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐνότητος αὐτοῦ καὶ νὰ δοξάσωμεν ὅτι τὰ φέροντα τὸ ὄνομα ἐκείνου ἔπη, εἶναι δημιουργήματα θεῖα ἀναβλύσαντα ἐκ μιᾶς μεγάλης ποιητοῦ ψυχῆς. »¹

Τοιαύτην ἀπεφήνατο ἐτυμηγορίαν ἡ ἀδελφὴ ἐκείνη τοῦ Ὁμήρου μεγαλοφυΐα. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπεικόνισαν, ἐν ἐξαισίᾳ ἡθικῇ καὶ πνευματικῇ ἐνότητι, τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐκυρώθησαν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ὡς ἔργα ποιητοῦ ἑνός, καὶ ἀνωμολογήθησαν ὑπὸ τοῦ κόσμου παντός, ὡς ἡ ἀφελεστάτη ἄμα καὶ τεχνικωτάτη παράστασις τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ ποικιλίᾳ· οἱ δὲ δογματίζοντες ὅτι ὑπῆρξαν ποτὲ ἔργα ἀσύνδετα διαφόρων ῥαψωδῶν, οὐδὲν ἄλλο προσάγουσιν εἰς πίστωσιν τῆς ἐαυτῶν γνώμης εἰμὴ τὴν ἰδίαν πεποιθήσιν καὶ κρίσιν, καὶ ταύτας τροπολογουμένας κατὰ τὸ ἐκαστῷ δοκοῦν. Ἀλλὰ ἰπῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τεχνίται πολλοὶ ἐζωγράφησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν εἰκόνα ἐκείνην μετὰ τοσαύτης περὶ τὴν εὐρεσιν, τὴν τέχνην καὶ τὸν χρωματισμὸν ἁρμονίας; Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἡ κριτικὴ ἐπιστήμη προέβη ἔτι περαιτέρω, ἀξιώσασα νὰ ὀρίσῃ ἀκριβέστατα ποῖα καὶ πόσα ἦσαν τὰ χωριστὰ ποιήματα ἐξ ὧν συνέκειτο κατ' ἀρχάς τὸ ὁμηρικὸν ἔπος, καὶ πόθεν

(1) Τῶν ἀπάντων τοῦ Goethe, τομ. XXXIII, σελ. 49.

ἤρχιζεν ἕκαστον καὶ ποῦ ἐτελείωνεν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐπεχείρησε
μονονοῦ νὰ ὑποκαταστήσῃ μὲν ἑαυτὴν ἀντὶ τῶν ποιητῶν ὧν ἐφάν-
τάσθη τὴν ὑπαρξίν, νὰ ἀναπλάσῃ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν.¹

(1) Εἰς τῶν καλλίστων χαρακτηρισμῶν τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους εἶναι βεβαίως ὁ
ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Γκιζῶ φιλοτεχνηθεὶς. C'est un tableau idéal, à coup sûr,
que celui de la société grecque dans les chants qui portent le nom d'Ho-
mère; et pourtant cette société y est tout entière reproduite, avec la ru-
sticité, la féroacité de ses mœurs, ses bonnes et ses mauvaises passions,
sans dessein de faire particulièrement ressortir, de célébrer tel ou tel
de ses mérites, de ses avantages, ou de laisser dans l'ombre ses vices
et ses maux. Ce mélange du bien et du mal, du fort et du faible; cette
simultanéité, d'idées et de sentiments en apparence contraires, cette
variété, cette incohérence, ce développement inégal de la nature et de
la destinée humaine, c'est précisément là ce qu'il y a de plus poétique,
car c'est le fond même des choses, car c'est la vérité sur l'homme et
le monde; et dans les peintures idéales qu'en veulent faire la poésie,
le roman et même l'histoire, cet ensemble si divers et pourtant si har-
monieux, doit se retrouver, sans quoi l'idéal véritable y manque aussi
bien que la réalité.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἱστορία τῶν ὀνομάτων. Ἑλληνες, Ἑλληνικὸν ἔθνος, Ἑλληνισμός. — Εἰσαγωγή. Ἑλλάς καὶ ἀποικίαι. Μακεδονικοὶ χρόνοι. Ἰταλία. Χριστιανισμός. Ἀνατολικὸν κράτος. Ὄσμανικὴ κυριαρχία. Νεώτερος ἑλληνισμός. Σελ. 1. — μδ'.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀχαιοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Συστατικὰ τοῦ ἔθνους στοιχεῖα.

Ἄριοι καὶ Σημίται. — Ἄριοι, οἱ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων πρόγονοι. — Ἀνατολικὴ τῆς Εὐρώπης χερσόνησος. Καταγωγή Ἑλλήνων, Μακεδόνων, Θρακῶν, Ἰλλυριῶν. — Ἀρχαιότερα τῶν Ἑλλήνων ὀνόματα. — Πρωτοφυεῖς τῶν Ἀρίων τῆς Ἑλλάδος βίος — Θρησκευμα. — Ζεὺς — Γῆ καὶ Οὐρανός. — Ἑτεροι τῶν Ἰνδολόγων ἐρμηνεύται. — Αἱ δύο χερσόνησοι. — Ἔθνη τῆς δυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας. Καταγωγή αὐτῶν. — Πρώτοι περὶ τῆς δυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας ἱστορικαὶ εἰδήσεις. — Ἔθνη Συρίας καὶ Λιβύης. — Κᾶρες, Λέλεγες, Λύκιοι. — Φοίνικες. — Κύπρος. — Ρόδος. Σποράδες καὶ Κυκλάδες. Κρήτη. Κύθηρα. — Τὰ ἐν Θήρᾳ ἀποκαλυφθέντα λείψανα παναρχαίου βίου. — Παιρωτικὴ Ἑλλάς. — Αἱ περὶ Αἰγυπτιακῶν ἀποικίσεων παραδόσεις. — Τὸ ὄνομα Θῆβαι. — Τὸ ὄνομα Αἴγυπτος. Σελ. 1-12.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Πρώτη τοῦ ἔθνους διάπλασις.

Προσέλασις τῶν ξένων — Θρησκευτικαὶ δοξασαὶ τῶν ἐπηλύδιων. — Διόδοσις ἐν Ἑλλάδι νέων θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων. — Ἀφροδίτη. — Ἑτέρα τῆς αὐτῆς ἐννοίας τύποι. Ῥέα καὶ Ἀρτεμις. — Ἡρακλῆς. — Ἑτέρα τῶν ἐπηλύδιων διδάγματα. — Αἱ ὀνομαστότεροι τῶν ἀρχαίων πολιτεῖων. Ἀργεῖς. Μυκῆναι. — Θῆβαι. Μινύειος Ὀρχομενός. — Χρονολογία, Αἰγυπτιακὸν μνημεῖον. — Ἀνωμαλίας καὶ συμφοραὶ ἕνεκα τῶν νέων θεῶν. — Τὰ νέα λυσιστελὴ τῷ βίῳ πράγματα οὐχ ἄμικτα δεινῶν. — Πᾶλη Ἀρίων καὶ Σημιτῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει. — Χαρακτήρ τῆς Κρητικῆς θαλασσοκρατίας. — Πᾶλη Ἀρίων καὶ Σημιτῶν εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια. — Αἰολίδαι. — Ἀχαιοὶ — Πέλοψ. — Ἐπίπλους Ἀχαιῶν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον. — Συζήτησις περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν κειμένων. — Ἡ Περσικὴ σατραπεία τῶν ἔθνων τῆς θαλάσσης. — Ἰθαγενεῖς εἰδήσεις ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὰς Αἰγυπτιακὰς. — Ἀργοναυτικὸς πλοῦς. — Οἱ κατὰ Θηβῶν πόλεμοι. — Τρωϊκὸς πόλεμος. Ἱστορικὸς ἑλέγχος Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεύας. — Θουκυδίδου κρίσις περὶ τοῦ καταλόγου. — Τὸ γεγονός τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. — Συμπέρασμα τοῦ ἱστορικοῦ ἐλέγχου τῶν δύο ἔπων. Σελ. 42-88.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀχαιῶν βίος.

Κυριωτάτη πηγή. Θρησκευμα. Γενικὴ ἔποψις. — Ἡ ἐννοία τῆς δημοκρατίας ἐξαφανίζεται. — Καλλίστη παράστασις τῆς προσωποποιήσεως. — Οἱ θεοὶ, ἀνθρωποειδῆ. — Οἱ θεοὶ, κράμα ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ θείας παντοδυναμίας. — Ὑπερίσχυσις τῆς θείας παντοδυναμίας. — Μεταγενέστεραι μεταβολαί. — Ἔθνος. — Γλώσσα. — Ἀλφάβητος. — Ἐκδόματα. — Τέχνη. — Ἀριστοί. — Φιλία. — Φιλοφενία. Γυναικες. — Ἐκδοται. — Λαὸς καὶ δῆμος. — Πολίτευμα. — Οἱ κατὰ χώρας βασιλεῖς. Θέμιστες. — Βουλὴ καὶ Ἀγορά. — Ἡ ἐν Ἰθάκῃ ἀγορά. — Ἀρχὴ κυβερνητικῆς τιμῆς τοῦ ἔθνους ἐνότητος. — Ἑτέρα ἀγορὰς συνεδριάσεις. — Τὰ βυρρικά ἔπη. Σελ. 88-140.

Πωλεῖται ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Συγγραφεῖ καὶ τῷ
Βιβλιοπωλείῳ Σ. Κ. Βλαστοῦ ἀντὶ δραχμῶν νέων 3.—

ἡγὺ ἀνάγνωμα
ΣΖΑΘΙΛΗ

~~~~~

Ἀπὸ τῶν ἀνιδωτοῦ Συλλογῆς
„Μουσικοὶ Ἕλληνοί“

~@~

(Σηὰ παιδοπύμβαρον)

--●--

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας